

Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu

**Współczesne dyskursy
– rodzaje, analiza i badania (cz. II)**

pod redakcją
Grzegorza Adama Ziętali

Nowy Sącz 2025

Redaktor Naukowy
dr Grzegorz Adam Ziętała

Recenzje

dr hab. Artur Czapiga, prof. UR; dr hab. Ewa Dźwierzynska, prof. UR;
dr hab. Roman Gawarkiewicz, prof. US; dr Jarosław Hetman;
dr Sławomir Kuźnicki; dr Katarzyna Papaja; dr hab. Joanna Skolik, prof. UO;
dr hab. Agnieszka Uberman, prof. UR

Redaktor Techniczny
dr Tamara Bolanowska-Bobrek

© Copyright by Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu
Nowy Sącz 2025

ISBN 978-83-67661-66-9

Wydawca

Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu
ul. Staszica 1, 33-300 Nowy Sącz
tel.: +48 18 443 45 45, e-mail: sog@ans-ns.edu.pl
www.ans-ns.edu.pl

Adres redakcji

Wydawnictwo Naukowe Akademii Nauk Stosowanych w Nowym Sączu
ul. Staszica 1, 33-300 Nowy Sącz
tel.: +48 18 443 45 45, e-mail: wn@ans-ns.edu.pl, tbolanowska@ans-ns.edu.pl
wydawnictwo.ans-ns.edu.pl

Druk

Wydawnictwo i drukarnia NOVA SANDEC s.c.
Mariusz Kałyniuk, Roman Kałyniuk
ul. Lwowska 143, 33-300 Nowy Sącz
tel.: +48 18 441 02 88, e-mail: biuro@novasandec.pl

Spis treści

Wstęp	5
I. The Interpreter as a Discourse Mediator: The Role of Interpreters in Intercultural Communication (<i>Alicja Fyda</i>)	9
II. Scandinavian Crime Fiction as an Element of Literary Discourse (<i>Jarosław Giza</i>)	20
III. Szkoła Frankfurcka – dyskurs trwa do dzisiaj (<i>Rachela Pazdan</i>)	37
IV. Hip-hop jako przestrzeń tożsamości, oporu i wychowania. Praktyki dyskursywne w twórczości warszawskiego zespołu WWO (<i>Łukasz Stec</i>)	52
V. O słowach jako nośnikach ludobójczych zamysłów na przykładzie XX-wiecznego projektu kolonializmu osadniczego „Izrael” (wobec getta „Strefa Gazy”) (<i>Karolina Tomasz</i>)	71
VI. The Selected Characteristic Traits of Popular Science Discourse on the Basis of Two Related Medical Subfields (<i>Edyta Woźniak</i>)	88
VII. Translating Language Ideologies in Media Discourse (<i>Monika Zięba-Plebankiewicz</i>)	105
VIII. Antypolski dyskurs publiczny we współczesnej Rosji (na materiale wypowiedzi D. Miedwiediewa) (<i>Grzegorz Adam Ziętala</i>)	120
IX. Rosyjski dyskurs historyczny końca XX i początku XXI wieku (na materiale prokremlowskiego podręcznika do historii Rosji dla szkół średnich) (<i>Grzegorz Adam Ziętala</i>)	145
X. Rosyjski dyskurs patriotyczny (na materiale wychowania patriotycznego w szkołach) (<i>Grzegorz Adam Ziętala</i>)	188

Wstęp

Publikacja składa się z 10 rozdziałów i poświęcona jest badaniom dotyczącym różnego rodzaju dyskursów, jak dyskurs literacki na materiale skandynawskiej powieści kryminalnej; popularnonaukowy z zakresu ginekologii, położnictwa oraz medycyny estetycznej; rosyjski dyskurs antypolski, historyczny, patriotyczny; dyskurs hip-hopowy z perspektywy kulturoznawczej, językoznawczej i socjologicznej. W monografii omówiono również rolę tłumaczy ustnych jako mediatorów dyskursu w kontekście komunikacji międzykulturowej i tłumaczenie ideologii językowych w dyskursie medialnym, dokonano przeglądu teorii dyskursu Szkoły Frankfurckiej, a także przeanalizowano proces definiowania i mechanizmy dyskursotwórcze, które umożliwiają eufemizację przemocy oraz dehumanizację.

W rozdziale pt. *The Interpreter as a Discourse Mediator: the Role of Interpreters in Intercultural Communication* Alicja Fyda analizuje rolę tłumaczy ustnych jako mediatorów dyskursu w kontekście komunikacji międzykulturowej. Perspektywa ta odchodzi od postrzegania tłumaczy ustnych jedynie jako neutralnych transmiterów języka na rzecz uznania ich aktywnej roli w zarządzaniu różnicami kulturowymi, negocjowaniu znaczeń i zapewnianiu spójności komunikacyjnej między stronami pochodzącymi z różnych środowisk językowych i kulturowych. Rozdział wykorzystuje teoretyczne ramy analizy dyskursu i pragmatyki międzykulturowej, wraz z analizą przypadków z zakresu tłumaczeń medycznych, prawnych i konferencyjnych, aby zbadać, w jaki sposób tłumacze ustni radzą sobie z napięciem pomiędzy wiernością przekazowi źródłowemu a potrzebą adaptacji w celu uniknięcia błędnej komunikacji.

Jarosław Giza w rozdziale pt. *Scandinavian Crime Fiction as an Element of Literary Discourse* podejmuje problematykę dyskursu literackiego jako dynamicznego przecięcia języka, ideologii i kultury, ze szczególnym uwzględnieniem skandynawskiej powieści kryminalnej i *Trylogii z Oslo* Jo Nesbø. Dyskurs literacki rozumiany jest nie tylko jako użycie języka, lecz także jako praktyka zakorzeniona w kontekstach społecznych, historycznych i medialnych. Literatura jawi się tym samym jako praktyka kulturowa, która nie tylko odzwierciedla rzeczywistość, ale też w nią interweniuje, podejmując kwestie tożsamości, moralności oraz ideologii. W tym ujęciu skandynawska powieść kryminalna, określana mianem nordic noir, stanowi wyrazisty przykład funkcjonowania literatury jako dyskursu. Wyrosła z tradycji społecznie zaangażowanej prozy Maj Sjöwall i Pera Wahlöö, łączy konwencje narracji kryminalnej z krytyką społeczną, podejmując tematy korupcji instytucjonalnej, globalizacji, nacjonalizmu czy przemocy ze względu na płeć. Jej mroczne scenerie, moralnie ambiwalentni detektywi i alegoryczne przestrzenie tworzą formę, która pełni zarówno funkcję popularnej rozrywki, jak też komentarza kulturowego, poddając refleksji kruchość ideałów państwa opiekuńczego i napięcia nowoczesności. *Trylogia z Oslo* Nesbø (*Czerwone gardło*, *Trzeci klucz*, *Pentagram*) ukazuje, jak literatura gatunkowa realizuje funkcję dyskursywną. Postać Harry'ego Hole, detektywa naznaczonego egzystencjalnym kryzysem i moralną niejednoznacznością, pozwala autorowi splatać wątki kryminalne z refleksją nad historią, etyką i władzą. Powieści te konfrontują nierozliczone aspekty norweskiej przeszłości, trwałość

ekstremizmów, systemową korupcję i kruchość wymiaru sprawiedliwości, a jednocześnie wpisują się w tradycję amerykańskiego *hardboiled fiction*. Odczytane w perspektywie Michela Foucaulta, Julii Kristevej czy Pierre'a Bourdieu, powieści kryminalne Nesbø ukazują, jak literatura popularna staje się przestrzenią negocjacji ideologii, pamięci i tożsamości. Ostatecznie literatura jawi się tu nie jako autonomiczny artefakt estetyczny, lecz jako żywy dyskurs, jako arena, w której narracja, kultura i społeczeństwo spotykają się w procesie nieustannego wytwarzania znaczeń.

Rozdział Racheli Pazdan pt. *Szkoła Frankfurcka – dyskurs trwa do dzisiaj* jest skierowany do studentów filologii i lingwistyki dla biznesu, którzy są słuchaczami przedmiotów z zakresu współczesnej kultury niemieckiego obszaru językowego oraz kultury XX wieku, pragnących poczynić pierwsze kroki ku naukowemu dyskursowi. Tekst zawiera podstawowe wiadomości o dyskursach zainicjowanych przez niemiecki ośrodek i szkicuje naukowe sylwetki przedstawicieli Instytutu Badań Społecznych. Wprowadzenie to reprezentuje interdyscyplinarną, normatywnie ukierunkowaną rekonstrukcję dyskursów w paradygmacie teorii krytycznej, wykorzystując przegląd literatury, syntezę porównawczą oraz portrety intelektualne jako główne narzędzia porządkowania wiedzy. Szkoła Frankfurcka w decydujący sposób ukształtowała w XX wieku dyskursy kulturowe, analizując zjawiska kulturowe zawsze w powiązaniu z władzą, społeczeństwem i gospodarką. Podczas gdy Horkheimer i Adorno, posługując się pojęciem przemysłu kulturowego oraz krytyką oświecenia podkreślali zagrożenia wynikające z masowej kultury i dominacji, Jürgen Habermas otworzył nowe perspektywy. Jego teorie sfery publicznej, działania komunikacyjnego i etyki dyskursu postawiły w centrum komunikację i wzajemne zrozumienie, stając się kluczowymi punktami odniesienia w debatach o demokracji, mediach oraz pluralizmie kulturowym. Szkoła Frankfurcka wniosła istotny wkład w krytyczną analizę nowoczesnej kultury oraz przyczyniła się do rozumienia kultury zarówno jako pola konfliktów społecznych, jak i przestrzeni emancypacji.

Rozdział Łukasza Steca pt. *Hip-hop jako przestrzeń tożsamości, oporu i wychowania. Praktyki dyskursywne w twórczości warszawskiego zespołu WWO* stanowi próbę dyskursywnej analizy twórczości warszawskiego zespołu hip-hopowego WWO z perspektywy kulturoznawczej, językoznawczej i socjologicznej. Autor bada, w jaki sposób teksty rapowe pełnią funkcję performatywną, wychowawczą i tożsamościową, stanowiąc formę sprzeciwu wobec dominujących ideologii medialnych, konsumpcyjnych i klasowych. W oparciu o założenia krytycznej analizy dyskursu (Fairclough, van Dijk), a także teorie Althussera, Foucaulta, Bourdieu i Lacana, ukazano rap jako przestrzeń interpelacji, oporu i budowania wspólnoty. Szczególną uwagę poświęcono metaforze „odbicia w witrynie” organizującej myślenie o tożsamości, czujności i lojalności w warunkach transformacji ustrojowej. Twórczość WWO przedstawiono jako narrację kontrkulturową, operującą binarną strukturą świata (my-oni, prawda-fałsz), która służy emancypacji i wychowaniu młodego odbiorcy.

Karolina Tomasz w rozdziale pt. *O słowach jako nośnikach ludobójczych zamysłów na przykładzie XX-wiecznego projektu kolonializmu osadniczego „Izrael” (wobec getta „Strefa Gazy”)* analizuje rolę języka jako nośnika i narzędzia realizacji ludobójczych zamysłów na przykładzie projektu kolonializmu osadniczego „Izrael” wobec getta „Strefy Gazy”. Analiza koncentruje się na asymetrycznym podejściu do procesu definiowania i mechanizmach dyskursywnych, które umożliwiają eufemizację przemocy,

dehumanizację i zacieranie granic między „innym” a „wrogiem”, legitymizując w ten sposób czystki etniczne i politykę (za)głodzenia ludności cywilnej. Zwraca uwagę na metafory zoologiczne degradujące podmiotowość ofiar i retorykę kolektywnej winy całych społeczności. Tekst wskazuje na procesy, poprzez które język służy tworzeniu i utrwalaniu antagonizmów, prowadząc do akceptacji masowych represji i zbrodni przeciwko ludzkości.

Rozdział Edyty Woźniak pt. *The Selected Characteristic Traits of Popular Science Discourse on the Basis of Two Related Medical Subfields* ma na celu charakterystykę wybranych cech stylu popularnonaukowego na przykładzie artykułów medycznych z zakresu ginekologii i położnictwa oraz medycyny estetycznej. Nie ulega wątpliwości, że ze względu na to, iż teksty medyczne odznaczają się specjalistyczną terminologią oraz swoistym stylem (cf. Fischbach, 1998; Gotti, 2016; Mishler, 1985; van Hoof, 1998a, 1998b; Wang, Liang, Ge, 2008), a także mają na celu przybliżenie lub opis czasem bardzo skomplikowanych procesów chorobowych, mogą powodować wiele problemów związanych z ich poprawnym rozumieniem. Styl popularnonaukowy natomiast postrzegany jest jako narzędzie popularyzacji wiedzy stosowany w celu ułatwienia skomplikowanych elementów nauki. Z tego względu, aby uczynić treści medyczne bardziej przystępnymi dla osób spoza środowiska medycznego, istnieje możliwość osadzenia go w ramach dyskursu popularnonaukowego. Taka koncepcja wymaga jednak nie tylko bardziej opisowego charakteru medycznego kontentu, lecz także atrakcyjności danych, które zachęcą potencjalnego czytelnika. Dodatkowo nasuwa się pytanie, jakie inne rozwiązania zostały wprowadzone, aby uatrakcyjnić wiedzę naukową.

Monika Zięba-Plebankiewicz w rozdziale pt. *Translating Language Ideologies in Media Discourse* bada tłumaczenie ideologii językowych w dyskursie medialnym, koncentrując się na studium przypadku artykułu Thomasa L. Friedmana „The Smart Way for Trump to End the Israel-Iran War”, opublikowanego w *The New York Times* i jego polskim tłumaczeniu w *Gazecie Wyborczej*. Opierając się na krytycznej analizie dyskursu i badaniach nad przekładem, artykuł bada, w jaki sposób strategie tłumaczeniowe – w szczególności zastępowanie, reorganizacja, usuwanie i dodawanie – kształtują ideologiczne pozycjonowanie w międzykulturowej komunikacji medialnej. Analiza pokazuje, że polskie tłumaczenie nie tylko reorganizuje oraz przeformułowuje tekst źródłowy, ale też wzmacnia jego retoryczną siłę, zmieniając metafory, by dostosować się do oczekiwań narodowych i kulturowych. Wybory tłumacza osławiają złożony ton oryginału, przekształcając jego analityczny komentarz w bardziej dyrektywną, naładowaną emocjonalnie narrację. Co więcej, zmiany w metaforach, znacznikach tożsamości oraz modalności odzwierciedlają szersze procesy mediacji ideologicznej, w których tłumaczenie służy nie tylko jako transfer językowy, lecz jako aktywna reinterpretacja. Autorka konkluduje, że tłumaczenie medialne działa jako miejsce ideologicznych negocjacji, kształtując sposób, w jaki wydarzenia międzynarodowe są przedstawiane i odbierane w różnorodnych kontekstach społeczno-politycznych. Badanie to podkreśla znaczenie traktowania tłumaczenia jako aktu dyskursywnego i ideologicznego w ramach globalnych przepływów medialnych.

Kolejne trzy rozdziały Grzegorza Adama Ziętali dotyczą współczesnych rosyjskich dyskursów.

W rozdziale pt. *Antypolski dyskurs publiczny we współczesnej Rosji (na materiale wypowiedzi D. Miedwiediewa)* autor analizuje wypowiedzi rosyjskiego polityka, które mają antypolski charakter. Miedwiediew w swych wypowiedziach stosuje ekspresję, wulgaryzmy, zapożyczenia obce w celu dyskredytacji Polski na arenie międzynarodowej szerząc fałszywe informacje, grożąc Polsce. Wypowiedzi zostały przytoczone w języku rosyjskim i podano ich tłumaczenie na język polski.

W rozdziale pt. *Rosyjski dyskurs historyczny końca XX i początku XXI wieku (na materiale prokremlowskiego podręcznika do historii Rosji dla szkół średnich)* autor przedstawia cechy rosyjskiego dyskursu historycznego oraz roli historii w edukacji społeczeństwa końca XX i początku XXI wieku na materiale prokremlowskiego podręcznika do historii Rosji dla uczniów szkół średnich oraz koncepcji nauczania historii według Putina. W tekście omówiono cechy dyskursu historycznego obejmującego okres ZSRR w latach 1945-1991 i Federacji Rosyjskiej w latach 1992-2022.

W rozdziale *Rosyjski dyskurs patriotyczny (na materiale wychowania patriotycznego w szkołach)* autor przedstawia elementy dyskursu patriotycznego w edukacji, zwłaszcza te, które obowiązują w Rosji od czasów inwazji na Ukrainę – specjalne lekcje w szkołach, rekomendacje metodyczne dla nauczycieli, materiały edukacyjne, scenariusze lekcji, programy nauczania i organizacje. W Rosji dyskurs ten przekształcił się w wychowanie szczególnych patriotów, od wczesnej edukacji szkolnej do nauczania w szkołach wyższych, do przygotowywania ideologicznego, „prania mózgów” młodych osób, wpajania im konieczności walki z „kolektywnym Zachodem”, walki z „nazistowską” Ukrainą. Towarzyszą temu specjalne lekcje w szkołach, powoływanie organizacji militarnych. Cały system edukacji patriotycznej nadzoruje Kreml, za którego aprobatą opracowano jednolite programy nauczania, serie podręczników. W każdym przedmiocie przemycia się elementy nowego patriotyzmu.

Grzegorz Adam Ziętala

I. THE INTERPRETER AS A DISCOURSE MEDIATOR: THE ROLE OF INTERPRETERS IN INTERCULTURAL COMMUNICATION *(Alicja Fyda¹)*

Streszczenie

Niniejszy rozdział analizuje rolę tłumaczy ustnych jako mediatorów dyskursu w kontekście komunikacji międzykulturowej. Perspektywa ta odchodzi od postrzegania tłumaczy ustnych jedynie jako neutralnych transponderów języka na rzecz uznania ich aktywnej roli w zarządzaniu różnicami kulturowymi, negocjowaniu znaczeń i zapewnianiu spójności komunikacyjnej między stronami pochodzącymi z różnych środowisk językowych, a także kulturowych. Rozdział wykorzystuje teoretyczne ramy analizy dyskursu i pragmatyki międzykulturowej, wraz z analizą przypadków z zakresu tłumaczeń medycznych, prawnych i konferencyjnych, aby zbadać, w jaki sposób tłumacze ustni radzą sobie z napięciem między wiernością przekazowi źródłowemu a potrzebą adaptacji w celu uniknięcia błędnej komunikacji.

Summary

This chapter examines the role of interpreters as mediators of discourse in intercultural communication contexts. This perspective shifts from viewing interpreters merely as neutral language conduits to recognising their active role in managing cultural differences, negotiating meaning, and ensuring communicative coherence among parties from varied linguistic and cultural backgrounds. This chapter uses theoretical frameworks from discourse analysis and intercultural pragmatics, together with case studies in medical, legal, and conference interpreting, to investigate how interpreters navigate the tension between fidelity to the source message and the need for adaptations to prevent miscommunication.

Introduction

Interpreting in the context of translating is more than just a linguistic activity – it is a dynamic process of conveying meaning between speakers of diverse languages and cultures. With the rapid development of globalisation and the increasing frequency of cross-cultural interactions in different fields, e.g. legal, medical, diplomatic, or business, the interpreter's position has transformed from a simple transmitter of language to an engaged contributor in the formation of intercultural communication. In contrary to written translation, interpreting transpires in real-time and frequently under high-pressure settings, when cultural norms, social hierarchies, and pragmatic restraints are equally vital as linguistic precision.

This shift signifies a comprehensive perception of interpreting as a mean of intercultural communication, where meaning is not only conveyed but also negotiated. Every act of interpretation entails traversing culturally particular discourse conventions, altering registers, and occasionally balancing clashing worldviews. Interpreters actively co-construct language, and their judgements can significantly impact the results of encounters.

¹ Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu.

I. Historical overview of interpreting

The Ancient Egyptians, Romans, and Greeks displayed a prominent disregard for languages and cultures outside their own. However, their civilisations were significantly influenced by external cultures, and because of that effective communication across language barriers was crucial for establishing government, military, and trade alliances.

There are some archaeological findings that illustrate interpreters as possessing two heads. As historians say, the rock tombs of the Princes of Elephantine, dating to 300 BC, illustrate Ancient Egyptian interactions with the Sixth Dynasty of Nubia. The Princes of Elephantine were bilingual, resided at the border of Pharaonic Egypt, supervised dragomans, and directed military and trade expeditions in Sudan and Nubia (Kurz, 1985). In those times, interpreters and translators originated from diverse social classes, including slaves, women, and royalty. There was a special title of “Court Interpreter”, which pertains to an individual who serves as a communication intermediary for a kingdom’s government, primarily facilitating interactions with other cultures within the court setting. There is also an example from Ancient Greece, which illustrates that several of Alexander the Great’s campaigns necessitated travel to India and the employment of translators to facilitate communication with both allies and conquered populations.

The writings of Roman authors like Caesar, Cicero, Horace, and Pliny illustrate that bilingualism was prevalent among both officials and peasants in Roman society. Proficiency in a language like Greek was regarded as a fundamental criterion for an educated Roman citizen. The Romans utilised interpreters in private settings to assist officials during their travels to other provinces. During these instances, local translators were occasionally engaged. The Romans employed interpreters to aid communication in various foreign languages, with the exception of Greek, which educated Romans acquired as a primary language from servants and slaves, alongside their native Latin. An early instance of sight translation, defined as the real-time translation of a written document, can be traced back to Livy, a Roman writer and philosopher akin to Cicero. He described an event in which a Gallic prince issued a battle with Romans through a letter conveyed by an interpreter. The letters were translated for the Roman emperor Claudius Nero by a Punic interpreter.

The earliest recorded instance of conference interpreting occurred in 202 BC during negotiations between Scipio and Hannibal. Both parties were unarmed, and each permitted the presence of an interpreter. Cicero believed that only an unskilled interpreter and translator would translate literally: *verbum pro verbo*. Cicero claimed that the fundamental principle of translation is equivalence and it involves transmitting the original message within the socio-political framework of the target language. He described translation as *(con)vertere*, suggesting that it does not necessarily entail accuracy or literalism. He employs the terms *ad verbum de verbo exprimere* and *verbum pro verbo reddere* for literal translation.

The ancient languages – Latin, Greek, Hebrew, and Chaldean – were replaced by Spanish and Portuguese a few centuries later. Interpreters were utilised by the Genoese, Portuguese, and Spanish conquistadors during their expeditions. In 1492, Columbus aimed to navigate the ocean to reach Asia and recruited individuals who were proficient in Arabic and Spanish for translation purposes. One of them was Luis de Torres, who was an interpreter proficient in translating Arabic, Hebrew, and Chaldean. Torres’s proficiency in three languages proved to be ineffective when the first ships

arrived in the region now recognised as the Caribbean. Upon his return, Columbus captured six native Taino individuals for the purpose of converting them to Christianity and instructing them in Castilian Spanish, but two people escaped by leaping overboard. During a later expedition, Columbus transported two families of native people and, to mitigate the risk of escape, placed the wives and children on separate vessels. This represents the initial significant instance of enslaving individuals for the purpose of serving as future interpreters, marking an early form of interpreter training (Baker, 2004; Tryuk, 2007).

Columbus's accounts mention a deceitful interpreter named Felipillo. Diary entries illustrate how Felipillo intentionally distorted the testimony of the Inca ruler Atahualpa, undermining the leader's claims of innocence. Atahualpa was convicted and sentenced to execution by burning. Friar Valverde subsequently persuaded Atahualpa to undergo baptism as a Christian, resulting in the commutation of his sentence to death by garrote (immediate death by strangulation). Felipillo subsequently admitted to misinterpreting Atahualpa's testimony and was executed during an expedition to Chile (Kruk-Junger, 2012). This represents an initial instance of an interpreter's professional obligation.

In 1353, an instance of an ineffective and unfaithful interpreter occurred when King Louis IX dispatched a Flemish Franciscan missionary from Constantinople to Asia with the objective of converting the Tatars to Christianity. Multiple records detail the Flemish Franciscan missionary's grievances regarding the interpreter's inconsistencies and unprofessional conduct, including instances of intoxication while performing duties. In 1555, merchant John Lock returned with five Africans from Ghana to instruct them in English, enabling them to serve as interpreters on subsequent voyages to Guinea in order to find and get gold and pepper. This significant connection between trade and interpretation facilitated English involvement in the slave trade.

In 1600, pilgrims arriving from England on the *Mayflower* were assisted by Tsiquantum (or Squanto), a Native American individual. In 1585, he was abducted by an Englishman for the purpose of being sold as a slave in Spain. Following his escape, he travelled to England, acquired proficiency in English, and returned to his homeland, only to discover that his tribe had been devastated by an epidemic. He later formed relationships with the English settlers. His interpretative skills facilitated peaceful coexistence with neighbouring tribes, provided guidance on local plants, and demonstrated successful cultivation of native crops. His guidance was essential to the abundant harvest of 1621, resulting in the introduction of one of the festivals, which was Thanksgiving.

In the Middle Ages, the gradual replacement of Greek and Latin by the vernacular in business and church contexts led to a shift in translation methods. This transition emphasised precision, fidelity, clarity, elegance, and adaptation over equivalence and meaning-for-meaning approaches. According to Kendrick (2006), Leonardo Bruni, in his review of Robert Grosseteste's Latin translation of Aristotle's *Ethics*, emphasised the necessity of distinguishing between the terms "good" and "useful" in philosophical translation. Similarly, Alexander Fraser Tytler stated in his "Essay on the Principles of Translation" (1813) that translation should accurately convey the ideas, style, and fluidity of the original work.

Adaptation in translation involves a departure from the principles of equivalence and meaning-for-meaning translation. This involves replicating the effects of the source text in the target text through locative adaptations of the original material. In Martin

Luther's Bible translation, the shekel, the currency of ancient Israel, was rendered as "silberling", the contemporary currency in Saxony during Luther's era. An additional instance of adaptation regarding the unaccomplished tense in Hebrew within Luther's Bible translation is found in God's address to Moses at the burning bush: "Ich werde sein, der ich sein werde" ("I will be who I will be"). While Hebrew allows for this option, translators do not consistently select it. The most common translation in French is "Je suis celui qui suis," which means "I am who I am" (Schmidt, 2020).

The mid-19th century immigration wave generated a demand for translators of non-native languages in North America. The peak occurred at the turn of the 20th century, with daily immigrant numbers at Ellis Island increasing from approximately 5,000 to 11,000 in 1907. In light of the significant demand, the U.S. government initiated the recruitment of interpreters. To qualify as civil service interpreters, individuals were required to pass a specialised exam, and statistically, each possessed proficiency in up to six foreign languages. The economic significance of the United States has led to a stabilisation of the translation profession from a formal perspective. Full-time translators were employed by the government and various non-governmental organisations for diplomatic, commercial, and propaganda purposes. Several translation agencies were established to offer diverse translation services.

Europe may attribute its breakthrough in interpretative approaches to the influence of the United States. The First World War underscored the challenges of multiculturalism in Europe and revealed the vulnerabilities of the prevailing system. The involvement of the United States in the war, along with the influence of the United Kingdom, resulted in English prevailing during the peace negotiations and the Treaty of Versailles, relegating French, the former *lingua franca* of diplomacy, to a secondary status. Nevertheless, entrenched habits proved difficult to eliminate, leading to the adoption of translators as a compromise during private discussions and, notably, in public addresses by diplomats.

Before this could happen, World War II broke out. It had two important consequences for the development of interpreting. The first was a serious discussion about the ethics of the profession. It was prompted by the role that interpreters played during the war, and especially the less glorious one of language intermediaries working for the axis countries. Dr. Paul Schmidt, known as Hitler's interpreter, or Eugen Dollmann, also an interpreter and a member of the SS, attended top-level meetings involving Hitler, Himmler and Mussolini, among others, and undoubtedly had to be present at decisions with important consequences for Europe and the world. However, after the war they shied away from any moral responsibility. The former, despite the investigation, was not charged, while the latter, in his memoirs, portrays his participation in the events as an outsider, who by chance found himself in the wrong place at the wrong time, and then became entangled in the development of events. This does not mean that the translators were fully exempted from ethical responsibility. Danish millionaire and polyglot Pieter Menten was sentenced to 15 years in prison for participation in the mass execution of Polish Jews. A similar fate befell a number of Japanese translators, one of whom we know of was executed as a result of a court sentence for his involvement in the rape, torture and murder of Filipino civilians in 1945 (cf. Roland, 1999, p. 164, 166, 171). These events could not go unnoticed in the formation of standards for interpreting and the emergence of codes of professional ethics.

The second effect of the war, relevant in the context of interpreting, was, resumed after the war on a much larger scale, the formation of international organizations to uphold peace and promote economic development. The most important was the United Nations and since it was decided in its early stages that each member of the UN would be able to express itself in its own language, the need arose to find interpreters with appropriate qualifications (Baigorri Jalón, 2004, p. 12). It cannot be ruled out that had it not been for the technical possibilities offered by simultaneous interpretation, tested and improved during the Nuremberg trials, the development of international organizations would not have been so intense (cf. Phelan, 2001, p. 2). The first booth interpreters fulfilled this role by accident. They came from officials and diplomats fluent in one or more foreign languages who found themselves at the centre of events, especially during the Nuremberg trials. After they were over, some of them, already experienced translators, began working at the UN (cf. Phelan, 2001, p. 2).

This specific genesis of the profession and the fact that simultaneous interpreting requires a lot of ability, and the expectation of interpreters' skills, especially in terms of the number of working languages, was becoming higher and higher, there was a very rapid development of the profession. This directly affected its attractiveness to young people, hence in the 1940s offers of interpreter schools began to appear.

II. Theoretical context: interpreting vs. discourse

II.1. Discourse as a social practice

The notion of discourse has become fundamental in modern analyses of language and communication. Fairclough (2013) claims that discourse is “a social practice which constructs social identities, social relations and the knowledge and meaning systems of the social world... [which] both reflects and produces the ideas and assumptions relating to the ways in which personal identities, social relations, and knowledge systems are constituted through social practice”. Discourse is thus inherently connected to the social context, power dynamics, and identities of the communicators involved. According to Foucault (1972), discourse delineates the boundaries of what can be articulated and the manner of its articulation within a specific cultural and historical framework.

Interpreting, as a process of dynamic interaction, aligns with this notion of discourse. The interpreter's decisions are influenced by the institutional context (e.g., courtroom, hospital, conference), power dynamics, and cultural disparities that shape the translation's form and content (Wadensjo, 2001).

II.2. The visibility of the interpreter

The conventional model of the interpreter as a neutral “conduit of communication” faced scrutiny in the early 21st century. Angelelli (2004) introduced the notion of *interpreter visibility*, emphasising that interpreters are seldom inconspicuous in practice – their interventions substantially influence the dynamics of interaction. The researcher states that in domains like medicine or law, the interpreter functions as a mediator of discourse, regulating the flow of information and negotiating meanings among communication participants.

Roy (2000, 2002) critiques the metaphor of the “invisible interpreter” as overly simplistic and promotes the view of the interpreter as an active participant in communication. This method involves the translator not merely translating words but also adapting them to the cultural and pragmatic norms of the audience, thereby acting as a co-creator of discourse.

II.3. Cultural competences and discourse mediation

Current interpreting research increasingly emphasises the interpreter’s function as an intercultural mediator. Today, an interpreter must possess not only linguistic competence but also cultural, discursive, and social competences to effectively navigate interactions characterised by cultural differences and communication asymmetries (Pöchhacker, 2016).

Interpreters frequently encounter variations in politeness norms, discursive structures, and cultural conventions when analysing situations, which may result in misunderstandings. Wang (2017) asserts that the interpreter becomes an active participant in the interaction, translating content while also “filtering” it through the cultural context of the interlocutors, ensuring balanced communication. This occurs when direct commands or questions in the source language are translated into more intricate politeness strategies in the target language. Hatim and Mason (2014) assert that the interpreter must consciously decide on the level of formality or tonality to mitigate potential cross-cultural tensions.

Angelelli (2004) identifies a range of interpreter competencies that extend beyond linguistic proficiency. These include: pragmatic competence (which refers to the capacity to discern the communicative intent of the sender and adjust it to the relevant context), textual competence (which refers to the capacity to sustain discourse coherence and interpretative consistency), and interactional competence (which involves regulating the conversational flow, including the management of statement order, i.e. turn-taking). The interpreter who possesses these skills can function as a discourse mediator to mitigate the potential for misunderstandings arising from variations in linguistic structures and cultural pragmatics.

There are also some strategies for discourse mediation. Wadensjö’s (2008) study indicates that interpreters employ different mediation strategies based on the institutional context and the level of formality of the situation. For instance, clarification and paraphrasing may be needed – the interpreter modifies messages to align with the audience’s comprehension level. The second strategy is cultural adaptation, where altering examples, idioms, or cultural references may be misinterpreted. The last important aspect is emotion regulation, which helps to alleviate conflicts that arise because of various communication styles.

III. Intercultural communication: challenges and barriers

In a globalised era marked by heightened cross-cultural interaction, interpreters frequently encounter various challenges stemming from different cultural codes, value systems, and communication patterns of the conversation participants. Intercultural communication transcends mere content transfer; it constitutes a complex interplay where language, culture, and social context are inextricably linked. Hofstede et al. (2010) assert that cultural differences can influence the encoding and decoding of messages as well as the interpretation of the interlocutor’s intentions.

One of the issues of intercultural communication is connected with language and pragmatic barriers (Levinson, 2001; House, 2015). These barriers stem from the differences in language use. Translators often have to deal with modifications in politeness strategies, such as indirectness in East Asian cultures versus directness in Western cultures, idioms and metaphors that have no direct equivalents in the target language, and with differences in discourse structure, such as the order in which information is conveyed. As a result, an interpreter who fails to recognize these subtleties can unknowingly distort the meaning of an utterance or even lead to communicative awkwardness.

Cultural differences influence not only the content, but also the style and dynamics of interaction. Hall (2005) distinguishes between high and low communication context cultures, where in the former (e.g. Japan, China) the meaning is often hidden between the lines and depends on the context, while in the latter (e.g. USA, Germany) the messages are more literal. An interpreter who fails to take these differences into account may misinterpret the interlocutors' intentions. What is more, Pöchhacker (2016) points to the role of differences in social and ethical norms that can lead to conflict situations during translation, such as different approaches to gender and social hierarchy, or cultural taboos and sensitive topics.

In many interpreting situations (e.g. in court, in a hospital, or at the border), there is an asymmetry of power between the participants in the conversation – one side has knowledge, authority or control over the situation, while the other is in a dependent position. Wadensjö (2001) claims that in such contexts the interpreter performs not only a linguistic function, but also a social intermediary role that can mitigate the effects of this asymmetry or, on the contrary, unknowingly exacerbate it. Mellinger and Hanson (2018) emphasise that in such situations, the translator is required to have high interpersonal and ethical competence to balance fidelity to the original with the need to protect the participants in the conversation from the negative effects of the cultural barrier.

Spencer-Oatey and Franklin (2009) mention that intercultural communication can also be psychologically and emotionally charged. Fear, stress or cultural biases can affect the way messages are formulated and received. In such cases, the interpreter often acts as a mediator of emotions, trying not only to convey the content of the speech, but also to ensure that it is received in the right tone.

IV. Case study

In order to better understand the interpreter's role as a discourse mediator, it is useful to look at specific examples from the practice of interpreting. To do that, three different fields were chosen: medical, court and conference contexts. The case studies help capture the complexity of the interpreter's tasks and the strategies they use to manage intercultural communication.

IV.1. Discourse mediation in medical interpreting

In a medical context, interpreters often find themselves in a situation where they must balance the fidelity of the translation with the need to ensure understanding between a doctor and a patient.

Angelelli's (2004) study described a case of a consultation between an English-speaking doctor and a Spanish-speaking patient. The doctor used medical jargon ("hypertension"), which the translator paraphrased into a term more understandable to the patient ("high blood pressure"). Such an intervention was mediating – the translator

tailored the message to the recipient's medical competence, while avoiding the loss of essential content. Another example considers a cancer patient. The study conducted by Rosenberg (2007) presents a situation in an American hospital in which a Spanish translator had to translate a doctor's message about the need for aggressive chemotherapy. The patient's family expressed concern about "poisoning the body" (natural treatments were preferred in their culture). The translator chose to paraphrase the doctor's statement in a way that took into account the family's cultural sensitivities, while retaining relevant medical information. This action went beyond pure translation and was mediated.

The next example is provided by Bot (2005), who describes a case of a psychiatric consultation in which a Somali patient did not understand the concept of "depression" in Western terms. The interpreter used local terms related to "evil spirit" and "sorrow of the soul" to bring the medical context to the patient, while explaining to the doctor the cultural differences in the perception of mental illness. Dysart-Gale (2005) in her study provides an example of a consultation with a Chinese patient who answered the doctor's questions in very general terms (due to cultural differences in expressing opinions to authority figures). The interpreter took on the role of mediator, asking the patient to elaborate on her answers and paraphrasing them so that the doctor would get a fuller picture of the health situation.

As Bot (2005) emphasises, the translator in the medical community often becomes an "advocate for comprehension" alleviating tensions arising from cultural differences in approaches to illness and treatment.

IV.2. Court interpreting and managing power asymmetry

In the judicial context, the interpreter plays a key role in ensuring the right to a fair trial for participants who are not familiar with the language of the proceedings. At the same time, the interpreter is required to maintain neutrality and precision, which is not always easy in practice. Colin and Morris (2010) discuss the case of a criminal trial in the UK in which an Arabic translator had to relay questions from the prosecutor that would have been considered offensive in the defendant's culture. The translator used a technique of gentle reformulation to avoid escalating emotions while not compromising the principles of translation fidelity.

Wadensjö (2008) describes a situation in a Swedish court where the translator had to explain to the Ukrainian side terms that do not exist in its legal system, such as "ombudsman". Instead of translating literally, the translator used a rough description of the office's function, acting as an educator and cultural mediator. Berk-Seligson (2002) reports on a case in which an interpreter in a U.S. court had to convey the intense emotions of a Spanish-speaking witness in translation. The interpreter's overly neutral tone caused jurors to perceive the witness as unreliable. The study showed how much responsibility the interpreter has in reflecting the tone and intent of statements. Hale (2007) provides the case of an immigrant in an Australian court who used an emotional phrase expressing remorse in his native language. The translator translated it literally, which was interpreted by the judge as a lack of seriousness on the part of the defendant. Analysis of the recording revealed that the translator did not take into account the cultural context of the statement and differences in the expression of emotions.

Taking into consideration the abovementioned examples it is noticeable that a court interpreter acts as an “interaction coordinator”, which means that he or she manages the order of statements, clarifies cultural meanings and reduces the risk of misunderstandings due to differences in legal systems.

IV.3. Conference interpreting and cultural adaptation of discourse

In conference interpreting, the interpreter faces challenges related to the diversity of participants, the speed of the message and the high level of linguistic specialization. Pöchhacker (2016) describes the case of an international conference in which a speaker from the US used business jargon (“low-hanging fruit”, “pivot strategy”). The simultaneous interpreter used an adaptive strategy – instead of translating the idioms literally, he used cultural equivalents understandable to a European audience. Setton and Dawrant (2016) analyse the case of a business conference where a US speaker used humour based on word games. Instead of a literal translation, the simultaneous interpreter created a new joke in Chinese, which served a similar pragmatic function – it lightened the atmosphere and kept the audience engaged. Moser-Mercer (2005) examines the case of an international conference where the speaker used numerous cultural references specific to India (e.g. metaphors from the Mahabharata). The translator chose to keep his explanations brief and omit some elements that would be incomprehensible to a European audience. As Setton (2011) points out, conference interpreters often use condensation and paraphrasing techniques to preserve the main meaning of an utterance while adapting it to the cultural and cognitive expectations of the audience.

The case studies show that discourse mediation in interpreting is a dynamic process that requires interpreters to have high linguistic, cultural and pragmatic competence as well as flexibility in adapting strategies to the context. The ability to manage interaction under conditions of power asymmetry and cultural differences is also crucial in terms of professional interpreting, thus the interpreter’s role goes far beyond the mechanical translation of words – it includes active coordination of discourse and facilitation of understanding between participants in intercultural communication.

V. Further recommendations

The analysis of the interpreter’s role as a discourse mediator in cross-cultural contexts points to the need to develop new standards in education, professional practice and interpreting research. This is because discourse mediation requires the interpreter to be not only linguistically proficient, but also culturally, pragmatically and ethically competent to effectively manage communication in situations of social and linguistic asymmetry. In this regard, several key recommendations can be made.

Traditional translator training programs often focus on translation techniques and literal fidelity to the source text. Contemporary research indicates that translators also serve as cultural mediators who must understand the values, norms and communication conventions of both sides of the interaction. It is therefore recommended that translator training programs should include modules that develop the ability to recognize and manage cultural differences, interactional and discursive competences (such as paraphrasing, reformulation and conversation moderation), and modules that develop ethical awareness related to the limits of mediation (Kaczmarek, 2020).

Another point to consider is developing professional guidelines for translators as mediators. Current codes of professional ethics for translators emphasise the translator's neutrality and invisibility. However, in practice, the interpreter often has to intervene to avoid cultural misunderstandings or resolve tensions in communication. It seems valuable to create detailed guidelines on the scope of acceptable mediation in various contexts (medical, court, conference), and tools to support interpreters in decision-making in ethically complex situations.

Promoting cooperation between interpreters and other communication participants will be also important since community interpreting research emphasises that effective discourse mediation depends not only on the interpreter, but also on the willingness of other communication participants to cooperate (Hale, 2007). Therefore, it may be justifiable to organise training for medical personnel, lawyers and other professionals who use interpreters on the principles of working with interpreters or to create institutional procedures that foster dialogue between both sides (interpreters and professionals from various fields) (Napier, Braun, 2014).

As further research is concerned, it may be valuable to conduct some studies on the impact of interpreters' mediation strategies on the quality of communication and the effectiveness of intercultural cooperation, or the role of emotions, gestures and non-verbal communication in the translation process, and on the limits of interpreter neutrality in conflict situations.

Conclusions

The analysis of the translator's role as a mediator of discourse in cross-cultural contexts allows us to see that his tasks go far beyond the traditionally understood translation of words. The translator becomes an active participant in the communication process, who not only transfers content between languages, but also manages cultural differences, moderates interaction and is responsible for the consistency and effectiveness of information exchange. The case study showed that depending on the context, the interpreter adopts diverse mediation strategies, adapting them to the needs of the participants in the conversation and the specifics of the communication situation.

The results of the analysis point to the need to redefine the role of the interpreter in theory and practice. This requires not only a change of approach in the training of interpreters, but also updating codes of ethics to take into account the mediation dimension of their work. Cultural, pragmatic and ethical competencies should be treated as equally important as linguistic skills.

Bibliography

- Angelelli, C.V. (2004). *Medical Interpreting and Cross-cultural Communication*. Cambridge University Press.
- Angelelli, C.V. (2008). Assessing intercultural competence in interpreter-mediated medical encounters. *The Translator*, 14(1), 63-83.
- Baigorri-Jalón, J. (2004). *Interpreters at the United Nations: A history*. University of Ottawa Press.
- Baker, M. (2004). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Routledge.
- Berg-Seligson, S. (2002). *The Bilingual Courtroom: Court Interpreters in the Judicial Process*. Chicago: University of Chicago Press.

- Bot, H. (2005). Dialogue interpreting in mental health. *International Journal of Intercultural*. Brill.
- Colin, J., Morris, R. (2010). *Interpreters and the Legal Process*. Waterside Press.
- Dysart-Gale, D. (2005). Communication models, professionalization, and the work of medical interpreters. *Health Communication*, 17(1), 91-103.
- Fairclough, N. (2013). *Language and Power (3rd ed.)*. Routledge.
- Foucault, M. (1972) *The Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language*. Transl. from the French by A. M. Sheridan Smith. Pantheon Books, New York.
- Hale, S. (2007). *Community Interpreting*. Palgrave Macmillan.
- Hatim, B., Mason, I. (2014). *Discourse and the Translator (2nd ed.)*. Routledge.
- Hlavac, J. (2013). Translators and interpreters as mediators of culture. *Perspectives: Studies in Translation Theory and Practice*, 21(3), 347-365.
- Hofstede, G., Hofstede, G.J., Minkov, M. (2010). *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. McGraw-Hill.
- Kaczmarek, L. (2020). *Etyka tłumacza ustnego: między wiernością a mediacją*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Kendrick, R. (2006). Latin Translation in the Renaissance: The Theory and Practice of Leonardo Bruni, Giannozzo Manetti, and Desiderius Erasmus Paul Botley. *Modern Philology*, 103(3), 418-421.
- Kruk-Junger, K. (2012). *Przekład ustny środowiskowy: teoria, normy, praktyka*. Rozprawa doktorska. Repozytorium UŚ.
- Kurz, I. (1985). The Rock Tombs of the Princes of Elephantin. *Babel*, 31(4), 213-218.
- Levinson, S.C. (2001). *Presumptive Meanings: The Theory of Generalized Conversational Implicature*. MIT Press.
- Mellinger, C., Hanson, T.A. (2018). The interpreter's agency in managing face-threatening acts. *Journal of Pragmatics*, 127, 72-83.
- Moser-Mercer, B. (2005). Simultaneous conference interpreting: Cognitive potential and limitations. *The Modern Language Journal*, 89(1), 19-33.
- Napier, J., Braun, S. (2014). *Here or There: Research on Interpreter-Mediated Communication*. John Benjamins.
- Pöchhacker, F. (2016). *Introducing Interpreting Studies (2nd ed.)*. Routledge.
- Rosenberg, B.A. (2007). *A data-driven analysis of medical interpreter ethical discourse*. HLC Annual Conference Papers.
- Roy, C.B. (2000). *Interpreting as a discourse process*. New York, NY: Oxford University Press.
- Roy, C.B. (2002). The Problem with Definitions, Descriptions, and the Role Metaphors of Interpreters. In: F. Pöchhacker, M. Shlesinger (eds.), *The Interpreting Studies Reader*. Routledge.
- Schmidt, D. (2020). *A Brief History of Interpretation and Translation*. Translorial.
- Setton, R. (2011). Conference Interpreting: A Trainer's Perspective. *The Interpreter and Translator Trainer*, 5(1), 1-19.
- Setton, R., Dawrant, A. (2016). *Conference Interpreting: A Trainer's Guide*. John Benjamins.
- Spencer-Oatey, H., Franklin, P. (2009). *Intercultural Interaction: A Multidisciplinary Approach to Intercultural Communication*. Palgrave Macmillan.
- Tryuk, M. 2007. *Przekład ustny konferencyjny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Tytler, A.F. (1813). *Essay on the Principles of Translation*. John Benjamins Publishing.
- Wadensjö, C. (2001). *Interpreting as Interaction*. Routledge.
- Wadensjö, C. (2008). In and off the show: Co-constructing "invisibility" in an interpreter-mediated talk show interview. *Meta: Journal des traducteurs/Meta: Translators' Journal*, 53(1).
- Wang, C. (2017). *Interpreters = Cultural Mediators?* Conference paper.

II. SCANDINAVIAN CRIME FICTION AS AN ELEMENT OF LITERARY DISCOURSE

(Jarosław Giza¹)

Streszczenie

Autor tekstu podejmuje problematykę dyskursu literackiego jako dynamicznego przecięcia języka, ideologii i kultury, ze szczególnym uwzględnieniem skandynawskiej powieści kryminalnej oraz *Trylogii z Oslo* Jo Nesbø. Dyskurs literacki rozumiany jest nie tylko jako użycie języka, lecz także jako praktyka zakorzeniona w kontekstach społecznych, historycznych i medialnych. W odróżnieniu od tradycji formalistycznych i strukturalistycznych, współczesne podejścia – inspirowane poststrukturalizmem, studiami kulturowymi oraz teorią mediów – akcentują intertekstualność, dialogiczność oraz rolę dyskursu w kształtowaniu i kwestionowaniu struktur władzy. Literatura jawi się tym samym jako praktyka kulturowa, która nie tylko odzwierciedla rzeczywistość, ale również w nią interweniuje, podejmując kwestie tożsamości, moralności i ideologii.

W tym ujęciu skandynawska powieść kryminalna, określana mianem nordic noir, stanowi wyrazisty przykład funkcjonowania literatury jako dyskursu. Wyrosła z tradycji społecznie zaangażowanej prozy Maj Sjöwall i Pera Wahlöö, łączy konwencje narracji kryminalnej z krytyką społeczną, podejmując tematy korupcji instytucjonalnej, globalizacji, nacjonalizmu czy przemocy ze względu na płeć. Jej mroczne scenerie, moralnie ambiwalentni detektywi oraz alegoryczne przestrzenie tworzą formę, która pełni zarówno funkcję popularnej rozrywki, jak i komentarza kulturowego, poddając refleksji kruchość ideałów państwa opiekuńczego oraz napięcia nowoczesności.

Trylogia z Oslo Nesbø (*Czerwone gardło*, *Trzeci klucz*, *Pentagram*) ukazuje, jak literatura gatunkowa realizuje funkcję dyskursywną. Postać Harry'ego Hole, detektywa naznaczonego egzystencjalnym kryzysem i moralną niejednoznacznością, pozwala autorowi splatać wątki kryminalne z refleksją nad historią, etyką i władzą. Powieści te konfrontują nierozliczone aspekty norweskiej przeszłości, trwałość ekstremizmów, systemową korupcję oraz kruchość wymiaru sprawiedliwości, a jednocześnie wpisują się w tradycję amerykańskiego hardboiled fiction. Odczytane w perspektywie Michela Foucaulta, Julii Kristevej czy Pierre'a Bourdieu, powieści kryminalne Nesbø ukazują, jak literatura popularna staje się przestrzenią negocjacji ideologii, pamięci i tożsamości. Ostatecznie literatura jawi się tu nie jako autonomiczny artefakt estetyczny, lecz jako żywy dyskurs, jako arena, w której narracja, kultura i społeczeństwo spotykają się w procesie nieustannego wytwarzania znaczeń.

Summary

The chapter explores the concept of literary discourse as a dynamic intersection of language, ideology, and culture, with a particular focus on Scandinavian crime fiction and Jo Nesbø's *Oslo Trilogy*. Literary discourse is understood not simply as language in use but as a practice embedded in social, historical, and media contexts. Moving beyond formalist and structuralist traditions, contemporary approaches shaped by poststructuralism, cultural studies, and media theory emphasize intertextuality, dialogism, and the role of discourse in shaping and contesting power. Literature is thus positioned as a cultural practice that both reflects and intervenes in society, engaging with questions of identity, morality, and ideology.

¹ Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu.

Within this framework, Scandinavian crime fiction, often termed Nordic Noir, illustrates the discursive function of literature with particular clarity. Emerging from the socially engaged tradition of Maj Sjöwall and Per Wahlöö, the genre combines crime narratives with social critique, foregrounding themes such as institutional corruption, globalization, nationalism, and gendered violence. Its bleak settings, morally ambiguous detectives, and allegorical landscapes allow it to function as both popular entertainment and cultural commentary, interrogating the fragility of welfare-state ideals and the pressures of global modernity.

Jo Nesbø's *Oslo Trilogy* (*The Redbreast*, *Nemesis*, *The Devil's Star*) exemplifies this dual role of crime fiction as genre and discourse. Through the figure of Harry Hole, a flawed and existentially burdened detective, Nesbø interweaves suspense with reflections on history, ethics, and power. The novels confront unresolved aspects of Norwegian history, the persistence of extremism, systemic corruption, and the instability of justice, while also drawing on American hardboiled traditions. Read through the lenses of Foucault, Kristeva, and Bourdieu, the trilogy demonstrates how popular fiction operates as a cultural site where ideology, memory, and identity are negotiated. Ultimately, literature emerges here not as an autonomous aesthetic object but as a living discourse, an arena where narrative, culture, and society intersect in the ongoing production of meaning.

I. Literary Discourse in Literary Studies

The concept of *discourse* has long posed challenges for scholars attempting to provide a precise and universally accepted definition of the term. Despite its elusiveness, one of the most frequently cited and widely acknowledged definitions is offered by Geoffrey Leech and Michael Short in their work *Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose*. They propose that:

Discourse is linguistic communication seen as a transaction between speaker and hearer, as an interpersonal activity whose form is determined by its social purpose (2007, p. 209).

This definition emphasizes the fundamentally interactive and socially situated nature of discourse, highlighting that meaning does not arise in isolation but is shaped by communicative purpose and context. In this sense, discourse may be broadly understood as language in use or, as Émile Benveniste succinctly phrased it, “language put into action” (qtd. in Marnette, 2005, p. 7). Both perspectives foreground the pragmatic dimension of discourse, underscoring its dependence on the relational dynamics between interlocutors and the functions it serves within social interaction, confirming thus that, as noted by J.A. Cuddon, discourse is:

Language which is understood as utterance and thus involves subjects who speak and write – which presupposes listeners and readers who, in a sense, are ‘objects’. Discourse has an object and is directed to or at an object. Thus, in theory at any rate, discourse might include any modes of utterance as a part of social practice. They are differentiated by their intention. Thus, discourse may be poetry or prose. It may be a poem, a philosophical essay, a political tract, a biblical commentary, a speech on the hustings, a funeral address, a polemic, a dialogue or an exercise in deconstructive criticism. It may be a number of things (1999, p. 228).

Within the field of linguistics, however, discourse is often approached through a more textually oriented lens. As Sara Mills notes, drawing upon the foundational contributions of theorists such as Sinclair, Coulthard, Carter, and Simpson, the term commonly “implies a concern with the analysis of the text above the level of the utterance or sentence; thus, discourse is an extended piece of text, which has some form of internal organisation, coherence or cohesion” (2004, p. 8). This definition expands the focus of linguistic inquiry beyond the boundaries of isolated utterances to examine larger units of meaning, thereby recognizing discourse as a structured whole rather than a mere sequence of sentences. Importantly, Mills further contends that discourse cannot be adequately understood without reference to its situational context, asserting that “discourse is defined by the context of occurrence of certain utterances” (2004, p. 8). This perspective reinforces the dual orientation of discourse studies: on the one hand, toward the structural and organizational properties of language, and on the other, toward the social, cultural, and pragmatic conditions in which communicative acts are embedded. Taken together, these definitions suggest that discourse is best conceptualized as both a linguistic and social phenomenon, simultaneously a patterned, coherent use of language and an act of communication situated within specific contexts of meaning-making.

Such an understanding of discourse has profound implications for literary studies, particularly in relation to the shift away from earlier critical paradigms. Contemporary literary scholarship increasingly departs from approaches that regarded literature as a self-contained and autonomous entity, analyzable exclusively in terms of its formal and aesthetic properties. Traditional frameworks such as Russian Formalism and Structuralism prioritized the internal organization of texts, attending to linguistic features, compositional patterns, and semiotic structures, while often overlooking the broader socio-cultural and historical frameworks in which literature is embedded. As David Greenwood has noted:

[T]he formalists were ultimately concerned with the way in which the individual text (or *parole*) was perceived differentially against the background of the literary system as a whole (or *langue*) (1985, p. 110).

This formulation reflects the formalist conviction that literary meaning arises primarily from the interplay of textual elements within a self-regulating system rather than from engagement with external conditions.

By contrast, the discourse-oriented approach foregrounds precisely those external conditions—the situational, cultural, and ideological contexts—that formalist methodologies bracketed or excluded. If formalism sought to isolate the literary work within an autonomous system of signs, discourse theory insists upon its embeddedness within broader communicative and social practices. In this way, the study of discourse provides a conceptual bridge between linguistic analysis and socio-cultural critique, enabling contemporary literary scholarship to situate texts not only as internally organized structures but also as dynamic interventions within historically and ideologically charged discursive fields.

With the subsequent emergence of poststructuralist, cultural, and intermedial theories, however, the limitations of such insular models became increasingly apparent. Literary studies have gradually shifted toward conceptions of literature as a dynamic

and relational phenomenon, one that cannot be adequately understood in isolation from the discursive, institutional, and material environments in which it circulates. In this view, literature ceases to be a closed and self-sufficient object of analysis and instead appears as a form of discourse perceived as an ongoing cultural practice wherein linguistic, social, ideological, political, and institutional dimensions intersect.

This shift is particularly indebted to Michel Foucault's theorization of discourse. In *The Archaeology of Knowledge*, Foucault insists that discourse should not be conceived merely as a transparent medium for transmitting preexisting ideas or representations, but rather as "systems of thoughts composed of ideas, attitudes, courses of action, beliefs, and practices that systematically construct the subjects and the worlds of which they speak" (qtd. in Lessa, 2006, p. 284). In this sense, literature does not passively mirror reality; it actively participates in its construction by shaping the categories, values, and narratives through which human experience becomes intelligible. From this perspective, contemporary literary analysis is less concerned with identifying the intrinsic formal properties of a text than with exploring the dialogical relationships between literature and the social world. The text is understood as an active node within broader networks of cultural production, dissemination, and reception. Consequently, questions of power, ideology, identity, and institutional authority assume central importance, as literature is increasingly recognized not only as a reflection of cultural dynamics but as one of their constitutive forces.

The notion of *literary discourse* has consequently emerged as a central analytical category, allowing scholars to conceptualize literature not merely as an aesthetic artifact but as an active process of producing meanings, values, and cultural imaginaries. Within this framework, literature is understood as a site of interaction where textual practices and socio-historical conditions converge to generate significance. Julia Kristeva, for instance, has emphasized the interdependent and dialogical nature of textual production, observing that "every text is a mosaic of quotations," and that "any text is the absorption and transformation of another" (1986, p. 34). By this, she underscores the principle that no literary text exists in isolation; rather, each literary work is enmeshed in a web of textual relations and a literary discourse that extend across literary traditions, cultural practices, and ideological discourses. Kristeva's influential concept of intertextuality has a direct antecedent in Roland Barthes's theorization of the text as a citational tissue. In his *Image–Music–Text*, Barthes argues that:

The intertextuality in which every text is held, it itself being the text-between of another text, is not to be confused with some origin of the text: to try to find the 'sources', the 'influences' of a work, is to fall in with the myth of filiation; the citations which go to make up a text are anonymous, untraceable, and yet already read: they are quotations without inverted commas (1977, p. 160).

Barthes's formulation displaces the traditional quest for origins and influences, reframing the literary text as an open constellation of prior discourses whose traces remain operative yet unlocatable. This re-conceptualization destabilizes the notion of the text as a bounded or proprietary artifact and repositions it as a node within an intertextual network that perpetually exceeds the boundaries of the individual work.

In this way, literature can be re-imagined as a space of exchange, an arena in which ideological struggles are articulated and contested, and through which dynamics of power, exclusion, emancipation, and resistance become legible. Such an approach foregrounds the productive rather than reflective capacity of literature: texts not only register cultural tensions but also participate in their negotiation and transformation.

It is important to note, however, that mid-20th-century structuralism initially resisted such relational and contextual accounts. Structuralist theorists, following the linguistic models of Ferdinand de Saussure, approached literature as a system of signs that derived meaning only through differential relations within the textual structure itself. As Roland Barthes remarked, the literary system could be described as “a structure in which nothing has meaning except in relation to other elements” (as cited in Papaport, 2011, p. 77). From this perspective, the literary text appeared as a self-contained whole, a closed network of signs governed by internal rules and oppositions. Yet over time, the limitations of structuralism became increasingly apparent. By bracketing the historical and cultural dimensions of literary production and reception, structuralist models risked reducing texts to static systems of internal relations. The emergence of poststructuralist and cultural theories thus marked a decisive shift, redirecting attention to the dynamic interplay between text and context, and to the ways in which literature functions as discourse within wider fields of power, ideology, and cultural production.

Poststructuralism, in contrast to the formalist and structuralist paradigms that preceded it, shifts attention away from the search for stable structures and emphasizes instead the relational and very often unstable nature of meaning. Julia Kristeva, as previously noted, insists that no text exists in isolation but is always produced through dialogue with other texts, traditions, and discourses. This principle of intertextuality undermines the notion of literary autonomy by foregrounding the constitutive relationality of textual meaning. A similar orientation is evident in Jacques Derrida’s reflections in *Of Grammatology*. Derrida challenges any reductive conception of textuality as confined to written language or symbolic representation, asserting:

I wanted to recall that the concept of a text I propose is limited neither to the graphic, nor to the book, nor even to discourse, and even less to the semantic, representational, symbolic, ideal, or ideological sphere. What I call ‘text’ implies all the structures called ‘real’, ‘economic’, ‘historical’, ‘socio-institutional’, in short: all possible referents. Another way of recalling once again that ‘there is nothing outside the text’ (qtd. in Gaston, 2011, xxii).

Derrida’s provocative claim that “there is nothing outside the text” (*il n’y a pas de hors-texte*) does not suggest that reality is reducible to writing in a narrow sense, but rather that meaning is always mediated by systems of signification and is therefore never fully fixed or transparent. Textuality, in this sense, denotes an open-ended process of the continual deferral and differentiation of meaning through which all discourses, including economic, historical, and institutional ones, must be read. Within this framework, literature ceases to be conceived as a stable or self-contained object and instead emerges as a cultural practice embedded within, and constitutive of, broader ideological, social, and political networks. The emphasis shifts from literature as a closed structure to literature as an active site of negotiation, contestation, and transformation.

Mikhail Bakhtin's notion of dialogism further illuminates this perspective on literary discourse, while also revealing its complex theoretical genealogy. Although Bakhtin is most frequently associated with poststructuralist and postmodern thought, his work is deeply indebted to structuralist approaches, particularly in its systematic concern with language, form, and the organization of meaning. His early engagement with linguistics and formal analysis situates his theories within a broader structuralist framework that sought to uncover the underlying principles governing signification. At the same time, Bakhtin departs from rigid structuralism by emphasizing the dynamic, social, and historical dimensions of language. For Bakhtin(1984), the word lives only in dialogue, in interaction with another's word, meaning that every utterance is shaped by, and oriented toward, other voices within a structured yet evolving linguistic system. Language, while possessing formal and structural properties, is never static or self-contained; rather, it is constantly refracted through social interaction and ideological struggle. Accordingly, a literary text cannot be reduced to a monologic expression governed solely by internal structures, but must instead be understood as a polyphonic arena in which diverse worldviews, ideological positions, and cultural forces intersect, overlap, and clash.

By integrating structuralist attention to form with an emphasis on dialogic interaction, Bakhtin reconceptualizes literary discourse as both systemically organized and fundamentally open. In this sense, his work functions as a crucial bridge between structuralism and poststructuralism. Poststructuralist thought builds upon this foundation by further expanding the scope of literary theory, repositioning literature as a discursive practice that is relational, historically situated, and resistant to closure. Rather than offering a singular or final meaning, literature operates as a site of multiplicity, in which meaning is continually produced and renegotiated through intertextual, social, and ideological dialogues.

Additionally, Michel Foucault's re-conceptualization of discourse emphasizes that discourse is never a neutral medium for representing reality but is itself implicated in the operations of power and domination. As Foucault argues, "discourse is not simply that which translates struggles or systems of domination, but is the thing for which and by which there is struggle" (1981, pp. 52-53). In other words, discourse is not merely reflective of social conflicts; it constitutes the very terrain upon which such conflicts are waged. Sara Mills elaborates on this Foucauldian perspective by stressing that discourse must be understood simultaneously as a site of struggle and as a mechanism through which subjectivity itself is constituted:

[Discourse] becomes not simply a grouping of written texts within a particular discursive formation, but, at one and the same time, the site of struggles for meaning and also a means of constituting humans as individuals. That is, discourses are not anonymous sets of writing which have little effect on people's lives, but they actively constitute us as subjects (2003, p. 68).

From this vantage point, literature can no longer be conceived merely as an aesthetic object but must be situated within broader socio-political networks. Literary texts operate as part of a cultural field in which the boundaries of what may be said, thought, and represented are constantly negotiated and contested. They are inseparable from the ideological, political, and institutional structures that govern their production, circulation,

and reception. As Foucault further observes, “the production of discourse is simultaneously controlled, selected, organized, and redistributed by a certain number of procedures whose role is to ward off its powers and dangers” (1981, p. 52). This observation acquires particular significance in the context of literature, whose dissemination and legitimacy depend upon publishing industries, systems of education, mechanisms of censorship, and media infrastructures. In this sense, literary discourse is best understood as a dynamic field of tension and a space in which presence and absence, meaning and indeterminacy, expression and silence continually intersect. Each act of reading participates in this process by generating new interpretive possibilities, none of which can claim to exhaust the text’s potential. Literature thus appears not as a stable repository of fixed meanings but as an open site of discursive negotiation, where authors, readers, critics, and institutions converge in the ongoing production of significance.

Contemporary cultural theories have further expanded the scope of literary studies by foregrounding the concepts of *intermediality* and *mediality* in the analysis of literary discourse. These perspectives challenge the view of literature as a purely linguistic or textual phenomenon, insisting instead on its embeddedness within broader media ecologies. N. Katherine Hayles, for example, observes that literature has never been exclusively “literary” in a narrow sense; rather, it has always existed in conjunction with the media through which it is transmitted and preserved (2002). Her analysis underscores that literary texts are inseparable from the material carriers, technological platforms, and institutional frameworks that condition their production, circulation, and reception. This line of inquiry is further developed by Jay David Bolter and Richard Grusin in their influential theory of *remediation*, which posits that every medium exists only in relation to other media, continually absorbing, refashioning, and referencing them (1999). Within this framework, literature itself emerges as an intermedial practice, one that perpetually negotiates its identity through interaction with visual, oral, digital, and performative modes. Marshall McLuhan’s oft-cited dictum that “the medium is the message” (1994) provides a complementary perspective by insisting that content cannot be divorced from the technological form in which it appears. The materiality of inscription, whether parchment, print, broadcast, or digital code, profoundly shapes not only the modes of literary expression but also the ways in which texts are read, interpreted, and culturally valued. Taken together, these approaches reveal that literary discourse is not solely linguistic but is always already social, medial, and technological. Literature must therefore be understood as a complex cultural practice that traverses multiple media environments, adapting to and transforming the conditions of its transmission. In this light, the study of literature becomes inseparable from the study of media history, technological innovation, and the institutional infrastructures that mediate the circulation of meaning.

Hence, the concept of *literary discourse* is best understood as expansive, dynamic, and interdisciplinary. It extends beyond the boundaries of the text itself to include its social functions, institutional frameworks, ideological contexts, and medial environments. Literature is no longer approached as a closed aesthetic object, autonomous from historical reality, but rather as a living cultural process that both reflects and co-produces meaning, undergoing constant transformation in response to shifting social, political, and technological conditions. Jürgen Habermas has emphasized that communicative practices, in order to be meaningful and effective, must remain rooted in the *lifeworld* (1984). By analogy, literature as discourse derives its force not from isolation but from its embeddedness

within the social world. Only by engaging with concrete cultural and historical realities can literature sustain its impact and participate in the ongoing processes of meaning-making.

Contemporary literary studies, having moved decisively beyond the limitations of formalist and structuralist paradigms, thus approach literature as a multifaceted practice, cultural, ideological, political, medial, and technological. Within this framework, literary discourse functions as a tool for analyzing not only the complexities of the text but also its entanglement with broader social and cultural processes. Literature does not merely mirror reality; it actively intervenes in and shapes it, serving as a critical site in the ongoing struggle over meaning, values, identity, and visions of community. Accordingly, literary discourse must be conceived as a field of negotiation, dialogue, and contestation in which diverse voices, ideologies, and perspectives intersect. The study of such discourse demands an interdisciplinary approach that draws on hermeneutics, critical theory, the sociology of literature, cultural anthropology, media theory, semiotics, and the philosophy of language. Only by integrating these perspectives can we grasp literature as a dynamic cultural practice that co-produces the very frameworks through which we think, experience, and interpret the world.

II. Scandinavian Crime Fiction in the Context of Literary Discourse

Scandinavian crime fiction, commonly referred to as Nordic Noir, denotes a distinct and globally influential subgenre of crime fiction originating from the Nordic nations. Over the past few decades, this literary tradition has garnered significant international attention, not merely for its compelling narratives and stark atmospheres, but for its unique interweaving of detective fiction with pointed sociopolitical critique. Although, as observed by Sue Neale, “the genre is still dominated by Anglo-American writers, the shift has been evident, for example, in the degree to which translations [of the Scandinavian crime fiction novels] began to dominate the shortlists for awards” (2010, p. 296), Nordic Noir’s growing visibility marks its significance as a site of literary discourse where the interplay of narrative, ideology, and social critique is foregrounded.

As Glen Creeber aptly observes, while writing about Nordic Noir on television, the Scandinavian crime fiction is “typified by its heavy mixture of bleak naturalism, disconsolate locations and morose detectives” (2015, p. 21) and, as such, it is distinct from more traditional subgenres of crime fiction. As highlighted by Muždeka, it proves to be different in “that it explores, much more consistently and rigorously, a specific, geographically circumscribed, historical and cultural climate” (2022, p. 221). She adds that this “climate is characterized, in particular, by some of the premises shared by Scandinavian welfare states, that is, their assumptions about ethnic, social, and cultural homogeneity” (p. 221). Moreover, the genre’s hallmark is its sombre tone and emotional gravitas, frequently reflected through its protagonists’ psychological complexity and the hostile, often inhospitable physical environments in which their investigations unfold. Far from being formulaic or escapist, the Scandinavian crime fiction is deeply invested in the interrogation of contemporary social conditions, opening “space for the investigation of a wider social, cultural and political reality of Norwegian society through the range of topics that suit the authors’ socio-political agenda” (p. 222) and as such its specificity lies in “a crime narrative’s response to local, national and regional conditions [that are] frequently subsumed with ease into apparently ‘universal’ and ‘global’

issues”, as noted by Gudmundsdottir and Meaney (2022, p. 12). In consequence, the genre frequently functions as a mode of cultural diagnosis, examining the disintegration of welfare-state ideals, the erosion of communal trust, and the ethical crises brought about by neoliberal globalization. As Jacob Stougaard-Nielsen argues, one of the most striking characteristics of the form is the:

volatility of crime genre to respond to new and different pressures on individuals and collectives, to reflect the anxieties of a globalized age as it is absorbed into the specific geographic locations and generic traditions of a now much less stable Scandinavian imaginary (2017, p. 114).

This “volatility” is manifest in the genre’s capacity to oscillate between the local and the global, the procedural and the philosophical, the personal and the systemic. The protagonists that populate these narratives, often emotionally damaged, ethically conflicted, and socially marginal, exemplify the tensions of modern existence in societies that are both materially affluent and morally uncertain. Their introspective journeys frequently parallel the broader dissolution of stable identities, collective solidarities, and shared moral frameworks. As Stougaard-Nielsen further elaborates, the Scandinavian crime fiction from the 1990s onward reveals:

the rifts in the solid modernity of the welfare state [which] have become wide-open wounds that characterize, to use Bauman’s metaphors again, a ‘liquid modernity’, wherein social life is fundamentally conditioned by decomposed traditions, restless mobility and changeable communities made up of fluid, anxious identities. This next generation of crime novels, however, also expresses a persistent lament for a better, more solidaristic, more authentic, perhaps more sentimental society of close and trusting relationships perceived to having been forgotten in the wake of modernization and globalization – though, importantly, such bygone values are often coded as inherent to particular national characteristics of the Scandinavian welfare states (2017, p. 116).

This sense of social fragmentation and cultural nostalgia is not merely thematic; it is embedded in the formal structures and narrative rhythms of the genre. Crime is often not merely a personal transgression but a symptom of broader institutional or societal dysfunction. The act of investigation itself becomes an allegory for both collective introspection and the interrogation of the human condition with special focus upon its dark, sinister, and sometimes brutal side. And, keeping that in mind, it is important to include here the quote by Patrick Raynal who proclaims that:

If we can broadly define noir writing and noir inspiration as a way of looking at the world, at the dark, opaque, criminals side of the world, shot through with the intense feelings of fatality we carry within us due to the fact that the only thing we can know for certain is that we will inevitably die, then it can indeed be said that *Oedipus Rex* was the first noir novel (qtd. by Gudmundsdottir and Meaney, 2022, p. 1).

Nevertheless, the ideological roots of the genre can be traced back to the pioneering Swedish duo Maj Sjöwall and Per Wahlöö, whose *Martin Beck* series, beginning with *Roseanna* in 1965, established a foundational template for socially engaged crime fiction.

Gunnthorunn Gudmundsdottir and Gerardine Meaney in their introduction to *Noir in the North: Genre, Politics and Place* note that “Maj Sjöwall and Per Wahlöö are usually considered to be the originators of a distinctively Scandinavian form of crime fiction that is rooted in Swedish politics and culture, and influenced by American hardboiled and noir” (2022, p. 5). Published under the joint title *The Story of a Crime*, their ten-novel cycle marked a significant departure from the traditional detective narrative. Writing from a Marxist perspective during a time of perceived social complacency in Sweden, Sjöwall and Wahlöö, who, as asserted by Sue Neale, “regarded their crime stories not as entertainment but as social criticism that sees crime as a reflection of the society in which it occurs” (2010, p. 299), used their crime novels as a vehicle to critique the myth of the egalitarian welfare state, constructing at the same time the detective who becomes “sceptical not just about the actual meaning of crime but also about the justification (with exceptions such as those extremely rare serial killers) for the pursuit of criminals” (Evans, 2009, p. 140). Nevertheless, their vision of crime was structural rather than individualistic, positioning it as a manifestation of political malaise and bureaucratic dehumanization, constructing that way, as highlighted by Richard Shephard:

an incisive and realistic portrait of 1960s Sweden. Although it was a country then deemed to be alluringly liberal and enticing, from the cool and measured perspective of Sjöwall and Wahlöö, Sweden was actually a stifling place, corroded by the mute desire of its populace to not rock the boat, even if the vessel in question was leaky, directionless and, for some, ultimately hazardous (2006, p. 3).

Their legacy endures not only in the genre’s political ambition but in its emphasis on institutional critique, flawed protagonists, and realism. Their objectives in writing such a form of socially-oriented fiction are as follows:

We wanted to describe society from our left point of view. Per had written political books, but they’d only sold 300 copies. We realised that people read crime and through the stories we could show the reader that under the official image of welfare-state Sweden there was another layer of poverty, criminality and brutality. We wanted to show where Sweden was heading: towards a capitalistic, cold and inhuman society, where the rich got richer, the poor got poorer (qtd. by Gunnthorunn Gudmundsdottir and Gerardine Meaney, p. 5).

Martin Priestman in his study entitled *Crime Fiction: From Poe to the Present* asserts that:

Following respectful receptions for the Swedish Maj Sjöwall and Per Wahlöö’s Martin Beck series (from *Roseanna*, 1965) and the Danish Peter Høeg’s *Miss Smilla’s Feeling for Snow* (1992, translated 1996), the sense that a really significant deepening of the genre’s range and potential was taking place in the north of Europe became widespread with the runaway popularity of the Swedish Henning Mankell’s series featuring Kurt Wallander (2013, p. 72).

Henning Mankell's *Kurt Wallander* series, debuting with *Faceless Killers* (1991), extended and deepened this tradition by fusing political critique with psychological realism. Wallander, a fatigued and morally troubled detective, embodies the internalization of societal decline. Mankell's fiction, incorporating the portrayal of "the investigations [that] highlighted the fundamental virtue of the police: patience and represented murder investigators as ordinary human beings (qtd. by Neale, 2010, p. 299), foregrounds the contradictions of late modernity: increasing immigration and cultural heterogeneity, the resurgence of nationalist ideologies, and the disintegration of collective moral certainties. The narratives dramatize Sweden caught between historical idealism and contemporary anxiety. Importantly, Mankell bridges the gap between the explicitly political noir of the 1960s and the more introspective, character-driven narratives that typify contemporary Scandinavian crime fiction. His literary work, therefore, offers a melancholic critique of the present, revealing the cracks in the once-imagined seamless fabric of the welfare state.

It is worth noting that Scandinavian crime fiction's distinctiveness lies not only in its narratives and settings but also in its capacity to function as a site of literary discourse, where questions of morality, ideology, and social structure are explored with both subtlety and rigor. Its hybrid nature—interweaving elements of detective fiction, social realism, psychological exploration, and even political allegory—allows it to transcend the conventional boundaries of genre fiction. This dimension of literary discourse is exemplified in the manner in which Scandinavian crime fiction interrogates structural and systemic phenomena, positioning crime not merely as an individual moral lapse but as a symptom of social malaise. In the literary works of such crime writers as Sjöwall and Wahlöö, Mankell, Nesbø, and Larsson, crime becomes a lens through which readers are invited to critically examine the fragility of welfare systems, the marginalization of minorities, gendered violence, and the disjunctions between law, justice, and morality. Gudmundsdottir and Meaney remark that these narratives often explore "a crime narrative's response to local, national and regional conditions [that are] frequently subsumed with ease into apparently 'universal' and 'global' issues" (2022, p. 12), indicating the genre's dual role as both a culturally situated and globally relevant discourse.

Significantly, Scandinavian crime fiction also positions the detective as a locus of discursive reflection, whose flawed humanity allows the genre to explore complex moral and existential questions. As Stougaard-Nielsen notes, the form "expresses a persistent lament for a better, more solidaristic, more authentic, perhaps more sentimental society" (2017, p. 116). By situating detectives such as Kurt Wallander, Harry Hole, and Lisbeth Salander in morally ambiguous and socially complex worlds, authors transform the procedural into the philosophical and sociological, enabling readers to engage with issues of identity, power, and systemic inequality. Patrick Raynal's observation that Scandinavian crime fiction is "a way of looking at the world, at the dark, opaque, criminals side of the world, shot through with the intense feelings of fatality we carry within us..." (qtd. by Gudmundsdottir and Meaney, 2022, p. 1) underscores the genre's orientation toward existential reflection, situating crime fiction within broader literary and humanistic concerns.

Scandinavian crime fiction's formal innovations further reinforce its role within literary discourse. The interplay between landscape, narrative structure, and character psychology produces texts that are both aesthetically rigorous and ideologically charged. As Waade emphasizes, the genre's appeal rests on a "triple premise" of crime, societal critique, and expressive landscape (2020, p. 38). The physical and emotional terrains of

these novels operate as allegorical spaces, reflecting internal conflict, social fragmentation, and historical consciousness. In this sense, Scandinavian crime fiction participates in what Julia Kristeva describes as the intertextual dialogic, whereby each narrative resonates with preceding texts, cultural memory, and ongoing societal debates. Moreover, Scandinavian crime fiction functions as a literary platform for ethical deliberation. Hansen, Waade, and Nestingen emphasize that the genre consistently interrogates the moral and political dimensions of justice, accountability, and power. The narratives' focus on relational complexity, domestic spaces, and interiority – as in the *Wallander* series, where “everything boiled down to conversations between Kurt and relatives of suspects or victims” (García-Mainar, 2020, p. 169) – foregrounds the subjective and communal aspects of crime, expanding the discourse beyond legalistic frameworks into ethical, psychological, and philosophical registers.

It is of importance to add that transnational dissemination of Scandinavian crime fiction has elevated its position as a global literary discourse, illustrating the permeability of local cultural production into international literary conversation. Gregoriou's notion of a “crime fiction migration effect” (2017, p. 2) demonstrates how Scandinavian crime fiction narratives maintain ideological coherence while traversing cultural contexts. Similarly, Stougaard-Nielsen (2017) notes that the genre's international mobility reflects its adaptability in negotiating universal human concerns, from alienation and moral ambiguity to institutional critique. Through translations, adaptations, and academic engagement, Nordic Noir participates in ongoing literary dialogue, highlighting how genre fiction can occupy the same discursive terrain as canonical literary forms. The critical dimension of Scandinavian crime fiction can also be articulated through the lens of cultural theory and literary criticism. By depicting the tensions between social ideals and lived realities, authors such as Sjöwall and Wahlöö, Mankell, and Larsson construct literature perceived as a mechanism of power, representation, and social knowledge, foregrounding how crime, justice, and social institutions mediate public understanding of morality, fairness, and civic responsibility. It thus becomes a site where literature operates as both mirror and critique, engaging with real-world sociopolitical debates while advancing the aesthetic possibilities of narrative form.

Scandinavian crime fiction's integration of social critique, philosophical inquiry, and narrative innovation positions it as a paradigmatic example of literature functioning as discourse, mediating between individual experience, collective memory, and societal reflection. As Jakob Isak Nielsen (2016) observes, the genre's purpose extends beyond entertainment, embedding layered reflections on social and ethical realities that reaffirm its role as a site of intellectual and cultural engagement. Through its ability to articulate existential, ethical, and political concerns while sustaining narrative sophistication, Scandinavian crime fiction emerges as a distinctive intersection of literary artistry and critical inquiry, illuminating the fractures, anxieties, and aspirations of contemporary society on both local and global scales. Far from serving as mere popular fiction, Scandinavian crime narratives actively participate in the construction and negotiation of literary discourse, operating at the intersection of narrative form, ideology, and cultural critique. These texts do not simply mirror society but engage it critically, revealing the inseparability of literary form and ideological content. By integrating Bourdieuan, Foucauldian, Lyotardian, and Kristevan perspectives, the genre may be understood not only as a mode of storytelling but as a discursive arena in which questions of power,

morality, identity, and social justice are interrogated. Its hybridization of aesthetic, ideological, and ethical concerns secures its status as a globally significant genre, capable of illuminating both the tensions within Nordic societies and the broader anxieties of modernity.

III. The *Oslo Trilogy* by Jo Nesbø as Literary Discourse

Jo Nesbø, one of the most prominent figures in contemporary Norwegian literature, occupies a central and influential position within the field of Scandinavian crime fiction. Although his international reputation is largely founded on the commercial success of the *Harry Hole* series, Nesbø's literary significance extends well beyond bestseller status or generic popularity. His novels consistently demonstrate that crime fiction can operate not merely as a vehicle for suspense and entertainment, but as a sophisticated medium of social critique, historical interrogation, and philosophical reflection. In this respect, Nesbø exemplifies the evolution of Scandinavian crime fiction into a form of literary discourse capable of engaging critically with the complexities of late modern society.

Born in Oslo in 1960 and raised in Molde, Nesbø's trajectory toward authorship was notably unconventional. Prior to his literary career, he studied economics, worked as a stockbroker, and achieved national recognition as a musician. This diverse professional background arguably informs the thematic breadth and structural complexity of his fiction. His literary debut, *The Bat* (1997), introduced readers to the detective Harry Hole and immediately signaled Nesbø's distinctive approach to the crime fiction subgenre. From the outset, his writing combined narrative momentum with psychological depth and socio-political awareness, quickly positioning him as one of the principal architects of Scandinavian crime fiction. As Barry Forshaw observes, Nesbø's crime novels propelled him "to stratospheric heights – and have made him the most likely inheritor of the Larsson crown in Nordic crime fiction" (2012, p. 105).

At the core of Nesbø's literary project stands the character of Harry Hole, a detective whose internal conflicts, ethical ambiguities, and emotional fragility profoundly complicate conventional genre expectations. Rather than embodying the rational, detached investigator of classical detective fiction, Hole represents a deeply fractured subject. Mitzi M. Brunsdale situates him among protagonists "beset with demons within and without themselves, (...) having their hearts ripped out and subsid[ing] with grim Viking smiles upon their lips" (2016, p. 262). Similarly, Forshaw characterizes Harry as "a lone wolf, a chronic alcoholic separated from his wife and child" (2012, p. 106). Nina Muždeka further emphasizes that Harry "almost perfectly fits the bill" of the néo-polar antihero:

an obsessive yet vulnerable alcoholic and chain-smoker who does not have much experience of being happy. Both his professional and private life abound with demons he needs to confront, and both aspects of his life can be marked as dysfunctional – the first because of his tendency to defy authority and break the rules, the second because of his troubled relationship with Rakel. In Hole's life, with its intermittent episodes of drunken stupor, the only emotional constant is found in his relationship with his mentally challenged sister, Sis (2020, p. 223).

These depictions underscore Harry's dual status as both antihero and tragic figure, whose relentless pursuit of justice is inseparable from processes of self-destruction and moral compromise. Through the figure of Harry, Nesbø interrogates a wide range of existential, social, and political concerns, situating individual trauma within broader institutional and ideological frameworks of crime and justice. Although firmly anchored in the conventions of crime fiction, Nesbø's novels simultaneously function as cultural critique. Forshaw notes that they provide "a coolly objective guide to fluctuations in Norwegian society" (2012, p. 105), continuing "a long line of the Scandinavian crime fiction exposing the dark side of a seemingly ideal society" (qtd. in Brunsdale, 2016, p. 33). In novels such as *The Snowman* (2007) and *The Leopard* (2009), issues including domestic violence, the limitations of the welfare state, and the psychological consequences of vengeance are intricately woven into suspense-driven narratives. Nesbø thus exemplifies how crime fiction can operate as discourse, engaging critically with modern social tensions while remaining accessible to an international readership.

This discursive potential is most clearly crystallized in *the Oslo Trilogy* – *The Redbreast*, *Nemesis*, and *The Devil's Star* – a sequence that marked a decisive turning point in Nesbø's career and significantly expanded the literary ambitions of Scandinavian crime fiction. *The Redbreast* is widely regarded as a defining novel within the *Harry Hole* series, distinguished by its intricate temporal structure and its engagement with Norway's wartime history. As Muždeka observes, the novel "tackles Norway's problematic involvement with the Nazis in the past, but also the awakening of national-socialist ideas in contemporary Norwegian society" (2022, p. 227). Brunsdale similarly notes that its narrative structure "ingeniously counterpointed Norwegian present-day neo-Nazi activities with painful echoes of the Nazi occupation that the Norwegian national consciousness apparently has not yet completely resolved" (2016, p. 333). In this novel, Harry functions as a mediator between past and present, embodying the unease of a nation whose official narrative of democratic progress masks unresolved historical fractures.

In *Nemesis*, the trilogy shifts its focus toward the psychological and ethical dimensions of revenge, deception, and guilt. The novel destabilizes generic expectations by positioning Harry simultaneously as investigator and suspect, thereby collapsing the traditional distinction between detective and criminal. Brunsdale remarks that the text "individualizes the role of revenge in today's society" (2016, p. 334), transforming vengeance into both a personal obsession and a systemic force. Harry's confrontation with distorted memories and fractured relationships, particularly those involving his partner Rakel, reveals the porous boundaries between justice and complicity, innocence and guilt. By embedding Harry within the very institutional structures he seeks to challenge, Nesbø foregrounds the instability of authority and the fragility of ethical judgment.

The Gothic dimension of the trilogy becomes most pronounced in *The Devil's Star*, where ritualistic murders marked by pentagram-shaped red diamonds intersect with institutional corruption. Harry's antagonist, the police officer Tom Waaler, embodies the infiltration of criminality into the very apparatus of law enforcement, dramatizing the extent of systemic decay. The climactic confrontation between Hole and Waaler stages not merely a personal reckoning but an allegorical struggle over the legitimacy of authority itself. The grotesque nature of the murders reinforces the theme of societal disintegration, while Harry's increasing isolation and alcoholism underscore the existential cost of

resistance. The novel thus operates discursively by exposing both the vulnerability of the individual and the corruption of the collective structures ostensibly designed to preserve order.

The theoretical implications of *the Oslo Trilogy* can be productively illuminated through the lenses of Bourdieu, Foucault, Lyotard, and Kristeva. From a Bourdieusian perspective, the trilogy occupies a complex position within the literary field, straddling the boundary between mass-market appeal and symbolic capital. Its global success – manifest in translations into dozens of languages and millions of copies sold – clearly situates it within the commercial sphere. Yet its engagement with historical trauma, institutional critique, and philosophical inquiry allows it to circulate simultaneously as “serious” literature. *The Redbreast*, in particular, exemplifies this duality: while formally structured as a thriller, its interrogation of Norway’s wartime complicity situates it within broader national debates on history and identity, thereby accruing cultural legitimacy.

From a Foucauldian standpoint, the trilogy dramatizes the mechanisms of power, discipline, and surveillance. The figure of Tom Waaler epitomizes institutional corruption, demonstrating how disciplinary power, ostensibly designed to uphold justice, can itself become complicit in criminality. Harry’s oscillation between obedience and defiance reveals the tension between individual autonomy and systemic authority. The police institution emerges not as a stable guarantor of justice, but as a contested site of power, exposing the fragility and vulnerability of the state’s disciplinary mechanisms.

Lyotard’s concept of incredulity toward meta-narratives resonates strongly with the trilogy’s refusal to provide definitive resolutions. In *The Redbreast*, the exposure of neo-Nazi resurgence fails to yield cathartic closure, instead emphasizing the persistence of unresolved historical trauma. In *Nemesis*, Harry’s compromised role as both detective and suspect destabilizes the expectation that truth and justice are attainable or coherent ends. These unresolved tensions exemplify a postmodern skepticism toward grand narratives of justice, morality, and historical reconciliation.

Kristeva’s notion of intertextuality further enriches the analysis of Nesbø’s work. Harry is intertextually linked to the American hardboiled detective tradition, echoing figures such as Chandler’s Marlowe, as well as to the existential antiheroes of European modernism. Brunsdale explicitly notes that Harry “has a tinge of American culture” (2016, p. 332), while his alcoholism, alienation, and tragic trajectory recall the existential figures of Camus or Dostoevsky. Moreover, the trilogy incorporates Gothic elements, ranging from the haunted wartime landscapes of *The Redbreast* to the grotesque, ritualized violence of *The Devil’s Star*. These intertextual threads situate Nesbø’s novels within a broader discursive network, transforming crime fiction into a hybrid genre that negotiates between popular storytelling and literary experimentation.

In this sense, *The Oslo Trilogy* should be read not merely as a sequence of crime novels, but as a coherent discursive formation mediating between history, ideology, and aesthetics. By intertwining historical reckoning, psychological depth, and institutional critique, Nesbø produces texts that interrogate the conditions of justice and identity in late modernity. Whether implicitly or through their interpretive potential, the trilogy’s engagement with Bourdieusian, Foucauldian, Lyotardian, and Kristevan perspectives underscores its position as a site where literature functions as discourse. Consequently, *the Oslo Trilogy* exemplifies how Scandinavian crime fiction operates at the intersection

of narrative form, ideology, and cultural critique. It illuminates both local anxieties – Norway’s uneasy confrontation with its past and the fragility of its institutions – and universal concerns surrounding guilt, justice, and identity. Through Harry’s tragic trajectory, Nesbø ultimately affirms crime fiction as a legitimate and powerful participant in literary discourse: a hybrid form in which entertainment converges with philosophical and cultural reflection, exposing the fractures of Nordic societies and of modernity itself.

Bibliography

- Bakhtin, M. (1984). *Problems of Dostoevsky’s Poetics*. Edited by Caryl Emerson. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Barthes, R. (1977). From Work to Text. In: *Image-Music-Text* (pp. 155-162). New York: Hill & Wang.
- Bolter, J.D., Grusin, R. (1999). *Remediation: Understanding New Media*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Brunsdale, M.M. (2016). *Encyclopedia of Nordic Crime Fiction: Works and Authors of Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden Since 1967*. Jefferson: McFarland & Company, Inc., Publishers.
- Creeber, G. (2015). Killing Us Softly: Investigating the Aesthetics, Philosophy and Influence of Nordic Noir Television. *Journal of Popular Television*, 3(1), 21-35.
- Cuddon, J.A. (1999). *The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. London: Penguin Books.
- Evans, M. (2009). *The Imagination of Evil: Detective Fiction and the Modern World*. London, New York: Continuum.
- Forshaw, B. (2012). *Death in a Cold Climate: A Guide to Scandinavian Crime Fiction*. London: Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. (1981). *The Order of Discourse*. In: I. McLeod (transl.), R. Young (ed.), *Untying the Text: A Post-Structuralist Reader* (pp. 48-78). Boston: Routledge & Kegan Paul.
- García-Mainar, L.M. (2020). Nordic Noir: The Broad Picture. In: L. Badley, A. Nestingen, J. Seppälä (eds.), *Nordic Noir, Adaptation, Appropriation* (pp. 157-174). Cham: Palgrave Macmillan.
- Gaston, S. (2011). Introduction. In: S. Gaston, I. Maclachlan (eds.), *Reading Derrida’s Of Grammatology* (pp. xiii-xxviii). London, New York: Bloomsbury.
- Greenwood, D. (1985). *Structuralism and the Biblical Text*. Berlin, New York, Amsterdam: Mouton Publishers.
- Gregoriou, C. (2017). *Crime Fiction Migration: Crossing Languages, Cultures and Media*. London: Bloomsbury.
- Gudmundsdottir, G., Meaney, G. (2022). Introduction: Noir in the North. In: S. Gillis, G. Gudmundsdottir (eds.), *Noir in the North: Genre, Politics and Place* (pp. 1-20). New York, London: Bloomsbury Academic.
- Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action*. Transl. by T. McCarthy. Boston: Beacon Press.
- Hayles, N.K. (2002). *Writing Machines*. Cambridge, MA: MIT Press.

- Kristeva, J. (1986). Word, Dialogue and Novel. In: T. Moi (ed.), *A Kristeva Reader* (pp. 34-61). New York: Columbia UP.
- Leech, G., Short, M. (2007). *Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose*. London: Routledge.
- Lessa, I. (2006). Discursive Struggles within Social Welfare: Restaging Teen Motherhood. *The British Journal of Social Work*, 36(2), 283-298.
- Marnette, S. (2005). *Speech and Thought Presentation in French*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Marshall, M. (1994). *Understanding Media: The Extensions of Man*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Mills, S. (2004). *Discourse. Second Edition*. London, New York: Routledge.
- Muždeka, N. (2022). 'Safe Little Norway': Norwegian Noir and the Roots of Subversive Socio-Political Commentary. In: S. Gillis, G. Gudmundsdottir (eds.), *Noir in the North: Genre, Politics and Place* (pp. 221-238). New York, London: Bloomsbury Academic.
- Neale, S. (2010). Crime Writing in Other Languages. In: Ch.J. Rzepka, L. Horsley, *A Companion to Crime Fiction* (pp. 296-307). Chichester: Wiley-Blackwell.
- Nielsen, J.I. (2016). Points of Contact, Points of Distance. DR/TV 2 Meet HBO/Netflix. *Northern Lights*, 14(1), 29-45.
- Papaport, H. (2011). *The Literary Theory Toolkit: A Compendium of Concepts and Methods*. Malden, Oxford: Wiley Blackwell.
- Shephard, R. (2006). The Legacy of Sjöwall and Wahlöö. In: *Endnotes to Maj Sjöwall and Per Wahlöö, Roseanna* (pp. 2-6). London: Harper Perennial.
- Stougaard-Nielsen, J. (2017). *Scandinavian Crime Fiction*. London, New York: Bloomsbury.
- Waade, A. (2020). Arctic Noir on Screen: *Midnight Sun* (2016-) as a Mix of Geopolitical Criticism and Spectacular, Mythical Landscapes. In: L. Badley, A. Nestingen, J. Seppälä (eds.), *Nordic Noir, Adaptation, Appropriation* (pp. 37-53). Cham: Palgrave Macmillan.

III. SZKOŁA FRANKFURCKA – DYSKURS TRWA DO DZISIAJ (*Rachela Paźdzan*¹)

Streszczenie

W ramach dyskursów kulturowych myśliciele Szkoły Frankfurckiej zajmują szczególne miejsce. Niniejszy tekst jest skierowany do studentów filologii i lingwistyki dla biznesu, którzy są słuchaczami przedmiotów z zakresu współczesnej kultury niemieckiego obszaru językowego i kultury XX wieku, pragnących poczynić pierwsze kroki ku naukowemu dyskursowi. Tekst zawiera podstawowe wiadomości o dyskursach zainicjowanych przez niemiecki ośrodek i szkicuje naukowe sylwetki przedstawicieli Instytutu Badań Społecznych. Wprowadzenie to reprezentuje interdyscyplinarną, normatywnie ukierunkowaną rekonstrukcję dyskursów w paradygmacie teorii krytycznej, wykorzystując przegląd literatury, syntezę porównawczą i portrety intelektualne jako główne narzędzia porządkowania wiedzy. Szkoła Frankfurcka w decydujący sposób ukształtowała w XX wieku dyskursy kulturowe, analizując zjawiska kulturowe zawsze w powiązaniu z władzą, społeczeństwem oraz gospodarką. Podczas gdy Horkheimer i Adorno, posługując się pojęciem przemysłu kulturowego oraz krytyką oświecenia podkreślali zagrożenia wynikające z masowej kultury i dominacji, Jürgen Habermas otworzył nowe perspektywy. Jego teorie sfery publicznej, działania komunikacyjnego i etyki dyskursu postawiły w centrum komunikację i wzajemne zrozumienie, stając się kluczowymi punktami odniesienia w debatach o demokracji, mediach i pluralizmie kulturowym. Szkoła Frankfurcka wniosła istotny wkład w krytyczną analizę nowoczesnej kultury i przyczyniła się do rozumienia kultury zarówno jako pola konfliktów społecznych, jak i przestrzeni emancypacji.

Summary

The thinkers of the Frankfurt School occupy a special place within cultural discourses. This text is intended for students of philology and business linguistics who are taking courses in Contemporary Culture of the German-speaking Area and 20th-Century Culture, and who are looking to take their first steps towards academic discourse. It introduces students to the cultural discourses shaped by the Frankfurt School. It outlines the intellectual profiles of its key figures and summarises their main theoretical contributions. The Frankfurt School played a decisive role in 20th-century cultural theory by analysing cultural phenomena in close connection with power, society and the economy. While Horkheimer and Adorno emphasised the dangers of mass culture and domination, Jürgen Habermas offered new insights through his theories of the public sphere, communicative action and discourse ethics. He later extended these debates to the post-secular relationship between religion and reason. The Frankfurt School's legacy lies in its enduring contribution to the critical analysis of modern culture, framing it as both a field of social conflict and a space for emancipation.

Wprowadzenie

Celem tekstu jest syntetyczne zaprezentowanie Szkoły Frankfurckiej jako jednego z kluczowych nurtów kształtujących dyskursy kulturowe XX wieku. Opracowanie ma charakter propedeutyczny i porządkujący, gdyż systematyzuje podstawowe pojęcia teorii krytycznej, takie jak przemysł kulturowy, krytyka oświecenia, sfera publiczna czy działanie komunikacyjne, a także szkicuje profile intelektualne najważniejszych

¹ Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu.

przedstawiciele tego nurtu, wskazując ich wkład w analizę relacji pomiędzy kulturą, władzą, gospodarką i społeczeństwem. Zastosowana metoda badawcza ma charakter jakościowy, a zarazem aspekt teoretyczny i interpretacyjny, opierając się na rekonstrukcji dyskursu w ujęciu historycznym i ideowym, a także na analizie i syntezie literatury przedmiotu. Ujęcie to ma jednocześnie charakter komparatywny, ponieważ zestawia stanowiska pierwszego pokolenia Szkoły Frankfurckiej z propozycją teoretyczną Jürgena Habermasa, a także opisowy i systematyzujący, gdyż jasno określa główne pola debaty i ich kluczowe kategorie pojęciowe. Użyty do przedstawionej syntetycznej narracji historycznej materiał badawczy stanowią klasyczne teksty teoretyczne autorów związanych ze Szkołą Frankfurcką, takich jak Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, Herbert Marcuse, Erich Fromm, Walter Benjamin i Jürgen Habermas, a także opracowania historyczne, filozoficzne, biograficzne i oczywiście encyklopedyczne, które umożliwiają rekonstrukcję głównych wątków i pojęć w ich kontekście historycznym oraz recepcyjnym. Główny problem badawczy dotyczy sposobu, w jaki Szkoła Frankfurcka konceptualizuje kulturę nowoczesną jako sferę sprzężoną z mechanizmami władzy, a zarazem jako szeroko rozumianą przestrzeń wyzwolenia się jednostki, często w ramach emancypacji, jak również tego, jak ujęcie to ulega przekształceniu pomiędzy pierwszym a drugim pokoleniem teorii krytycznej. Przyjęta hipoteza zakłada, że analizy pierwszego pokolenia, reprezentowanego przez Horkheimera, Adorna i Marcusego, ujmują kulturę masową oraz media głównie jako narzędzia stabilizacji wpływu na społeczeństwo, podczas gdy Habermas przesuwa akcent na możliwości emancypacyjne wpisane w racjonalną komunikację i funkcjonowanie sfery publicznej, dzięki czemu kultura zostaje opisana nie tylko jako mechanizm kontroli, a też jako warunek demokratycznej legitymizacji i społecznego porozumienia.

Szkoła Frankfurcka (Frankfurter Schule) to nazwa grupy filozofów, socjologów, ekonomistów i teoretyków kultury, zrzeszonych od lat 20. XX wieku. Ich wspólnym celem był rozwój krytycznej teorii społeczeństwa, która powinna nie tylko opisywać, ale także pokazywać uwarunkowania funkcjonowania dominacji oraz emancypacji. W przeciwieństwie do konserwatywnego ultra-marksizmu, łączyła ona marksistowskie podejście z elementami filozofii, psychoanalizy, socjologii i krytyki kulturowej.

Ogólny charakter tej tradycji myślenia cechuje się perspektywą interdyscyplinarną i jest silnie nacechowany normatywnie. Społeczeństwo jest zawsze postrzegane jako całość, z uwzględnieniem struktur gospodarczych, instytucji politycznych, form kulturowych i indywidualnego stylu życia jednostki. Centralną kwestią do rozstrzygnięcia pozostaje pytanie, w jaki sposób wolność, demokracja i emancypacja człowieka są możliwe we współczesnych społeczeństwach oraz w jakim stopniu wartościami tym zagraża technokracja, ekonomia i ideologie.

W XX wieku Szkoła Frankfurcka ukształtowała centralne kulturowe dyskursy toczone na arenie niemieckiej i międzynarodowej na temat demokracji, oświecenia a nowoczesności, przemysłu kultury, autorytarnych form społeczeństwa, recepcji Marksa, psychoanalizy, ruchu studenckiego lat 60. i 70. XX wieku oraz społeczeństwa. Wiele terminów będących kluczowymi w obiegu i dyskursie społecznym zostało wprowadzonych przez przedstawicieli tego ruchu i nadal stanowi terminy kluczowe w takich dziedzinach jak socjologia, kulturoznawstwo, media bądź też filozofia. Terminy te stanowią obecnie integralną część słownika teoretycznego w debatach na temat mediów, demokracji, technologii, władzy, społeczeństwa konsumpcyjnego czy autorytaryzmu.

W latach 60. XX wieku wyłoniło się drugie pokolenie, zwłaszcza Jürgen Habermas, który swoją teorią zmian strukturalnych w sferze publicznej, a później teorią działania komunikacyjnego, wyznaczył nowe priorytety. O ile Adorno i Horkheimer pozostawali raczej pesymistyczni co do możliwości emancypacji społecznej, o tyle Habermas podkreślał potencjał racjonalnej komunikacji i dyskusji publicznej dla społeczeństwa demokratycznego.

Przez dziesięciolecia Szkoła Frankfurcka kształtowała liczne debaty. Jej tematyka sięga od krytyki oświecenia i rozumu instrumentalnego, poprzez analizę kultury oraz środków masowego przekazu, aż po kwestie demokracji, społeczeństwa i emancypacji. Reprezentuje formę badań społecznych, która nie poprzestaje na samym opisie, ale zawsze stawia pytanie o możliwość zmiany społecznej. Celem Szkoły Frankfurckiej była nie tylko teoretyczna analiza struktur społecznych, ale również krytyczne ich kwestionowanie i ostatecznie przyczynienie się do zmian. Jej sercem jest tzw. *teoria krytyczna*, która odróżnia się od tradycyjnych, czysto opisowych lub neutralnych pod względem wartości modeli naukowych. Łączy filozofię, socjologię, ekonomię, psychologię, a także teorię kultury w interdyscyplinarne podejście, którego celem jest wszechstronna krytyka istniejących relacji władzy oraz struktur ideologicznych.

Centralnym punktem odniesienia Szkoły Frankfurckiej jest marksizm, chociaż w formie otwartej, niedogmatycznej. Jej przedstawiciele chcieli dalszego rozwoju krytyki społecznej Marksa, zwłaszcza w świetle zjawisk, jakie miały miejsce w XX wieku, takich jak faszyzm, narodowy socjalizm i kultura masowa. Ważnym tematem Szkoły Frankfurckiej był także przemysł kulturalny. Adorno i Horkheimer przeanalizowali, w jaki sposób środki masowego przekazu, reklama, rozrywka i zachowania konsumentów przyczyniają się do manipulowania ludźmi oraz stabilizowania warunków społecznych, zamiast je kwestionować. Ich zdaniem, przemysł kulturalny nie produkuje prawdziwej sztuki ani edukacji, ale raczej ustandaryzowane produkty, które prowadzą do bierności i konformizmu.

Innymi ważnymi przedstawicielami Szkoły Frankfurckiej byli Herbert Marcuse, którego pisma wywarły ogromny wpływ na ruch studencki lat 60., a także Erich Fromm, który problematykę społeczną i psychologiczną traktował z perspektywy humanistycznej. Do przedstawicieli rozszerzonej Szkoły Frankfurckiej często zaliczany jest także Walter Benjamin, który miał znaczący wkład w teorię mediów i filozofię historii.

Szkoła Frankfurcka nie jest zamkniętą doktryną, a otwartym projektem krytycznego myślenia. Do dziś jej troską pozostaje odkrywanie relacji władzy społecznej i struktur ideologicznych, żeby przyczynić się do emancypacji ludzi. Uważana jest za jeden z najważniejszych ruchów intelektualnych XX wieku i wywarła trwały wpływ na filozofię, socjologię, kulturoznawstwo oraz teorię polityczną.

Dyskursy toczone przez dwie generacje czołowych myślicieli oscylowały wokół takich tematów, jak krytyka oświecenia i nowoczesności, a dyskurs dotyczył ambiwalencji racjonalności, postępu oraz cywilizacji. Fundamentalnym pytaniem stawianym przez przedstawicieli tego nurtu było, jak jest możliwe, aby rozum, który faktycznie obiecywał wyzwolenie, może zamienić się w narzędzie dominacji, zostać fetyszem technologii i obrócić się ku systemom totalitarnym. Przemysł kulturalny i środki masowego przekazu były i są do dzisiaj aktualnym tematem. Od samego początku funkcjonowania mass mediów podnoszona jest krytyka kina, radia, a później telewizji jako narzędzi kontroli mas oraz zmiany spowodowane przez media. Lęk i obawy werbalizowane były w odniesieniu

do kultury jako przedmiotu przemysłu, który celuje w standaryzację kultury, która tłumi indywidualność osobistą. Postęp może przynieść wyzwolenie i dominację. Dyskurs trwa do dzisiaj w odniesieniu do mediów, popkultury czy społeczeństwa konsumpcyjnego. Nie tylko opisuje społeczeństwo, ale krytycznie je kwestionuje. Habermas pozostanie zwolennikiem opisywania zmian społecznych. Zasada dotycząca wyzwolenia od dominacji, ucisku oraz alienacji nadal stanowi normatywny rdzeń krytycznej teorii społecznej, a dyskurs wzbogacają podstawy deliberatywnych teorii demokracji.

Następujący dyskurs nie budzi zdziwienia i tworzy podstawy psychologii polityki oraz badań nad demokracją po 1945 roku, gdyż aktualność II wojny światowej była wszechobecna, a odium nazizmu nadal dotyczyło całej szeroko rozumianej kultury, oczywiście pod różnymi aspektami, więc oczywiście wydają się badania nad autorytaryzmem i faszyzmem dotyczące osobowości autorytarnej oraz badanie uprzedzeń, antysemityzmu czy autorytarnych struktur charakteru. Pośrednią konsekwencją wojen pozostaje też stała krytyka kapitalizmu i recepcja Marksa. A raczej reinterpretacja Marksza poprzez socjologię, filozofię, psychoanalizę. Odróżnienie od dogmatycznego marksizmu ZSRR oraz torowanie drogi nowemu marksizmowi i niemieckiemu ruchowi studenckiemu ery *flower power*. Krytyka społeczeństwa konsumpcyjnego, integracja krytyki poprzez konsumpcję i dobrobyt, emancypacja i ruch studencki zapoczątkowały zapotrzebowanie na alternatywne sposoby życia i stanowiły dyskurs, który kładł nacisk na potrzebę krytycznego myślenia oraz wyzwolenia od represji społecznych. Teoria burżuazyjnego społeczeństwa, zmiany poprzez media, ważne dla teorii demokracji i badań nad mediami, pozostawały w kręgu dyskursu prowadzonego przez Habermasa.

Przedstawicielem Szkoły Frankfurckiej, który stał się ikoną ruchu '68, był Herbert Marcuse. Właśnie Marcuse, a wcześniej Erich Fromm, połączył Freuda z Marksem, wykazując związek między psychologią głębi i krytyką społeczną. W nurcie zainteresowań tych badaczy znalazły się relacje między psychoanalizą i społeczeństwem, a dokładniej analiza sposobu, w jaki struktury społeczne kształtują formy osobowości. W kolejnych latach po II wojnie światowej, w dobie rewitalizacji społeczeństwa i postępującego kapitalizmu, dyskurs ewoluował w kierunku demokratycznej roli obywatela, komunikacji jako podstawy legitymizacji czy wpływu mediów na społeczną sferę mieszczaństwa oraz technologii jako instrumentu władzy i studiów nad ideologią zaawansowanego społeczeństwa przemysłowego. Jego uczestnicy opisywali współczesne warunki pracy i życia, debatując nad pojęciem utraty autonomii i sensu życia.

Niektóre główne koncepcje Szkoły Frankfurckiej nadal wywierają wpływ nie tylko na filozofię i socjologię, ale także na kulturę, media i nauki polityczne.

Szkoła Frankfurcka powstała wokół Instytutu Badań Społecznych Uniwersytetu we Frankfurcie nad Menem, który powstał w 1923 roku. Instytut od początku był miejscem krytycznego myślenia, ściśle opartego na ideach Karola Marksza, ale bez przejmowania i realizowania ortodoksyjnego marksizmu partii komunistycznych. Pod kierunkiem Carla Grünberga początkowo skupiano się na badaniach ekonomicznych i marksistowskich. Decydującym punktem zwrotnym było przejście władzy przez Maxa Horkheimera w 1930 roku. Opracował on program interdyscyplinarnej *teorii krytycznej*, która miała łączyć kulturoznawstwo, filozofię, socjologię, ekonomię i psychologię.

Wraz z Horkheimerem, Theodorem W. Adorno, Herbertem Marcusem, Leo Löwenthałem i Erichem Frommem utworzył się krąg myślicieli, który później nazwano Szkołą Frankfurcką. Centralnymi ideami tej grupy była krytyka jednostronnej ekonomicznej

interpretacji Marksa, powiązanie psychoanalizy z krytyką społeczną, a także badanie kultury i mediów. Szczególne znaczenie zyskała koncepcja przemysłu kulturalnego, którą Adorno i Horkheimer rozwinęli w dziele *Dialektyka oświecenia*, pisany na amerykańskiej emigracji. Analizowali w nim oświecenie i rozum, które obiecywały iluzję wyzwolenia człowieka, podkreślając, że ta emancypacja może obrócić się w totalitarne rządy i kulturową kontrolę mas.

Wraz z nastaniem rządu faszystów sytuacja polityczna w Niemczech zmusiła członków frankfurckiego instytutu do emigracji w 1933 roku. Instytut początkowo znalazł swoją siedzibę w Genewie, a później w USA, gdzie był afiliowany przy Uniwersytecie Columbia w Nowym Jorku. W tym czasie pojawiły się ważne badania dotyczące faszyzmu, antysemityzmu oraz charakteru autorytarnego jednostki, które próbowały powiązać polityczne formy rządów z dyspozycjami psychologicznymi jednostki, a także społeczeństwa. Po 1945 roku zarówno Horkheimer, jak i Adorno wrócili do Niemiec do Frankfurtu i wskrzesili ponownie rodzimy instytut. Okres powojenny charakteryzował się krytycznym spojrzeniem na niemiecką przeszłość i analizą warunków demokracji w społeczeństwie środków masowego przekazu.

Theodor W. Adorno (1903-1969)

Theodor W. Adorno był jednym z centralnych przedstawicieli Szkoły Frankfurckiej i do dziś uważany jest za jednego z najbardziej wpływowych filozofów, socjologów i teoretyków kultury XX wieku. Od najmłodszych lat wykazywał niezwykle talenty zarówno filozoficzne, jak też muzyczne, które miały ukształtować cały jego rozwój intelektualny. Po studiach filozoficznych, psychologicznych i muzycznych we Frankfurcie uzyskał w 1924 roku doktorat na podstawie rozprawy o Husserlu², następnie pogłębiał teoretyczne studia muzyczne w Wiedniu u Albana Berga³ i ostatecznie wrócił do Frankfurtu jako wykładowca (<https://www.britannica.com/biography/Theodor-Wiesengrund-Adorno?com>, dostęp: 06.07.2025).

Dojście do władzy narodowych socjalistów zmusiło Adorno, podobnie jak wielu jego kolegów, do emigracji. Najpierw mieszkał w Oksfordzie, a później w USA, gdzie blisko współpracował z Maxem Horkheimerem i pozostałymi członkami Instytutu Badań Społecznych, którzy również opuścili Rzeszę. W tym czasie powstały niektóre z jego najbardziej znanych dzieł, m.in. *Dialektyka oświecenia*, napisana wspólnie z Horkheimerem, w której krytycznie analizowano pejoratywne aspekty rozumu, postępu i przemysłu kulturalnego. Wraz z amerykańskimi kolegami Adorno pracował także nad badaniami empirycznymi, takimi jak *The Authoritarian Personality*⁴, które badały psychologiczne podstawy postaw autorytarnych i antysemickich.

Po II wojnie światowej Adorno wrócił do Frankfurtu i odegrał kluczową rolę w odbudowie Instytutu Badań Społecznych. W okresie powojennym rozwinął niezwykle szeroką twórczość. Pismami takimi jak *Minima Moralia* czy *Dialektyka negatywna*

² Edmund Husserl (1859-1938) był niemieckim filozofem i twórcą fenomenologii. Podkreślił, że każda świadomość jest zawsze skierowana ku czemuś, czyli intencjonalność i opracował metodę redukcji fenomenologicznej, aby uchwycić zjawiska pojawiające się w świadomości. Jego idee wywarły wpływ na myślicieli takich jak Heidegger czy Sartre i uczyniły go jednym z najbardziej wpływowych filozofów XX wieku.

³ Alban Berg (1885-1935) był austriackim kompozytorem drugiej szkoły wiedeńskiej skupionej wokół Arnolda Schönberga. Łączył muzykę dwunastotonową z późnoromantyczną ekspresją, napisał opery *Wozzeck* i *Lulu*, które zaliczają się do najważniejszych dramatów muzycznych XX wieku.

⁴*The Authoritarian Personality* napisana w roku 1950 we współpracy z Else Frenkel-Brunswik, Danielem Levinson i Nevittem Sanfordem, nie została przetłumaczona na język polski.

oraz traktatami z filozofii muzyki w wyjątkowy sposób połączył filozofię, krytykę społeczną i estetykę. Adorno był przekonany, że po niemieckim obozie Auschwitz filozofia nie może już przemawiać tak jak wcześniej, i wykształcił formę krytycznego myślenia, która obnażyła cierpienia, sprzeczności oraz uwikłania współczesnych społeczeństw (<https://plato.stanford.edu/entries/adorno/?utm.com>, dostęp: 06.07.2025).

Jako intelektualista Adorno kształtował klimat intelektualny przestrzeni publicznej Republiki Federalnej. Nieustannie krytykował represje wobec nazistowskiej przeszłości, przestrzegał przed tendencjami autorytarnymi i opowiadał się za krytyczną, emancypacyjną edukacją. W latach ruchu hippisowskiego pozostawał w bliskich, ale też napiętych stosunkach z niemieckim ruchem studenckim, ponieważ z jednej strony jego krytyka społeczna inspirowała protesty młodych obywateli, zaś z drugiej odrzucał on ich radykalizację polityczną (Jay, 1996, s. 279-320).

Jego twórczość pozostaje kluczem do krytycznej refleksji nad kulturą, społeczeństwem i polityką. Dzięki połączeniu filozofii, socjologii, muzyki i krytyki kulturowej nadal uważany jest za jeden z najostrzejszych głosów sprzeciwiających się egoistycznemu samozadowoleniu współczesnych społeczeństw, jak również jednego z najważniejszych myślicieli XX wieku (Wiggerhaus, 1994, s. 439-482).

Max Horkheimer (1895-1973)

Max Horkheimer był jednym z najważniejszych filozofów społecznych XX wieku i wybitną postacią Szkoły Frankfurckiej. Po zdobyciu wykształcenia zawodowego zwrócił się w stronę filozofii i nauk społecznych, a od lat 20. XX wieku studiował we Frankfurcie nad Menem. W 1930 roku przejął kierownictwo Instytutu Badań Społecznych i ukształtował jego rozwój w interdyscyplinarny ośrodek krytycznej analizy społecznej. Pod jego kierownictwem wyłonił się program teorii krytycznej, łączący elementy filozofii, socjologii, ekonomii i psychoanalizy, świadomie dystansując się od sowieckiego marksizmu (<https://plato.stanford.edu/entries/horkheimer/?utm.com>, dostęp: 08.07.2025).

Po dojściu do władzy narodowych socjalistów Horkheimer i jego koledzy musieli udać się na wygnanie. Instytut przeniósł się najpierw do Genewy, a później do Nowego Jorku, gdzie nawiązał współpracę z Uniwersytetem Columbia. W USA, we współpracy z Theodorem W. Adorno, napisał wpływowy tekst *Dialektyka oświecenia*, w którym analizowano ambiwalencję nowoczesności. Oświecenie i rozum, zgodnie ze swoją główną tezą, nie tylko wyzwoliły siły emancypacyjne, ale także wytworzyły nowe formy rządów, kontroli mas i przemysłu kulturalnego. Oprócz teorii społecznej Horkheimer studiował antysemityzm, faszyzm oraz struktury autorytarne, które uważał za główne zagrożenia współczesnych społeczeństw.

Po zakończeniu II wojny światowej Horkheimer wrócił do Niemiec, odbudował Instytut Frankfurcki i stał się autorytetem moralnym oraz intelektualnym w życiu publicznym. Był też rektorem Uniwersytetu we Frankfurcie. W późniejszych pismach stawał się coraz bardziej sceptyczny co do możliwości wszechstronnej emancypacji społecznej, podtrzymał jednak zadanie krytycznej refleksji. Twórczość Horkheimera, obejmująca krytykę rozumu instrumentalnego, analizę przemysłu kulturalnego i ideę teorii krytycznej, do dziś stanowi jedną z najważniejszych podstaw filozofii, socjologii, nauk politycznych i teorii kultury (Abromeit, 2011, s. 227-321).

Herbert Marcuse (1898-1979)

Herbert Marcuse był jednym z najbardziej znanych przedstawicieli Szkoły Frankfurckiej i stał się symboliczną postacią międzynarodowego, antyrządowego ruchu studenckiego, zwłaszcza w latach 60. XX wieku. Po odbyciu służby wojskowej podczas I wojny światowej studiował filozofię, germanistykę i ekonomię polityczną w Berlinie oraz Fryburgu. Pod wpływem Martina Heideggera⁵ i Edmunda Husserla uzyskał doktorat w 1922 roku, ale szybko odwrócił się od czystej fenomenologii i zaczął szukać powiązania z krytyczno-materialistyczną teorią społeczną. Pod koniec lat 20. XX wieku rozpoczął współpracę z Instytutem Badań Społecznych. Przejęcie władzy przez nazistów zmusiło Marcuse'a do emigracji w 1933 roku. Po pobytach w Genewie i Paryżu wyemigrował do Stanów Zjednoczonych, gdzie początkowo pracował w Instytucie Badań Społecznych w Nowym Jorku. Później pracował dla różnych agencji rządowych USA, w tym dla Biura Służb Strategicznych, poprzednika CIA. Po wojnie wykładał na kilku amerykańskich uniwersytetach. Jego praca teoretyczna łączyła marksizm, psychoanalizę i krytyczną teorię społeczną. W książce *Rozum i rewolucja* przedstawił nową interpretację Hegla i Marksa, która wywarła ogromny wpływ na świat anglosaski. Jednak Marcuse zyskał międzynarodową sławę przede wszystkim dzięki *Erosowi i cywilizacji*. Książka ta, wydana w USA w roku 1955, która w polskim przekładzie ukazała się dopiero w roku 1998, mówi o syntezie Freuda oraz Marksa. Marcuse nakreślił w niej możliwość wyzwolonego, nierepresyjnego społeczeństwa. Największą sławę osiągnął dzięki *Człowiekowi jednowymiarowemu*, napisanemu w roku 1964, a wydanemu w polskim tłumaczeniu w roku 1991. Myśliciel poddaje ostrej krytyce zachodnie społeczeństwo przemysłowe, które niweluje wszelkie krytyczne postawy poprzez konsumpcję, środki masowego przekazu i technologię oraz czyni ludzi *jednowymiarowymi* (Müller, 2009, t. 5, s. 55-58). To właśnie ta krytyka uczyniła Marcuse'a czołową postacią ruchu '68. Studenci w USA, Niemczech, Francji i innych krajach postrzegali go jako intelektualnego mentora, nawet jeżeli on sam odrzucał brutalny charakter niektórych agresywnie protestujących grup. Pomimo bliskości z ruchami antyrządowymi postrzegał siebie bardziej jako krytycznego teoretyka niż działacza politycznego (<https://dukespace.lib.duke.edu/server/api/core/bitstreams/ce58a938-cb3d-4527-83a8-55c76c468025/content>, dostęp: 08.07.2025).

Jego twórczość pozostaje wpływowa, szczególnie dzięki połączeniu marksizmu, psychoanalizy i krytyki kulturowej, a także wizji społeczeństwa opartego na emancypacji, rozwoju zmysłowym i wolności społecznej. Do dziś uważany jest za myśliciela Szkoły Frankfurckiej, który wywarł największy wpływ na ruchy społeczne XX wieku (Wiggershaus, 2001, t. 2, s. 548-550).

Walter Benjamin (1892-1940)

Benjamin był niemieckim filozofem, krytykiem kultury, teoretykiem literatury i eseistą ściśle związanym ze Szkołą Frankfurcką, choć nigdy oficjalnie nie był członkiem Instytutu Badań Społecznych. Studiował filozofię, germanistykę i historię sztuki we Fryburgu, Berlinie i Bernie. Na początku łączył refleksję filozoficzną z krytyką literacką, czerpiąc zarówno z niemieckiego romantyzmu, jak i myśli nowożytnej.

⁵ Martin Heidegger (1889-1976) był niemieckim filozofem i uważany jest za jednego z najbardziej wpływowych myślicieli XX wieku. Jego główne dzieło *Bycie i czas* z roku 1927 zapoczątkowało filozofię egzystencjalną i skupiło się na pytaniu o sens bytu. Heidegger analizował istnienie człowieka. Wywarł znaczący wpływ na fenomenologię i hermeneutykę.

W latach 20. Benjamin rozwinął własną teorię kultury i mediów, która zajmowała się literaturą, teatrem, filmem i sztuką. Interesowało go pytanie, w jaki sposób wyrażenia kulturowe są powiązane z rozwojem społecznym. Jego główną ideą były historyczne uwarunkowania postrzegania i percepcji rzeczywistości przez jednostkę oraz rozważania nad tym, w jakiej mierze rozwój techniczny, taki jak fotografia i film, zmienił nie tylko sztukę, ale także sposób, w jaki ludzie doświadczają świata i historii. Jego najslawniejszy esej *Dzieło sztuki w epoce jego reprodukowalności technicznej*, napisany w latach 30. XX wieku, przetłumaczony został na język polski dopiero w 2011 roku. W dziele tym Benjamin opisuje aurę oryginalnego artefaktu i analizuje nową rolę sztuki w epoce nowożytnej charakteryzującej się reprodukcją (Wetz, 2001, t. 2, s. 427-432).

Benjamin pozostawał w bliskim kontakcie z Adorno oraz Horkheimerem, którzy wspierali go finansowo i publikowali jego prace w ramach Instytutu Badań Społecznych. Niemniej jednak jego myślenie było często mniej systematyczne niż jego kolegów. Łączył marksistowską analizę społeczną z motywami teologicznymi i mesjanistycznymi. W najslawniejszym esej *Thesen über den Begriff der Geschichte*⁶ formułuje radykalnie krytyczny pogląd na postęp historyczny, który nie jest rozumiany jako ciągły rozwój, ale jako szereg katastrof, w których nie można zapomnieć o cierpiących i uciskanych.

Życie Benjamin naznaczone było prześladowaniami politycznymi i niepewnymi sytuacjami na wygnaniu. Jako Żyd i intelektualista uciekł z Niemiec, mieszkał na wygnaniu we Francji. W 1940 roku próbował uciec do USA, gdzie czekali na niego przyjaciele. Jednak odebrał sobie życie w obawie przed ekstradycją i pojmaniem przez Gestapo (Eiland, Jennings, 2014).

Pomimo przedwczesnej śmierci Benjamin obecnie uważany jest za jednego z najbardziej oryginalnych myślicieli XX wieku. Jego pisma, łączące krytykę literacką, filozofię, myślenie historyczne i teorię mediów, wywarły trwałe wpływy na kulturoznawstwo. Takie określenia jak aura dzieła sztuki, analiza fragmentów jako symboli kapitalizmu czy krytyczne spojrzenie na filozofię historii wpisują się w jego trwałe dorobek. Często określany jest mianem odszczepieńca w kręgu Szkoły Frankfurckiej, ale jednocześnie był jedynym zuchwale przekraczającym granicę między teorią marksistowską, teologią i współczesną krytyką kulturową (Witte, 2008).

Erich Fromm (1900-1980)

Fromm był niemiecko-amerykańskim psychoanalitykiem, psychologiem społecznym i filozofem, uważanym za jednego z najważniejszych przedstawicieli wczesnej Szkoły Frankfurckiej. Studiował najpierw prawo, a następnie przeniósł się na socjologię i psychologię, w Heidelbergu, gdzie w roku 1922 obronił doktorat na podstawie pracy z prawa żydowskiego. Już w młodym wieku zwrócił się w stronę psychoanalizy i ukończył naukę w Berlińskim Instytucie Psychoanalitycznym (<https://www.verywellmind.com/erich-fromm-1900-1980-2795506>, dostęp: 07.07.2025). Fromm dołączył do Instytutu Badań Społecznych pod koniec lat 20. XX wieku i wniósł tam swoją wiedzę psychoanalityczną osadzoną we freudowskiej tradycji. W przeciwieństwie do Freuda, który skupiał się na popędach i seksualności, Fromm interesował się interakcją między strukturami społecznymi a rozwojem psychicznym. Rozwinął tezę, że warunki ekonomiczne i społeczne mają głęboki wpływ na struktury osobowości i że określone porządki społeczne wytwarzają określone typy charakteru. Myślenie to zostało włączone

⁶ *Tezy o pojęciu historii lub O pojęciu historii* (tłum. R.P.)

do badań Szkoły Frankfurckiej nad autorytaryzmem i psychologicznymi podstawami ruchów faszystowskich (Friedman, 2014). W roku 1934 Fromm wyemigrował do USA, gdzie pracował jako psychoanalityk w Nowym Jorku i wykładał na różnych uniwersytetach (<https://www.dhm.de/lemo/biografie/erich-fromm>, dostęp: 07.07.2025). Opublikował tam wiele książek, które przyniosły mu międzynarodową sławę. Szczególnie wpływową była *Ucieczka od wolności*, co ciekawe niemiecki tytuł brzmi *Strach przed wolnością* (tłum. R.P.), w której analizował, dlaczego ludzie we współczesnych społeczeństwach zgadzają się na systemy autorytarne. Fromm argumentował, że przejście od społeczeństw tradycyjnych do nowoczesnych otwiera wolność jednostki, ale jednocześnie wolność ta wywołuje strach, który kieruje ludzkość z powrotem do struktur autorytarnych.

W następnych dziesięcioleciach Fromm publikował kolejne prace łączące psychoanalizę, krytykę społeczną i etykę. W rozprawie *O sztuce miłości* podkreślał, że miłość to nie samo spontaniczne uczucie, ale umiejętność oparta na dojrzałości, odpowiedzialności i samoprzekroczeniu lub samotranscendencji. Fromm w *Mieć czy być?* rozwinął fundamentalną krytykę materialistycznych sposobów życia i przeciwstawił je sposobowi istnienia opartemu na jestestwie, dzieleniu się i solidarności.

Fromm zawsze uważał się za humanistę. W przeciwieństwie do Adorno oraz Horkheimera, którzy rozwinęli bardziej pesymistyczny pogląd na emancypację społeczną, pozostał przekonany, że ludzie są w stanie stworzyć ludzkie społeczeństwo poprzez rozum, miłość i społeczną odpowiedzialność. Aktywnie działał politycznie w ruchu pokojowym lat 60. i 70. XX wieku, stał się publicznym głosem przeciwko broni nuklearnej, militarystyce i alienacji (<https://www.ebsco.com/research-starters/history/erich-fromm?utm.com>, dostęp: 07.07.2025).

Prace Fromma łączą psychoanalizę, socjologię i filozofię, tworząc humanistyczną krytykę społeczną, która nadal odbija się echem. Jego pisma cieszą się uznaniem w psychologii, naukach społecznych i teorii politycznej, należąc do najpoczytniejszych publikacji środowiska Szkoły Frankfurckiej i ciesząc się dużą popularnością wśród czytelników.

Oprócz najbardziej znanych głównych przedstawicieli Szkoły Frankfurckiej, takich jak Horkheimer, Adorno oraz Marcuse, istniał szereg innych osobistości, które znacząco wpłynęły na pracę Instytutu Badań Społecznych, choć często są one mniej obecne w świadomości społecznej. Jednym z nich był **Leo Löwenthal (1900-1993)**, który jako socjolog literatury badał społeczną funkcję literatury i środków masowego przekazu oraz oddziaływania kultury masowej. W latach 30. analizował rolę trywialnej literatury rozrywkowej w stabilizowaniu struktur autorytarnych. Jego analizy literatury trywialnej i ideologicznych skutków rozrywki ukształtowały rozumienie kultury jako zwierciadła społecznego i instrumentu stabilizacji społecznej. Po wyemigrowaniu do USA kontynuował tę pracę, zajmował się kulturą popularną i formami komunikacji, a później wykładał w Berkeley, gdzie wywarł ogromny wpływ na socjologię mediów i komunikacji (<https://www.britannica.com/biography/Max-Horkheimer#ref839434>, dostęp: 07.07.2025).

Do tego grona zalicza się też **Friedrich Pollock (1894-1970)**, bliski przyjaciel Horkheimera i współzałożyciel Instytutu, który skupiał się na zagadnieniach gospodarczych. Badał rozwój kapitalizmu i zastosował koncepcję państwowego porządku kapitalistycznego, aby wyjaśnić zmiany we współczesnych systemach gospodarczych. Pollock ukuł termin państwowy porządek kapitalistyczny i badał możliwości zastosowania gospodarki

planowej jako możliwej alternatywy. Kiedy Instytut udał się na wygnanie, Pollock stał się filarem organizacyjnym i pomógł kontynuować pracę pomimo trudnych warunków (Lenhard, 2019).

Kluczowy wkład wniósł też **Franz Neumann (1900-1954)**. Prawnik i politolog analizował strukturę narodowego socjalizmu w swoim dziele *Behemot. Narodowy socjalizm. Ustrój i funkcjonowanie*. W przeciwieństwie do wielu współczesnych, nie interpretował systemu nazistowskiego jako wszechpotężnego i monolitycznego państwa totalnego, ale raczej jako kartel władzy biznesu, partii, biurokracji, gospodarki i wojska. Interpretacja ta była przełomowa dla nauk politycznych i rozumienia współczesnych dyktatur. Po wojnie był zaangażowany jako doradca w procesach norymberskich.

Podobną rolę odegrał **Otto Kirchheimer (1905-1965)**, także prawnik i politolog. Badał demokrację, prawo konstytucyjne i struktury współczesnych partii. Sławę zyskał dzięki analizie przejścia od partii członkowskich do partii catch-all, czyli uniwersalnych partii, które przemawiają do szerokich grup wyborców, ale są mniej zaangażowane w swój program. Termin ten do dziś należy do repertuaru nauk politycznych.

Na koniec warto wspomnieć o **Alfredzie Sohn-Rethelu (1899-1990)**, ekonomistcie i filozofie społecznym, który choć formalnie nigdy nie był częścią Instytutu, miał ścisły kontakt z teorią krytyczną. Jego szczególną troską był związek pomiędzy ekonomią a epistemologią. Rozwinął dalej teorię fetyszyzmu towarowego, a za pomocą idei towarowej formy myślenia chciał pokazać, że abstrakcyjne formy myślenia są ściśle powiązane z procesami wymiany gospodarczej. Jego idee wpłynęły później na marksistowskie debaty na temat świadomości, ideologii i praktyki społecznej.

Myśliciele ci jasno pokazują, że Szkoła Frankfurcka nie składała się tylko z wielkich nazwisk, ale była złożonym kręgiem intelektualnym, w którym spletały się ekonomia, polityka, prawo, kultura i filozofia. Razem pomogli ustanowić teorię krytyczną jako wszechstronną krytykę społeczną, która nadal wywiera wpływ (<https://plato.stanford.edu/entries/critical-theory/?utm.com>, dostęp: 07.07.2025).

W drugim pokoleniu Szkoły Frankfurckiej szczególnie wyróżniał się Jürgen Habermas. Dalej rozwijał teorię krytyczną, ale w przeciwieństwie do poprzedników położył większy nacisk na język, społeczeństwo i demokrację. W swojej teorii działania komunikacyjnego opisuje, jak możliwe jest zrozumienie przez racjonalną argumentację i jak na tej podstawie można zbudować sprawiedliwe społeczeństwo.

Jürgen Habermas (ur. 1929)

Habermas urodził w Düsseldorfie, ale dorastał w Gummersbach, niewielkim mieście blisko Kolonii. Od urodzenia cierpiał na rozszczep podniebienia, co wpłynęło na jego mowę i rozwój społeczny w dzieciństwie. Po zakończeniu II wojny światowej rozpoczął studia z zakresu filozofii, historii, psychologii, literatury niemieckiej i ekonomii. Karierę akademicką rozpoczął w latach 50. XX wieku jako asystent Maxa Horkheimera i Theodora W. Adorno we Frankfurckim Instytucie Badań Społecznych, uznawanym za ośrodek teorii krytycznej. Z powodu konfliktu z Adorno tytuł doktora uzyskał w Bonn, a habilitację zakończył w 1961 roku pracą *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*⁷, która nagle uczyniła go sławnym. Badał w niej rozwój społeczeństwa obywatelskiego i położył podwaliny pod swoją późniejszą teorię komunikacji i demokracji (Müller-Doohm, 2014).

⁷ *Structural Change in the Public.*

W 1964 roku Habermas zastąpił Horkheimera na stanowisku profesora filozofii oraz socjologii we Frankfurcie nad Menem (<https://www.hdg.de/lemo/biografie/juergen-habermas>, dostęp: 08.07.2025).

W kolejnych dziesięcioleciach rozwinął teorię działania komunikacyjnego, opartą na racjonalnym rozumieniu i interakcji językowej. Jego główne dzieło *Teoria działania komunikacyjnego* zostało opublikowane w Niemczech w 1981 roku i zostało dobrze przyjęte na arenie międzynarodowej. Habermas łączył podejścia nauk społecznych i filozoficznych, głównie pragmatyzmu, filozofii języka, marksizmu i etyki kantowskiej.

W latach 80. był centralną postacią debaty o interpretację epoki nazizmu. Zdecydowanie opowiadał się za krytyczną kulturą pamięci. Z politycznego punktu widzenia zawsze postrzegał siebie jako liberalnego demokratę o humanistycznym etosie, który wielokrotnie komentował aktualne problemy społeczne, takie jak zjednoczenie Europy, inżynieria genetyczna, globalizacja oraz rola religii w państwie świeckim. Habermas podkreślał, że w pluralistycznym społeczeństwie religia i świecki rozum muszą pozostawać w dialogu. Nowoczesne społeczeństwa muszą w równym stopniu uwzględniać głosy religijne i świeckie.

Oprócz pracy akademickiej w rodzimym ośrodku akademickim Habermas był także profesorem wizytującym na wielu renomowanych uniwersytetach, głównie w USA⁸. Pomimo podeszłego wieku nadal regularnie komentuje aktualne kwestie polityczne i społeczne. Uważany jest za ostatniego w bezpośredniej tradycji przedstawiciela Szkoły Frankfurckiej i jednego z najbardziej wpływowych żyjących filozofów na świecie. Już we wczesnych latach uważał, że każda forma wiedzy ma swoje korzenie w podstawowych zainteresowaniach człowieka: zainteresowania technicznego wynikającego z pędu do opanowania przyrody, zainteresowania praktycznego korelującego z komunikacją w życiu codziennym oraz w interesie emancypacyjnym wynikającym z wyzwolenia od dominacji. Filozofia Habermasa jest zawsze ukierunkowana na zainteresowania. Komunikacja poprzez język jest podstawą porządku społecznego, ale normy są ważne tylko wtedy, gdy są akceptowane w dyskursie o braku dominacji. W filozofii praktycznej i etyce jest to postrzegane jako jeden z głównych fundamentów współczesnej teorii demokracji. Jego podejście jest nadal dyskutowane w teorii politycznej. Krytycy zarzucają mu stworzenie nadmiernie wyidealizowanego modelu racjonalnej komunikacji. Ich zdaniem współczesne państwa znajdują się w kryzysie legitymizacji, gdyż nie mogą już kompensować problemów gospodarczych i społecznych. Współczesne państwa popadają w kryzysy legitymizacji, gdy problemów gospodarczych nie można zrównoważyć politycznie (Reese-Schäfer, 2001).

W opublikowanym w 1971 roku w dziele *Teoria i praktyka* Habermas oddaje się refleksji nad relacją teorii i ogólnospołecznego ratio a ususem politycznym. Pozostaje wierny sobie, badając fenomen kryzysów we współczesnym kapitalizmie. Jego rozprawa spotkała się z szerokim przyjęciem w naukach politycznych, naukach o komunikacji i badaniach mediów. Terminy Habermasa, takie jak demokracja deliberatywna, są dziś standardem w dyskursie naukowym. Jednocześnie krytykowano Habermasowski model burżuazyjnego społeczeństwa, uważając go za za bardzo wyidealizowany, gdyż zbyt mało uwagi poświęca realnym mechanizmom władzy oraz wykluczenia, takim jak pochodzenie klasowe czy dyskryminacja ze względu na płeć. W roku 1981 Habermas

⁸ Harvard, Stanford, Princeton.

wydaje swoje fundamentalne dzieło o teorii działania komunikacyjnego⁹, w którym rozwija rozróżnienie pomiędzy strategicznym postępowaniem a postępowaniem komunikatywnym i sankcjonuje teorię społeczną względnie teorię socjologii.

Jego teorie znalazły duży oddźwięk w socjologii i językoznawstwie. W filozofii był postrzegany jako odnowiciel pojęcia rozumu. Jednak krytycy podkreślali, że komunikację zawsze charakteryzują ograniczenia władzy oraz systemu i nigdy nie mogą być wolne od dominacji. Habermas rozróżnia dwa typy rozumu – rozum strategiczno-instrumentalny, ukierunkowany na działanie na osiągnięcie celów, władzy i korzyści, a także rozum komunikacyjny, ukierunkowany na osiągnięcie porozumienia przez język. Tylko działanie komunikacyjne umożliwia powstanie wolnego, racjonalnego społeczeństwa. Habermas pokazuje, że funkcjonująca demokracja opiera się na krytycznej, dostępnej opinii publicznej. Kiedy media i społeczeństwo są manipulowane bądź też komercjalizowane, cierpi na tym demokratyczny proces decyzyjny.

W kolejnych latach, głównie w 90. XX wieku, odnosi teorie prawa i demokracji do etyki toczonoego dyskursu, a w latach późniejszych ukierunkowuje nacisk na pluralizm oraz porozumienie międzykulturowe, a także dalszy dyskurs i konfrontację naukową z filozofią Hegla i Marxa¹⁰. Jednak przedstawiciele nurtów marksistowskich krytykowali Habermasa jako zbyt zintegrowanego systemowo i reformistycznego.

Jego zdaniem normy są ważne wtedy, gdy mogą zostać zaakceptowane przez wszystkich zainteresowanych w dyskursie wolnym od dominacji. Legitymacja moralna i polityczna opierają się na komunikacji, a nie na tradycji czy władzy. Praworządność oraz demokracja są stabilne, gdy obywatele aktywnie uczestniczą w legitymizacji norm przez debaty publiczne. Funkcjonująca sfera publiczna jest podstawą legitymacji demokratycznej.

Zależy mu na uznaniu i uszanowaniu możliwości różnic w demokratycznym dyskursie. W przeciwieństwie do Horkheimera i Adorno jest on większym optymistą, jeśli chodzi o potencjał współczesnych społeczeństw. Latami zajmuje się krytycznymi formami poznania, tworząc podwaliny teorii poznania. Po przełomie wieków jego zainteresowania krążą wokół tematów doraźnych i aktualnych, takich jak genetyka czy konfrontacja człowieka z biotechnologiami¹¹, które zawarł w dwutomowym dziele¹² życia, obejmującym 1700 stron, które unaocznia relacje między religią a rozumem.

Tezy Habermasa w dużej mierze korespondują z głównymi dyskursami naukowymi filozofii, socjologii, nauk politycznych i nauk komunikacyjnych. Stymulowały, a nawet kształtowały wiele dziedzin badań, jak chociażby demokracja deliberatywna, etyka dyskursu czy teoria aktów mowy. Jednocześnie zostały one krytycznie rozwinięte w innych dyskursach, takich jak poststrukturalizm, teoria systemów lub feminizm czy postkolonializm, które postrzegały ideały Habermasa jako zbyt racjonalistyczne, europocentryczne lub normatywnie wąskie (Kreide, 2009).

Podsumowanie

W XX wieku Szkoła Frankfurcka rozwinęła krytykę społeczną, która wykraczała daleko poza filozofię oraz socjologię i wywarła wpływ na wiele dyskursów kulturowych. Od początku uwaga skupiała się na pytaniach o relacje pomiędzy rozumem, kulturą, polityką i społeczeństwem. Horkheimer i Adorno analizowali ambiwalencję oświecenia,

⁹ Habermas, J. (1981). *Theorie des kommunikativen Handelns* (t. 1-2). Frankfurt am Main: Suhrkamp.

¹⁰ *Die Einbeziehung des Anderen: Studien zur politischen Theorie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

¹¹ *Die Zukunft der menschlichen Natur: Auf dem Weg zu einer liberalen Eugenik?* Frankfurt am Main: Suhrkamp.

¹² *Ibidem*.

które z jednej strony zapowiadało emancypację, ale z drugiej mogło prowadzić do nowych form dominacji i kontroli. Ich koncepcja przemysłu i obrotu związanego z kulturą zapoczątkowała kulturowo krytyczny dyskurs na temat roli środków masowego przekazu i kultury rozrywkowej, który nie traci na aktualności i wywiera wpływ do dziś. Podobnie badania nad autorytarnym charakterem i powiązaniem osobowości, ideologii i faszyzmu wniosły decydujący wkład do psychologii politycznej i badań nad demokracją. Szczególne miejsce w tej tradycji zajmuje Jürgen Habermas. O ile pierwsze pokolenie patrzyło na nowoczesność kulturową raczej pesymistycznie, o tyle Habermas opracował koncepcję kładącą większy nacisk na potencjał racjonalności i komunikacji. Swoją teorią sfery publicznej pokazał, jak ściśle demokracja jest powiązana z możliwością swobodnej i krytycznej komunikacji. W XX wieku rozważania te stały się centralnym punktem odniesienia w kulturoznawczych debatach na temat mediów, społeczeństwa i partycypacji politycznej. Nowe perspektywy otworzyła też jego teoria działania komunikacyjnego, kultura nie jawi się już tylko jako narzędzie dominacji, ale także jako przestrzeń, w której możliwe jest zrozumienie i emancypacja.

Etyka dyskursu wypracowana przez Habermasa była bezpośrednio powiązana z konfliktami kulturowymi. Uczyniła z dyskursu publicznego punkt odniesienia dla legitymizacji norm, łącząc kwestie moralne z kulturowymi praktykami komunikacji. W czasach, gdy środki masowego przekazu, globalizacja i pluralizm kulturowy kształtowały społeczeństwa zachodnie, Habermas dostarczył modelu normatywnego, który był intensywnie dyskutowany w filozofii i kulturoznawstwie. Jego późniejsze refleksje na temat społeczeństwa postsekularnego ostatecznie podejmowały debaty na temat religii, pluralizmu i tożsamości kulturowej oraz poszerzały te dyskursy o nowe perspektywy dotyczące relacji pomiędzy wiarą, rozumem i nowoczesnością (Habermas, 1988).

Podejście Szkoły Frankfurckiej miało więc fundamentalne znaczenie w dyskursach kulturoznawczych XX wieku. Jej przedstawiciele dostarczyli terminów, modeli i teorii, które umożliwiły spojrzenie na zjawiska kulturowe nie w izolacji, ale w kontekście władzy, gospodarki i społeczeństwa. Podczas gdy Horkheimer, Adorno oraz Marcuse podkreślali niebezpieczeństwa kultury masowej, Habermas pokazywał, w jaki sposób komunikację i sferę publiczną można rozumieć jako zasoby emancypacji. Myśliciele Szkoły Frankfurckiej, a w szczególności Habermas, stworzyli narzędzia teoretyczne, za pomocą których można było nie tylko opisać kulturę XX wieku, ale także krytycznie ją kwestionować i rozumieć jej implikacje społeczne (Felsch, 2024).

Pytanie, czy możliwa jest dziś dyskusja kulturowa bez odwoływania się do Szkoły Frankfurckiej, prowadzi wprost do historii teoretycznej XX wieku. Z jednej strony Szkoła Frankfurcka ukuła centralne terminy, które stały się podstawą nauk o kulturze i naukach społecznych, np. przemysł kulturowy (Kulturindustrie), teoria krytyczna (kritische Theorie), sfera publiczna (Öffentlichkeit) oraz działanie komunikacyjne (kommunikatives Handeln). Na tych koncepcjach opierało się wiele debat w 2 poł. XX wieku, zarówno tych pozostających z nimi w zgodzie, jak też tych, które opierały się na krytycznym rozgraniczeniu. Utrudnia to zrozumienie kulturowych dyskursów teoretycznych bez uwzględnienia impulsów frankfurckich.

Jednocześnie istnieje szereg innych tradycji teoretycznych, które otworzyły sobie własne ścieżki. Przedstawiciele strukturalizmu i poststrukturalizmu, tacy jak Saussure, Barthes, Foucault i Derrida, badali kulturę jako system znaków, dyskursów i relacji władzy. Myśliciele z kręgu brytyjskich studiów kulturowych, zwłaszcza Stuart

Hall i Raymond Williams, zwrócili uwagę na kulturę codzienną, kulturę popularną i subkultury. Teorie feministyczne i studia queer opisują kulturę jako obszar konstrukcji płci oraz tożsamości, podczas gdy teoria postkolonialna skupia się na zagadnieniach kolonializmu, hybrydowości i różnic kulturowych. Obecne dyskursy kulturowe poruszają takie tematy, jak cyfryzacja, sieci społecznościowe i sztuczna inteligencja w produkcji kulturalnej, migracje, globalizacja i międzykulturowość, kwestie ekologiczne lub dyskursy o władzy i tożsamości wokół płci oraz postkolonializmu. Wszystkimi tymi dziedzinami można się zająć w czasach obecnych, korzystając ze wspomnianych nurtów teoretycznych, bez konieczności odwoływania się do Szkoły Frankfurckiej. Można zatem powiedzieć: dyskusja kulturowa jest dziś z pewnością możliwa bez wyraźnego powoływania się na Szkołę Frankfurcką, gdyż dostępne jest szerokie, pluralistyczne spektrum teoretyczne. Jednak ten, kto ją całkiem ignoruje, ignoruje także twórczy nurt XX-wiecznej krytyki kulturowej i traci centralne punkty odniesienia, na których rozwijały się inne dyskursy.

Jednak nie do końca da się dzisiaj obejść bez Frankfurtu. Wiele z wymienionych teorii zostało celowo sformułowanych w oparciu o myśl Szkoły Frankfurckiej lub w opozycji do niej. Pytania o kulturę, władzę, media, demokrację oraz emancypację noszą do dziś ślady wczesnej krytyki społecznej Instytutu Badań Społecznych. Nawet jeśli nie wspomniano o tych terminach, Szkoła Frankfurcka pozostaje cichym punktem odniesienia.

W kolejnym tekście planowane jest pogłębienie analitycznego i metodologicznego wymiaru podjętej problematyki. Zamierzeniem jest wyraźniejsze przedstawienie w szczególności poprzez analizę komparatystyczną wybranych nurtów teoretycznych i refleksję nad ich wpływem na współczesne dyskursy kulturoznawcze.

Bibliografia

- Abromeit, J. (2011). *Max Horkheimer and the foundations of the Frankfurt School*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Adorno, T.W. (1951). *Minima Moralia: Reflexionen aus dem beschädigten Leben*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Adorno, T.W. (1999). *Minima Moralia: Refleksje z poharatanego życia*. Tłum. M. Łukasiewicz. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Apel, K.-O. (1973). *Transformation der Philosophie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Oxford: Clarendon Press.
- Benhabib, S. (1992). *Situating the self: Gender, community and postmodernism in contemporary ethics*. Cambridge: Polity Press.
- Bonß, W., Honneth, A. (Hrsg.). (1982). *Sozialforschung als Kritik: Zum sozialwissenschaftlichen Potential der Kritischen Theorie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Cambridge: Polity Press.
- Casanova, J. (1994). *Public religions in the modern world*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cohen, J. (1989). Deliberation and democratic legitimacy. W: A. Hamlin, P. Pettit (red.), *The good polity* (s. 17-34). Oxford: Blackwell.
- Eiland, H., Jennings, M.W. (2014). *Walter Benjamin: A Critical Life*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.
- Felsch, P. (2024). *Der Philosoph: Habermas und wir – Ein neuer Blick auf einen der weltweit einflussreichsten Intellektuellen der Nachkriegszeit*. Berlin: Propyläen Verlag.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison*. New York: Pantheon.
- Fraser, N. (1990). Rethinking the public sphere: A contribution to the critique of actually existing democracy. *Social Text*, 25/26, 56-80.

- Friedman, L.J. (2014). *Erich Fromm. Liebe ist alles – was wir brauchen. Eine Biographie*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Habermas, J. (1962/1990). *Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, J. (1973). *Erkenntnis und Interesse*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, J. (1973). *Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, J. (1981). *Theorie des kommunikativen Handelns* (t. 1-2). Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, J. (1988). *Der philosophische Diskurs der Moderne: Zwölf Vorlesungen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Habermas, J. (1990). *Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft* (Neuausgabe). Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, J. (1992). *Faktizität und Geltung: Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, J. (2001). *Glauben und Wissen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, J. (2005). *Zwischen Naturalismus und Religion: Philosophische Aufsätze*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Held, D. (2001). *Einführung in die Kritische Theorie: Horkheimer, Adorno, Marcuse, Habermas*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Jay, M. (1996). *Die dialektische Imagination: Eine Geschichte der Frankfurter Schule und des Instituts für Sozialforschung 1923-1950*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch.
- Kreide, R. (red.). (2009). *Habermas-Handbuch: Leben – Werk – Wirkung*. Stuttgart/Weimar: Metzler.
- Kuhn, T.S. (2012). *The structure of scientific revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lenhard, P. (2019). *Friedrich Pollock. Die graue Eminenz der Frankfurter Schule*. Berlin: Jüdischer Verlag.
- Müller-Doohm, S. (2014). *Jürgen Habermas. Eine Biographie*. Berlin: Suhrkamp.
- Müller, H.-P. (2009). Marcuse, Herbert. W: J. Mittelstraß (red.), *Enzyklopädie Philosophie und Wissenschaftstheorie*. Stuttgart/Weimar: J. B. Metzler.
- O'Connor, J. (1973). *The fiscal crisis of the state*. New York: St. Martin's Press.
- Offe, C. (1984). *Contradictions of the welfare state*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Reese-Schäfer, W. (2001). *Jürgen Habermas*. Frankfurt am Main/New York: Campus Verlag.
- Searle, J.R. (1969). *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wetz, F. J. (2001). Fromm, Erich. W: H. Krings, H. M. Baumgartner, C. Wild (red.), *Handbuch philosophischer Grundbegriffe*. München: Kösel.
- Wiggershaus, R. (1994). *Die Frankfurter Schule: Geschichte, theoretische Entwicklung, politische Bedeutung*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Wiggershaus, R. (2001). Marcuse, Herbert (1898-1979). W: W. Bernsdorf, R. Knoll (red.), *Internationales Soziologenlexikon*. Stuttgart: Enke.
- Witte, B. (2008). *Walter Benjamin*. Stuttgart: J. B. Metzler.
- <https://dukespace.lib.duke.edu/server/api/core/bitstreams/ce58a938-cb3d-4527-83a8-55c76c468025/content>.
- <https://plato.stanford.edu/entries/adorno/?utm.com>.
- <https://plato.stanford.edu/entries/critical-theory/?utm.com>.
- <https://plato.stanford.edu/entries/horkheimer/?utm.com>.
- <https://www.britannica.com/biography/Max-Horkheimer#ref839434>.
- <https://www.britannica.com/biography/Theodor-Wiesengrund-Adorno?.com>.
- <https://www.dhm.de/lemo/biografie/erich-fromm>.
- <https://www.ebsco.com/research-starters/history/erich-fromm?utm.com>.
- <https://www.hdg.de/lemo/biografie/juergen-habermas>.
- <https://www.verywellmind.com/erich-fromm-1900-1980-2795506>.

IV. HIP-HOP JAKO PRZESTRZEŃ TOŻSAMOŚCI, OPORU I WYCHOWANIA. PRAKTYKI DYSKURSYWNE W TWÓRCZOŚCI WARSZAWSKIEGO ZESPOŁU WWO

(Łukasz Stec¹)

Streszczenie

Niniejszy rozdział stanowi próbę dyskursywnej analizy twórczości warszawskiego zespołu hip-hopowego WWO z perspektywy kulturoznawczej, językoznawczej i socjologicznej. Autor bada, w jaki sposób teksty rapowe pełnią funkcję performatywną, wychowawczą oraz tożsamościową, stanowiąc formę sprzeciwu wobec dominujących ideologii medialnych, konsumpcyjnych i klasowych. W oparciu o założenia krytycznej analizy dyskursu (Fairclough, van Dijk), a także teorie Althussera, Foucaulta, Bourdieu i Lacana, ukazano rap jako przestrzeń interpelacji, oporu i budowania wspólnoty. Szczególną uwagę poświęcono metaforze „odbicia w witrynie”, organizującej myślenie o tożsamości, czujności i lojalności w warunkach transformacji ustrojowej. Twórczość WWO ukazano jako narrację kontrkulturową, operującą binarną strukturą świata (my-oni, prawda-falsz), która służy emancypacji i wychowaniu młodego odbiorcy.

Summary

This chapter presents a discourse analysis of the Warsaw-based hip-hop group WWO from the perspective of cultural studies, linguistics, and sociology. The author examines how rap lyrics function as performative, pedagogical, and identity-building tools, offering a form of resistance to dominant media, consumerist, and class ideologies. Drawing on the framework of critical discourse analysis (Fairclough, van Dijk), as well as the theories of Althusser, Foucault, Bourdieu, and Lacan, rap is interpreted as a space of interpellation, resistance, and community formation. Particular attention is given to the metaphor of the “reflection in the shop window,” which structures the perception of identity, vigilance, and loyalty in the context of systemic transformation. WWO’s work is presented as a countercultural narrative built upon binary oppositions (us-them, truth-falsehood), which serve the purpose of emancipation and youth-oriented moral education.

I. Rap jako wypowiedź kulturowa: między stereotypem a analizą naukową

W ostatnich latach można zaobserwować wyraźny wzrost zainteresowania badaniami nad muzyką w naukach humanistycznych i społecznych. Zjawisko to przyczyniło się do wykształcenia nowego, interdyscyplinarnego obszaru refleksji, znanego jako *music studies*, obejmując interartystyczne przenikanie słowa i muzyki. W jego ramach rozwijają się podejścia literaturoznawcze, muzykologiczne, kulturoznawcze, socjologiczne i medioznawcze, podejmujące takie zagadnienia, jak intertekstualność, genealogia gatunków muzycznych, performatywność czy odbiór społeczny utworów (Wolf, 2022).

Jednym z kierunków jest analiza dyskursywna tekstów muzycznych (*lyrics*), rozumianych jako wypowiedzi osadzone w konkretnym kontekście społecznym oraz komunikacyjnym (Petchauer, 2011, 2017). Tego rodzaju tekst posiada nadawcę oraz odbiorcę, pełni funkcję performatywną i wykazuje cechy dialogiczności. Rap, jako forma

¹ Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu.

ekspresji charakterystyczna dla kultury hip-hopu, jest przykładem wypowiedzi łączącej rytm, tożsamość i przekaz ideowy. Wykorzystując teorie Pierre'a Bourdieu, można wskazać, że hip-hop tworzy unikatowy system przekonań wynikający z przynależności (*habitus*), kształtujący światopogląd jednostki w taki sposób, by mogła zinterpretować specyficzny kod służący zrozumieniu kulturowego kapitału proponowanego przez twórców (1998).

Wokół hip-hopu narosło wiele stereotypów, które utrudniają jego postrzeganie jako pełnoprawnego przedmiotu badań naukowych. Gatunek ten bywa stygmatyzowany jako forma kultury niskiej, utożsamianej z przemocą, przestępczością, uzależnieniami czy brakiem aspiracji intelektualnych. Hip-hopowych twórców i ich odbiorców postrzega się jako reprezentantów tzw. „nizin społecznych”, mieszkańców wielkomiejskich osiedli, z którym są tożsamościowo związani. Utrwalonym elementem tego wizerunku są krótko ścięte włosy i charakterystyczny ubiór: luźne spodnie z nisko opuszczonym krokiem, bluzy z kapturem,ortalionowe kurtki, czapki z daszkiem i sportowe obuwie znanych marek. Do najczęściej powtarzanych zarzutów wobec tej subkultury należą wulgarność języka oraz styl życia skoncentrowany na zabawie i używkach, postrzegany jako wyraz beztroskiego hedonizmu. Tymczasem zarówno historia gatunku, jak i jego współczesne formy pokazują, że mamy do czynienia ze złożonym polem kulturowym, które zasługuje na pogłębioną analizę i wieloaspektową interpretację (Keyes, 2004, s. 17).

Za początek gatunku uznaje się wydarzenia znane jako *block parties* w nowojorskim Bronksie lat 70. ubiegłego wieku, podczas których DJ-e (np. Clive Campbell, pseud. DJ Kool Herc, Lance Taylor, pseud. Afrika Bambaataa) miksowali rytmiczne fragmenty utworów funk i soul, a MC (*Master of Ceremony*) zapowiadał je, wplatając rymowane, rytmiczne frazy, co dało początek rapowi. Powstały pierwsze zespoły muzyczne, których utwory skupiały się na specyficznym dla Stanów Zjednoczonych kontekście wykluczenia społecznego osób czarnoskórych. Równocześnie zaczęła się kształtować specyficzna odmiana języka – *African-American vernacular English* (AAVE), który stał się kluczowym elementem stylu rapowego, niosąc wartości tożsamościowe i opór wobec języka dominujących klas (Chang, 2005, s. 24). Oprócz muzyki istotnym elementem kultury hip-hopu jest taniec *breakdance*, czerpiący z akrobatyki oraz *capoeiry*, popularnego wśród czarnoskórych niewolników tańca imitującego walkę, rezonując przy tym kontekst dyskryminacji. Na uwagę zasługuje również graffiti jako wyraz ekspresji artystycznej, balansując na granicy sztuki ulicznej i wandalizmu, tworząc nową semiotykę miejskiej przestrzeni. O ile na początku hip-hop miał wyraźnie lokalny, osiedlowy charakter i silne zakorzenienie w przestrzeni miejskiej, to z czasem stał się jednym z głównych składników kultury popularnej (Majewski, 2015, s. 59-60).

W Polsce załążki rapu pojawiły się już w latach 80. Jakkolwiek może się to wydać zaskakujące, to za prekursora uznaje się Piotra Fronczewskiego, który w 1984 roku jako Franek Kimono wykonywał utwory z wykorzystaniem techniki melorecytacji. W latach 90. na scenie muzycznej pojawił się Piotr Marzec jako Liroy, powstały też pełnoprawne zespoły hip-hopowe, m.in. Kaliber 44, Paktofonika, Wzgórze Ya-Pa-3, Molesta Ewenement, które ukształtowały rodzimą scenę. Polski hip-hop przyjął lokalne cechy, ulegając procesom globalizacyjnym, które wysuwały na pierwszy plan specyfikę kontekstowej tożsamości danej grupy. Trzeba też dodać, że był tworzony przez młodzież i wyrażał sprzeciw wobec skutków transformacji ustrojowej: ubóstwa, bezrobocia, marginalizacji. Od początku miał charakter heterogeniczny i silnie regionalny, zróżnicowany zarówno stylistycznie, jak też językowo (Kajak, 2008, s. 133-134).

O ile szersze badania nad hip-hopem wydają się być pożądane, to warto skoncentrować się na przedmiocie podjętej analizy dyskursu w utworach muzycznych warszawskiego zespołu WWO (W Witrynach Odbicia, W Wyjątkowych Okolicznościach), który powstał w 1999 roku za sprawą dwóch raperów: Andrzeja Jędrzykiewicza, pseud. Jędker, a także Wojciecha Sosnowskiego, pseud. Sokół, we współudziale raperów z założonego 2 lata wcześniej ZIP Składu, do którego należeli: Rafał Poniedziałki, pseud. Pono, Łukasz Gaweł, pseud. Fu, Marcin Korczak, pseud. Koras, Filip Centkowski, pseud. Felipe, Mirosław Powicki, pseud. Mieron, Krzysztof Korcz, pseud. Jaźwa oraz Piotr Wardaszko, pseud. Ward. Na dyskografię zespołu WWO składają się cztery płyty: *Masz i Pomyśl* (2000), *We własnej osobie* (2002), *Witam was w rzeczywistości* oraz *Życie na kredycie* – obie wydane w 2005 roku. Wybór tego zespołu wynika z faktu, że jego twórczość jest spójna i dotyka problemów społecznych, co należy uznać za reprezentatywne w postaci komentarza do zmieniających się realiów i codzienności w pierwszych latach XXI wieku.

Celem niniejszego rozdziału jest ukazanie, w jaki sposób twórczość WWO może być odczytywana jako przestrzeń dyskursywna, w której realizuje się proces interpelacji, pedagogizacji i kontestacji. Analiza koncentruje się na warstwie językowej i symbolicznej utworów, traktując je jako potencjalne narzędzia edukacji emancypacyjnej, w ramach której słuchacz zostaje interpelowany (wezwany) do przyjęcia określonej tożsamości.

II. Metodologiczne założenia analizy dyskursywnej

Współczesne badania nad tekstami kultury nie ograniczają się jedynie do jednej dyscypliny, ale włączają wiele różnych paradygmatów, zarysowując szerszą perspektywę, przyczyniając się do uchwycenia zjawisk, które nie są oczywiste. Badania dyskursywne pozwalają wydobyć to, co na pierwszy rzut oka wydaje się nieprzeniknione, należy je więc uznać za szczególnie rodzaj hermeneutyki, który łączy w sobie m.in. językoznawstwo z naukami społecznymi.

Dyskurs w rozumieniu językoznawczym zakłada obecność komunikacyjnych praktyk, które mogą być realizowane przez różne podmioty w ramach udzielanych wypowiedzi, kształtując tym samym określoną wizję świata zgodnie z przyjętymi regułami kulturowymi (Czachur, 2020, s. 144), w tym też systemy mentalne, strategie dyskursu rozumiane jako intencje komunikacyjne (Duszak, 1998, s. 113, 120). Konstruowana rzeczywistość społeczna wyraża własną tożsamość w zespole praktyk nie tylko językowych, ale również semiotycznych i kulturowych. Dyskurs nie jest opinią jednostki, ale jest przejawem społecznego sposobu mówienia, będąc tekstem w działaniu, który jest osadzony w kontekście społecznym i ideologicznym (Chilton, 2008, s. 62-64). Według Emile'a Benveniste'a, w procesie enuncjacji (*l'énonciation*) dochodzi do wytworzenia wypowiedzi (*énoncé*) (Grzmil-Tylutki, 2010, s. 166). Przywłaszczenie języka przez nadawcę stanowi warunek realizacji aktu komunikacyjnego, co w przypadku hip-hopu materializuje się w akcie performatywnym.

Wybór takiej metodologii jest użyteczny w odniesieniu do *music studies*, zaś w szczególności do badania utworów hip-hopowych. Rap jako forma ekspresji jest tekstem multimodalnym i stanowi *bricolage* dźwięków, stylu mówienia oraz obrazu. W warstwie muzycznej wykorzystuje zapożyczone z innych utworów sampleowane podkłady, w warstwie werbalnej stylizowany język i rytmiczną melorecytację, zaś w warstwie wizualnej (np. w klipach) pojawia się określona estetyka wizualna.

Multimodalność należy traktować jako wypowiedź (*énoncé*) zakorzenioną w kontekście społecznym, a sam utwór hip-hopowy można uznać za „pasaż” i „twór postmodernistyczny”, wyróżniający się „nieciągłością, niespójnością jak miejski labirynt” (Żmuda, 2014, s. 144, 152).

Znane w literaturze podejście, określane mianem krytycznej analizy dyskursu (KAD lub CDA – *Critical Discourse Analysis*), pozwala przeprowadzić badanie tekstów celem ukazania społecznej rzeczywistości, analizując język jako manifestację budowanej ideologii i tożsamości, a w tym również wzorców kulturowych. Na rapowany tekst można zatem spojrzeć z perspektywy zaproponowanej przez holenderskiego badacza dyskursu Teuna Van Dijka, który stwierdza, że tekst musi być rozpatrywany w kontekście społecznym (2001, s. 12), co oznacza, że nie chodzi wyłącznie „utrwalony system znaków”, lecz o „kontekst jego powstania, rozpowszechniania i odbioru” (Nijakowski, 2006, s. 17). Gatunek rapu jest nośnikiem oporu i kontestacji, więc można skorzystać z pojęcia hegemonii, co pozwala ocenić, w jaki sposób twórcy hip-hopowi na przykładzie WWO destabilizują oraz negocjują dominujący dyskurs (Gramsci, 1961, s. 493-495), zwłaszcza w odniesieniu do jawnej niechęci wobec mediów, polityki i policji.

Krytyczna analiza dyskursu w ujęciu Normana Fairclougha zakłada, że dyskurs to nie tylko wypowiedź, ale społeczna praktyka odzwierciedlająca stosunki władzy, ideologii i dominacji (1995). Istnieją bowiem trzy poziomy analizy (Fairclough, 2003, s. 24), które można wykorzystać do odczytania tekstów. W pierwszej kolejności możemy spojrzeć na struktury językowe, użyte konstrukcje gramatyczne i stylizacje, zwracając przy tym uwagę na powtarzające się formuły, slang i formy adresatywne (bezpośrednio do słuchacza), co wskazuje na interaktywny charakter wypowiedzi. Po drugie, warto spojrzeć na poziom praktyk dyskursywnych i kwestię sposobu produkcji utworów, które w przypadku WWO wykorzystują m.in. praktyki narratologiczne służące relacjonowaniu wydarzeń. Twórca przyjmuje rolę narratora, który w sposób nieoceniający opisuje jakiś fragment rzeczywistości (*storytelling*). Po trzecie, trzeba także ująć poziom praktyk społecznych, obejmujących środowisko społeczne, w którym funkcjonują teksty WWO, wytyczając pola dyskursywne, gdzie rezonuje transformacja ustrojowa po 1989 roku i powiązane z nią zjawiska, takie jak: marginalizacja osiedli, bezrobocie, konflikty, hegemonia klasy średniej i klasy nowobogackiej (*yuppie*) (Piesman, Hartley, 1984).

Teksty WWO są przejawem ideologii budowanej na przekonaniu, że rap opowiada się po stronie prawdy, która jest skonfrontowana z iluzorycznym obrazem świata proponowanym m.in. przez media. Twórcy są w posiadaniu wiedzy (*episteme*) ukrytej w rzeczywistości, która ma zostać ukazana. Przebiega to w postaci formacji dyskursywnej, która według Michela Foucaulta jest ustaloną „regularnością w obrębie przedmiotów, sposobów wypowiedzania, pojęć i wyborów tematycznych” (1977, s. 64). Twórcy w WWO odnoszą się do albumu *Chleb powszedni* (1999) ZIP Składu, trawestując przy tym teksty innych formacji, jak np. Molesta Ewenement czy Mor-WA. To wzajemne przenikanie tworzy zasób kulturowych reguł formacji dyskursywnej, które można określić jako „archiwum” (Foucault, 2002, s. 27). Dyskurs jest związany z władzą i służy władzy, co „oznacza (...) narzucenie pewnej liczbie ludzi jakiejś definicji prawdy i fałszu, dobra i zła, normalności i patologii” (Szacki, 2005, s. 907). W tekstach WWO ujawnia się też *parrhesia*, rozumiana jako akt mówienia prawdy z pozycji marginalnej, wbrew dominującemu porządkowi (Foucault, 2002).

Istotnym składnikiem semiozy utworu hip-hopowego (rozumianej jako stylizacja językowa w kontekście praktyk kulturowych) są struktury składniowe zawierające liczne porównania oraz metafory, nawiązania do innych utworów z gatunku (*follow-up*). Rozbudowane zwrotki zawierają wyliczenia oraz powtórzenia, autorzy nie stronią od wulgaryzmów i slangu, a sam tekst posiada strukturę opartą na dychotomicznym obrazie świata (bogaci-biedni, my-oni, prawda-falsz). Nie można też zapomnieć o tym, że utwór może być wykonywany przez kilku raperów, którzy dzielą się fragmentami tekstu, przez co pojawia się zjawisko polifoniczności (heterglosji), co można analizować w ujęciu Michaiła Bachtina jako dialogiczność przekazu (1986). W efekcie można mówić o relacji między nadawcą i odbiorcą, do którego zazwyczaj twórca zwraca się w drugiej osobie liczby pojedynczej celem przekazania różnych treści o charakterze pedagogizującym, co wpływa na konsolidowanie słuchaczy wokół głoszonych wartości, co należy uznać za przejaw praktyki językowej konstytuującej społeczną rzeczywistość.

Co więcej, budowana ideologia ma na celu zachęcenie słuchacza, by spojrzął na siebie w odbiciu, a zatem dyskurs „interpeluje” (w rozumieniu Althussera), wzywając jednostkę do przyjęcia określonej roli społecznej i stania się aktywnym podmiotem poprzez akomodację oraz asymilację treści kulturowych w procesie konstruowania tożsamości – słuchania utworów (1983, s. 99-100). W tym kontekście, już sam akronim w nazwie zespołu WWO „W Witrynach Odbicia” można odczytać jako metaforę tożsamości kształtowanej przez odbicie. To ostatnie nie tylko warunkuje rozpoznanie „ja”, ale również – zgodnie z teorią „stadium lustra” (*le stade du miroir*) Jacquesa Lacana – wiąże się z iluzją jedności i spójności (1987). Dziecko rozpoznające siebie w lustrze tworzy obraz własnej podmiotowości, który jednocześnie integruje i alienuje, gdyż opiera się na zewnętrznym przedstawieniu, a nie realnym doświadczeniu. Podobnie słuchacz utworów WWO zostaje zaproszony do rozpoznania siebie w tekście rapowym zarówno w warstwie językowej, jak i emocjonalnej. Proces ten buduje złudzenie spójnej tożsamości i wzmacnia więź symboliczną z nadawcą, który staje się figurą Innego (*l'Autre*), oferującego „prawdę” o świecie. Równocześnie tożsamość twórców także konstytuuje się poprzez zewnętrzne odbicie: przez język, styl, estetykę i system wartości wpisany w dyskurs hip-hopowy. Odbicie to staje się źródłem sprzeciwu, samookreślenia i społecznego osadzenia, nadając nowe role i języki ekspresji podmiotowości kulturowej – „Kto nie widzi, ten nie umie dobrze spojrzeć” *Promienie (Witam was w rzeczywistości)*. Odnosząc się do Lacana, można powiedzieć, że autorzy tekstów WWO dotyczą Realnego (*le réel*), jako rezerwuaru traum i złych doświadczeń, które usiłują poddać symbolizacji i przełożyć na język znaków (por. Žižek, 2018, s. 215-240).

III. Odbicie w witrynie jako figura samowiedzy i oporu – WWO i dyskurs realności i prawdy

Powracającym motywem w analizowanych tekstach jest figura „odbicia w witrynie”, przezroczystej, ale zniekształcającej powierzchni, stanowiącej symboliczną granicę między rzeczywistością a jej imitacją. To właśnie witryna, a nie lustro, staje się punktem odniesienia dla refleksji podmiotu lirycznego, pełniąc funkcję epistemologiczną. Umożliwia to uważne spojrzenie i próbę scalenia rozproszonego obrazu rzeczywistości. Jednocześnie można ją postrzegać jako „arche” (*ἀρχή*), pierwotne założenie ideologiczne wpisane w dyskurs WWO, będąc fundamentem kształtującym sposób postrzegania świata i samego siebie.

W utworze *W witrynach odbicia* podmiot liryczny dostrzega swoją twarz odbitą w witrynie, zauważając jednocześnie twarze przechodniów i towarów za szkłem: „Z nudów wzrok na witryny / W nich odbitą swoją twarz i ludzi co przechodzili / Pomyślałem, że nigdy nie znajdę się po drugiej stronie szyby”. W witrynie można dostrzec przestrzeń ambiwalencji. Z jednej strony oferuje obraz (przynętę), a z drugiej demaskuje fałsz tego, co przedstawia. Przezroczystość to pozór, gdyż szyba dzieli świat na ten prawdziwy i na ten „na sprzedaż”. Podmiot nie tylko obserwuje świat za witryną, ale też odmawia uczestnictwa w mechanizmach rynku: „W sensie na sprzedaż nie będę / Co niby mam się dostosować? / Prawa rynku mają mną kierować? / A potencjalny nabywca ma to bezmyślnie konsumować? / Nie kopiuj i nie daj się skopiować / Jak moje DNA niepowtarzalne słowa”. Mamy zatem do czynienia z odmową interpelacji w rozumieniu Althussera. Podmiot nie odpowiada na wezwanie ideologii, nie przyjmuje tożsamości konsumenta, jaką proponuje mu rzeczywistość po drugiej stronie szyby. Afirmuje swoją odrębność, niepowtarzalność (metafora unikatowego kodu genetycznego), co należy uznać za akt autoidentyfikacji, sprzeciwiający się hegemonicznej semiozie świata konsumpcji.

Przecucie, że konsumpcyjny styl życia może prowadzić do powielania trendów i imitacji zachowań staje się impulsem do zajęcia stanowiska i opowiedzenia się po stronie prawdy (*parrhesia*) budowanej na tożsamości oraz oporze. Wyłania się w tym miejscu dychotomiczny obraz świata podzielonego szklaną witryną, tworząc granicę między sztucznym światem manekinów oraz przechodniów na ulicy.

Spojrzałem w głąb na towary zza szyby tafli / Przydałby się delikatny finansowy zastrzyk / W witrynach odbicia patrz co się kurwa patrzysz? / Masz swoją twarz jak każdy z nas / Tamten otępiały, ten poważny / Kawalek dalej, przed szybą sztuka maluje usta, jakaś smutna / Jakby całe życie po drugiej stronie lustra / Za nią bezdomnemu kartony spadły z wózka / Odbija się miasta panorama.

Autor tekstu używa zwrotów deiktycznych jak „ten”, „tamten”, tworząc panoramiczny rzut ulicy. Przyjmując rolę narratora, zdaje sobie sprawę, że dłuższe wpatrywanie i śledzenie zdarzeń może doprowadzić do stuporu: „Patrzę dalej w swoje oczy, rozważam losy, sztosy / Przypominam mój wzrok nieruchomy jak manekina”. Dopiero pojawienie się dziewczyny przerywa ten stan zawieszenia i kieruje uwagę podmiotu ku teraźniejszości.

Co istotne, spojrzenie w witrynę nie prowadzi do melancholii czy beczynności, lecz pobudza do działania i refleksji. Autorzy tekstów zdają się ostrzegać przed uleganiem iluzji, rozmytym obrazom rzeczywistości, które nie mają oparcia w prawdzie: „Spójrz na swoje odbicie w witrynie / Czas płynie, ważne, by wzrok się wyostrzał / By więcej zauważać, gdzieś po drodze nie zostać / Nie zostać, nie, nie zostać”.

W kolejnych wersach podmiot liryczny podkreśla, że kontakt z własnym odbiciem uruchamia proces samopoznania i wyznaczenia granicy między tym, kim się jest, a tym, co narzuca rzeczywistość. Takie spojrzenie (*insight*) prowadzi nie tylko do osobistej refleksji, ale i do odrzucenia życia opartego na kopiowaniu i stagnacji.

Krótkie spojrzenie tak wiele przemyśleń / To jest to wiedziałem / Później cały dzień widziałem mego odbicia każdy cień / I nie tylko w witrynach teraz o szarych maszyny trybach / Nie chcących zauważyć że można żyć inaczej

/ Jak po mocnych grzybach otumanieni raczej / Ci co nam złorzeczą piekło
ich pochłonie / Nie gonię na ślepo wiem co robię / Odbicie w witrynie
przypomina mi po której stoję stronie / Pytanie obserwując ludzi z realnej
części / Którzy zamiast coś robić wynajdują tysiące pretensji / Doprowadzi
ich to do nieuchronnej klęski / Gdzie efekty? Zabrakło chęci? / Ktoś was
po prostu przekręcił / Zagubieni w wydarzeniach.

Mówienie prawdy o świecie w ujęciu retorycznym nie polega na przytaczaniu obiektywnych faktów, ale na przekonaniu odbiorców o szczerości, spójności i uczciwych intencjach osoby, która prezentuje siebie jako godny zaufania podmiot w oparciu o swój autorytet moralny, co wyraża się jako *ethos* rozumiany jako wiarygodność mówcy (Arystoteles, 2004). W kontekście dyskursu mówienie prawdy jest aktem odwagi (*parrhesia*), gdyż wiąże się z ryzykiem, gdyż szczerość naraża na niebezpieczeństwo, ma na celu dobro wspólne lub etyczne napomnienie (Foucault, 2002). Mówienie prawdy jest uprawomocnione w relacjach władzy i wiedzy, a zatem każde społeczeństwo ma zestaw praktyk, instytucji i autorytetów, które decydują, co jest prawdziwe. O ile hip-hop nie posługuje się językiem zinstytucjonalizowanym, to dla twórców WWO bycie autentycznym jest ważnym składnikiem budowanej tożsamości: „Patrzę na własne odbicie w witrynie / I widzę to, że jest realne, nie będąc hologramem” – *W witrynach odbicia*. Identyfikują się jako posiadacze wiedzy o tym, jak wygląda świat i rzeczywistość, co argumentują w utworze *Wiemy, co mówimy (Witam was w rzeczywistości)*, odnosząc się do bycia oszczędnym w słowach i przekazie, który służy formacji dyskursywnej słuchaczy: „Umiesz prawdę mówić? Zasiej prawdę, mów ją głośniej / A w przyszłości niejeden dzieciak na niej wyrośnie”:

Zawsze tak bywa, prawda na wierzch wypływa / I co dzień zdobywa
zwolenników coraz więcej / Ludzi, którzy częściej biorą los w swoje ręce
/ I tym się różnimy – my wiemy, co mówimy / A ty znów pleciesz, co ślina
na język przyniesie / Ja wiem, co mówię, bo wiem, kto pierwszy wymięknie.

Twórcy są baczniymi obserwatorami, którzy uczestniczą w życiu miasta, są ciągle w drodze (*homo viator*), przypominając do pewnego stopnia flâneura przemierzającego miasto, dziwiąc się zmianom jakie następują (Hohmann, 2001). Trzeba powiedzieć, że niewiele ich różni od niespiesznego przechodnia z XIX wieku, przypomina doświadczenie przemierzania nowoczesnego miasta znane z *Pasaży* Waltera Benjamina (2005). Hip-hopowcy poruszają się po przestrzeni marginalnej, „spoza witryny”, ze świadomością nierówności, przemocy systemu i fałszu kapitalistycznego spektaklu. Miejski flaneryzm zaznacza swoją obecność w tekstach WWO, a twórcy do opisu siebie posługują się eufemistycznym określeniem „obieżyświatów na hardcorze”. Jako baczni obserwatorzy nie kontemplują miasta jako towaru, ale dostrzegają napięcia, niespełnione aspiracje i brutalną codzienność, co widać na przykładzie utworu *Bezsenne noce (We własnej osobie)*:

Chyba pójde się przejść, choć jest trzecia w nocy / [...] / Schodząc na dół,
wyjmuję ze skrzynki awizo / Kilka helenowych zmor niesie gdzieś telewizor
/ Kinomani... oni we łbach mają kino / Jakaś babcia wieszka kartkę, że pudel
jej zaginął / Miasto nocą i o to mi chodziło / Odwiedziłbym, ale mieszka

z rodziną / Już nie te czasy, kiedy piwo o tej porze / W nocnym u sprzedawcy
się kreśliło, się porobiło... / Praca, szkoła, замуłka z dziewczyną / Życia proza,
niewielu w naszym wieku jest poza / [...] / Robotnicy remontują tramwajowe
tory, słyszysz? / Na trzecim piętrze kobieta krzyczy / Ja nie chcę znać przyczyn
/ W śmietniku sztajmes szuka zdobyczy, nie przejmując się niczym / [...]
/ Ja myślę, że bym poszedł gdzieś / Nocny Sokół: nie mogę spać, nie mogę
znieść siedzenia w domu / Siadam na podwórku z betonu.

Dla Benjamin'a paryskie arkady były przestrzenią towarów, iluzji, reminiscencji, prowokując pragnienia, w przypadku WWO świat „po drugiej stronie szyby” jest kojarzony z kapitalizmem „pogonią za szelestem (pieniądzem – przyp. moje)” *Kochać życie (Witam was w rzeczywistości)*. W utworze *Promienie (Witam was w rzeczywistości)* autorzy opisują Warszawę w pierwszych latach XXI wieku:

To miejsce, gdzie nie potrzeba kart tarota / By przewidzieć przyszłość,
patrz ludziom po oczach / Warszawski syf, którego nie ma w wiadomościach
/ Warszawski raj dla przyjezdnych na dworcach / Ja jestem stąd, ty uciekaj
lub zostań / Jest kilka płaszczyzn życia, jak patrzysz od środka / Umorusane
dzieci nacpanych meneli / Charchają pod nogi resztką nadziei / Na dachach
budynków poławiacze promieni / Na dole przyjezdni – niedoszli biznesmeni.

Obecność towarów i kapitalistycznego spektaklu w tekstach WWO znajduje się po drugiej stronie witryny, a więc poza zasięgiem i jednocześnie poza sferą pożądania. Dobro luksusowe, nawet jeżeli przybliżone przez imitację, okazuje się nie tylko nieosiągalne, ale też zbędne. Twórcy WWO nie mają pochlebnego zdania o tych, którzy próbują podnieść swój status przez nabywanie *ersatzów*, zamienników markowych dóbr, stanowiących jedynie pozór luksusu. W utworze *Podróby (Witam was w rzeczywistości)* pojawia się katalog imitowanych produktów, który składa się na obraz kultury falsyfikatu:

Był zwykły szary dzień zwykłych szarych podwórek / Diler mieszał
kokainę z pyłem z jarzeniówek / A on – punkt dwunasta obudziły go kościelne
dzwony / W centrum miasta, lekko przymulony wstał / Założył zegarek na
lewą rękę / Cięta, bo dzisiaj wszystko jest cięte / Rulex za stówę – niby
Rolex za cztery sześćset.

Obecna w tekście ironia służy ośmieszeniu zjawiska ostentacyjnej konsumpcji (*conspicuous consumption*), której przejawem jest demonstrowanie dóbr o wysokiej wartości symbolicznej, nawet jeśli są one podróbkami (Rulex zamiast Rolex'a). W tym kontekście warto przywołać tezę Pierre'a Bourdieu, który twierdził, że gust stanowi nie tylko preferencję estetyczną, lecz narzędzie dystynkcji klasowej (2005, s. 237). Przynależność klasowa wyraża się poprzez konkretne praktyki kulturowe, w tym sposoby konsumpcji, które ujawniają kapitał kulturowy lub jego brak. Autorzy tekstu celnie punktuja pozorowane formy przynależności klasowej, wynikające z prób podniesienia własnego statusu przez sam fakt posiadania:

Pa, wstał, ubrał jeansy Bossa / Te, co mu pogonił typ w żelowanych
włosach / Nie wiem co to za Boss, z pewnością nie Hugo / [...] Wziął kluczyki
od Golfa i spryskał się na wyjście / Armani z Allegro – podrabiane oczywiście.

Prześmiewcza krytyka konsumpcyjnego stylu życia wpisuje się w diagnozę Jeana Baudrillarda, autora koncepcji symulaków jako znaków, które przestały odwoływać się do rzeczywistości, a świat stał się przestrzenią pozorów i symulacji (2005). Dobro luksusowe nie jest już reprezentacją czegokolwiek „realnego”, lecz symbolem symulowanego statusu. Świat przedstawiony w *Podróżach* to właśnie taka przestrzeń, przesycona kopiami i pozorami: „Ta cięta rzeczywistość nie jest realem / To pseudo-świat pełen niby zalet”.

„Powidoki” spojrzeń na otaczającą rzeczywistość są dla twórców źródłem refleksji, która nieuchronnie prowadzi do konstatacji, że chcą być po drugiej stronie i opowiedzieć się za głoszonymi przez siebie wartościami, które wypływają z siły przyjaźni i lokalnej tożsamości, wolnej od złudzeń oferowanych przez konsumpcjonizm:

Nie o moich bliskich przemyślenia / Nietyczące żadnego z prawdziwych
ziomków / Mojej rodziny, mojej pięknej dziewczyny / Myślisz, że kończę?
Dopiero zaczynam / Polskie teksty dały dużo do myślenia / I czekam nadejścia
młodego pokolenia / (Czekam i czekam nadejścia młodego pokolenia).

IV. Aksjologia ulicy: ZIP jako figura tożsamości i kontrkultury

W analizowanych utworach pojawiają się częste nawiązania do kwestii przyjaźni i lojalności. Za dominującą figurę należy uznać „ZIP” – „ziomków i przyjaciół”, jako „lojalnego składu”, „Zipów”, „mojej załogi” z charakterystycznym gestem dłoni układających się w kształt litery „Z” – „Złożę dwie Victorie, lewa na górze” – *Damy radę (We własnej osobie)*. W ujęciu semiotycznym taki gest można interpretować jako działanie symboliczne, w którym strona wizualna określa przynależność. Jednocześnie funkcjonuje jako akt performatywny widoczny w wideoklipach, który tworzy wspólnotę poprzez jego powtarzanie i rozpoznanie przez innych. Tym samym, dłonie składające się w literę „Z” pełni funkcję fatyczną, gdyż nawiązuje kontakt między nadawcą i odbiorcą; emotywną, wyrażając lojalność i przynależność oraz metajęzykową, będąc komentarzem i wzmocnieniem przekazu w tekstach WWO i ZIP Składu, gdzie występują częste tagi identyfikacyjne na początku i/lub na końcu utworu – „I byłem dumny, że ja sam, że WWO, że ZIP Skład” – *Pewnego dnia (We własnej osobie)*.

Co istotne, początki hip-hopu mają charakter oddolny i pozbawiony profesjonalizmu, co należy rozumieć jako przykład kultury wernakularnej. Twórcy są świadomi swojego pochodzenia, określając się jako ludzi niższej kategorii w utworze o dość wymownym tytule *Minorum Gentium (Życie na kredycie)*. Sam tekst z kolei można potraktować jako proklamację własnej odrębności:

To *minorum gentium* człowieku niższy rząd, artystów, poetów / Ród muzyków i literatów, ród aktorów, malarzy i klimatów / MG Reprezentacja,
niższego rzędu arystokracja / Trzeba odwagi, trzeba talentu / Za mało sprzętu,
ale nie brak nam patentów / *Minorum gentium* – życia wyzwanie / *Minorum gentium* – walka o przetrwanie / Fałsz słyszysz to włącz wspomaganie / Nie ma czasu na zastanawianie / Jestem jak narkotyk, jak antybiotyk.

W utworze *Nowa droga* z albumu *We własnej osobie* znajdujemy refleksję o charakterze wspomnieniowym na temat początków, co jawi się jako przykład metafory „złotego wieku”:

Dyktafon na boisku, melanże u Felipe / Wtedy wszyscy razem, każdy z nas
rozumiał, że jest ZIP-em / Puszkonoga, kolejny buch na przeciwpożarowych
schodach / Nieważna pogoda, kto dalej po browarze pstryknie kapslem /
Miejskie sporty – zośka i siedzenie na ławce / Coś tam znalazło się w kieszeni
zawsze / Żeby życie stało się ciekawsze / Nagrywanie nasze przyszło
naturalnie / Pierdolę rozgłos, nic nachalnie.

W podobnie autotelicznym tonie wybrzmiewa utwór *Różnica jest* (*Życie na kredycie*), co można odnieść do zjawiska, określanego przez Clifforda Geertza jako „niezamierzoną wzniosłość początków” (2007, s. 7):

Jakby to było wczoraj, pamiętam – pierwsze zapisane karty / Ten szlak
był nieprzetarty, to start, był temat otwarty / Na zdartym dyktafonie powstał
rap w nowej odsłonie / Powstał nowy skład ZIP-ów, ZIP pakt kołędników
/ Do bitów ze zziupałych głośników rym kilku typów / Nie trzymał stereotypu
– to był hardcore bez kitu / W wyniku wartości, szczerości, wierzytelności
/ W całości ruszył jakości pościg do doskonałości.

Bycie ZIP-em jest drogą i zbiorem zasad, które układają się w niepisany kodeks zachowań i norm, które należy afirmować. ZIP wyróżnia się swoją autonomią – „Ja nic nie muszę, dlatego mam czystą duszę” *Wierzę, że* (*We własnej osobie*), jest osobą wychowaną na ulicy – „Ulica to me życie ulica to mój świat / Ulica wychowała nas od najmłodszych lat” *Jestem normalny* (*Witam was w rzeczywistości*), podejmuje inicjatywę („Progres bowiem też jest do zrobienia / Jeśli uda się ominąć chwile zwątpienia” *Życie na kredycie* (*Życie na kredycie*), zbierać życiowe doświadczenia, pielęgnować relację z innymi – „Żyję dalej, nigdy nie zbłądzą / Bo szczerze wierzę w siebie jak w brata, od małego” *Wierzę, że* (*We własnej osobie*).

Na etos hip-hopowca składa się ciężka praca i zdolność do przeciwstawienia się nieprzewidywalnym zdarzeniom, co we frazematyce WWO funkcjonuje jako „wyjątkowe okoliczności”. Utwór *Chcesz być słynny?* z albumu *Witam was w rzeczywistości* wpisuje się w strategię dyskursu nacechowanej ideologicznie jako zbiór przekonań (Duszak, 1998, s. 64), współtworząc jednocześnie opozycje semiotyczne: po jednej stronie: my jako ZIP-y, funkcjonujący jako autostereotyp, a po drugiej oni: lamusy, turyści, będący heterostereotypem. Twórcy nie szczędzą krytyki pod adresem artystów, których intencją są nieczyste, dla których żądza zysku przesłania autentyczność. Po drugiej stronie są ludzie niższego rzędu, którzy ciężką pracą stawiają sobie idealistyczne cele związane z tworzeniem prawdziwego rapu.

Tabela 1

Zestawienie praktyk dyskursywnych w zakresie auto- i heterostereotypu w utworze „Chcesz być słynny?”

Autostereotyp (<i>my</i>)	Heterostereotyp (<i>oni</i>)
Lepiej incognito niż palcami wytykany / Lepiej w wąskim gronie, bo psy zniszczą twoje plany / Lepiej w dobrym stylu, jak chcesz być szanowany / Lepiej trzymaj fason, a nie ciśnij, by być znanym / Hip- -hopowcy, przez was hip-hop podrabiany	Estradowa miazga pragnie stać się sławna / Niech idzie do diabła ten łeb bananowy / Poziom zerowy, HWD do połowy / Co najwyżej kalka, na pewno nieszczerze brawa / Totalna kłapa, mimo to medialna sława / Widzi to Kraków, brzydzi się tym Warszawa / Gdy kolejna wschodzi gwiazda całkiem niemrawa
Szczerze? Na dole nie znaczy być zerem / Przyjdzie dzień, gdy medialne dziwki wymiękną / Powrót do korzeni, pętla, sedno / Jedno jeszcze chciałem dodać / Wiśniewscy rapu – możecie się pakować / Karierę, sprzedajność, prywatność zachować / Odrzucam medialność, nie dam się sprowokować	Chciałbyś być na mega-posterze w popcornie / Złóż sam siebie w trzy tygodnie (...) Chcesz wdrzeć się w ramiona sławy / A nie wszystko złote, co świeci się / Chcesz błysku fleszy, bananowej enklawy / Pamiętaj – medal ma strony dwie, głupcze / Twoim celem panteon sławy / Po trupach do celu, byleby przebić się / Chcesz zdobyć tron, tylko po co – nie wiesz sam
Na poziomie ziemie non stop nielegalne rytmy / Nie w głowie nam o sławę, chore gonitwy	By sławnym być, nieważne nic / Byleby usłyszeć pisk głupich pizd / By słynnym być, nieważne nic / Lansujesz swój pysk i nie wiesz, co to wstyd / By sławnym być, nieważne nic / Zamiast muzyki sprzedajesz byt

W odniesieniu do dyskursu aksjologicznego, w utworach WWO wybrzmiewa idealistyczne przekonanie, że siła kolektywu okaże się tarczą przeciw zmieniającej się sytuacji ekonomicznej w pierwszych latach XXI wieku. Co istotne, twórcy są świadomi zmieniającej się sytuacji socjoekonomicznej. W konsekwencji uruchamia się mechanizm obronny w postaci przywołania wydarzeń z przeszłości, wyznaczając punkt odniesienia w formacji tożsamościowej grupy.

Pamiętasz stare czasy, jak Michael był murzynem? / Wydaje mi się że ludzie kochali bardziej życie / Pogoń za szelestem nie była wtedy celem / A ziemia kręciła się wolniej o wiele / Dzisiaj ideałów mało i miłości do życia / Zdaje się, że całą swą energię ludzie zużywają na to by w ogóle się odnaleźć / Na ulicach, w domach / Życie trzeba kochać / To może szybciej cię pokocha / Beton zabija w nas, co najcenniejsze / Potrzeby, żeby komuś oddać nasze serce / Kurwy delektują się cudzym nieszczęściem / Durny wzór jest reklamowany wszędzie / Mam zachowywać się jak oni? Nie sądzę / Mam zginąć tu od własnej broni? Nie sądzę / Mam zamknąć się i nie rozwijać? Nie sądzę / Mam nienawidzić swego życia?! Nie sądzę.

Przywołanie lat 90. należy odczytać jako element dyskursu widmontologicznego, który opiera się na wspomnieniach tworzących wspólnotę doświadczeń. W kontekście hip-hopu mają one charakter kontrkulturowy i pełnią funkcję oporu wobec instytucji władzy. Istotnym aspektem tego oporu jest negatywny stosunek do policji, określanej w tekstach jako „psy” lub za pomocą eufemizmów, jak w utworze *Polskie realia* (*Masz i pomysł*): „I znów w korku stoisz, bo Lancia ze szklanką / Na dachu śmiga na

prywatny raut do chłopaków”. Policja i służby interwencyjne, jako narzędzia porządku społecznego ustanowionego przez klasę polityczną, reprezentują hegemonię dyskursu i przemoc symboliczną, przejawiającą się w systemie nakazów, zakazów i finansowego ucisku: „Jak ci wszyscy co nie płacą, ale za co władzo / Wciąż wydatki, skąd wziąć pieniądze na leki dla biednej matki / Chuj w dupę liderom rządzących partii” – *Interesy (We własnej osobie)*. W tym kontekście młody człowiek wywodzący się ze środowiska hip-hopowego jawi się jako potencjalny obiekt podejrzania i represji, a jego *image* (ubiór, język, graffiti) staje się znakiem kulturowego buntu. W utworze *W.D.C.S.D. kończy (Masz i pomyśl)*, nasyconym językiem opresji i slangowymi określeniami do pieniędzy oraz interwencji policyjnych, szczególnie wyraźnie zaznacza się graffiti jako semiotyczny akt oporu. Przykład stanowi tag „JWP” (Jaśnie Wielomożni Panowie – inny warszawski zespół), który funkcjonuje nie tylko jako znak rozpoznawczy, ale też jako symbol przynależności:

Podleczy mnie zapieta, w kieszeni ostatnia moneta / Byłem pewien,
że to pięć, a to jeden zeta / Nie przejmuję się, przemierzam deptak... Wnet
policja / Dopadli mnie bandą, danych dyktando, wiskando / Choć wiem, że
nic nie znajdują, i tak wkurwiam się / Jedyne, co cieszy mnie – tager w tle –
JWP / Co to znaczy – wiesz, jeśli nie – dowiedz się.

Dyskurs wychowujący wyraża się w sposób pośredni w przekazie na temat codzienności i spędzania wolnego czasu. Ironia ukryta w słowach opisujących hedonistyczny sposób życia ujawnia niebezpieczeństwa wynikające z braku kontroli: „A tam każdy z nas się przecież bawił za małolata / W granicach rozsądku czy nie / Wielu wątku nie przerwało i nie przerwie / Od początku to samo gównie codziennie” – *Pozorna harmonia (Masz i pomyśl)*. Stereotypy na temat hip-hopu dotyczące kwestii hedonizmu wynikają ze zmian społecznych w pierwszej dekadzie XXI wieku, gdy obserwowano „wylanianie się swego rodzaju metanawyków, takich jak racjonalność, planowanie, spontaniczność czy wreszcie osławiony »luz«” (Marody, Giza Poleszczuk, 2004, s. 133). Slangowe określenia dla spotkań towarzyskich jak „melanż” i „kolenda” zdomowały się w mowie potocznej, stając się składnikiem hiphopowej kultury związanej z alkoholem i miękkimi narkotykami, jak marihuana („skun”, „skręt”). Pomimo to, w tekstach można trafić na ostrzeżenia przed twardymi narkotykami: „Heroina ominęła mnie dalekim kręgiem / W tym momencie inni padali jak kręgle” – *Masz i pomyśl*. Utwór *Pozorna harmonia* przedstawia symboliczną przepaść między bezrefleksyjnym podążaniem za przyjemnościami i uważnym korzystaniem z życia. Przekaz został wzmocniony przez sugestywny i brutalny język, który ukazuje niepożądane skutki zatracenia się w hedonizmie jako odpowiedź na egzystencjalną pustkę:

Pomyśl o tych, którzy wychowując się w szarym mieście / Czują, że
nakurwić się – jedyne szczęście (Melanż!) / Sztuka najebana tak, że ledwo
siedzi z rana / Nie pamięta, przez kogo była dymana / Zamiast moralniaka,
fiolka – kilka buchów kraka / Przecież nie jest taka przez chłopaka lansowana
/ Na kolana i już jest rozchwytywana.

ZIP musi być osobą ostrożną i czujną, by nie ulec pokusom symulaków oraz świata iluzji, który kusi pozorami sukcesu, fałszywych relacji i powierzchownej autoprezentacji. W utworze *Uważaj jak tańczysz (We własnej osobie)* metafora tańca „na śliskim parkiecie” pełni funkcję kluczowego obrazu konceptualnego, który organizuje

sposób myślenia o życiu społecznym jako nieustannym balansowaniu, wymagającym czujności, zasad i umiejętności zachowania równowagi. Taniec staje się tu *modus operandi*, sposobem poruszania się w świecie pełnym pułapek, zdrad i fałszywych intencji. Nie bez znaczenia są słowa przestrogi: „Miej oko na wszystkich”, co należy rozumieć jako wezwanie (interpelację) do zachowania ostrożności nawet wśród bliskich.

Zdaniem autorów, życie przypomina bal, lecz nie jest to bal radości, a bal pozorów i niepewności, gdzie nie można pozwolić sobie na bezrefleksyjność. Pokusa wyróżniania się mogą okazać się zgubne: „Nie stwarzaj okazji szujom / Wciąż krążą, wypatrują / Dla nich się nie liczy, że dobry z ciebie chłopak / Szuje nie mają zasad, no popatrz”. ZIP odrzuca taką logikę „bycia na pokaz” i wybiera lojalność, skromność oraz autentyczność jako wartości konstytuujące tożsamość. W centrum tej postawy stoi zaufane grono przyjaciół, które działa jako wspólnota odporna na presję zewnętrzną i iluzję systemu ocen narzucanego przez świat mediów czy kapitalistycznego spektaklu. Symboliczne znaczenie tej postawy podkreślają słowa: „Nie tańczymy jak nam zagrają / Jak boysbandy nie jesteśmy marionetami świata błędnych ocen”, co należy traktować jako deklarację niezależności, oporu wobec kultury manipulacji oraz krytyka konformizmu.

ZIP pełni funkcję aksjologiczną, tożsamościową i ideologiczną. Jest przykładem wspólnoty zbudowanej na lojalności, oddolnym etosie działania i krytycznej refleksji nad rzeczywistością społeczno-kulturową przełomu XX i XXI wieku. Przynależność jest aktem afirmacji alternatywnego porządku wartości, który stoi w opozycji do komercjalizacji kultury, powierzchowności relacji międzyludzkich i ekonomicznego wykluczenia, nawet jeśli zostanie to opowiedziane brutalnym językiem.

V. Pedagogika ulicy: praktyki edukacji emancypacyjnej w przekazie WWO

Teksty WWO nie unikają treści o charakterze wychowawczym, zwłaszcza wobec młodych odbiorców. Zastosowanie form adresatywnych w drugiej osobie pojedynczej stanowi przykład gramatycznej interpelacji, która służy zbliżeniu nadawcy do odbiorcy i budowaniu relacji zaufania. Przekaz koncentruje się wokół takich wartości, jak samorealizacja, motywacja do działania, praca nad sobą, afirmacja rzeczywistości oraz przewyciężenie negatywnych emocji na rzecz życia aktywnego, które ma być wolne od „pisanego czarnych scenariuszy”.

Teksty należy odczytać jako formy instruktażu, napomnienia lub rady, które wpisują się w pedagogiczny model przekazu. Twórcy świadomi roli wychowawczej nie wchodzi w rolę nauczyciela czy mentora, ale chcą przekazać reprezentowane przez siebie wartości, które można poddać asymilacji i akomodacji. Praktyki dyskursywne zorientowane na wychowanie służą włączeniu odbiorcy do wspólnoty i wzmocnieniu kolektywnych norm tożsamościowych grupy ZIP, tak by każdy, kto chce być „ZIPem”, mógł przyjąć przekazany kodeks zachowań i wartości, wyartykułowany w hip-hopie.

Na pierwszy plan wysuwa się wezwanie do czujności oraz uważności wobec zmienności i niezapowiedzianych zdarzeń. W utworze *Polskie realia (Masz i pomyśl)* pojawia się obserwacja dotycząca codziennego życia w opisie której rezonuje czas transformacji:

Każdy dzień to wielka niewiadoma / Czy nas czeka lepsze życie? Szansa
jest znikoma / Polska rzeczywistość niepewna jak przeszłość / Sam musisz
być pewien i zachować czystość.

Zachowanie czystości jest wezwaniem do wytrwania w postanowieniach zorientowanych na pracę oraz wolę samorealizacji, która ma prowadzić do większej samoświadomości. W utworze *Desiderata (Masz i pomyśl)* zaakcentowano wyciszenie, które jest synonimiczne ze znalezieniem równowagi i harmonii, by można było zachować autonomię własnego sądu:

Wśród zgiełku i pośpiechu spokojnie idź / Pamiętaj, jaki pokój może
w ciszy być / Tak dalece, jak możliwe, siebie się nie wyrzekaj, nie / Dobre
stosunki z innymi ludźmi miej / Swoją prawdę głoś, swoją prawdę szerz /
Jasno i spokojnie słuchaj też / Bo każdy ma swoją historię – nawet głupiec
/ Ignorant ma swą opowieść.

Przytoczony fragment może przywoływać skojarzenia z pojęciem hesychii, rozumianej jako duchowe wyciszenie i kontemplacja. W tekstach WWO jednak nie chodzi o życie kontemplacyjne, a o aktywne przejęcie odpowiedzialności za własne życie jako *vita activa*.

Tabela 2

Radzenie sobie z depresją i negatywnym nastawieniem w wybranych utworach z debiutanckiej płyty „Masz i pomyśl”

Utwór	Fragment
<i>Jeszcze będzie czas</i>	Zamyśliłeś się? To zejźdź na ziemię / Załamałeś się, to wykopałeś sobie grób
<i>Krytyczna sytuacja</i>	Sprawdź ilu takich, co na starcie mają przejebane / Jeśli się załamiesz, to tak już zostanie / Problem problemowi nierówny / Po co na własne życzenie kłaść się do trumny? / Jesteś rozumny? To unikaj krytycznych / To farmazon, że talent do wpierdalania się w nie jest dziedziczny
<i>Ryzyko</i>	Jak pokonasz strach, nie popadniesz w depresję / Obsesje, pokonasz opresję
<i>Nie pisz czarnych scenariuszy</i>	Trwało to właściwie nie wiem ile, ułamek sekundy? / Nie wiem, co by było, gdyby trwało to godzinę / To był taki moment, w którym w nic nie wierzyłem / Nie mam pojęcia, czemu to zrobiłem / Na chwilę zwątpiłem w ziomek / W siebie, w ciebie, w rodzinę – we wszystko / W to, że stać mnie będzie jutro na zakupkę chińską / Widziałem koniec blisko, siebie niżej niż nisko / Pomyślałem szybko – "Nie!" – i wyszło (...) Wszystko w twoich rękach – możesz budować, możesz burzyć / Życie uczy, nowe mury, stare gruzy / Pierdolić zwątpienie, nie pisz czarnych scenariuszy / (Nie... Nie pisz czarnych scenariuszy)

Negatywne myśli i nastawienie mogą zostać zneutralizowane pod wpływem zaangażowania, które musi płynąć z pracy i realizacji powziętych celów. W utworze *Zostaw to (We własnej osobie)* zawiera się instruktaż dotyczący powzięcia odpowiedniej drogi.

Na tym świecie jest wiele pięknych plansz i pod światów miliardy /
Ale nie każdy jest dla ciebie otwarty / Jeśli sam jesteś mentalnie martwy /
Otwórz umysł, rozjeb kraty własnej wyobraźni / Nie jest łatwo, ale efekt jest warty /
Zostaw to zamiast robić sobie jazdy / Nie umiesz szczęścia zauważyć, może za wysoko patrzysz /
Niżej, niżej to gdzie chodnik, ulice, domy / Nie chodzi o to, spójrz na ludzi, chodzi o nich /
Nie jeden już poważnie zapętlony / Robi żeby wydać i wydaje by pokazać, że jest zarobiony /
Nie myśl nawet o tym, po czym stałbyś się spalony / Powtórzmy jedną rzecz, zanim powiemy
wszystkimi cześć / Jesteś w porządku nie ma, co się trzęść.

Otwarty umysł pokrywa się z kolejnym polem dyskursywnym łączącym się z prawdą i myśleniem. To ostatnie jako *cogito* jest związane z przyjęciem postawy krytycznego myślenia, które potrafi znaleźć „orient”, rozumiany jako właściwa orientacja w świecie pełnym fałszu i iluzji. Odniesienie do niepisanych norm i zachowań ma działać terapeutycznie i wytyczać szlak, którym słuchacz ma podążać tak, by nie pisać „czarnych scenariuszy”:

Masz i pomyśl, pytasz „Jak to?” / Grunt zaufanie, w porządku zachowanie / Pierdolić załamanie, chociaż pusto w kiermanie / Ile razy w takim stanie podreperowanie daje wiara / Trza się starać dopilnować sprawy, kto nie umie – kara / Więc niech to będzie nawyk, pod uwagę trzeba brać obawy / Bez tego lipa też, tu jest pogrzebany pies.

Za środek zapobiegawczy przeciw pesymizmowi służy wiara w Boga, który według ZIP-ów jest źródłem oparcia: „Modłę się do Boga, abym wytrzymał drogę / Jaką obrałem przejść” – *Pamiętacie?* (*We własnej osobie*). Wydaje się, że wiara legitymizuje ich kontrkulturowy przekaz, widoczny w utworze *Dwa sumienia* (*Masz i pomyśl*):

Tak postępować, by nie skończyć na manowcach / Masz, co ocalić i to ocal / (Być sobą) jak płonąca pochodnia rozświetlać drogę / Dążyć do dnia swego z Bogiem, tam i z powrotem / Z-I-P totem z hardcore hip-hopem / Prosto przez miasto (WWA) bastion / Tam stąpam twardo z Z-I-P dynastią.

Bóg w przekazie WWO zapewnia wsparcie w sytuacjach trudnych bądź też nieoczekiwanych: „Słuchaj, rozwijaj siłę ducha / Ewentualną tarczę na cios kata, jakim jest nieszczęście / Lecz nie dręcz się wyobraźni tworam” *Desiderata*. Utwór *Ryzyko* postuluje zachowanie uważności i realizację ZIP-owego kodeksu na przekór przeciwności losu:

A co czyha? Nie wiem i nie chcę wiedzieć / To twoja sprawa, jaki życie bieg ci nada / Czy zostajesz, czy odpadasz? / Zaryzykuj, bo los nieznan / Przyszłość – obraz rozmazanych farb / Życia rozrzuconych kart, dat, sytuacji (Sytuacji).

Twórcy ostrzegają młodych słuchaczy przed zniechęceniem i biernością, które mogą prowadzić do rezygnacji z działania. Zamiast tego proponują walkę i dążenie do realizacji powziętych planów, co wiąże się też z naśladowaniem samych twórców, którzy nie ustają w wysiłkach, by nagrywać kolejne płyty. W utworze *Damy radę* (*We własnej osobie*) pada ostrzeżenie przed egoizmem, który może stać się źródłem poczucia resentymentu i zawiści, co wyraża się w pytaniach retorycznych oraz powtórzeniach (anafora), obnażających hipokryzję i brak solidarności:

Ej, czy ty też wyrównujesz do dołu? / Za mądry dla ciebie, kto mądrzejszy od ogółu matolew? / Za bogaty ten, kto bogatszy niż ty? / Ludzie zachowują się jak ogrodnika psy / Ej, czy równasz w dół? / Skoro tobie brak, to niech też braknie mu? / Brak mi słów na takie podejście / Zawiść, zazdrość, zamiast starać się mieć więcej? / Tylko myślisz, żeby inni mieli mniej.

Podsumowując omówione praktyki pedagogiki o charakterze emancypacyjnym, można zauważyć, że nie tylko kształtują formę tekstów, ale też ich społeczną funkcję jako narzędzia konstruowania tożsamości i wartości grupowych. Takie formy dyskursu mogą kształtować modele mentalne odbiorców i reprodukować określone ideologie. Przekaz ten przybiera więc formę wychowawczą i prowadzi słuchacza ku świadomości siebie oraz miejsca w świecie.

VI. Dychotomia jako dyskursywne narzędzie refleksji

Witryna staje się granicą, która konstytuuje binarną strukturę świata. Po jednej stronie jest dynamicznie zmieniający się świat z dominacją języka mediów, klasa beneficjentów transformacji rynkowej, społeczeństwo nastawione konformistycznie, a po drugiej ZIP-y, opowiadający się za głoszonymi przez siebie wartościami, reprezentanci lojalności i głoszonej prawdy.

Utwory WWO operują dychotomią i celową polaryzacją, aby uwypuklić kontrasty społeczne, ideowe i egzystencjalne. Tego rodzaju struktura opozycyjna staje się podstawą dla utworów takich jak *W wyjątkowych okolicznościach (We własnej osobie)*, w których konflikt pomiędzy klasą bogatych i biednych zostaje ujęty w formie narracyjnej, koncentrując się na odmiennych pragnieniach nastolatki z bogatej rodziny i ubogiego chłopaka:

On się wychował w kawalerce / Razem z rodzicami, siostrami i młodszym bratem / Gdzie przed obiadem czeka się w kolejce, żeby umyć ręce / Całą kuchnię ma we wnęce / Mama sprząta u sąsiadów, żeby było floty chociaż trochę więcej / On jest przekonany święcie, że pieniądze dają szczęście / Wcale się nie dziwię, przy takim starcie można życie potraktować chciwie / Za to ona od pierwszych życia chwil rozpieszczona / DisneyLandy, Pewexy, piętka w kolejnych domach / *Vogue*, Rykiel Sonia, browar *Corona* / To normalne, nie ma się tu z czym afiszować / Jedna rzecz – brak jej w życiu miłości / Rodziców styl życia to wciąż za hajsem pościg.

Intencją autorów tekstu jest zaproszenie do refleksji – „przemyślcie maniurkę i gościa” – nad dwubiegunowym układem znaczeń. Na poziomie egzystencjalnym obydwójce doświadczają egzystencjalnego wyczerpania, którego wyrazem jest marazm i odczuwana pustka.

Tabela 3

Binarne opozycje obecne w utworze „W wyjątkowych okolicznościach”

Ona	On
Ona czuła brak duszy bratniej, brak uczuć / Innym nie dawała odczuć po sobie / Bo sama, odizolowana w szkole manier / Tylko dla panien z wyższych sfer / Ponad normę zadbana, podrabiana na Cameron Diaz / W życiu wypas, szofer wszędzie ułatwiał przyjazd / Bywała kapryśna przez samotność / Hajs dla niej element nieistotny	On nie zaznał jacuzzi, łóżek wodnych / Chodzi ubrany niemodnie, nie stać go na wino / Często widzę jak przemyka z wkurwioną miną (...) Czarne myśli atakują jego głowę / Myśli ciemne... które skłonią go na drugą stronę / (...) / Całymi dniami głuchy ojciec składał wysyłkową sprzedaż długopisów / On przyglądał się bezradnie biegowi zdarzeń / Brak perspektyw, brak marzeń / Brak korekty postępowania skłania, by zapomniał, co dla niego najważniejsze

Model świata oparty na przeciwieństwach jest widoczny również w refleksji nad wpływem mediów na społeczeństwo. W utworze *Obejrzyj sobie wiadomości* z debiutanckiej płyty autorzy korzystają z frazematyki dziennika telewizyjnego, żeby ukazać praktyki dyskursywne mediów skoncentrowane na epatowaniu sensacjonalizmem, wzmacniając poczucie lęku: „Wkurwienie daje siłę mi i wzrasta / Trzydzieści dziewiętnasta – nastę / Dobrymi nowinami nikt nie szasta”. Język mediów jawi się jako poddawanie widzów w stan apokaliptycznego katastrofizmu: „Irak, Jugosławia, masowa schizofrenia / Powodzie, pożary, huragany, Czeczenia / Wszystko dąży do samozniszczenia”, klimatycznej zagłady: „To nie cud, topi się antarktyczny lód, podnosi się poziom wód”. Praktyki dyskursywne mediów oparte na przeciwieństwach zostały uchwycone w tekście WWO odsyłają również do kontrastu pomiędzy krajami rozwiniętymi i rozwijającymi: „Konające z głodu dzieci na tle fabryk, satelitów / Interesów, skórzanych tapicerek z Mercedesów”.

Twórczość WWO opiera się na silnie zarysowanej strukturze aksjologicznej, w której kluczową rolę odgrywają opozycje: bogaci-biedni, autentyczni-sprzedajni, my-oni. Binarne struktury nie tylko organizują świat przedstawiony, ale też pełnią funkcję ideologiczną, wskazując jak żyć, komu ufać, czego unikać. W efekcie, utwory WWO stają się formą kulturowego protestu, edukacji i autoidentyfikacji, a jego odbiorca może utożsamiać się z tą wspólnotą. Rap nie jest tu jedynie formą ekspresji, ale narzędziem porządkowania rzeczywistości oraz budowania tożsamości. Binarność nie oznacza uproszczenia, ale jest strategią, która uwypukla złożoność egzystencjalnych wyborów i realiów społecznych w dobie przemian cywilizacyjnych.

Podsumowanie

Analizowana twórczość WWO wskazuje, że wbrew stereotypom hip-hop może funkcjonować jako spójna i złożona praktyka dyskursywna. W warstwie tekstowej oraz ideologicznej oferuje bowiem wielorakie modele tożsamości, wartości moralne, normy zachowań i ostrzeżenia przed pułapkami świata. Choć analiza koncentrowała się przede wszystkim na utworach z dwóch pierwszych albumów, to wyodrębnione praktyki dyskursywne stanowią fundament, który w późniejszych nagraniach jest nie tylko powielany, lecz również rozwijany. W wielu przypadkach ich ponowne użycie przyjmuje wręcz charakter autoteliczny, gdyż twórcy świadomie cytują samych siebie, wzmacniając tym samym ciągłość ideową i tożsamościową swojego przekazu.

Poprzez strukturę binarnych opozycji i pedagogizujący ton, utwory WWO nie tylko opowiadają o rzeczywistości, lecz uczestniczą w jej tworzeniu. W efekcie, ZIP nie jest wyłącznie uczestnikiem kultury rapu, ale staje się figurą etyczną, symbolem lojalności, oporu i świadomego życia.

Przypadek WWO, chociaż „wyjątkowy”, to jednak nie jest odosobniony. Podobne mechanizmy tworzenia tożsamości wobec dominującej ideologii oraz pedagogizacji można odnaleźć w twórczości innych przedstawicieli rapu jak Molesty Ewentement, Peja, Trzeci Wymiar czy JWP. Również tam pojawiają się narracje oparte na opozycjach, strategię językowej interpelacji, charakterystyczna frazematyka tworząca socjolekt hip-hopu. Warto zatem kontynuować badania nad tym gatunkiem w ujęciu dyskursywnym z uwzględnieniem strony wizualnej (wideoklipy), recepcją twórczości, performatywnością (koncerty, festiwale). Rap jest bowiem narzędziem komunikacyjnym, który komentuje rzeczywistość i jednocześnie ją konstytuuje.

Bibliografia

- Althusser, L. (1983). *Ideologie i aparaty ideologiczne państwa*. Tłum. J. Gajda, B. Ponikowski. Warszawa: ZSP.
- Arystoteles, (2004). *Retoryka. Retoryka dla Aleksandra. Poetyka*. Tłum. H. Podbielski. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bachtin, M. (1986). *Estetyka twórczości słownej*. Tłum. D. Ulicka. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Baudrillard, J. (2005). *Symulakry i symulacja*. Tłum. S. Królak. Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- Benjamin, W. (2005). *Pasaże*. Tłum. I. Kania. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Bourdieu, P. (1998). *Practical Reason: On the Theory of Action*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (2005). *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądzenia*. Tłum. P. Pierre. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Chang, J. (2005). *Can't Stop Won't Stop: A History of the Hip-Hop*. New York: Ebury Publishing.
- Chilton, P. (2008). Brakujące ogniwo KAD: moduły, amalgamaty i instynkt krytyczny. W: A. Duszak, N. Fairclough (red.). *Krytyczna Analiza Dyskursu. Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej* (s. 61-102). Kraków: Universitas.
- Czachur, W. (2020). *Lingwistyka dyskursu jako integrujący program badawczy*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT.
- Duszak, A. (1998). *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London: Routledge.
- Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge.
- Foucault, M. (1977). *Archeologia wiedzy*. Tłum. A. Siemek. Warszawa: PWN.
- Foucault, M. (2002). *Porządek dyskursu*. Tłum. M. Kozłowski. Gdańsk: Słowo/Obraz Terytoria.
- Geertz, C. (2005). *Wiedza lokalna. Dalsze eseje z zakresu antropologii interpretacji*. Tłum. D. Wolska. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Gramsci, A. (1961). *Pisma wybrane. T. I*. Tłum. B. Sieroszevska. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Grzmil-Tylutki, H. (2010). *Francuska lingwistyczna teoria dyskursu. Historia, tendencje, perspektywy*. Kraków: Universitas.
- Hohmann, A. (2001). Flâneur: pamięć i lustro nowoczesności. *Literatura na Świecie*, 8-9, 336-359.
- Kajak, P. (2008). Hip hop – miejska lingua franca? *Postscriptum Polonistyczne*, 2(2), 129-138.
- Keyes, C.L. (2004). *Rap Music and Street Consciousness*. Chicago: University of Illinois Press.
- Lacan, J. (1987). Stadium zwierciadła jako czynnik kształtujący funkcję ja w świetle doświadczenia psychoanalitycznego. (Referat na XVI Międzynarodowym Kongresie Psychoanalitycznym, Zurich, 17 lipca 1949). *Psychoterapia*, 4(63), 5-9.
- Majewski, P. (2015). Rap jako muzyka tożsamościowa. Od czarnego getta do polskiego pop-nacjonalizmu. *Sprawy Narodowościowe*, 47, 57-79.
- Marody, M., Giza-Poleszczuk, A. (2004). *Przemiany więzi społecznych. Zarys teorii zmiany społecznej*. Warszawa: Scholar.
- Mulvey, L. (1975). Visual Pleasure and Narrative Cinema. *Screen*, 16(3), 6-18.
- Petchauer, E. (2011). Knowing What's Up and Learning What You're Not Supposed to: Hip-Hop Collegians, Higher Education, and the Limits of Critical Consciousness. *Journal of Black Studies*, 42(5), 768-790. Pobrane z: <http://www.jstor.org/stable/41304554>.

- Petchauer, E. (2017). Framing and Reviewing Hip-Hop Educational Research. *Review of Educational Research*, 79(2), 946-978. DOI: <https://doi.org/10.3102/0034654308330967>.
- Piesman, M., Hartley, M. (1984). *The Yuppie Handbook. The State-of-the-Art Manual for Young Urban Professionals*. New York: Pocket Books.
- Szacki, J. (2005). *Historia myśli socjologicznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wolf, W. (2022). Ponowna dyskusja nad intermedialnością. Refleksje na temat relacji muzyki i słowa w kontekście ogólnej typologii intermedialności. W: T. Bilczewski, A. Hejmej, E. Rajewska (red.), *Historie i teorie nowoczesnej komparatystyki – od szkoły amerykańskiej do biohumanistyki* (s. 493-514). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Žižek, S. (2018). *Patrząc z ukosa. Wprowadzenie do Jacquesa Lacana przez kulturę popularną*. Tłum. J. Margański. Warszawa: Aletheia.
- Śpiewak, P. (1987). Kim jest japiszon? *Res Publica*, 6, 105-108.
- Żmuda, M. (2014). Pasaże tekstowe w polskim hip-hopie. Analiza opisów przestrzeni miejskiej w wybranych tekstach rapowych. *Konteksty Kultury. Pismo Kolegium Nauczycielskiego w Bielsku-Białej*, 11(2), 143-156.

Wykorzystane utwory muzyczne według albumów:

WWO. (2002). *Masz i pomyśl* [Album]. BMG Poland.

<i>Masz i pomyśl</i>	<i>Pozorna harmonia</i>
<i>Dwa sumienia</i>	<i>Ryzyko</i>
<i>W witrynach odbicia</i>	<i>Obejrzyj sobie wiadomości</i>
<i>Jeszcze będzie czas</i>	<i>Desiderata</i>
<i>Nie ma załamka</i>	<i>W.D.C.S.D. kończy</i>
<i>Polskie realia</i>	<i>Nie pisz czarnych scenariuszy</i>
<i>Krytyczna sytuacja</i>	

WWO. (2002). *We własnej osobie* [Album]. Prosto.

<i>Pamiętacie</i>	<i>Zostaw to</i>
<i>Mówisz i masz</i>	<i>Interesy</i>
<i>Wierzę, że</i>	<i>Krew ziemi sól</i>
<i>Nowa droga</i>	<i>Uważaj jak tańczysz</i>
<i>W wyjątkowych okolicznościach</i>	<i>Pewnego dnia</i>
<i>Bezsenne noce</i>	<i>Damy radę</i>

WWO. (2005). *Witam was w rzeczywistości* [Album]. Prosto.

<i>Promienie</i>	<i>Jestem normalny</i>
<i>Życie depcze wyobraźnię</i>	<i>Chcesz być słynny</i>
<i>Podróby</i>	<i>Wiemy, co mówimy</i>

WWO. (2005). *Życie na kredycie* [Album]. Prosto.

Minorum Gentium
Życie na kredycie
Różnica jest

V. O SŁOWACH JAKO NOŚNIKACH LUDOBÓJCZYCH ZAMYŚLÓW NA PRZYKŁADZIE XX-WIECZNEGO PROJEKTU KOLONIALIZMU OSADNICZEGO „IZRAEL” (WOBEC GETTA „STREFA GAZY”)

(Karolina Tomasz¹)

Streszczenie

Praca analizuje rolę języka jako nośnika i narzędzia realizacji ludobójczych zamysłów na przykładzie projektu kolonializmu osadniczego „Izrael” wobec getta „Strefy Gazy”. Analiza koncentruje się na asymetrycznym podejściu do procesu definiowania i mechanizmach dyskursywnych, które umożliwiają eufemizację przemocy, dehumanizację i zacieranie granic między „innym” a „wrogiem”, legitymizując w ten sposób czystki etniczne i politykę (za)głodzenia ludności cywilnej. Zwraca uwagę na metafory zoologiczne degradujące podmiotowość ofiar i retorykę kolektywnej winy całych społeczności. Tekst wskazuje na procesy, poprzez które język służy tworzeniu oraz utrwalaniu antagonizmów, prowadząc do akceptacji masowych represji i zbrodni przeciwko ludzkości.

Summary

The study examines the role of language as a vehicle for implementing genocidal intentions, using the settler colonial project of “Israel” towards the “Gaza Strip” ghetto as a case study. The analysis focuses on the asymmetrical approach to defining and discursive mechanisms that enable the euphemization of violence, dehumanization, and the blurring of boundaries between the “other” and the “enemy,” thereby legitimizing ethnic cleansing and the policy of starvation. It highlights zoological metaphors that degrade the subjectivity of victims and the rhetoric of collective guilt applied to entire communities. The text reveals mechanisms through which language fosters and perpetuates antagonisms, ultimately facilitating the acceptance of mass repression and crimes against humanity.

Wprowadzenie

Niniejszy tekst nie jest próbą odpowiedzi na pytanie, czy Izrael ma prawo istnieć. Znamiennym jest, że oświadczenie takie zawieram w pierwszym, otwierającym rozdział, zdaniu, tym samym wychodząc naprzeciw powszechnej przeszkodzie – umniejszaniu wagi problemów poprzez sprowadzanie ich do tematów pobocznych. Tego typu zabieg stanowi przykład nieuczciwej praktyki w retoryce i analizie dyskursu – tzw. *whataboutism*, mający na celu rozmycie problemu i przeniesienie uwagi na zupełnie inny wątek. Ten erystyczny chwyt funkcjonuje również pod nazwą *ignoratio elenchi*, czyli błąd logiczny (łac. *ignoratio* – nieznanostwo, nieświadomość, *elenchi* – dowód, rozumowanie). Innym terminem używanym do opisu intelektualnych zniekształceń jest *tu quoque* – sofizm (z gr. *σόφισμα* *sóphisma* – wybieg, wykręt), czyli przywołanie argumentu, który nadaje pozory prawdy fałszywym twierdzeniom (tzw. odwracanie kota ogonem). W ramach figury przerzucenia ciężaru dowodu (łac. *tu quoque* – ty także), najczęściej spotykam się z przywołaniem argumentu, którego logika utożsamia opór ludności autochtonicznej

¹ Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu.

wobec okupacji z niechęcią, odrazą a nawet nienawiścią okupanta wobec rdzennych mieszkańców. Notabene, warto zauważyć, że samo użycie słów „Izrael”, „Palestyńczyk” czy „Żyd” generuje liczne presumpcje, a także skojarzenia, które często działają jako nieuświadomione filtry interpretacyjne. W tym przypadku język sam w sobie wpływa na kształtowanie dyskursu, utrudniając oddzielenie faktów od subiektywnych ocen – tym samym utrzymując go na poziomie bardziej retorycznym niż merytorycznym. Zagadnienie to jest na tyle złożone, że jego pełny zakres zdecydowanie wykracza poza ramy niniejszego rozdziału, który rozprawia o słowach jako nośnikach ludobójczych zamysłów. Jest on próbą analizy funkcji politycznego języka w służbie XX-wiecznego projektu kolonializmu osadniczego² „Izrael” wobec getta³ „Strefa Gazy”.

(Z)definiowanie definiowalnego

Poprzez tę grę słów pragnę zwrócić uwagę na podwójne standardy w ocenie przemocy, oparte na dychotomii *my* kontra *oni* i zasygnalizować problem definiowania tego, co potencjalnie definiowalne, a systemowo ignorowane lub relatywizowane. Definiowanie *definiowalnego* oznacza próbę określenia zjawisk, które da się zdefiniować – które posiadają możliwe do wskazania ramy znaczeniowe i właściwości pozwalające ująć je w definicję. *(Z)definiowanie* można rozumieć jako:

- a) podkreślenie tego, co już (nie)raz zostało nazwane i zdefiniowane, lecz pozostaje przemilczane w dyskursie publicznym;
- b) próbę nadania definicji temu, co jest definiowalne, lecz dotąd niezdefiniowane (Foucault, 1970, s. 10-11).

² Syjonizm, czyli ruch narodowo-polityczny, powstały pod koniec XIX wieku, miał na celu stworzenie żydowskiego państwa na terenach Palestyny. Przyjął formę kolonializmu osadniczego, którego celem było (i wciąż jest) osiedlanie się Żydów na nowych terytoriach, wypierając tym samym rdzenną ludność. Utworzenie Izraela w 1948 roku oznaczało dla Palestyńczyków czystki etniczne (wysiedlonych zostało ok. 700 tys. Palestyńczyków, a wiele palestyńskich wiosek i miast zostało zniszczonych lub przejętych) (https://imeu.org/resources/resources/quick-facts-the-palestinian-nakba-catastrophe/142?ref=hir.harvard.edu&utm_source=chatgpt.com, dostęp: 09.01.2026), masakry i pogromy – np. atak żydowskich bojówek na palestyńską wioskę w Deir Yassin (1948), w której zginęło ok. 100 osób (https://en.wikipedia.org/wiki/Deir_Yassin_massacre, dostęp: 09.01.2026), masakra w Tantura (1948), w Lyddzie, Ramli oraz al-Dawayima (1948), Qibya (1953) (https://en.wikipedia.org/wiki/Qibya_massacre, dostęp: 09.01.2026), Kafr Qasim (gdzie izraelska policja w 1956 roku zabiła 49 Palestyńczyków z powodu nieznamowicie nagle wprowadzonej godziny policyjnej), Khan Yunis i Rafah (1956), Sabra i Szatila (w 1982 roku izraelskie siły wojskowe kontrolujące teren wokół obozu dla palestyńskich uchodźców umożliwiły libańskim maronickim oddziałom, znanym również jako „chrześcijańska milicja”, masakrę ok. 3 tys. palestyńskich uchodźców – głównie starców, kobiet i dzieci; Izrael udostępniał buldożery do zakopywania zamordowanych Palestyńczyków i wyposażył libańskich żołnierzy w materiały do utylizacji ciał pozostawionych na ulicach). Izrael od lat przeprowadza liczne operacje wymierzone w palestyńską ludność cywilną, tj. „Operacja Płynny Ołów” (2008-2009), która oznaczała inwazję na terytorium Gazy (ok. 1400 osób zostało zamordowanych, spośród których większość to cywile) (<https://imeu.org/resources/gaza/fact-sheet-israel-operation-cast-lead-2008-09/411>, dostęp: 09.01.2026), „Operacja Ochronny Brzeg”, podczas której w 2014 roku zginęło ok. 2200 osób (70% to cywile, w tym setki dzieci) (https://en.wikipedia.org/wiki/2014_Gaza_War, dostęp: 09.01.2026). W 2025 roku, w którym Izrael głodzi mieszkańców Gazy, w ciągu ostatnich zaledwie 2 miesięcy ponad 1 tys. osób zostało zabitych, a 7 200 osób zostało rannych *podczas prób zdobycia pomocy* – donoszą Lekarze Bez Granic (międzynarodowa organizacja humanitarna świadcząca pomoc medyczną w sytuacjach m.in. konfliktów zbrojnych) w najnowszym raporcie *To nie jest pomoc. To zorganizowane zabijanie* (<https://lekarze-bez-granic.pl/to-nie-jest-pomoc-raport/>, dostęp: 09.08.2025).

³ Od 1967 roku Izrael w pełni blokuje granice Strefy Gazy. Przejście w Rafah, formalnie zarządzane przez Egipt, pozostaje pod pośrednim nadzorem Izraela, który decyduje o tym, kto i co może ją przekroczyć. Nawet Freedom Flotilla, czyli konwój statków z pomocą humanitarną, jest przejmowany na wodach międzynarodowych przez izraelskie siły morskie. Strefa Gazy jest jednym z najgęściej zaludnionych miejsc na świecie – do października 2023 roku, 2,25 mln ludzi żyło na obszarze 365 km²; Palestyńczycy nie mogą się swobodnie poruszać nawet w obrębie Strefy Gazy, żyjąc wokół drutu kolczastego i licznych punktów kontrolnych.

Istotne dla przedmiotu mojej analizy są zróżnicowane kryteria moralne i prawne wobec aktorów konfliktu w zależności od ich przynależności sojuszniczej. Asymetryczne definiowanie przemocy nie tylko deformuje odbiór rzeczywistości, ale także wpływa na tworzenie globalnych narracji, w których jedne podmioty polityczne są penalizowane, a inne pozostają poza zasięgiem krytyki. W dyskursie publicznym funkcjonuje selektywne tabu językowe; powszechnym defektem społecznym jest cenzura semantyczna, polegająca na unikaniu takich wyrażen jak *kolonializm osadniczy* czy *ludobójstwo*. Mamy do czynienia z uniwersalną eufemizacją przemocy, która sprawia, że opis stanu faktycznego zastępowany jest zawoalowanymi sformułowaniami (Bourdieu, 1991, s. 23-25). W kontekście retoryki państwa narodu żydowskiego funkcjonuje ogromna ilość materiału do badań na temat strategii dyskursywnego wymazywania; zjawisko to obejmuje nie tylko instrumentalizację ofiar i wykorzystywanie przeszłego cierpienia jako narzędzia legitymizacji kolejnych aktów terroru, lecz również systematyczne ignorowanie oraz marginalizowanie zbrodni popełnianych przez podmioty uprzywilejowane w globalnym układzie politycznym (Rothberg, 2009, s. 21-24).

Odwołuję się w tym miejscu do definicji ludobójstwa w rozumieniu, jakie nadaje jej Artykuł II Konwencji w sprawie Zapobiegania i Karania Zbrodni Ludobójstwa. Zgodnie z postanowieniami konwencji, ludobójstwem jest którykolwiek z następujących czynów, dokonany w zamiarze zniszczenia w całości lub części – grupy narodowej, etnicznej, rasowej lub religijnej, jako takiej:

- a) zabójstwo członków grupy;
- b) spowodowanie poważnego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia psychicznego członków grupy;
- c) rozmyślne stworzenie dla członków grupy warunków życia, obliczonych na spowodowanie ich całkowitego lub częściowego zniszczenia fizycznego;
- d) stosowanie środków, które mają na celu wstrzymanie urodzin w obrębie grupy;
- e) przymusowe przekazywanie dzieci członków grupy do innej grupy⁴.

W świetle przyjętych definicji i analizowanych mechanizmów dyskursywnych, przywołuję kilka współczesnych raportów i stanowisk organizacji międzynarodowych. Międzynarodowy Trybunał Karny prowadzi śledztwo dotyczące sytuacji w Strefie Gazy, obejmujące zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości. W listopadzie 2023 roku MTK wydał nakazy aresztowania dla izraelskich urzędników, w tym premiera Benjamina Netanjahu i byłego ministra obrony Joawa Gallanta⁵, oskarżając ich o stosowanie głodzenia jako metody wojennej i celowanie w cywilów podczas operacji wojskowych w Gazie.

W marcu 2024 roku specjalna sprawozdawczyni ONZ ds. praw człowieka na okupowanych terytoriach, Francesca Albanese, opublikowała raport⁶, w którym oświadcza, że istnieją „uzasadnione podstawy by sądzić, że Izrael popełnił czyny ludobójstwa w Gazie”. Raport ten wskazuje na systematyczne działania mające na celu zniszczenie narodu palestyńskiego. W grudniu 2024 roku Amnesty International

⁴ <https://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948a.html> (dostęp: 25.05.2025).

⁵ <https://www.amnesty.org.pl/mtk-wydal-nakaz-aresztowania-netanjahu-galanta-i-al-masriego-pod-zarzutem-zbrodni-wojennych-i-zbrodni-przeciwko-ludzkości/> (dostęp: 25.05.2025). Dnia 25.04.2025 Izba Apelacyjna Międzynarodowego Trybunału Karnego w Hadze uchyliła decyzję niższej instancji z listopada 2024 roku, uznając, że należy w pełni rozpatrzyć zastrzeżenia Izraela dotyczące jurysdykcji Trybunału.

⁶ <https://www.un.org/unispal/document/genocide-as-colonial-erasure-report-francesca-albanese-01oct24/> (dostęp: 24.05.2025).

opublikowało raport⁷, w którym organizacja stwierdza, że Izrael popełnia ludobójstwo wobec Palestyńczyków⁸. Amnesty International wskazuje na takie działania, jak zabójstwa, zadawanie poważnych obrażeń i celowe wprowadzanie warunków życia mających na celu fizyczne zniszczenie grupy. Również w grudniu 2024 roku Human Rights Watch opublikował raport znany jako *Extermination and Acts of Genocide: Israel*⁹, w którym organizacja stwierdza, że Izrael popełnia czyny ludobójstwa przez celowe pozbawienie Palestyńczyków w Gazie dostępu do wody pitnej. Raport ten wskazuje na takie działania, jak uszkodzenie infrastruktury wodociągowej, blokowanie dostaw paliwa do pomp oraz ataki na pracowników zajmujących się naprawą.

Linda Melvern, brytyjska dziennikarka śledcza i badaczka ludobójstwa w Rwandzie z 1994 roku, w książce *Conspiracy to Murder: The Rwandan Genocide* (2004) zawiera szczegółowy opis tego, jak ludobójstwo zostało skrupulatnie zaplanowane i przeprowadzone przez polityczne, wojskowe i administracyjne przywództwo Rwandy. Bardzo krytycznie odnosi się do społeczności międzynarodowej za jej brak odpowiedniej reakcji na ludobójstwo, głównie za odmowę USA nazwania tego, co się wydarzyło, ludobójstwem¹⁰. W kwietniu 2025 roku izraelski minister bezpieczeństwa narodowego Itamar Ben-Gvir opublikował na swoim profilu w medium społecznościowym X:

Miałem zaszczyt i przywilej spotkać się z czołowymi przedstawicielami Partii Republikańskiej w posiadłości Trumpra w Mar-a-Lago. Wyrazili oni poparcie dla mojego bardzo klarownego stanowiska, że należy działać w Strefie Gazy poprzez bombardowanie magazynów z żywnością i pomocą humanitarną, aby wyrzucić presję wojskową i polityczną w celu bezpiecznego sprowadzenia *naszych* zakładników do domu¹¹.

W najnowszym raporcie *To nie jest pomoc. To zorganizowane zabijanie*¹² Lekarze bez Granic opisują mechanizm dystrybucji GHF¹³ jako „śmiertelną pułapkę”, „instytucjonalne głodzenie” i „odczłowieczanie”. W maju 2025 roku Izrael zastąpił dystrybucję żywności prowadzoną przez ONZ „zmilitaryzowanym mechanizmem (...) chronionym przez prywatnych, uzbrojonych podwykonawców amerykańskich”. W ciągu zaledwie niecałych 2 miesięcy ponad 1 tys. osób zostało zabitych, a 7 200 osób zostało rannych próbując zdobyć jedzenie. Koordynator organizacji Lekarze bez Granic relacjonuje:

Nigdy nie wyobrażałem sobie, że będę musiał zmierzyć się z taką sytuacją – leczyć pacjentów, którzy zostali bezpośrednio postrzeleni, próbując zdobyć jedzenie. A sytuacja ciągle się pogarszała. Zaczęliśmy widywać osoby przywożone martwe. Bardzo młode osoby. Bez dokumentów tożsamości. Bez rodziny przy nich¹⁴.

⁷ <https://www.amnesty.org/en/documents/mde15/8668/2024/en/> (dostęp: 24.05.2025).

⁸ <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2024/12/amnesty-international-concludes-israel-is-committing-genocide-against-palestinians-in-gaza/> (dostęp: 24.05.2025).

⁹ <https://www.hrw.org/report/2024/12/19/extermination-and-acts-genocide/israel-deliberately-depriving-palestinians-gaza> (dostęp: 24.05.2025).

¹⁰ https://nsuworks.nova.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1049&context=shss_dcar_etd (dostęp: 25.05.2025).

¹¹ <https://x.com/itamarbengvir/status/191492257603337481> (dostęp: 25.05.2025).

¹² <https://lekarze-bez-granic.pl/to-nie-jest-pomoc-raport/> (dostęp: 09.08.2025).

¹³ Gaza Humanitarian Foundation.

¹⁴ <https://lekarze-bez-granic.pl/wp-content/uploads/msf-gaza-thisisnotaid-final.pdf> (dostęp: 09.08.2025).

Blokada dostaw pomocy humanitarnej była wielokrotnie postulowana w 2024 roku, m.in. przez wicemarszałka parlamentu: (T) „Jeśli zatrzymacie konwój z pomocą humanitarną, będę wam klaskać” (Nissim Vaturi), byłego wicepremiera: (U) „Jedynym porozumieniem, które trzeba zawrzeć z Gazą, jest zatrzymanie wszelkich dostaw pomocy humanitarnej, sprzętu, paliwa, energii elektrycznej i wody” (Avigdor Lieberman), ministra bezpieczeństwa wewnętrznego: (S) „Należy bombardować magazyny z żywnością i pomocą humanitarną, aby wyrzucić presję wojskową i polityczną” (Itamar Ben-Gvir) oraz byłego pułkownika IDF¹⁵: (R) „Nie wpuściłbym ani jednej ciężarówki z pomocą humanitarną. Pozwalamy im dobrze jeść... Widzę, że sklepy tam działają bardzo dobrze, a Gazańczycy pływają” (Oren Zini). Więcej o izraelskiej polityce (za)głodzenia ludności cywilnej napisałam w ostatniej części rozdziału.

Założenia aksjologiczne

Punktem wyjścia moich rozważań są wartości aksjologiczne o charakterze uniwersalnym – poszanowanie praw człowieka, sprawiedliwość społeczna, prawda historyczna, a także bezwzględne potępienie przemocy wobec ludności cywilnej. Ich rozwinięciem jest refleksja postkolonialna. Analogicznie, nie bez znaczenia pozostaje sposób nazewnictwa przyjęty w tytule rozdziału. Stanowi on przykład tego, w jaki sposób język i strategia nazewnicza kształtują sposób myślenia oraz wartościowania, a jednocześnie adekwatnie obrazuje, jak język te kwestie odzwierciedla. Poprzez dekonstrukcję proponuję istotne przesunięcie względem dominujących w dyskursie interpretacji.

I. Analiza językowa

Ludobójczy charakter wypowiedzi – gdy jest (z)normalizowany – przenika do wszystkich aspektów codzienności. Dnia 21 lutego 2025 roku komediant Naor Zion na swoich mediach społecznościowych nawoływał do eksterminacji Palestyńczyków:

Od teraz, za każdym razem, gdy usłyszysz tych wszystkich fałszywych wrażliwców wrzeszczących „Wolna Palestyna¹⁶”, odpowiedz im: „Smażyć Palestynę, smażyć¹⁷”. Usmażyć was żywcem – tego właśnie potrzebujemy – wymazać to miejsce z powierzchni ziemi. Wstrzymanie ognia się skończyło, zaczyna się wstrzymanie przepływu środków finansowych. Koniec z pomocą humanitarną, koniec konwojów. Od teraz zaczyna się nowa era. Era „nie wolno” się kończy, zaczyna się era „po prostu zrób to teraz”. Żeby wymazać was z powierzchni ziemi [...]. Kim wy w ogóle jesteście? Jesteście biegunką narodów arabskich – tym właśnie jesteście¹⁸.

¹⁵ Israel Defense Forces — Siły Obronne Izraela.

¹⁶ ang. *Free Palestine*.

¹⁷ ang. *Fry Palestine, fry*.

¹⁸ <https://x.com/ireallyhateyou/status/1901670341174259986> (dostęp: 25.05.2025); ang. *From now on whenever you hear all kinds of fake bleeding-hearts yelling „Free Palestine”, answer them with „fry Palestine, fry”. To fry you alive, that’s what we need, to erase this place from the face of the earth. The ceasefire is over, the „cease cash” begins. There is no more humanitarian aid, no more caravans. A new era begins from now on. The „era of don’t” ends, „the era of just do it now” begins. To erase you from the face of the earth (...). Who are you? You are the diarrhea of the Arab people, that’s what you are.*

Naor Zion nie jest przypadkiem odosobnionym; antypalestyński rasizm, islamofobia i arabofobia są w izraelskiej przestrzeni publicznej przemocą zinstytucjonalizowaną, mającą długą historię i swobodnie funkcjonującą od dekad (Feldman, 2020, s. 12-20). Z powodu przytłaczającego ogromu zebranego materiału swoją analizę ograniczyłam jedynie do jego ułamka – części przedstawicieli władz państwowych, pominawszy innych wpływowych aktorów izraelskiej przestrzeni publicznej (dziennikarzy, influencerów, aktorów itp.). Przywołuję byłego: premiera, szefa sztabu IDF, ministra obrony, turystyki, ministra oraz wiceministra obrony, tak jak i obecnych ministrów: obrony, dziedzictwa i rolnictwa, ministrow ds. równości społecznej, koordynatora COGAT¹⁹ oraz członków parlamentu. Przedmiotem mojej analizy jest 27 wypowiedzi, które były obecne w izraelskiej przestrzeni publicznej na przestrzeni blisko 6 dekad: od roku 1967 do 2025 roku. Cytaty przytaczam w języku polskim i angielskim, z którego je tłumaczyłam²⁰.

A. **„Chcę, żeby wszyscy odeszli, nawet jeśli mieliby polecieć na Księżyc”** (ang. *I want them all to go, even if they go to the moon*²¹) oraz **„Pozbawimy Gazę wody, a Arabowie sami odejdą”** (*we'll deprive Gaza of water, and the Arabs will leave*²²) – Levi Eshkol (były premier), 1967.

B. **„Kiedy zasiedlimy tę ziemię – wszystko, co Arabowie będą mogli zrobić, to biegać wokół jak naćpane karaluchy w butelce”** (ang. *When we have settled the land, all the Arabs will be able to do is scurry around like drugged cockroaches in a bottle*²³) – Rafael Eitan (były szef sztabu IDF), 1983.

C. **„Palestyńczycy są jak wszy, szkodniki i mrówki; trzeba ich wytępić”** (ang. *The Palestinians are like lice, vermin, and ants; they must be exterminated*²⁴) – Rehavam Ze'evi (były minister turystyki), 1998.

D. **„Dla mnie, to są zwierzęta – nie są ludźmi”** (ang. *To me, they are like animals, they aren't human*²⁵) – Eli Ben-Dahan (były wiceminister obrony), 2013.

E. **„Oni [Palestyńczycy] powinni odejść; tak jak ich domy, w których wychowali węże”** (ang. *They should go, as should the physical homes in which they raised the snakes*²⁶) – Ayelet Shaked (była ministra sprawiedliwości i spraw wewnętrznych), 30 czerwca 2014.

F. **„Zwalczamy ludzkie zwierzęta i będziemy działać adekwatnie”** (ang. *We're fighting human animals and we will act accordingly*²⁷) – Yoav Gallant (minister obrony), 9 października 2023.

¹⁹ COGAT – *Coordinator of Government Activities in the Territories*, czyli Koordynator Działań Rządowych na Terytoriach. To jednostka izraelskiego Ministerstwa Obrony, odpowiedzialna za wdrażanie polityki rządu Izraela na okupowanych terytoriach palestyńskich – Zachodnim Brzegu i w Strefie Gazy.

²⁰ Alternatywnie, odsyłam w przypisach do oryginału zarejestrowanego w języku hebrajskim.

²¹ 1967: *Israel, the War, and the Year that Transformed the Middle East*, Tom Segev, Metropolitan Books 2008.

²² <https://zionism.observer/levi-eshkol/> (dostęp: 25.05.2025).

²³ <https://www.wrmea.org/2005-january-february/special-report-israel-washes-away-the-sins-of-former-army-chief-of-staff-rafael-eitan.html> (dostęp: 25.05.2025).

²⁴ <https://pal48.ps/en/article/750/> (dostęp: 25.05.2025).

²⁵ <https://ir.org.za/media/israel-palestine-on-inflammatory-comments-and-hate-speech-politicsweb/> (dostęp: 25.05.2025).

²⁶ https://electronicintifada.net/blogs/ali-abunimah/israeli-lawmakers-call-genocide-palestinians-gets-thousands-face-book-likes?utm_source=chatgpt.com (dostęp: 25.05.2025).

²⁷ *We are imposing a complete siege on Gaza. There will be no electricity, no food, no water, no gas – everything is closed. We are fighting human animals and we are acting accordingly* – „Wymuszamy całkowitą blokadę Gazy. Nie będzie prądu, nie będzie żywności, nie będzie wody, nie będzie gazu – wszystko jest zamknięte. Walczymy z ludzkimi zwierzętami i działamy adekwatnie” (https://www.nad.ps/en/media-room/israeli-incitement-reports/israeli-official-incitement-october-2023?utm_source=chatgpt.com, dostęp: 09.01.2026).

G. „**Ludzkie zwierzęta muszą być traktowane jak takie. Nie będzie prądu ani wody [w Gazie], będzie tylko zniszczenie. Chcieliście piekła – dostaniecie piekło**” (ang. *Human animals must be treated as such. There will be no electricity and no water, there will only be destruction. You wanted hell, you will get hell*²⁸) – Ghassan Alian (koordynator COGAT), 10 października 2023.

H. „**Bez głodu i pragnienia wśród ludności Gazy nie będziemy w stanie zwerbować kolaborantów, nie będziemy w stanie zdobyć informacji wywiadowczych, nie będziemy mogli przekupywać ludzi jedzeniem, wodą, lekarstwami, aby zdobywać informacje**” (ang. *Without hunger and thirst among the Gazan population, we will not be able to recruit collaborators, we will not be able to recruit intelligence, we will not be able to bribe people, with food, drink, medicine, in order to obtain intelligence*²⁹) – Revital Tali Gottlieb (członkini parlamentu), 23 października 2023.

I. „**Zrzucenie bomby atomowej na Gazę to jedna z możliwości**” (ang. *Dropping an atomic bomb on Gaza is one of the options*³⁰) – Amihai Eliyahu (minister dziedzictwa), 5 listopada 2023.

J. „**Wdrażamy Nakbę³¹ Gazy**” (ang. *We are now rolling out the Gaza Nakba*³²) – Avi Dichter (minister rolnictwa), 12 listopada 2023.

K. „**(...) Natychmiast zatrzymać wszystko, ponowić całkowitą blokadę. Przywrócić rozkaz otwarcia ognia do wszystkich nadchodzących Palestyńczyków w północnej Strefie Gazy**” (ang. *(...) stop everything immediately bring back a total blockade. Return instructions to open fire in the north of the Gaza Strip against all incoming Gazans*³³) – Revital Tali Gottlieb, 25 listopada 2023.

L. „**Nie ma niewinnych, ani w Khan Junis, ani w Saja'iyah. Wszyscy zasługują na śmierć. To musi być założenie wyjściowe. Bombardować bez litości z powietrza! Manewry lądowe dopiero po zrównaniu budynków z ziemią**³⁴” – Revital Tali Gottlieb, 12 grudnia 2023.

M. „**W Gazie są dwa miliony nazistów**” (ang. *There are 2 million Nazis in Gaza*) – Bezalel Yoel Smotrich (minister finansów), 7 stycznia 2024.

²⁸ https://www.timesofisrael.com/liveblog_entry/cogat-chief-addresses-gazans-you-wanted-hell-you-will-get-hell/?utm_source=chatgpt.com (dostęp: 25.05.2025).

²⁹ <https://x.com/KnessetT/status/171650248631113922> (dostęp: 25.05.2025).

³⁰ https://www.businesstoday.in/latest/world/story/israeli-minister-says-dropping-atomic-bomb-on-gaza-an-opti-on-netanyahu-reacts-404624-2023-11-05?utm_source=chatgpt.com (dostęp: 25.05.2025).

³¹ (<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n24/151/97/pdf/n2415197.pdf>, dostęp: 09.01.2026); Nakba (arab. النكبة, wym. *an-Nakba*, czyli „katastrofa”, „klęska”) określa wydarzenia z roku 1948, kiedy w wyniku utworzenia Izraela ok. 700-750 tys. Palestyńczyków zostało zmuszonych do ucieczki lub wypędzonych ze swoich domów. Palestyńskie wsie, miasta i gospodarstwa zostały zniszczone, przejęte lub zasiedlone przez nowych żydowskich imigrantów. W sumie ponad 400 palestyńskich miejscowości zostało całkowicie zniszczonych lub wyludnionych. Dla Palestyńczyków Nakba to narodowa tragedia i symbol utraty ojczyzny, której skutkiem są dziś wielopokoleniowe obozy dla uchodźców na Bliskim Wschodzie. W izraelskiej narracji państwowej temat Nakby był przez dekady systemowo marginalizowany lub negowany, a w 2011 roku wprowadzono Nakba Law – prawo ograniczające publiczne finansowanie instytucji upamiętniających czystki etniczne (<https://law.acri.org.il/en/knesset/nakba-law/>, dostęp: 09.01.2026).

³² https://www.aneews.com.tr/middle-east/2023/11/12/israeli-minister-describes-situation-in-gaza-as-nakba-2023?utm_source=chatgpt.com (dostęp: 25.05.2025).

³³ <https://x.com/TallyGotliv/status/1728483772859822372> (dostęp: 25.05.2025).

³⁴ אין בלתי מעורבים לא בחאן יונס לא בסג'יעיה. כולם שם בני מוות.

זו הנחת העבודה שהייבת להיות.

להפגין ללא רחם מהאוויר! תימרון קרקעי רק אחרי שיטוח בניינים.

<https://x.com/TallyGotliv/status/1734840416522948800> (dostęp: 25.05.2025).

N. „**Oni odejdą. Arabowie odejdą... Nie damy im jedzenia, nie damy Arabom niczego. Będą musieli odejść**” (ang. *They will move. The Arabs will move ... We don't give them food, we don't give the Arabs anything. They will have to leave*³⁵) – Daniella Weiss (była burmistrzynie Kedumim³⁶ – nielegalnej żydowskiej osady na okupowanych terenach Zachodniego Brzegu), 28 stycznia 2024.

O. „**Wy umrzecie, wasze dzieci umrą, wasze wnuki umrą – nie będzie państwa palestyńskiego, nie będzie**” (ang. *You will die, your children will die, your grandchildren will die – there won't be a Palestinian state, there won't be*³⁷) – Hanoch Milwidsky (członek parlamentu), 21 lutego 2024.

P. „**Osobiście jestem dumna z ruin Gazy**” (ang. *I am personally proud of the ruins of Gaza*³⁸) – May Golan (ministra ds. równości społecznej), 21 lutego 2024.

Q. „**W tej wojnie nie ma cywili**” (ang. *There are no civilians in this war*³⁹) – Doron Keidar (weteran sił specjalnych), 24 marca 2024.

R. „**Nie wpuściłbym ani jednej ciężarówki z pomocą humanitarną. Pozwalamy im dobrze jeść... Widzę, że sklepy tam działają bardzo dobrze, a Gazańczycy pływają**” (ang. *I would not bring in a single aid truck. We allow them to eat well ... I see the markets are working very well there. I see the Gazans swimming*⁴⁰) – Oren Zini (były pułkownik IDF), 22 kwietnia 2024.

S. „**Należy bombardować magazyny z żywnością i pomocą humanitarną, aby wyrzucić presję wojskową i polityczną**” (ang. *[T]he food and aid depots should be bombed in order to create military and political pressure*⁴¹) – Itamar Ben-Gvir (minister bezpieczeństwa wewnętrznego), 23 kwietnia 2024.

T. „**Jeśli zatrzymacie konwoj z pomocą humanitarną, będę wam klaskać**” (ang. *If you stop the aid trucks, I will applaud you*⁴²) – Nissim Vaturi (członek i wicemarszałek parlamentu), 15 maja 2024.

U. „**Jedynym porozumieniem, które trzeba zawrzeć z Gazą, jest zatrzymanie wszelkich dostaw pomocy humanitarnej, sprzętu, paliwa, energii elektrycznej i wody**” (ang. *The only arrangement that needs to be made with Gaza is to stop all transfers of humanitarian aid, equipment, fuel, electricity and water*⁴³) – Avigdor Lieberman (były wicepremier, były minister obrony, spraw zagranicznych i finansów), 28 sierpnia 2024.

V. „**Nie pozwolimy im odbudować [Gazy] (...). Nic się nie rusza, a to co się rusza – umiera. To wszystko. Zostaje zaatakowane i unicestwione**” (ang. *We won't let them rebuild [Gaza] (...). Nothing makes a move, and what moves – dies. That's all. And is attacked and annihilated*⁴⁴) – Bezalel Yoel Smotrich, 25 listopada 2024.

³⁵ https://x.com/OrenZiv_/status/1751662494026789179 (dostęp: 25.05.2025).

³⁶ W świetle prawa międzynarodowego: reprezentantka nielegalnej władzy okupacyjnej; w świetle izraelskiego systemu: przedstawicielka administracji parapaństwowej (https://en.wikipedia.org/wiki/Daniella_Weiss, 09.01.2026).

³⁷ <https://www.youtube.com/shorts/rbuKBV7fxXU> (dostęp: 25.05.2025).

³⁸ <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/israeli-minister-says-proud-of-gaza-destruction/3144918> (dostęp: 25.05.2025).

³⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=usf6apnBMek&t=722s> (dostęp: 25.05.25).

⁴⁰ Israeli Radio 103 FM 22.04.2024, za: <https://zionism.observer/storage/quotes/338/video//isPxKEv3mZgrK00fBjbFpeGSIY9qce9ONdlfUEX0.mp4> (dostęp: 25.05.2025).

⁴¹ <https://x.com/itamarbengvir/status/1914922576033337481> (dostęp: 25.05.2025).

⁴² <https://x.com/ireallyhateyou/status/1790938720931033299> (dostęp: 25.05.2025).

⁴³ <https://zionism.observer/quotes/avigdor-lieberman/the-only-arrangement-that> (dostęp: 25.05.2025).

⁴⁴ <https://x.com/PixieOfDeath/status/1861672490520457365> (dostęp: 25.05.2025).

W. „**Nie chcemy, z zasady, krzywdzić ludzi niewinnych. W Gazie jednak nie ma prawie nikogo, kto byłby niewinny. Każdy z nich to syn, brat albo sympatyk**” (ang. *We have no interest, by definition, in hurting people who are innocent. There are almost no innocent people in Gaza. Each one of them, it's either his son or his brother or that he encourages it*⁴⁵) – David Amsalem (członek parlamentu), styczeń 2025.

X. „**A więc, jaki jest następny krok? Walczyć, podbijać, osiedlać się. Pytam was: co jest w syjonizmie poza osadnictwem? Podstawą syjonizmu jest osadnictwo. Osadnictwo w Galilei, osadnictwo w Judei i Samarii, osadnictwo na Wzgórzach Golan. Gdzie powinniśmy osiedlać się teraz? W Gazie, w Libanie i w Syrii**” (ang. *Now, what's the next step? To fight, to conquer, to settle. I'm asking you, what is there in Zionism other than settlement? The basis of Zionism is settlement. Settlement in Galilee, settlement in Judea and Samaria, settlement in the Golan Heights. Where do we need to settle now? In Gaza, in Lebanon, and in Syria*⁴⁶) – Daniella Weiss, 26 lutego 2025.

Y. „**Zagłodzę Gazańczyków, definitywnie. Wypędzenie Gazańczyków jest naszym obowiązkiem. (...) Czy nie wyraziłem się jasno? To jest proste. Chcę zagłodzić mieszkańców Gazy w całości. Kto będzie chciał odejść – może odejść (...)**” (ang. *I will starve the Gazans! Yes absolutely. It is our duty to expel the Gazans. (...) Wasn't I clear? It's simple. I want to starve Gazans completely. Anyone who wants to leave, can leave (...)*⁴⁷) – Moshe Seema (członek parlamentu), 24 kwietnia 2025.

Z. „**W Gazie każde dziecko, każdy niemowlak – jest wrogiem**” (ang. *Every child, every infant in Gaza is an enemy*⁴⁸) – Moshe Feiglin (były członek parlamentu), maj 2025.

Punktem wyjścia niniejszej analizy jest założenie, że język – szczególnie w przestrzeni politycznej – nie tylko opisuje rzeczywistość, ale aktywnie ją konstruuje. Możliwość definiowania, nazywania oraz klasyfikowania (ang. *naming*), jako jeden z podstawowych mechanizmów dominacji symbolicznej, jest narzędziem sprawowania władzy: ten, kto posiada władzę nad językiem, posiada również władzę nad rzeczywistością społeczną (Bourdieu, 1991). Akt językowy nie jest odizolowanym gestem, lecz funkcjonuje w obrębie struktur społeczno-politycznych i te struktury właśnie nadają mu performatywną moc sprawczą (Butler, 2009). Słowa jako nośniki ideologii stanowią narzędzie (symbolicznej) przemocy i źródło jej legitymizacji. Ramy interpretacyjne (ang. *frames*) wartościują, czyje życie jest *ważne*, a czyje nie: „Poza ramą interpretacyjną nie ma życia ani śmierci. Życia zostają umieszczone w określonych ramach po to, by można je było zniszczyć – i są niszczone właśnie za pośrednictwem tych ram”⁴⁹. Czy bez odczłowieczającego języka mogłoby zaistnieć jakiegokolwiek ludobójstwo? Koncepcja języka performatywnego zakłada, że niektóre wypowiedzi wytwarzają rzeczywistość, stając się czynami (*speech acts*), które zmieniają stan rzeczy – niczym zaklęcie. W tym ujęciu, odczłowieczający język nie jest jedynie symptomem przemocy – lecz jej warunkiem i narzędziem (Austin, 1962).

⁴⁵ <https://x.com/ireallyhateyou/status/1877405403379613847> (dostęp: 25.05.2025).

⁴⁶ <https://x.com/ireallyhateyou/status/1901052714525581631> (dostęp: 25.05.2025).

⁴⁷ <https://zionism.observer/storage/quotes/documentation/videos/MIPccrXxAmUEHXoypPKkvIBRIAh2NQiDCc4FpWq.mp4> (dostęp: 25.05.2025).

⁴⁸ <https://www.tiktok.com/@middleeasteye/video/7506869078460583190> (dostęp: 25.05.2025).

⁴⁹ Butler Judith, *Frames of War: When Is Life Grievable?*, Verso 2009; ang. *There is no life and no death without a framing. Lives are framed in order to be destroyed, and destroyed through the frame.*

I.1. Metafory zoologiczne i degradacja podmiotowości

Analiza zjawiska animalizacji – czyli przedstawiania członków *innej* grupy jako zwierząt, insektów, bestii czy pasożytów – w oparciu o teorię metafory konceptualnej pozwala zrozumieć, że metafory nie są jedynie językowymi ozdobnikami, a fundamentem poznania oraz kategoryzacji świata (Lakoff, Johnson, 1980). Zdanie wypowiedziane w 2014 roku przez Ayelet Shaked: (E) „Palestyńczycy powinni odejść; tak jak ich domy, w których wychowali węże” redukuje *innych* do symbolu podstępny, niebezpieczeństwa i zła, których sama tylko obecność „zatrzuwa” przestrzeń wspólnoty. Metafory posiadają moc sprawczą, kształtując społeczną percepcję na nieświadomym poziomie. Język dehumanizacji nie jest wyłącznie retorycznym wybrykiem – stanowi element systemowego wzorca, w którym przemoc wobec grupy uznanej za „zwierzęta” stopniowo pozbawia jej ofiar podmiotowości ((D) „Dla mnie, to są zwierzęta – nie są ludźmi” (Eli Ben-Dahan⁵⁰, 2013). Dehumanizujące metafory historycznie stanowiły preludeum i uzasadnienie dla masowej przemocy – od propagandy przed ludobójstwem Ormian, przez retorykę III Rzeszy wobec Żydów, po agresje kolonialne w Afryce i Azji, w tym post-kolonialny terror – ludobójstwo Tutsi⁵¹.

W 2023 roku Yoav Gallant, ówczesny minister obrony, ogłosił: (F) „Zwalczamy ludzkie zwierzęta i będziemy działać adekwatnie”, negując tym samym przynależność Palestyńczyków do wspólnoty ludzkiej. Odczłowieczanie całych grup społecznych jest zabiegiem politycznym, który sprzyja legitymizacji przemocy i brutalizacji konfliktu. Proces ten umożliwia systemowe i systematyczne odbieranie ludności cywilnej statusu podmiotu chronionego. Ma na celu redukcję całej grupy ludzi do statusu szkodnika – wszy, szczura czy robaka. Metafora pasożyta, często wykorzystywana w rasistowskiej oraz kolonialnej propagandzie, ma na celu przedstawienie grupy X jako biologiczne zagrożenie dla „organizmu gospodarza” (grupy Y). W ten sposób sama już ich obecność jawi się nie tylko jako niepożądana, lecz wręcz niebezpieczna dla przetrwania całych społeczności. Dehumanizacja tego typu przygotowuje grunt dla społecznej akceptacji działań o charakterze eksterminacyjnym, gdyż pasożyt – jako byt z definicji niepożądany – dla „zdrowia” i „bezpieczeństwa” całości musi zostać usunięty.

(B) „Kiedy zasiedlimy tę ziemię – wszystko, co Arabowie będą mogli zrobić, to biegać jak naćpane karaluchy w butelce” (Rafael Eitan, 1983). Wypowiedź ówczesnego szefa sztabu IDF podczas wystąpienia przed Komisją Spraw Zagranicznych i Obrony Knesetu jest brutalną metaforą entomologiczną – porównanie do „naćpanych karaluchów w butelce” podkreśla dwie istotne kwestie: wizję całkowitego uwięzienia i nieuchronności

⁵⁰ Eli Ben-Dahan to ówczesny członek parlamentu i przyszły wiceminister obrony. W 1936 roku dołączył do podziemnej organizacji Irgun Zvai Leumi w Palestynie, kierowanej przez przyszłego premiera Izraela, Menachema Begina. W czasach brytyjskiej kolonizacji Palestyny (lata 40. XX wieku) został określony przez Brytyjskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych jako „jeden z najbardziej fanatycznych przywódców terrorystycznych” (<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-18661360>, dostęp: 25.05.2025). Członkowie organizacji Irgun Zvai Leumi w 1946 roku wysadzili hotel King David – brytyjską siedzibę w Jerozolimie – powodując śmierć 88 osób (w tym 15 Żydów), a także zamordowali mediatora ONZ, Folke Bernadotte.

⁵¹ Kolonialna administracja wprowadziła sztywnie kategorie etniczne, posługując się pseudonaukowymi teoriami rasowymi. Belgowie, zainspirowani teorią hamityzmu (zakładającą wyższość „hamickich” Tutsi nad „Bantu” Hutu), przyznali Tutsi uprzywilejowaną pozycję w administracji i edukacji. Wprowadzono karty tożsamości z wpisaną przynależnością etniczną, utrwalając tym samym podział. Belgijscy kolonizatorzy w 1919 roku przejęli Rwandę jako rekompensatę wojenną od Niemiec; przez 10 lat zespoły antropologów z Belgii przemierzały Rwandę, mierząc kąty nosów ludzi, typy skrętów włosów i kolor oczu, aby ustalić, kto jest Tutsi, a kto Hutu. Ich tożsamość była umieszczana na ich dowodach osobistych (https://humanityinaction.org/knowledge_detail/the-banality-of-genocide/, dostęp: 25.05.2025).

destrukcji. Obraz karaluchów w zamkniętej przestrzeni nie pozostawia wątpliwości co do przyszłego losu – biegających w panice, osaczonych, bez drogi ucieczki i skazanych na eliminację. Wzmocnienie w postaci słowa „naćpane” potęguje wrażenie braku kontroli ofiar nad własnym losem. Oglądając dziś masakry dokonywane na ludności cywilnej w pobliżu punktów „dystrybucji żywności”, w których Palestyńczycy umierają z głodu i wycieńczenia, z wielkim echem rozbrzmiewa mi w głowie to *zakłęcie*.

To, że (C) „Palestyńczycy są jak wszy, szkodniki i mrówki; trzeba ich wytepić” (Rehavam Ze’evi, 1998), było stwierdzeniem często powtarzającym się w mediach. Ich autor był zwolennikiem teorii „Transferu”, która postulowała masowe wysiedlenia oraz przymusowe deportacje wszystkich Arabów z Palestyny do innych krajów arabskich. W lipcu 2001 roku, w wywiadzie radiowym, Ze’evi odniósł się do ok. 180 tys. Palestyńczyków pracujących i mieszkających nielegalnie w Izraelu, nazywając ich „rakiem” i stwierdzając, że Izrael powinien pozbyć się tych, którzy nie są obywatelami izraelskimi: „w ten sam sposób, w jaki pozbywasz się wszy⁵²”. Ocalała z ludobójstwa w Rwandzie poetka Kim Umutesi apeluje: „Ludzie powinni być ostrożni z mediami. Media mają ogromną władzę⁵³”. W 1959 roku w Rwandzie lider partii politycznej Hutu Aprosoma – Joseph Habyarimana Gitera – otwarcie wezwał do wyeliminowania „robactwa”, określając tak grupę etniczną Tutsi. W tym samym roku wybuchł pierwszy z wielu pogromów Tutsi⁵⁴. Tydzień przed rozpoczęciem rzezi, belgijski dziennikarz Georges Ruggiu w radiu „Radio Television Libre des Mille Collines”, zapowiedział: „Wy, karaluchy⁵⁵, musicie wiedzieć, że jesteście zbudowani z ciała. Nie pozwolimy wam zabijać. Zabijemy was⁵⁶”.

I.2. Zatarcie granicy między *nie-nasz* a *wróg* – oni w s z y s c y są winni

Jednym z kluczowych mechanizmów legitymizacji przemocy w konfliktach kolonialnych, gdzie istnieje silna asymetria władzy i kontroli nad terytorium oraz ludnością, jest proces stopniowego zacierania granicy pomiędzy kategorią *nie-nasz* – czyli *inny*, *obcy* – a kategorią *wróg*. Jest to przykład działania opozycji semiotycznych, autostereotypu *my* i heterostereotypu *oni*, jako kluczowych przeciwstawień w dyskursie (Bartmiński, 2000). Gdy jedna ze stron konfliktu dysponuje znaczną przewagą militarną oraz polityczną, problem legitymizacji przemocy wobec obcego podmiotu staje się fundamentalny (ang. *scapegoating*, czyli tzw. kozioł ofiarny), by uzyskać wsparcie społeczne, unikając tym samym wewnętrznej i międzynarodowej krytyki wobec represji, wywłaszczeń, przymusowych przesiedleń i innych form kontroli (Girard, 1982). W 2024 roku Bezalel Yoel Smotrich posłużył się potężnym narzędziem retorycznej manipulacji, orzekając: (M) „W Gazie są dwa miliony nazistów”. Odnosząc się do żydowskiej pamięci o Zagładzie, izraelski minister finansów uznał Gazańczyków za uosobienie *absolutnego* zła. Jest to najcięższe z możliwych oskarżeń; stworzenie figury zła *absolutnego* buduje wizerunek konfliktu w binarnych kategoriach manichejskich. *Oni* – *absolutnie* źli; *my* – z pewnością ci dobrzy.

⁵² "Israel's tourism minister calls Palestinians 'lice'", Associated Press (2 July 2001).

⁵³ <https://minorityrights.org/rwanda-genocide-2024/> (dostęp: 25.05.2025); ang. *People should be cautious with the media. The media wield immense power.*

⁵⁴ <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2019/04/rwanda-shows-how-hateful-speech-leads-violence/587041/> (dostęp: 25.05.2025).

⁵⁵ Tutsi wielokrotnie byli porównywani do karaluchów; urzędowy język Rwandy, kinyarwanda: *inyenzi*.

⁵⁶ <https://www.theguardian.com/world/2000/jun/02/ewenmacaskill.ianblack> (dostęp: 25.05.2025); fr. *Vous, cafards, vous devez savoir que vous êtes faits de chair. Nous ne vous laisserons pas tuer. Nous vous tuerons.*

Zacieranie granicy między *nie-nasz* a *wróg* działa jako narzędzie psychologiczne i ideologiczne. Obcy traci swoje prawa do bycia traktowanym jako podmiot ludzki czy członek wspólnoty politycznej. Słowa-zakłęcia, które legitymizują stosowanie zbiorowej odpowiedzialności oraz przemocy wymierzonej w całe społeczeństwo:

(Q) „W tej wojnie nie ma cywili” – Doron Keidar, 2024.

(W) „Nie chcemy, z zasady, krzywdzić ludzi niewinnych. W Gazie jednak nie ma prawie nikogo, kto byłby niewinny. Każdy z nich to syn, brat albo sympatyk” – David Amsalem, 2025.

(L) „Nie ma niewinnych, ani w Khan Junis, ani w Saja’iji. Wszyscy zasługują na śmierć. To musi być założenie wyjściowe. Bombardować bez litości z powietrza! Manewry lądowe dopiero po zrównaniu budynków z ziemią” – Revital Tali Gottlieb, 2023.

Psychologiczna rola takiego języka to przygotowanie społeczności w obrębie jednej grupy na akceptację represji, czystek etnicznych, blokad humanitarnych oraz bombardowań obszarów zamieszkałych przez cywilów społeczności grupy drugiej – przedstawiając je nie jako wojenne zbrodnie, ale działania konieczne. „Nie ma niewinnych ludzi”, oznacza zatem, że:

- a) nie ma nikogo,
- b) wszyscy – niezależnie od *absolutnie* niczego – są winni.

Ekstremalnym przykładem dehumanizacji jest retoryka, w której nawet niemowlęta stają się celem wojskowych ataków. Dyskurs absolutyzacji wroga kreuje językowe fundamenty dla normalizacji zbrodni przeciwko ludzkości i w języku właśnie wyraża przesunięcia granic moralnych. W 2025 roku był członkiem parlamentu Moshe Feiglin zadeklarował:

(Z) „W Gazie każde dziecko, każdy niemowlak – jest wrogiem” – Moshe Feiglin, 2025.

Podobne mechanizmy dehumanizacji i absolutyzującej retoryki pojawiały się wielokrotnie w historii, stanowiąc prelude do masowych zbrodni i ludobójstw. Podczas ludobójstwa Ormian (1915-1917) dzieci ormiańskie były określane jako „przyszli buntownicy” czy „żywe zagrożenie”. Szacunkowo w czasie agresji Imperium Osmańskiego zamordowano setki tysięcy ormiańskich dzieci⁵⁷. Niemiecka propaganda nazistowska dehumanizowała żydowskie dzieci, przedstawiając je jako podludzi (niem. *Untermenschen*), „pasożyty⁵⁸” czy „zakażenie społeczne”. W czasie Holokaustu (1939-1945) ok. 1,5 mln żydowskich dzieci zostało zamordowanych przez nazistów III Rzeszy⁵⁹. Podczas ludobójstwa Tutsi w Rwandzie (1994) propaganda Hutu przedstawiała nawet niemowlęta jako „wrogów państwa”. Z radia *Télévision Libre des Mille Collines* nawoływano do eksterminacji całych rodzin Tutsi, uzasadniając to potrzebą „oczyszczenia kraju”. Podczas 100-dniowego ludobójstwa w Rwandzie mordowano 6-8 tys. osób dziennie (Des Forges, 1999). Od 7 października 2023 roku do maja 2025 roku (w wyniku dziesiątek tysięcy bombardowań Strefy Gazy – w tym dzielnic mieszkalnych, obozów dla uchodźców,

⁵⁷ Akçam, Taner. *A Shameful Act: The Armenian Genocide and the Question of Turkish Responsibility*. Metropolitan Books, 2006.

⁵⁸ „Naziści przedstawiali Żydów jako podludzi, niebezpieczne robactwo i pasożyty, używając obrazów, które ich odczłowieczały i podsycaly nienawiść”, [w:] Browning, Christopher R. – *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland* (1992).

⁵⁹ <https://unis.unvienna.org/unis/en/pressrels/2012/unissgsm316.html> (dostęp: 25.05.2025).

szpitali, szkół i schronisk UNRWA⁶⁰, inwazji lądowej, ostrzału z broni snajperskiej oraz dronów⁶¹, śmierci w wyniku oblężenia⁶²) Izrael zamordował *co najmniej 16 i pół tysiąca palestyńskich dzieci*⁶³ – spośród których prawie tysiąc stanowią niemowlęta. W tym czasie, co godzinę zabijane było palestyńskie dziecko, a 24 listopada 2024, NPR (National Public Radio) podało zeznanie brytyjskiego chirurga Nizam Mamode⁶⁴”.

Według badań *Geocartography Knowledge Group* Uniwersytetu Stanowego Pensylwanii przeprowadzonych w maju 2025 roku – 82% badanych Żydów popiera wysiedlenie Gazy, a 56% opowiedziało się za wysiedleniem arabskich obywateli Izraela. Prawie połowa ankietowanych (47%) uważa, że armia izraelska powinna „zabijać wszystkich mieszkańców zdobytego miasta⁶⁴” – co drugi respondent badania reprezentującego izraelskich Żydów jest zdania, że armia Izraela powinna zajmować miasta i wsie, po czym mordować w s z y s t k i c h, w tym każde palestyńskie dziecko.

I.3. Czystki etniczne jako przykład masowej represji

Miesiąc przed ludobójstwem Tutsi w Rwandzie, Noël Hitimana z RTLIM ogłosił przez radio: „W dniu, w którym ludzie powstaną i nie będą już was chcieć, Tutsi, gdy będą was nienawidzić jako jedność i z głębi serca... Zastanawiam się, jak uciekniecie⁶⁵”. Życzenie usunięcia całej grupy ludności premier Izraela Levi Eshkol wyraził już w 1967 roku: (A) „Chcę, żeby wszyscy odeszli, nawet jeśli mieliby polecieć na księżyc”.

Mechanizmy powszechnie akceptowanej mowy nienawiści są obecne w wielu wypowiedziach skierowanych przeciwko narodowi palestyńskiemu – przede wszystkim w odniesieniu do mieszkańców Strefy Gazy. Przerażającym przykładem radykalnego dyskursu masowych represji jest poniższy cytat posła Knesetu: (O) „Wy umrzecie, wasze dzieci umrą, wasze wnuki umrą – nie będzie państwa palestyńskiego, nie będzie!” (Hanoch Milwidsky). W 2024 roku wykrzyczał te słowa podczas posiedzenia Knesetu, za co nie spotkały go żadne konsekwencje parlamentarne. Z perspektywy krytycznej analizy dyskursu (Fairclough, 1995) jest to narracja reprodukcji struktur dominacji i władzy, poprzez którą społeczności internalizują i normalizują zbrodnie przeciwko ludzkości; w tym przypadku – *eksterminację całych pokoleń*.

Masowe represje w projektach kolonialnych i supremacjonistycznych reżimach stanowią nie tylko środek odwetu, ale narzędzie inżynierii demograficznej oraz wyraz siły i kontroli nad populacją (Mamdani, 2001). Poniższe zapowiedzi czystek etnicznych stanowią polityczno-symboliczny fundament dla systemowego wymazywania Palestyńczyków – najpierw z Palestyny, teraz z getta Strefa Gazy. Minister finansów otwarcie wskazuje na państwową politykę zniszczenia: (V) „Nie pozwolimy im odbudować [Gazy] (...). Nic się nie rusza, a to, co się rusza – umiera. To wszystko. Zostaje zaatakowane i unicestwione” (Bezalel Yoel Smotrich, 2024). *Oczyszczanie przestrzeni z palestyńskich*

⁶⁰ The United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East – agencja ONZ do spraw Pomocy Uchodźcom Palestyńskim na Bliskim Wschodzie.

⁶¹ Eyewitnesses say Israel is using sniper drones in Gaza (https://www.vpm.org/npr-news/npr-news/2024-11-19/witnesses-say-israel-is-using-sniper-drones-in-gaza-and-theyre-shooting-civilians?utm_source=chatgpt.com, dostęp: 25.05.2025).

⁶² Po 7.10.2023 Izrael całkowicie odciął wodę, prąd, paliwo, w tym dostawy leków i żywności do Strefy Gazy.

⁶³ UNICEF podkreśla, że te liczby mogą być niedoszacowane, gdyż wiele ciał nadal znajduje się pod gruzami, a dostęp do niektórych obszarów jest ograniczony.

⁶⁴ <https://www.haaretz.com/israel-news/2025-05-28/ty-article-magazine/.premium/yes-to-transfer-82-of-jewish-israelis-back-expelling-gazans/00000197-12a4-df22-a9d7-9ef6af930000?ts=1748535820781> (dostęp: 25.05.2025).

⁶⁵ <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2019/04/rwanda-shows-how-hateful-speech-leads-violence/587041/> (dostęp: 25.05.2025).

mieszkańców nie funkcjonuje jedynie w sferze symbolicznej – proces unicestwiania jest całkiem fizyczny; nie jest groźbą, a jedynie stwierdzeniem faktu. Avi Dichter, minister rolnictwa, w 2023 roku zapowiedział: (J) „Wdrażamy Nakbę Gazy”. Nakba (1948) jest dla Palestyńczyków słowem określającym katastrofę narodową i wyrazem głębokiej traumy, podczas której zamordowano co najmniej kilkanaście tysięcy ludzi, a zmuszonych do ucieczki zostało 700-750 tys. osób (co stanowiło ok. 80% ówczesnej populacji). To tak, jakby zapowiedzieć “Wdrażamy Holokaust Izraela”.

Językowa oraz moralna asymetria, wynikająca ze społeczno-politycznych uwarunkowań, określa normatywne ramy, które niemal jednoznacznie definiują, co może być wypowiedziane – porządek dyskursu (Michel Foucault, 2002). Zarówno Nakba⁶⁶, jak i Holokaust stanowią przykład figur metatekstualnych, pełniąc tym samym centralną rolę w legitymizacji państwa Izrael (przez państwo Izrael). Daniella Weiss mówi wprost: (X) „A więc, jaki jest następny krok? Walczyć, podbijać, osiedlać się. Pytam was: co jest w syjonizmie poza osadnictwem? Podstawą syjonizmu jest osadnictwo. Osadnictwo w Galilei, osadnictwo w Judei i Samarii, osadnictwo na Wzgórzach Golan. Gdzie powinniśmy osiedlać się teraz? W Gazie, w Libanie i w Syrii” (2025). Manifestacja żydowskiej supremacji znalazła swój wydzźwięk również w słowach ministry ds. *równości społecznej* May Golan, która ogłosiła: (P) „Osobiście jestem dumna z ruin Gazy” (2024). Ówczesny minister *dziedzictwa* Amihai Eliyahu obwieścił, że (I) „Zrzucenie bomby atomowej na Gazę to jedna z możliwości” (2023).

I.4. Ludobójcza polityka (za)głodzenia ludności cywilnej

Dnia 6 maja 2025 roku Rzecznik Agencji Narodów Zjednoczonych ds. Pomocy Uchodźcom Palestyńskim (UNRWA) Adnan Abu Hasna poinformował, że ponad 66 tys. dzieci w Strefie Gazy cierpi z powodu skrajnego niedożywienia. Setki tysięcy Palestyńczyków jedzą jeden posiłek co 2 lub 3 dni, gdyż **2 marca 2025 roku Izrael zablokował dostawę żywności – z wodą włącznie** – i od tego czasu blokuje przejścia graniczne do Stref Gazy dla dostaw jedzenia, wody i lekarstw, wywołując katastrofę humanitarną⁶⁷. Absolutne oblężenie.

23 maja 2025 roku Philippe Lazzarini – Komisarz Generalny UNRWA, zaapelował:

Ludzie w Gazie są głodzeni i pozbawieni podstawowych rzeczy, w tym wody i leków, od ponad 11 tygodni. Matki i ojcowie nie mają jedzenia dla swoich dzieci. Starsi ludzie umierają z powodu braku leków. Obecnie dostarczana pomoc to igła w stogu siana. [...] Ratowanie życia musi być ważniejsze od planów wojskowych i politycznych. Ludzie w Gazie nie mogą dłużej czekać⁶⁸.

⁶⁶ Organizacje i projekty edukacyjne upamiętniające czystki etniczne Nakby spotykają się w Izraelu z ograniczeniami finansowymi oraz sankcjami politycznymi, według wprowadzonego w 2011 roku prawa *Nakba Law*.

⁶⁷ W niedzielę 18 maja 2025 roku jedynie pięć ciężarówek z pomocą humanitarną zostało dopuszczonych do Gazy, podczas gdy standardowo wjeżdżało 500 pojazdów dziennie. Ten symboliczny gest umożliwienia ograniczonego wjazdu jest przez wielu interpretowany jako działanie mające na celu stworzenie pozorów spełniania międzynarodowych zobowiązań humanitarnych. W rzeczywistości setki ciężarówek z niezbędnymi zasobami pozostają zablokowane na przejściach granicznych przez siły wojskowe, ministrów oraz aktywistów izraelskich – którzy walczą o zagłodzenie całej Gazy (<https://www.unognewsroom.org/story/en/2652/gaza-heal-th-update-unrwa-ocha-who>, dostęp: 09.01.2026).

⁶⁸ <https://www.unrwa.org/newsroom/official-statements/unrwa-commissioner-general-gaza-aid-going-now-nee-dle-haystack> (dostęp: 25.05.2025), ang. *The people of Gaza have been starved and deprived of the basics including water and medicines for more than 11 weeks. Mothers and fathers have run out of food for their children. Older people died because of lack of medicines. The aid going in now is a needle in a haystack. (...) Saving lives must overtake military and political agendas. The people of Gaza cannot wait any longer.*

W Strefie Gazy woda, podstawowy zasób egzystencjalny, stała się narzędziem kontroli i dominacji. Kontrola wody oznacza kontrolę życia. Destabilizacja lokalnych struktur społeczno-ekonomicznych mająca na celu uczynienie całkowicie zależnymi od okupanta. Normalizowanie przemocy na poziomie systemowym: dyskurs unieważnienia ofiary i legitymizacji agresji jako „odwetowej”. Retoryczna próba uzasadnienia przemocy wobec Palestyńczyków przez przypisanie im winy za własne cierpienie. Manifestacja siły typowa dla kolonialnych systemów, mająca na celu karanie za opór, bunt czy działalność niepodległościową⁶⁹.

Cytowane wypowiedzi stanowią skrajnie radykalny przykład militaryzacji dyskursu, w którym zagłada całej populacji cywilnej rozpatrywana jest jako realna, strategiczna opcja. Foucault wprowadził pojęcie biopolityki jako formy władzy (1976), która skupia się na zarządzaniu populacją jako całością, regulując procesy biologiczne (narodziny, śmierć, zdrowie, choroby) i dostęp do podstawowych zasobów niezbędnych do życia, tj. żywność i woda. Biopolityczna władza steruje całą dynamiką, a przemoc strukturalna determinuje nie tylko życie i śmierć, ale także formę, w jakiej się one realizują. 25 listopada 2023 roku Revital Tali Gottlieb nawoływała: (K) „Natychmiast zatrzymać wszystko, ponowić całkowitą blokadę. Przywrócić rozkaz otwarcia ognia do *wszystkich* nadchodzących Palestyńczyków w północnej Strefie Gazy”. 1 czerwca 2025 roku 39-letni Mahmoud (pacjent organizacji Lekarze bez Granic i ojciec ósemki dzieci) relacjonował:

Jestem zwykłym obywatelem, absolwentem uniwersytetu, jestem żonaty. Mam dzieci – dzieci, których nawet nie mogę nakarmić. Wyszedłem, tak jak wszyscy inni. Mówili, że jest amerykańska pomoc i inne wsparcie. Nie wiedziałam dokładnie, co to jest, po prostu wyszedłem coś zdobyć. **Po worek mąki albo puszkę konserw dla dzieci.** Szliśmy godzinami. Idąc, automatycznie płaczesz. Nie tylko ze swojego powodu – za ludzi, za nas wszystkich. Na piasku blisko morza, **nagle zostałem postrzelony. Dwa strzały w nogę. Nikt nie mógł mi pomóc ani mnie nieść. Bo wszyscy – wszyscy – byliśmy wyczerpani.**

To była totalna katastrofa. To jak oglądanie filmu fantasy. Horrorów. Filmów o zombie. Ludzie uciekają, przerażające sceny. Niezależnie od tego, jak bardzo to opiszesz lub wytłumaczysz, po prostu nie da się tego wyrazić słowami⁷⁰.

⁶⁹ Izrael kontroluje niemal wszystkie zasoby wodne na terytoriach okupowanych i drastycznie ogranicza dostęp Palestyńczykom; od 1967 roku wydawanie zezwoleń na wiercenie studni i korzystanie z wody na terenach palestyńskich leży w rękach izraelskiego wojska i administracji cywilnej. Palestyńczycy często nie dostają pozwoleń na budowę nowych ujęć wody czy naprawę istniejących instalacji. Amnesty International w raporcie *Troubled Waters – Palestinians Denied Fair Access to Water* (2009) dokumentuje, że Palestyńczycy na Zachodnim Brzegu mieli dostęp do średnio zaledwie jednej czwartej wody w porównaniu do izraelskich osadników.

⁷⁰ <https://lekarze-bez-granic.pl/wp-content/uploads/msf-gaza-thisisnotaid-final.pdf> (dostęp: 09.08.2025), ang. *I'm an ordinary citizen, a university graduate, married. I have children – children I can't even feed. I went out just like the rest of the people. They told me there was American aid and other assistance. I didn't know what exactly, I just went to get some. To get a bag of flour or a box of canned food for the kids. We walked for hours. As you're walking, you cry automatically. Not just for yourself – for the people, for all of us. In the sand near the sea, suddenly I was shot. I was shot twice in the leg. No one could help me or carry me. Because everyone – everyone – was exhausted. It was an absolute disaster. It's like you're watching a fantasy movie. Horror films. Zombie movies. People running, terrifying scenes. No matter how much you describe or explain, you just can't put it into words.*

Według badania przeprowadzonego przez Israel Democracy Institute (IDI) w lipcu 2025 roku – 79% izraelskich Żydów nie jest zaniepokojonych doniesieniami o głodowaniu ludności palestyńskiej w Strefie Gazy⁷¹. W czerwcu tego samego roku 64% respondentów badania Hebrew University of Jerusalem stwierdziło, że nie widzi potrzeby zwiększania relacjonowania cierpienia cywilów w Gazie⁷². 10 sierpnia 2025 roku Izrael dokonał zamachu bombowego na kolejnych pięciu dziennikarzy Al Jazeera, którzy podczas ataku pracowali w namiocie przeznaczonym dla prasy. Od 7 października 2023 roku ponad 270 dziennikarzy i pracowników medialnych zostało zamordowanych podczas dokumentowania izraelskich zbrodni⁷³.

Podsumowanie

Analiza diachroniczna ukazuje, że dyskurs dehumanizacji Palestyńczyków nie jest statycznym fenomenem, a dynamicznie przekształcającym się instrumentem polityczno-wojskowym. Metaforyczna reprezentacja “insektyzacji”, ewoluując w kierunku języka performatywnego, ujawnia mechanizmy dyskursywne, które konstytuują język jako narzędzie legitymizacji przemocy i redefiniuje ramy moralne społeczności politycznej. W konsekwencji, język performatywny staje się narzędziem biopolitycznym, w którym symboliczne odczłowieczenie bezpośrednio przygotowuje grunt pod politykę systemowego wykluczania i represji; pierwotnie marginalne, staje się stopniowo centralnym elementem strategii politycznej. Proces ten nie ogranicza się jedynie do retoryki jawnej przemocy; obejmuje też subtelne strategie eufemizacji i naturalizacji agresji, stopniowo konsolidując narrację, w której kategoria “wróg” rozszerza się, tym samym przygotowując społeczność do akceptacji i współdziałania w działaniach represyjnych, eksterminacyjnych, ludobójczych.

Niniejszy rozdział nie powstał z powodu „zainteresowania tematem”, a poczucia intelektualnego i etycznego *obowiązku* wobec narastającej katastrofy humanitarnej w Strefie Gazy. W realiach zbrodni przeciwko ludzkości i nikłej reakcji instytucji międzynarodowych *koniecznością* staje się podtrzymywanie debaty publicznej i badawczej. W tym miejscu nie sposób nie postawić pytania: Jak można rozwiązać problem – gdy nie został on oficjalnie nazwany ani powszechnie uznany – pozostając tym samym *niewidzialnym* w dyskursie publicznym?

W obliczu relatywizacji i usprawiedliwiania ludobójczych praktyk, przywołam przemowę prezydenta Rwandy:

Wiedzą wszyscy – którzy chcą wiedzieć – że są ludzie, których tutaj nazywano karaluchami. Nazwa karaluch była zarezerwowana dla określonej grupy ludzi. A kiedy zabijali, zabijali karaluchy. Tak mówili – i mówili to publicznie. Jak można zaprzeczyć temu, że było to ludobójstwo Tutsi? Jak można to kwestionować? Jak można o tym dyskutować?⁷⁴.

⁷¹ <https://en.idi.org.il/articles/60357> (dostęp: 12.08.2025).

⁷² <https://www.haaretz.com/israel-news/2025-06-10/ty-article/.premium/64-of-israelis-see-no-need-for-more-reporting-on-gazans-sufferings/00000197-59e8-deed-a9bf-5def9d770000> (dostęp: 12.08.2025).

⁷³ <https://www.aljazeera.com/news/2025/8/11/here-are-the-names-of-the-journalists-israel-killed-in-gaza> (dostęp: 12.08.2025).

⁷⁴ <https://www.paulkagame.rw/kwibuka28-remarks-by-president-kagame-7-april-2022/> (dostęp: 25.05.2025); ang. *Everybody knows, those who want to know, there are people who were called cockroaches here. The name cockroach was reserved for a specific group of people. And when they were killing, they were killing cockroaches. This is what they were saying. They were saying it publicly. To say that it was a genocide targeting Tutsis, how can it be wrong? How can it be questioned? How can it be argued about?*

Gdy świat odkrył obozy zagłady III Rzeszy, wszyscy powtarzali, że nie wiedzieli; wy będziecie mogli powiedzieć jedynie, że choć wiedzieliście – nie poświęciliście temu nawet *słowa* komentarza.

Bibliografia

- Abu-Lughod, L. (red.). (2007). *Nakba: Palestine, 1948, and the Claims of Memory*. Columbia University Press.
- Achcar, G. (2010). *The Arabs and the Holocaust: The Arab-Israeli War of Narratives*. Saqi Books.
- Austin, J.L. (2003). *How to Do Things with Words*. Harvard University Press.
- Barkan Elazar (red.). *The Specter of Genocide: Mass Murder in Historical Perspective*. Cambridge University Press.
- Bartmiński, J. (2000). *Polszczyzna potoczna. Z zagadnień socjolingwistyki tekstu*. Wydawnictwo UMCS.
- Bartmiński, J. (2009). *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bauman, Z. (1989). *Modernity and the Holocaust*. Polity Press.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Harvard University Press.
- Browning, C. R. (1992). *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland*. HarperCollins.
- Butler, J. (1990). *Frames of War: When Is Life Grievable?* Verso.
- Chalk, F., Jonassohn, K. (1990). *The History and Sociology of Genocide: Analyses and Case Studies*. Yale University Press.
- Cohen, S. (2001). *States of Denial: Knowing about Atrocities and Suffering*. Polity Press.
- Des Forges, A. (1999). *Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda*. Human Rights Watch.
- Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*. Longman.
- Feldman, O.S. (2020). *Islamophobia and Racism in Israel: Historical and Contemporary Perspectives*. Routledge.
- Finkelstein, N.G. (2018). *Gaza: An Inquest into Its Martyrdom*. University of California Press.
- Foucault, M. (1976). *Historia seksualności. Tom 1: Wola wiedzy*. Wydawnictwo Aletheia.
- Foucault, M. (2002). *Porządek dyskursu*. Wydawnictwo Słowo/Obraz Terytoria.
- Girard, R. (1986). *The Scapegoat*. Johns Hopkins University Press.
- Gordon, N., Perugini, N. (2019). *The Human Right to Dominate: The Legal Construction of Colonialism in Israel-Palestine*. Routledge.
- Haslam, N. (2006). Dehumanization: An integrative review. *Personality and Social Psychology Review*, 10(3), 252-264.
- Khalidi, R. (1997). *Palestinian Identity: The Construction of Modern National Consciousness*. Columbia University Press.
- Lakoff, G., Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.
- Lipstadt, D. (1993). *Denying the Holocaust: The Growing Assault on Truth and Memory*. Penguin Books.
- Mamdani, M. (2001). *When Victims Become Killers: Colonialism, Nativism, and the Genocide in Rwanda*. Princeton University Press.
- Morris, B. (2001). *Righteous Victims: A History of the Zionist-Arab Conflict, 1881-2001*. Vintage Books.
- Pappé, I. (2006). *The Ethnic Cleansing of Palestine*. Oneworld Publications.
- Power, S. (2002). *A Problem from Hell: America and the Age of Genocide*. Basic Books.
- Rothberg, M. (2009). *Multidirectional Memory: Remembering the Holocaust in the Age of Decolonization*. Stanford University Press.
- Roy, S. (2004). *Hamas and Civil Society in Gaza: Engaging the Islamist Social Sector*. Princeton University Press.
- Said, E. (1976). *The Question of Palestine*. Vintage Books.
- Schabas, W. (2000). *Genocide in International Law: The Crime of Crimes*. Cambridge University Press.
- Straus, S. (2006). *The Order of Genocide: Race, Power, and War in Rwanda*. Cornell University Press.

VI. THE SELECTED CHARACTERISTIC TRAITS OF POPULAR SCIENCE DISCOURSE ON THE BASIS OF TWO RELATED MEDICAL SUBFIELDS

(*Edyta Woźniak*¹)

Streszczenie

Nie ulega wątpliwości, że ze względu na to, iż teksty medyczne odznaczają się specjalistyczną terminologią oraz swoistym stylem (cf. Fischbach, 1998; Gotti, 2016; Mishler, 1985; van Hoof, 1998a, 1998b; Wang, Liang, Ge, 2008), a także mają na celu przybliżenie lub opis czasem bardzo skomplikowanych procesów chorobowych, mogą powodować wiele problemów związanych z ich poprawnym rozumieniem. Styl popularnonaukowy z kolei jest postrzegany jako narzędzie popularyzacji wiedzy stosowany w celu ułatwienia skomplikowanych elementów nauki. Aby uczynić treści medyczne bardziej przystępnymi dla osób spoza środowiska medycznego, istnieje więc możliwość osadzenia go w ramach popularnonaukowego dyskursu. Taka koncepcja wymaga jednak nie tylko bardziej opisowego charakteru medycznego kontentu, lecz także atrakcyjności danych, które zachęcą potencjalnego czytelnika. Nasuwa się też pytanie, jakie inne rozwiązania zostały wprowadzone, by uatrakcyjnić wiedzę naukową.

Niniejszy rozdział ma na celu charakterystykę wybranych cech stylu popularnonaukowego na przykładzie artykułów medycznych z zakresu ginekologii i położnictwa oraz medycyny estetycznej.

Summary

There is no denying that medical writing might pose substantial comprehension problems for non-specialists in medical subfields due to the fact that it frequently describes internally complicated phenomena and health-related issues. What is more, its specialized terminology and collocations may appear to be ambiguous for a potential recipient (cf. Fischbach, 1998; Gotti, 2016; Mishler, 1985; van Hoof, 1998a, 1998b; Wang, Liang, Ge, 2008). Popular science writing seems to be perceived as a style whose key role is to popularize science and contribute to a better understanding of challenging information. Therefore, in order to make medical content more accessible and comprehensible for non-professionals, it is possible to place it within the framework of popular science discourse. However, such concept demands for not only more descriptive character for already scientific studies, but also more attractive representation of medical data. Therefore, the question arises what solutions have been utilized so as to make scientific content more appealing.

Hence, one of the main aims of the current chapter is to describe the selected key characteristics of popular science style based on medical texts from two related medical subfields, gynecology and obstetrics, and aesthetic medicine accordingly.

Introduction

Since the beginning of the second half of XVIII century, the main assumptions of spreading scientific style have undergone some changes connected with various reasons such as, political situation of Poland, the awareness of Polish citizens, and their level of education (Gajda, 1990, p. 35). First of all, popularization of Polish during partitions aimed to protect national both language and traditions (Suchodolski, 1979; Pólturzycki, 1994, p. 38; Starzec, 1999, p. 40; Pólturzycki and Wesołowska, 2000, p. 24; Gajda, 2008,

¹ Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu.

p. 40) which further changed into the willingness to educate uneducated people (Cyboran, 2008). Finally, the main aim of popularizing science became the idea to appeal not only to specialists in a particular field, but to everybody else independently on status, age and educational level (Karaś, 1995, p. 94).

The activities to spread science were not only conducted by universities, social and learned societies (Cyboran, 2008, pp. 39-46), but also by publishing companies (Starzec, 1999, p. 41; cf. Cyboran, 2008, p. 40). Currently in Poland, there are many organizations² dealing with popularization of science which is mainly arranged in order to evoke national awareness about scientific achievements and developments in different scientific fields.

As popular science writing occurs to be more available, and easier to comprehend for a potential reader, there may arise some questions concerning the distinctive features of the content which provokes the process of both clarity and comprehensibility for non-specialists.

Therefore, the main aim of the current article is to provide the selected characteristic traits of popular science register on the basis of two related medical subfields, namely gynaecology and obstetrics, and aesthetic medicine accordingly.

I. The definition of popular science style

The typology of the language, which is still the subject of discussion, selected a variety of functional styles, mainly colloquial, artistic, formal, scientific (Bartmiński, 1993; Wilkoń, 2000; Gajda, 2008, p. 49), journalistic, religious (Gajda, 1995), media, rhetorical, and official ones (Witosz, 2009, p. 193). The above mentioned classification acknowledged popular science style as one of the subcategory of scientific discourse (Gajda, 1993, p. 181; Mikołajczak, 1990, p. 14; Starzec, 1999, p. 31; Bołtuć, 2015, p. 11). Therefore, the exact definition of popular science writing seems to be challenging to establish.

First of all, it would be important to commence from mentioning the general definition of the process called *popularization* which appears to be crucial in shaping popular science style. Thus, it may be understood as “a vast class of various types of communicative events or genres that involve the transformation of specialized knowledge into ‘everyday’ or ‘lay’ knowledge” (Calsamiglia, Van Dijk, 2004, p. 370). Such ‘lay’ knowledge “can be achieved through different strategies, namely explanations, definitions or denominative variants” (Gonzalez, 2015, p. 70).

Due to the socio-cultural changes and different life attitudes, the borders between substyles are vanishing. Both mass media and new spheres of communication provoke the feeling that pop sci style fails to be firmly set only in a limited context, but it refers to all possible cultural perspectives (Witosz, 2009, p. 265; Gajda, 2008, p. 11). What is more, it tends to create the noticeable distance towards the field of science simultaneously approaching the colloquial knowledge (Gajda, 1999, p. 14). Thus, one of the definition mentioned by Nocoń (2009) may be that popular science style is focused on a non-specialist who by gathering the essential knowledge from a professional is susceptible to altering cognitive approaches (Nocoń, 2009, p. 32).

² Those are, for example, *Polska Akademia Nauk* English ‘Polish Academy of Sciences’, *Polska Akademia Umiejętności* English ‘Polish Academy of Arts and Sciences’, *Komitet Badań Naukowych* English ‘State Committee for Scientific Research’, *Polska Fundacja Upowszechniania Nauki* English ‘Foundation for the Promotion of Science’, *Rada Upowszechniania Nauki* English ‘Council for the Promotion of Science’.

Pop sci may be also considered as the intermediary means of passing the information in relation between the science and society that is why it allows for all the solutions that would help the recipient to understand the text appropriately. In addition, the emphasis is placed on building the relations with a interlocutor and focus on fulfilling the cognitive expectations (Starzec, 2013, p. 82).

Almost the same definition is mentioned in the dictionary of the Polish language which claims that popular science style of writing presents all scientific issues so that it is easily comprehended by the language user (<https://sjp.pwn.pl/sjp/popular-nonaukowy;2572114>). On the other hand, Bartmiński (1981) pays attention mainly to the complexity of popular science and defines it as the combination of colloquial style elements with those characteristic for scientific writing (Bartmiński; in: Bołtuć, 2015, p. 11).

II. The description of the corpus

The current corpora which form the basis for the present article was either created and compiled by the present author. It comprised 175 articles (196 462 words) related to the medical subfield of gynaecology and obstetrics, and 211 articles (196 922 words) embodied medical subfield of aesthetic medicine. The corpora were diverse considering topics in a particular medical subfield. Among gynaecology and obstetrics, the articles discussed pregnancy and delivery issues, gynaecological surgeries and operations, hormones, treatments and methods of treatment, infertility and therapies, contraception and medicaments, and others; while amid aesthetic medicine, the articles embodied beauty, face and body therapies and treatment, aesthetic cosmetology, injuries and operations, therapies, and other related issues. The language of all the articles was semi-formal.

The size of two corpora altogether was equal to 393 384 words comprehended as the sequence of letters divided by space which for some may occur to be not enough to draw necessary conclusions. Nevertheless, in accordance with the present author's view, two related medical corpora appeared to be lexically efficient to speculate (cf. Zabawa, 2019; 2024; Pęzik, 2013, pp. 47-50) due to the fact that any further exploration would only result in the enrichment of each corpus with additional examples.

The articles involved in the current corpora were both read and analyzed by the present author, and all instances considering some characteristic traits of popular science style concerning medicine were identified and noted down. The examples of borrowings, acronyms and abbreviations, internationalisms were identified with the help of the set of criteria (cf. Zabawa, 2015, pp. 313-314; Witalisz, 2016). In addition, the dictionaries, mainly WSJP PAN, SJP PWN, SJPDor, OED, and other specialized ones, SPNiOM, were appeared to be of much help.

III. The characteristics of popular science style of writing

Popular science texts tend to be classified as types of socio-cultural activities continuously changed and formed in accordance with the latest trends determined by both mass media and social demands.

Commercial abstractness (Piekot, 2002, p. 48) might be the first significant trait typical for pop-sci genre. It generally refers to recipient's values, interests, expectations, sensitivity, age and the scientific knowledge (Starzec, 1999, p. 283), therefore, everything which appears to be colorful, repeated, and glamorous is inclined to appeal to a potential

language recipient (Pisarek, 2000, pp. 218-219). Such charm of the information might be accomplished on semiotic, semantic and structural levels of a given expression, especially via:

1. the selection of attractive subject matters (Starzec, 1999, p. 284), for example, *Jak szybko zajść w ciążę? 5 porad od lekarzy – to pomaga zajść w ciążę* (medonet.pl/ciaza-i-dziecko,jak-szybko-zajsc-w-ciaze--5-porad-od-lekarzy---to-pomaga-zajsc-w-ciaze,artykul,02764867.html) English ‘How to quickly get pregnant ? 5 tips from doctors – it helps to get pregnant’;

2. the exposure of elements appealing to the audience (Piekot, 2002, p. 49), for example,

Wiele osób jest świadomych roli **badan prenatalnych** w opiece nad ciężarną i jej dzieckiem. Mniej powszechnie znane, ale nie mniej ważne są badania prekoncepcyjne. To diagnostyka zalecana kobietom i ich partnerom, zanim para zacznie starać się o dziecko. Dzięki badaniom można ocenić ogólny stan zdrowia, a także wykluczyć nieprawidłowości, które mogą utrudniać poczęcie lub być groźne w czasie ciąży³ (medonet.pl/ciaza-i-dziecko,jak-szybko-zajsc-w-ciaze--5-porad-od-lekarzy---to-pomaga-zajsc-w-ciaze,artykul,02764867.html.feed)

English ‘A lot of people aware of the role of prenatal tests in the care of a pregnant woman and her child. Less popular, but still very important are preconception tests. Those are diagnostic procedures devoted for women and their partners before they start trying to have a baby. Thanks to such tests, it is possible to evaluate overall health and identify any abnormalities that may hinder conception or pose risks during pregnancy’⁴,

3. the emphasis placed on useful parts of a discovery (Starzec, 2002, p. 28), for instance,

Zdrowy styl życia jest kluczowy, jeśli para stara się o dziecko. Dotyczy to zarówno kobiet, jak i mężczyzn

Aby zwiększyć szanse na ciążę, warto zacząć od badań

Eksperti mówią, że kluczowe jest też ograniczenie stresu w codziennym życiu, a także dbanie o sferę intymności w związku

Więcej takich artykułów znajdziesz na stronie głównej Onet.pl (medonet.pl/ciaza-i-dziecko,jak-szybko-zajsc-w-ciaze--5-porad-od-lekarzy---to-pomaga-zajsc-w-ciaze,artykul,02764867.html)

English ‘Healthy lifestyle is a key method in the process of trying to have a baby. It refers to both men and women.

To increase the chances of getting pregnant, it is worth starting from testing.

Experts claim that the key thing is the reduction of stress in daily life, and taking care of intimacy in the relationship.

More such articles can be found in the main board Onet.pl’

4. the simplification and limitation of the knowledge (cf. Piekot, 2002, p. 41; Starzec, 2002, p. 30), for example, *Zadbanie o higieniczny, zrównoważony tryb życia to podstawowe zadanie dla przyszłych rodziców* (medonet.pl/ciaza-i-dziecko,jak-szybko-zajsc-w-ciaze--5-porad-od-lekarzy---to-pomaga-zajsc-w-ciaze,artykul,02764867.html) English ‘Taking care of hygienic, balanced lifestyle is the basic task for future parents’);

³ The original form of the fragment was maintained.

⁴ All the translations made by the present author.

5. the selection of the content considering the latest trends (cf. Wojtak, 2004, 2008; Witosz, 2009a, p. 169);

6. the incorporation of ‘infotainment method’ (cf. Starzec, 2002, p. 309; Filipczuk, 2002; Bogołębska, 2010), for example, *Czy rzeczywiście jest to zabieg, który ma same zalety? Dalszy ciąg materiału pod wideo* (kobieta.onet.pl/nici-cog-lifting-cena/vvlyhn2) English ‘Is it really an injury which has only advantages? More about it under the video’;

7. the implementation of additional supplements to the main text, for example, digressions (Starzec, 1999, p. 199) like in the example, *Poza tym organizm matki reaguje inaczej niż przy porodzie naturalnym. Pojawiają się trudności z laktacją czy obkurczaniem macicy* (dziecko.medonet.pl/porod/przebieg-porodu/porod-naturalny-przygotowanie-przebieg-zalety-powiklania-porod-naturalny-po-cesarskim/h7csjqs) English ‘Despite that the organism may react differently than in case of natural delivery. There may occur some difficulties with lactation or uterine contraction’;

8. the choice of alluring titles and captions (Starzec, 1999, pp. 172-178; Zaśko-Zielińska, 2000; Majkowska, 2000, pp. 232-233) occurring in varied formats (Witosz, 2009a, p. 169; Wojtak, 2004, pp. 21-23, 2008; Stanulewicz, 2002), for instance, *Piękne piersi bez skalpela* (kobieta.onet.pl/uroda/piekne-piersi-bez-skalpela/8p1c5b) English ‘Beautiful breast without the scalpel’;

9. the usage of visual effects (cf. Bauer, 2000; Bołtuć, 2015, p. 11), for example,

Figure 1. One of the visual effect in the article *Nici COG: liftingujące z haczykami – efekty, opinie, ceny* English ‘COG threads equals to anti-ageing procedure. Price, opinions, and effects’. Source: kobieta.onet.pl/nici-cog-lifting-cena/vvlyhn2 (date of access: 09.08.2025).

Nici COG, czyli zabieg odmładzający Twój wygląd. Cena, opinie i efekty
English ‘COG threads equals to anti-ageing procedure. Price, opinions, and effects’

10. the domination of active over passive voice so as to make the content more transparent and easier to follow for a broad audience (Starzec, 1999, p. 35; Bołtuć, 2015, p. 11).

The content might be also more creative if followed by an intriguing story line. Popular science texts may have a hybrid character. It means that the content exposes the mixture of science, colloquial and journalistic styles (Starzec, 1998, p. 141, 2002, p. 30). In addition, informative function is merged with phatic and didactic ones (Starzec, 2002a, p. 303). Popular science texts after being published very often become repeated, commented and interpreted in many different ways (Starzec, 2002, p. 308). Interactivity is a phenomenon which relates to a feedback given by a recipient as a reaction to a certain publication. It may appear in form of a letter, an email, a phone conversation, a chat

or a comment (Witosz, 2009, p. 161). Thus, it seems crucial to mention that popular science messages are spread through various channels of communication (press, radio, TV, internet) and in forms of either verbal and nonverbal means. Each of the channel is distinctive so that the scientific content has to be presented differently to be understood by the public (Witosz, 2009, p. 158). That is why language comprehension has been acknowledged as the most important variable (Starzec, 1999, p. 46).

IV. The structure

One of the factors crucial for popular science texts is clarity. Thus, graphic representation and proper arrangement of the content seem to be important. Therefore, every single analyzed article tends to have similar layout, namely, it involves:

- main title which appears to incite the audience attention spam;
- introduction to the subject matter in the form of a lead or a summary which seems to be not only short and dynamic, but also evoke readers' interest to such an extent that it makes them to read the whole articles. The sentences ought be short, simple, and may contain a quotation;
- list of content in form of bullet points and links to a particular fragment of the text;
- attractive subheadings which introduce usually short sections of a particular article;
- the main text of the article sectioned in form of short texts supported by visual materials;
- emphasized fragments in order to highlight the crucial parts of the content;
- some articles are inclined to have short summaries at the end (cf. Pisarek, 1970).

In order to emphasize the reliability of some articles, some of them contain bibliography or the information that the content of the article was discussed with a professional, for instance,

Konsultacja merytoryczna: prof. dr n. med. Krzysztof Łukaszuk, specjalista medycyny rozrodu, współtwórca klinik leczenia niepłodności INVICTA i aplikacji wspierającej płodność iYoni (medonet.pl/ciaza-i-dziecko,jak-szybko-zajsc-w-ciaze--5-porad-od-leka-rzy---to-pomaga-zajsc-w-ciaze,artykul,02764867.html)

English 'Medical consultation: Prof. Krzysztof Łukaszuk, MD, PhD, specialist in reproductive medicine, co-founder of INVICTA fertility clinics and the fertility-supporting app iYoni', which at the same time may constitute certain type of advertisement of a clinic, service, or a treatment

V. Terminology

It seems substantial to mention that the majority of pop sci articles are inclined to utilize the elements of general language and colloquial style (Starzec, 2001, p. 221), due to the fact that they "bridge the gap between formal academic discourse and more general, everyday language use" (Yu, Wen, 2025, p. 46; cf. Hilgartner, 1990), thus the main aim of such texts is „to make complex scientific ideas accessible to a broad audience” (Yu, Wen, 2025, p. 46; cf. Ciapuscio, 2003; Hyland, 2009). Therefore, specialized terms and foreign expressions appearing in the analyzed articles may be explained in forms of some additional dictionaries, biograms, links, in forms of code switches (more see

section 3.2.5); by shorter descriptions, for example, *Metoda termiczna (ocena podstawowej temperatury ciała) jest stosowana przez 15,1% respondentek* (nursing.com.pl/artykul/pielęgniarstwo-ginekologiczne-regulacja-urodzen-5fdb67b335335ae36b1aaa5b)

English ‘the temperature method (basic body temperature tracking) is used by 15.1% of respondents’; or more elaborate, but clear explanations (Starzec, 1999, p. 33), for instance,

Ćwiczenie mięśni Kegla jest ważne nie tylko w przypadku kobiet, ale i mężczyzn. Do ich uszkodzenia dochodzi podczas porodu, operacji w okolicach miednicy oraz w czasie długotrwałych zaparć. Osłabienie tych mięśni powoduje problemy z wysiłkowym nietrzymaniem moczu. Pojawia się ono podczas wysiłku, kaszlu czy kichania. Pacjenci popuszczają wówczas mocz, co obniża ich komfort życia i naraża na infekcje (zdrowie.interia.pl/intymnie/news-jak-prawidlowo-cwiczyc-miesnie-kegla-nigdy-nie-rob-tego-w-te,nId,6939462)

English ‘The exercises of Kegel muscles are important for both women and men. The muscles can be damaged while delivery, pelvic surgeries, or as a result of chronic constipation. Weakening of the pelvic floor muscles may lead to stress urinary incontinence, which appears during physical effort, coughing, or sneezing. In such situations, patients can leak urine which reduces their quality of life and increases the risk of infections’

Popular science style tends to highlight the relationship amid an author and a recipient where the latter seems to be compelled by the choice of the information which is supposed to not only educate, but also provide entertainment (Zuber, 1999, p. 21). Hence, a particular pop sci text may involve:

emotional utterances (Starzec, 1999, p. 33) which attract the attention so as to limit the distance between interlocutors, for example,

*Teraz, po sześćdziesiątce, poznała mężczyznę i dowiedziała się, czym może być udane życie seksualne. Tak bardzo do niej dotarło, ile życia **straciła**. **Zmarnowała** szansę na związek i zostanie mamą* (zdrowie.interia.pl/zdrowie/intymne/news-ginekologdy-mowie-uwolnie-pania-od-tego-bolu-wybuchaja-pla,nId,7373376)

English ‘Currently, as she is in her sixties, she met a man and discovered what a fulfilling sexual life may be. It hit her so much of life she had **missed**. She had **wasted** her chance for a relationship becoming a mother’ where the verbs *straciła* English ‘missed’, *zmarnowała* English ‘wasted’ tend to highlight the idea of ‘loss’;

similes (Starzec, 1998, p. 145), for example, *Kulki gejszy aplikuje się podobnie, jak tampon* (zdrowie.interia.pl/intymnie/news-jak-prawidlowo-cwiczyc-miesnie-kegla-nigdy-nie-rob-tego-w-te,nId,6939462) English ‘Geisha balls are applied similarly to a tampon’

metaphors (Piekot, 2002, p. 43) and analogies in order to simplify the content and avoid specialized terms (Smól, 2002, pp. 200-201), for instance, *Kwas bursztynowy w pielęgnacji jest jak czerwona szminka w makijażu* (vogue.pl/a/digitalsyndication-jak-dziala-kwas-bursztynowy-na-skore-tlusta-i-ze-zmarszczkami) English ‘Succinic acid in skincare is like red lipstick in makeup’;

direct reference to the recipient, for example, *A jeśli codziennie nakładasz makijaż i szukasz lekkich rozwiązań (pod podkład) – ten produkt jest idealny także dla ciebie* (vogue.pl/a/repaskin-sesderma-fotoprotekcja-ktora-zna-potrzeby-twojej-skory)

English ‘If you apply makeup on the daily basis, and you look for light solutions (under foundation) – this product may ideal also for you’;

anecdotes, background knowledge and life experience (Bołtuć, 2015), for example,

Zbiegi okoliczności na sali porodowej nie zawsze są zabawne. Położna służy wszechstronnym wsparciem kobietom w ciąży. Często dzieli z nimi wiele trosk, pomaga pokonać stres oraz strach. W swojej książce autorka opowiada, że miała pacjentkę, która przed zajściem w ciążę miała czarnoskórego kochanka. Przyszła mama nie była pewna, czy dziecko jest owocem jej niewierności, czy też ojcem jest jej mąż. Chwile przed porodem były bardzo emocjonujące i stresujące, a obydwie panie odczuły ulgę, gdy maleństwo okazało się wierną kopia męża kobiety. W trakcie porodu spotkała również kobietę, której mąż nosił nazwisko Singe (z francuskiego: Małpa). "Ginekolog zwrócił uwagę, że jest odważna, nosząc takie nazwisko i zapytał, czy nie chciała zachować nazwiska panińskiego" – opowiada. Młoda matka odpowiedziała wtedy: "Nie, moje panińskie nazwisko to Guenon!" (Guenon to gatunek małpy) (dziecko.medonet.pl/porod/przebieg-porodu/polozna-zdradza-co-dzieje-sie-na-porodowkach-przeklinam-cie-az-do-dziesiatego/c6x7g0r)

English 'Coincidences in the delivery room are not always funny. A midwife provides comprehensive support to pregnant women. They often share their worries, and help to reduce stress and fear. In her book, the author recalls a patient who before getting pregnant had an affair with a Black lover. The mother-to-be was not sure who the baby was. The moments before the delivery were highly emotional and stressful, and both women relieved when the newborn baby appeared to be the spitting image of her husband. While the delivery, she also met a woman whose husband had the last name "Singe" (French 'monkey'). "The gynecologist remarked that she was brave to take on such a name, and asked if she had ever considered keeping her maiden name," the midwife recalls. The young mother replied, 'No, my maiden name was Guenon!' (Guenon is a species of monkey)".

Internationalisms

As medical writing appears to be rich with internationalisms (cf. Maćkiewicz, 1982, 1984, 1986, 1988a,b, 1993; Basaj, 1985; Ivir, 1988; Bartmiński, 2000; Janota, 2003; Markowski, 2004, 2005; Waszakowa, 2005; Witalisz, 2015, pp. 269-277), pop sci articles may contain some examples depending on the topic of a given article. Due to the analysis of the current corpora, it appears that pop sci content tends to involve language elements:

marked as internationalisms (*internac.*) in the dictionaries, especially WSJP PAN, for instance, *owulacja* (cf. WSJP PAN, SJP PWN) English 'ovulation' stemmed from English 'ovulation', French 'ovulation', German 'Ovulaton', Latin 'ovulum' in the meaning of *jajeczko* English 'an egg'; marked by WSJP PAN as internationalism (*internac.*); occurring in its biological sense 'the cyclical release of a mature egg from the ovary into the fallopian tube, associated with the possibility of fertilization, for example in the sentence, *W taki sam sposób owulacja była stymulowana przez kolejne 3 cykle* (nursing.com.pl/artykul/rola-i-zadania-polozonej-w-opiece-nad-kobieta-z-nieplodnoscia-studium-przypadku-64e3271cc34ff5b225f6a434 English 'the ovulation was stimulated during three more cycles in the same way'; and unmarked as *internac.* in the dictionaries, but counted as internationalisms by the present author, for instance, *labioplastyka* (cf. WSJP PAN, SJP PWN) English 'labiaplasty' derived from English 'labiaplasty, French 'labiaplastie', German 'Labioplastik' in the meaning of 'a surgery which main aim is to improve the outlook of labia', for example in the sentence,

Labioplastyka to procedura chirurgiczna, która może być rozważana w przypadku przerośniętych warg sromowych, które są najczęściej wynikiem uwarunkowań genetycznych, stosowania hormonów androgennych lub częstych infekcji okolic sromu (katarzynaosipowicz.pl/blog/labioplastyka-czym-jest-opinie-cena-i-efekty/)

English ‘Labioplasty is a surgical procedure that may be considered in cases of enlarged labia which may frequently result from genetic factors, the use of androgenic hormones, or repeated vulvar infections’.

Internationalisms detected in the analyzed corpora belonged to the field of general language, for example, *ekstrakt* English ‘extract; medical sphere, for instance, *epilacja* English ‘epilation’, and to other technical subfields, for instance, *glukometr* English ‘glucometer’.

Acronyms and abbreviations

As for the language of medicine, acronyms and abbreviations (cf. Jadacka, 2012; Kubacki, 2016; Markowski, 2010; Młodyński, 1974; Fedorowicz, 2008) may serve as one of the distinctive features, they should be also found in pop sci articles concerning medical fields. Nevertheless, it seems substantial to remember that popular science discourse is mainly devoted to broad audience who tend to be non-professionals, therefore, all of the studied acronyms and abbreviations occur not as frequently as in case of scientific publications, and if they appear they should be well known or clarified to a potential recipient. This assumption is usually realized in the following way:

in case acronym or abbreviation fails to be familiar to the general audience, it is followed or preceded by proper definition or reference to exact medical phenomenon in the Polish language, for example,

Gdy podczas rutynowego badania cytologicznego u pacjentki zostanie zidentyfikowana zmiana wyższego ryzyka niż LSIL, czyli ASC-H (atypowe komórki nabłonka wielowarstwowego płaskiego – nie można wykluczyć HSIL), HSIL (zmiana śródnabłonkowa dużego stopnia), AGC (atypowe komórki nabłonka gruczołowego szyjki lub trzonu macicy), AIS (przełobkowy rak gruczołowy szyjki macicy) lub SCC (rak szyjki macicy), należy ją niezwłocznie skierować do poradni kolposkopowej w celu wykonania badania kolposkopowego oraz biopsji zmian szyjki macicy [15, 16] (www.forumginekologii.pl/artukul/zastosowania-cytologii-plynnej)

English ‘If a cytological screening reveals a higher-risk abnormality than LSIL which is ASC-H (atypical squamous cells – it is impossible to exclude HSIL), HSIL (high-grade squamous intraepithelial lesion), AGC (atypical glandular cells of the cervix or endometrium), AIS (adenocarcinoma in situ of the cervix), or SCC (squamous cell carcinoma of the cervix), the patient should be referred to a colposcopy clinic for colposcopic examination and cervical lesion biopsy [15, 16]’;

when either acronym or abbreviation may be ambiguous to the general audience, it is usually followed or preceded by definition or a term for medical phenomenon in the Polish language, and supported by its English elaboration in form of a code switch, for example, *Spośród nich 14 genotypów jest identyfikowanych jako genotypy HR – wysokiego ryzyka (ang. high-risk), odpowiadają one za rozwój raka szyjki macicy [12] (forumginekologii.pl/artukul/zastosowania-cytologii-plynnej)*

English ‘Amid them, 14 genotypes are identified as HR (English ‘high-risk’); they are responsible for the development of cervical cancer [12]’;

if either acronym or abbreviation is familiar to the general audience, it is left without any further explanation, for example, *Pobranie wymazu do badania cytologicznego powinno się odbyć przed wykonaniem badania ginekologicznego oraz USG przezpochwowego* (forumginekologii.pl/artukul/zastosowania-cytologii-plynnej)

English ‘The cervical smear for cytological examination should be collected before performing a gynecological examination and transvaginal ultrasound’

Acronyms and abbreviations found in the analyzed corpora usually refer to 1) syndromes and illnesses, for instance, *STD* which stands for ‘sexually transmitted diseases’; 3) units and scales, for example, *BCU* ‘Breast Cancer Units’; 4) substances, receptors, hormones and genes; for example, *AMH* ‘anti-müllerian hormone’; 5) associations, for instance, *FIGO* ‘The International Federation of Gynecology and Obstetrics’; 6) treatments and procedures, for example, *EVRF* ‘Endovenous Radio Frequency treatment’; and others.

Toponymy and eponymy

Medical language may be known for the occurrence of two similar phenomena, toponymy (Martynenko, 2025) and eponymy (Karwacka, 2020, p. 105, 110; Oczko, 2021). As their main role is to not only enrich the language, but also replace new elements in the medical parole (Sadowski, 2013, pp. 299-300; cf. Rozgar and Nechirvan, 2021, p. 28) in order to commemorate either professionals in a particular field, or places renown for medical discoveries (cf. Duque-Parra, 2006; Mulder-Nieckowski, 2007), their employment may provoke some ambiguities. Therefore, their usage in pop sci texts is frequently solved in the following way:

if the eponym or toponym is assumed to be rather familiar to a broad audience, it is left without any further explanation, however, on the basis of the fragment of a particular text, a recipient is able to find the reference to a given medical phenomenon, for example,

Mięśnie Kegla, choć zazwyczaj kojarzą się z kobietami, dotyczą również mężczyzn. Warto o nie zadbać, gdyż odpowiadają między innymi za trzymanie moczu. Treningi nie są skomplikowane ani męczące, niektóre można wykonywać podczas innych zajęć. Wymagają jednak dużej systematyczności, która decyduje o efektach. Podpowiadamy, jak ćwiczyć mięśnie Kegla, by podnieść swój komfort życia (zdrowie.interia.pl/intymnie/news-jak-prawidlowo-cwiczyz-miesnie-kegla-nigdy-nie-rob-tego-w-te,nId,6939462)

English ‘Despite the fact that Kegel muscles are rather associated with women, they may be also connected with men. It is worth taking care of them as they are responsible for urinary control. The exercises are neither complicated nor exhausting, and some of them can even be done while doing other activities. Nevertheless, they require consistency, which is key to achieving results. Here is how to train your Kegel muscles to improve your quality of life’

in case eponym or toponym tends to be rather ambiguous to the recipient, they are usually followed or preceded by necessary explanations or definitions, for instance, *Metoda Bassiego (1957) – zasadą metody jest przerywanie niewydolnych żył przesywających za pomocą zakrzywionego haczyka, wprowadzonego w okolice tych żył poprzez nacięcia skórne* (medycynaestetyczna.waw.pl/przewlekla-niewydolnosc-zylna/)

English ‘Bassi’s method (1957) – the principle of the method is the interruption incompetent perforating veins using a curved hook inserted near the veins through small skin incisions’

The analysis of semantic subfields, however, has shown that the topicality of eponyms and toponyms fails to be limited, therefore, it seems possible to encounter examples referring to 1) a syndrome or an illness, for example, *Zespół Klinefeltera* English ‘Klinefelter's syndrome; 2) tests and methods of treatment, for example, *test Manninga* English ‘Manning’s test’; 3) scales and classifications, for example, *skala Apgar* English ‘Apgar scale’, and others.

Borrowings

Pop sci medical articles are inclined to contain borrowings (cf. Haugen, 1950; Thomason, Kaufman, 1988; Thomason, 2001; Chalker, Weiner, 1994; Polański, 1999; Weinrich, 1953; Urbańczyk, Kucała, 1999; Appel, Muysken, 1987; Romaine, 1995; Witalisz, 2016) further subcategorized into 1) loanwords (cf. Haugen, 1950, p. 214, 1956, p. 766; Weinreich, 1953, p. 47; Görlach, 2002, p. 3; Haspelmath, Tadmor, 2009, p. 36; Pulcini et al., 2012; Mańczak-Wohlfeld, 2006; Cierpich et al., 2023; Witalisz, 2016a; Cierpich, 2019, p. 65); 2) loanblends (cf. Haugen, 1950, p. 215; also Weinreich, 1953, p. 52; Teillehnwort, Betz, 1949; Jefremow, 1971; Carstensen, 1979, Obara, 1986; Buttler, 1990; Betz, 1949; Haugen, 1950; Duckworth, 1977; Capuz, 1997; Grzega, 2003; Zabawa, 2012, 2017; Witalisz, 2016; Cierpich, 2019, p. 66); and 3) loanshifts (cf. Haugen, 1950; Zabawa, 2012; Witalisz, 2016).

In case of pop sci medical articles, loanwords are mainly utilized to refer to medical symptoms, illnesses and treatments, for example, *baby blues* English ‘baby blues’, *baby botox* English ‘baby botox’. Loanblends frequently describe markers, substances, names for cosmetics and beautifying effects, for instance, *efekt glow* English ‘glow effect’, *biofeedback dopochwowy* English ‘vaginal biofeedback’, while loanshifts are inclined to concern processes, for instance, *ocena* English borrowed from ‘asses, evaluate, examine’, for example in the sentence *Wykonanie zabiegu nie kończy się z przewiezieniem pacjenta na salę pooperacyjną. Po operacji następuje ocena jej przebiegu* (kobieta.onet.pl/uroda/dr-malgorzata-chomicka-janda-chirurgia-plastyczna-to-nie-fanaberia-bogatych/p8xd6tv)

English ‘The procedure is not finished when the patient is moved to the recovery room. After the surgery, the procedure is evaluated’

The above mentioned instances of borrowings belong to the ones either originated directly from English (direct borrowings) or transferred to Polish by means of English (indirect borrowings) (cf. Fisiak, 1962; Mańczak-Wohlfeld, 1988a, 1988c; Witalisz, 2016). However, medical pop sci text may also contain examples of borrowings stemming from other languages for example, of 1) French or Latin origin, for example, *wigor* English ‘vigor’; 2) Latin origin, for instance, *spa* English ‘spa’; 3) French or Greek origin, for example *prostata* English ‘prostate’; 4) German or Greek *diagnostyka* English ‘diagnostics’; and other languages.

In addition, some borrowings may appear in form of compounds. Interestingly, despite their foreignness, they failed to be written in italics, for example, *de facto* ‘actually, in reality’ (Dubisz, 2012) in the sentence

Pojawił się zawód kosmetologa. Jednak wedle dzisiejszego stanu prawnego kosmetolodzy nie chcą, by ich profesja znalazła się w zakresie zawodów medycznych, a chcą de facto pracować w branży medycznej i wykonywać zabiegi medyczne – zaznaczyła Agnieszka Gorgoń-Komor (termedia.pl/dermatologia/Stworzmy-liste-zabiegow-medycyny-estetycznej-wykonywanych-wylacznie-przez-lekarzy,52355.html)

English ‘The profession of cosmetologist has occurred. However, according to current legal regulations, cosmetologists do not want their profession to be classified as a medical ones, while de facto they want to work in the medical field and perform medical procedures, emphasized Agnieszka Gorgoń-Komor’

Code switches

Apart from the aforementioned traits that may occur in medical parole, code switches (cf. Gumperz, 1982, p. 59; Gardner-Chloros, 1991; see also Meyerhoff, 2011, p. 116; Auer, 1984; Silaban, Marpaung, 2020, p. 10) may also serve as one of the distinctive features. In case of popular science articles, they might appear in varied configurations: 1) full Polish term followed by English acronym or abbreviation placed in the brackets, for example, *terapia testosteronem (TRT)* English ‘testosterone therapy’; 2) Polish term followed by full English term, and its acronym or abbreviation placed in the brackets, for instance, *Cyfrowe projektowanie uśmiechu, czyli Digital Smile Design (DSD)*; 3) Polish term followed by full English term placed in the brackets, for instance, *Szczelina odbytu (ang. anal fissure)*; 4) English acronym or abbreviation followed by full English term placed in the brackets, for instance, *ADAM (Androgen Decline in the Aging Male)*; 5) English acronym or abbreviation followed by full Polish term or explanation, for example, *VEGF (czynnik wzrostu śródbłónka naczyniowego)* English ‘(vascular endothelial growth factor)’.

Górnicz (2019) describes such examples as *przycoczenia* which he comprehends twofold 1) as the indicators of the source of a particular acronym or abbreviation; or 2) as the reference to the primary system of the language. In addition, he (2019) discusses more options for configurations absent in the present corpora. Nevertheless, such range of combinations may probably hinge on the type of specialized text, medical subfield, and language register, as in case of pop sci texts their number is relatively low in comparison to scientific ones.

The role of an author

An author of popular science writing occupies the crucial role in the process of shaping the decisive components of the stylistic aspects of the information which is passed to the recipient. Thus, an author has to opt for a specific cognitive approaches, particular set of intentions and strategies, altogether with the rules of language that would be imposed on a recipient (Witosz, 2009a, p. 115).

For a writer of pop sci content, it would be inevitable to be not only careful about the details, but also reliable in passing the message adjusted to the competences of a reader. The group responsible for popularizing science includes highly-qualified specialists, people interested in a particular field, scientific journalists and practices who because of their vocation guarantee the solidity of the material (Starzec, 2013, p. 77). Therefore, they tend to respond to doubts and questions of a recipient, and clarify what appears to be scientifically challenging to understand (Starzec, 1999, p. 35), for instance,

Mięśniaki, inaczej włókniaki macicy, to łagodne zmiany nowotworowe zbudowane z komórek gładkich mięśnia macicy. Mogą być ledwie zauważalne, ale też osiągać kilkanaście (lub więcej!) centymetrów średnicy. Szacuje się, że w grupie wiekowej 35-39 lat mięśniaki macicy występują u trzech na 10 kobiet, ale już w wieku powyżej 45 lat mięśniaki ma siedem na 10 kobiet (zdrowie.interia.pl/zdrowie/intymne/news-tak-ujawniaja-sie-miesniaki-macicy-histerektomia-nie-jest-je,nId,7118373)

English ‘Fibroids, also known as uterine leiomyomas, are benign tumors composed of smooth muscle cells of the uterus. They can be barely noticeable or reach sizes of several (or more!) centimeters in diameter. It is estimated that among women aged 35-39, fibroids occur in three out of 10 women, while in case of women over 45, fibroids affect seven out of 10’

In addition, authors usually accompany a reader while their journey throughout the text by utilizing:

1) rhetorical questions, for example, *Chcesz zajść w ciążę?* (medonet.pl/ciaza-i-dziecko,jak-szybko-zajsc-w-ciaze--5-porad-od-lekarzy--to-pomaga-zajsc-w-ciaze,artykul,02764867.html) English ‘Do you want to get pregnant?’

2) referring directly to the addressee, for instance,

Często barierą w ocenie faktycznego stanu zdrowia oraz starań o dziecko jest brak dostępu do specjalistów. W aplikacji iYoni za ułamek ceny wizyty lekarskiej możesz korzystać ze sprawdzonych informacji nt. płodności, do podpowiedzi, jak zwiększyć szanse na ciążę oraz spersonalizowanych rekomendacji generowanych na podstawie wprowadzanych przez Ciebie danych (medonet.pl/ciaza-i-dziecko,najczestsze-przyczyny-problemow-z-zajsciem-w-ciaze--to-utrudnia-poczecie,artykul,65041511.html)

English ‘A frequent barrier into assessing actual health status and efforts to get pregnant is the lack of access to specialists. In the iYoni app, for a fraction of the cost of a medical visit, you can access reliable information about fertility, tips on how to increase your chances of pregnancy, and personalized recommendations generated based on the data you provide’

3) or quoting somebody well-known (Piekot, 2002, p. 45), for example,

- Mięśniaki macicy to najczęstsza przyczyna anemii u kobiet. Aż w 67 proc. odpowiadają za anemię u pań w wieku 20-56 lat – informował prof. Tomasz Paszkowski, kierownik III Katedry i Kliniki Ginekologii na Uniwersytecie Medycznym w Lublinie podczas XXII Ogólnopolskiej Konferencji "Polka w Europie", którą pod koniec września zorganizowało w Warszawie Stowarzyszenie Dziennikarze dla Zdrowia (zdrowie.interia.pl/zdrowie/intymne/news-tak-ujawniaja-sie-miesniaki-macicy-histerektomia-nie-jest-je,nId,7118373)

English ‘Uterine fibroids are the most common cause of anemia in case of women. In 67%, they are responsible for anemia among women aged 20 to 56, reported Prof. Tomasz Paszkowski, head of the 3rd Department and Clinic of Gynecology at the Medical University of Lublin, during the 22nd National Conference "Polish Woman in Europe," organized by the Journalists for Health Association in Warsaw at the end of September’

They act like guides by the insertion of their own attitudes and perspectives, for example, *Byłoby pożądane, aby ludzie pragnący rozpocząć współżycie seksualne poddali się badaniom w kierunku STD, a jeśli status jednego z partnerów jest nieznany, należy stosować prezerwatywy (nursing.com.pl/artykul/choroby-przenoszone-droga-pl-ciowa-dziedzictwo-rzymskiej-bogini-milosci-wenery-5f3e9cb899dc40003dcddeb5)*

English ‘It would be advisable for people who intend to become sexually active to undergo testing for STDs, and if the status of one partner is unknown, condoms should be used’. The subjective point of view may be manipulative as it directly influences the interlocutor (Starzec, 1999, p. 170).

The role of a participant

A recipient of popular science forms performs the role of a participant by implementing the skills, attitudes, mindset and individual experiences (Witosz, 2009a, p. 153). There is no denying that the type of a recipient influences the level of diversity included in the process of popularization in today’s world.

The contemporary language user seems to be not only active, curious and motivated to get to know with some scientific contents (Łach, 2010, p. 242), but also forced to possess the necessary skills and knowledge to interpret scientific facts properly (Starzec, 2002, p. 306). Thus, the most suitable group of recipients of popular science style would be the readers of specialized newspapers as they are well-prepared and interested in a particular field of science (Pisarek; in: Starzec, 2013, p. 80). For people with average level of education, pop sci texts would be a good way to improve the amount of knowledge they have and train the intellect (Gostkowski, 1996, p. 339).

Conclusions

On the basis of the analysis of the current corpora, it seems possible to claim that popular science style is surely a type of discourse devoted for non-specialists interested in the field. On the basis of the content which presents scientific knowledge in the facilitated way, it appears achievable not only to comprehend, but also follow the latest medical trends, and complicated medical issues.

As in scientific articles, the crucial elements tend to be clarity of the message, objectivity and credibility of the subject matter, the popular science idea is to attract a potential reader. It is mainly done by expressiveness (cf. Starzec, 1999; cf. Bołtuć, 2015) which is realized by visual representation of the data, interesting layout, intrincating, dynamic storyline rich with quotations, anecdotes, and other stylistic devices which aim is to diversify the text.

In contrary to scientific content, popular science discourse proposes additional digressions from an author. Starzec (1999; cf. Bołtuć, 2015) considers it as subjectivity, mainly manifested in order to shorten the distance between two sides, an author and a reader, and evaluate the presented data. Emotional expressions, colloquial language, the newest borrowings and the employment of internationalisms are supposed to reduce the impression that science may be both demanding and sophisticated.

Although popular science writing seems to, as mentioned before, facilitate the scientific knowledge, it still contains some challenging language elements typical for medical sphere. The employment of acronyms and abbreviations, eponymy and toponymy, code switches referring to various medical concepts may still incite some inconsistencies even though they are usually presented in a way that appears transparent for the recipients.

Bibliography

- Bartmiński, J. (1981). Derywacja stylu. In: J. Bartmiński (eds.), *Pojęcie derywacji w stylistyce* (pp. 31-54). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bołtuć, M. (2015). Lost in translation: popular science genre as a mediation between American and Polish culture -the case study of National Geographic. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej*, 84, 9-26.
- Ciapuscio, G.E. (2003). Formulation and reformulation procedures in verbal interactions between experts and (semi-)laypersons. *Discourse Studies*, 5(2), 207-233.
- Cierpich, A. (2019). *Zapóżyczenia angielskie w polszczyźnie korporacyjnej*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum.
- Cyboran, B. (2008). *Nauczyciele akademicki a popularyzacja wiedzy*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Fedorowicz, A. (2008). Dobór i zasady opisu skrótów i skrótowców w Wielkim słowniku języka polskiego. In: P. Żmigrodzki, R. Przybylska (eds.), *Nowe studia leksykograficzne* (t. 2, pp. 73-90). Kraków: Lexis.
- Fischbach, M. (ed.). (1998). *Translation and medicine*. Amsterdam: John Benjamins.
- Gajda, S. (1990). *Wprowadzenie do teorii terminu*. Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Powstańców Śląskich w Opolu.
- Gajda, S. (1993). Styl naukowy. In: J. Bartmiński (eds.), *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku 2: Współczesny język polski* (pp. 173-189). Wrocław: Instytut Kultury.
- Gajda, S. (1999). Współczesny polski dyskurs naukowy. In: S. Gajda (ed.), *Dyskurs naukowy: tradycja i zmiana* (pp. 9-18). Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Gajda, S. (2008). Metafora w dyskursie naukowym. *Studia Litteraria Polono-Slavica*, 8, 29-42.
- Görlach, M. (2003). *English Words Abroad*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Gostkowski, Z. (1996). Główne funkcje czytelnictwa pism społeczno-kulturalnych. In: J. Mikułowski-Pomorski, Z. Bajka (eds.), *Eseje o komunikowaniu między ludźmi*. Kraków: Ośrodek Badań Prasoznawczych.
- Gotti, M. (2016). Variations in medical discourse for academic purposes. In: P. Ordonez-Lopez, N. Edo-Marzá (eds.), *Medical discourse in professional, academic and popular settings* (pp. 30-64). Bristol: Multilingual Matters.
- Górnica M. (2019). *Wewnątrzjęzykowe uwarunkowania zapożyczeń technolektalnych w języku polskim*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej Uniwersytet Warszawski.
- Gumprez, J. (1982). *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haspelmath, M., Tadmor, U. (2009). The Loanword Typology Project and the World Loanword Database. In: M. Haspelmath, U. Tadmor (eds.), *Loanwords in the World's Languages. A Comparative Handbook*. Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- Hilgartner, S. (1990). The dominant view of popularization: conceptual problems, political uses. *Social Studies of Science*, 20, 519-539.
- Hyland, K. (2009). *Academic Discourse: English in a Global Context*. London: Continuum.
- Jadacka H. (1976). *Termin techniczny: pojęcie, budowa, poprawność*. Warszawa: Wydawnictwa Czasopism Technicznych NOT.
- Karwacka, W. (2020). Wybrane cechy języka medycznego – terminologia, normalizacja, gatunki tekstów medycznych i relacje międzygatunkowe. In: A. Buras-Marciniak, S. Goźdz-Roszkowski (eds.), *Języki specjalistyczne w komunikacji interkulturowej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kubacki, A. (2017). O abrewiacjach i akronimach w pracy tłumacza przysięgłego języka niemieckiego i polskiego. *Lingua Legis*, 24(2016), 7-22.

- Łach, A. (2010). Działania autoprezentacyjne podejmowane w peryteksście edytorskim publikacji naukowych jako wymiar mediatyzacji nauki. In: M. Graszewicz, J. Jastrzębski (eds.), *Teorie komunikacji i mediów 3*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT.
- Maćkiewicz, J. (2001). Językowy obraz w działaniu, czyli podstawowe założenia potocznej pragmatyki. In: W. Kubiński, D. Stanulewicz (eds.), *Językoznawstwo kognitywne, 2. Zjawiska pragmatyczne* (pp. 81-94). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego:
- Meyerhoff, M. (2011). *Introducing Sociolinguistics (2nd Ed.)*. London, New York: Routledge.
- Nocoń, J. (2009). *Podręcznik szkolny w dyskursie dydaktycznym – tradycja i zmiana*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Pęzik, P. (2013). Wybrane aspekty reprezentatywności małych i średnich korpusów. In: W. Chlebda (ed.), *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów* (pp. 45-58). Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego:
- Piekot, T. (2002). Mechanizmy popularyzowania wiedzy naukowej. In: J. Miodek, M. Zaśko-Zielińska (eds.), *O trudnym łatwo...* (pp. 40-49). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Pisarek, W. (2000). Język w mediach, media w języku. In: J. Bralczyk, K. Mosiołek-Kłosińska (eds.), *Język w mediach masowych*. Warszawa: Upowszechnianie Nauki – Oświata „UN-O”.
- Pólturzycki, J. (1994). *Akademicka edukacja dorosłych*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Pólturzycki, J., Wesołowska, E.A. (2000). Rozwój i przemiany edukacji dorosłych w Polsce. In: E. Przybylska (ed.), *Edukacja dorosłych w wybranych krajach Europy* (pp. 9-24). Warszawa: Instytut Technologii Eksploatacji.
- Rozgar, Y.O., Nechirvan, H.J. (2021). English lexical enrichment: methods and their frequency/productivity in 1785, 1885, and 1985. *Academic Journal of Nawroz University*, 10(1), 28-35.
- Rzeszutek, M. (2002). Popularyzacja wiedzy naukowej w wywiadzie prasowym. In: J. Miodek, M. Zaśko-Zielińska (eds.), *O trudnym łatwo...* Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Sadowski, M.M. (2013). Eponimy jako sposób wzbogacania leksyki. *Acta Erasmiana*, V, 289-308.
- Silaban, S., Marpaung, T.I. (2020). An analysis of code mixing applied by indonesia lawyers club program on tv one. *Journal of English Teaching as Foreign Language*, 6(3), 1-17.
- Starzec, A. (1999). *Współczesna Polszczyzna Popularnonaukowa*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Starzec, A. (2002). Edukacja czy ekscytacja – rola prasy w prezentacji nauki. In: M. Sokołowski (ed.), *Teoria i praktyka edukacji medialnej. Modele – konteksty – interpretacje*. Olsztyn.
- Starzec, A. (2013). Style współczesnej polszczyzny. Przewodnik po stylistyce polskiej. In: *Styl popularnonaukowy – styl dyskursu popularnonaukowego*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS.
- Van Hoof, H. (1998a). The language of medicine: A comparative ministudy of English and French. In: M. Fischbach (ed.), *Translation and medicine* (pp. 49-65). Amsterdam: John Benjamins:
- Van Hoof, H. (1998b). A contribution to the history of medical translation in Japan. In: M. Fischbach (ed.), *Translation and medicine* (pp. 29-38). Amsterdam: John Benjamins.
- Wang, J., Liang, S-I, Ge, G.-C. (2008). Establishment of a Medical Academic Word List. *English for Specific Purposes*, 27, 442-45.
- Weinreich, U. (1953). *Languages in Contact*. The Hague: Mouton.
- Witalisz, A. (2015). *English Loan Translations in Polish: Word-Formation Patterns, Lexicalization, Idiomaticity and Institutionalization*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Witalisz, A. (2016). *Przewodnik po anglicyzmach w języku polskim*. Kraków: Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego.

- Witosz, B. (2009). Tekst a/i dyskurs w perspektywie polskiej tradycji badań nad tekstem. In: Z. Bilut-Homplewicz, W. Czachura, M. Smykała (eds.), *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy* (pp. 69-80). Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT.
- Wojtak, M. (2004). *Gatunki prasowe*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Yu, H., Wen, J. (2025). Lexical coverage in science popularization discourse: The case of popular science news from Scientific American. *English for Specific Purposes*, 77, 45-55.
- Zabawa, M. (2015). O trudnościach w badaniu zapożyczeń semantycznych i kalk frazeologicznych. *Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego*, 4, 306-315.

Dictionaries

- EJP: Encyklopedia języka polskiego* (3rd edition). (1999). S. Urbańczyk, M. Kucała (eds.). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- OED. (2024). *Oxford English Dictionary*. Pobrane z: <https://www.oed.com/?tl=true>.
- SJP PWN. (2024). *Słownik Języka Polskiego PWN*. Pobrane z: <https://sjp.pwn.pl>.
- WSJP PAN. (2024). *Wielki Słownik Języka Polskiego PAN*. Pobrane z: <https://wsjp.pl>.
- Zieliński, W.K. (2019). *Słownik pochodzenia nazw i określeń medycznych. Antyczne i nowożytne dzieje chorób w ich nazwach ukryte*. Bielsko-Biała: @-medica press.
- <https://dziecko.medonet.pl/porod/przebieg-porodu/polozna-zdradza-co-dzieje-sie-na-porodkach-przeklinam-cie-az-do-dziesiatego/c6x7g0r>.
- <https://dziecko.medonet.pl/porod/przebieg-porodu/porod-naturalny-przygotowanie-przebieg-zalety-powiklania-porod-naturalny-po-cesarskim/h7csjqs>.
- <https://katarzynaosipowicz.pl/blog/labioplastyka-czym-jest-opinie-cena-i-efekty/>.
- <https://kobieta.onet.pl/nici-cog-lifting-cena/vvlyhn2>.
- <https://kobieta.onet.pl/uroda/dr-malgorzata-chomicka-janda-chirurgia-plastyczna-to-nie-fanaberia-bogatych/p8xd6tv>.
- <https://kobieta.onet.pl/uroda/piekne-piersi-bez-skalpela/8p1c5b>.
- <https://medycynaestetyczna.waw.pl/przewlekla-niewydolnosc-zylna/>.
- <https://nursing.com.pl/artykul/choroby-przenoszone-droga-plciowa-dziedzictwo-rzymskiej-bogini-milosci-wenery-5f3e9cb899dc40003dcddeb5>.
- <https://nursing.com.pl/artykul/pielegniarstwo-ginekologiczne-regulacja-urodzen-5fdb67b335335ae36b1aaa5b>.
- <https://nursing.com.pl/artykul/rola-i-zadania-polozonej-w-opiece-nad-kobieta-z-nieplodnoscia-studium-przypadku-64e3271cc34ff5b225f6a434>.
- <https://www.forumginekologii.pl/artykul/zastosowania-cytologii-plynnej>.
- <https://www.medonet.pl/ciaza-i-dziecko,jak-szybko-zajsc-w-ciaze--5-porad-od-lekarzy---to-pomaga-zajsc-w-ciaze,artykul,02764867.html>.
- <https://www.medonet.pl/ciaza-i-dziecko,najczestsze-przyczyny-problemow-z-zajsciem-w-ciaze--to-utrudnia-poczecie,artykul,65041511.html>.
- <https://www.termedia.pl/dermatologia/Stworzmy-liste-zabiegow-medycyny-estetycznej-wykonywanych-wylacznie-przez-lekarzy,52355.html>.
- <https://www.vogue.pl/a/digitalsyndication-jak-dziala-kwas-bursztynowy-na-skore-tlusta-i-ze-zmarszczkami>.
- <https://www.vogue.pl/a/repaskin-sesderma-fotoprotekcja-ktora-zna-potrzeby-twojej-skory>.
- <https://zdrowie.interia.pl/intymnie/news-jak-prawidlowo-cwiczyc-miesnie-kegla-nigdy-nie-rob-tego-w-te,nId,6939462>.
- <https://zdrowie.interia.pl/zdrowie/intymne/news-ginekolog-gdy-mowie-uwolnie-pania-od-tego-bolu-wybuchaja-pla,nId,7373376>.
- <https://zdrowie.interia.pl/zdrowie/intymne/news-tak-ujawniaja-sie-miesniaki-macicy-histerektomia-nie-jest-je,nId,7118373>.

VII. TRANSLATING LANGUAGE IDEOLOGIES IN MEDIA DISCOURSE *(Monika Zięba-Plebankiewicz¹)*

Streszczenie

Niniejszy rozdział bada tłumaczenie ideologii językowych w dyskursie medialnym, koncentrując się na studium przypadku artykułu Thomasa L. Friedmana „The Smart Way for Trump to End the Israel-Iran War”, opublikowanego w *The New York Times* i jego polskim tłumaczeniu w *Gazecie Wyborczej*. Opierając się na krytycznej analizie dyskursu i badaniach nad przekładem, rozdział bada, w jaki sposób strategie tłumaczeniowe – w szczególności zastępowanie, reorganizacja, usuwanie i dodawanie – kształtują ideologiczne pozycjonowanie w międzykulturowej komunikacji medialnej. Analiza pokazuje, że polskie tłumaczenie nie tylko reorganizuje i przeformułuje tekst źródłowy, ale także wzmacnia jego retoryczną siłę, zmieniając metafory, aby dostosować się do oczekiwań narodowych i kulturowych. Wybory tłumacza osławiają złożony ton oryginału, przekształcając jego analityczny komentarz w bardziej dyrektywną, naładowaną emocjonalnie narrację. Co więcej, zmiany w metaforach, znacznikach tożsamości i modalności odzwierciedlają szersze procesy mediacji ideologicznej, w których tłumaczenie służy nie tylko jako transfer językowy, ale jako aktywna reinterpretacja. Rozdział konkluduje, że tłumaczenie medialne działa jako miejsce negocjacji ideologicznych, kształtując sposób, w jaki wydarzenia międzynarodowe są przedstawiane i odbierane w różnorodnych kontekstach społeczno-politycznych. Badanie to podkreśla znaczenie traktowania tłumaczenia jako aktu dyskursywnego i ideologicznego w ramach globalnych przepływów medialnych.

Summary

This chapter investigates the translation of language ideologies in media discourse, focusing on the case study of Thomas L. Friedman’s opinion article “The Smart Way for Trump to End the Israel-Iran War” published in *The New York Times* and its Polish translation in *Gazeta Wyborcza*. Drawing on Critical Discourse Analysis and Translation Studies, the study examines how translation strategies – specifically substitution, reorganization, deletion, and addition – shape ideological positioning in cross-cultural media communication. The analysis reveals that the Polish translation not only reorganizes and rephrases the source text but also intensifies its rhetorical force, reframing metaphors to align with national and cultural expectations. The translator’s choices domesticate the original’s complex tone, transforming its analytical commentary into a more directive, emotionally charged narrative. Furthermore, shifts in metaphors, identity markers, and modality reflect broader processes of ideological mediation, wherein translation serves not merely as linguistic transfer but as active reinterpretation. The chapter concludes that media translation operates as a site of ideological negotiation, shaping how international events are framed and received in different socio-political contexts. This study underscores the importance of treating translation as a discursive and ideological act within global media flows.

¹ Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu.

Introduction

The translation of media discourse is a complex process that extends far beyond the mere conversion of words from one language to another. It involves the negotiation of ideologies, ethical considerations, and power relations, all of which shape the way information is presented and interpreted by diverse audiences. Translation in this context is not a neutral or mechanical act; rather, it is an inherently ideological practice, influenced by the cultural beliefs, values, and political agendas of both the source and target cultures (Abdelmajid, Moulay Sadik, Fadousa, 2025; Afeich, 2019). The choices made by translators, ranging from lexical selection to syntactic structuring, can significantly affect how political messages are framed, thus influencing the perception of authority and power within the target society. Translators, especially in the media sector, are not passive conduits of information. Their agency allows them to shape the reception of texts, often aligning their work with the ideological stance of the media outlet or the broader sociopolitical context in which they operate. This process can result in the reinforcement of dominant narratives or, conversely, the marginalization of alternative perspectives, which contributes to the construction and maintenance of ideological dominance. This means translations are not simply a linguistic transfer, but also an ideological process where the original message can be subtly altered to fit the norms and beliefs of the target language and culture (Daghigh, 2022).

I. Language ideologies and the media

Language ideologies are a fundamental concept in linguistic anthropology, referring to the beliefs, attitudes, and strategies people hold about language and its function within society. These ideologies are not static or uniform; instead, they are often multiple, locatable, partial, positioned, and contested (Gershon, 2010). Importantly, language ideologies do not always align with actual linguistic practices. People's beliefs about how language should function often differ from how they actually use it. Closely related are *media ideologies*; namely, beliefs about how different communication technologies shape interaction and meaning. As (Ibidem) notes, language and media ideologies can mutually inform and reinforce one another, influencing both perception and use of communication channels.

Analyses of language ideologies often consider the question of power, examining how certain beliefs about language become institutionalized and who benefits or is disadvantaged by them. This includes understanding how the salience and prevalence of particular ideas about language reflect underlying power structures. In essence, language ideologies provide a framework for understanding the complex interplay between societal beliefs about language and actual communicative behavior, often revealing underlying social and political dynamics.

In media discourse, these ideologies shape how language is represented, discussed, and used to construct social realities, influence power relations, and reinforce or challenge societal norms. Media discourse is a key site where language ideologies are both articulated and reproduced. Journalists, politicians, and other media actors use language to promote certain beliefs about what is “standard,” “correct,” or “appropriate,” often reflecting broader social and political interests (Johnson, Milani, 2010; Van Dijk, 2005). Media often blends elements from different discourses to subtly instill ideologies, shaping public perception and behavior in ways that may not be immediately obvious (Van Dijk, 2006; Qayyum, 2019).

Media discourse can racialize language debates, reinforce stereotypes, or promote national identity, as seen in coverage of events like the Trayvon Martin case (Hodges, 2015) or language policies in Ukraine (Kulyk, 2010). Hodges (2015) examined news programs from the three major cable television channels in the United States: CNN, Fox News, and MSNBC to explore the extent the mainstream media's discourse about race remain embedded in folk ideas and the extent the conversation move beyond those ideas. Kulyk (2010) highlights the complex and often contradictory nature of language perceptions in post-Soviet Ukraine. While Ukrainian was generally considered the primary language of the state and society, and therefore it symbolized the nation and unifies its users, Russian appeared to be an equally acceptable language for nearly all social activities leading to an ambivalent national identity without a clearly defined linguistic identity. This duality was reflected in the media. In online and social media contexts, Krzyżanowski and Tucker (2018) described how language shapes political ideologies and practices. They emphasize that language is central to political discourse on social media. This involves not only what is said but how ideologies are constructed, challenged, and maintained. Aiseng (2024) focused on the way media discourse reflects and reinforces language hierarchies, privileging certain languages or varieties while marginalizing others. Thus, in South African Twitter discourse, colonial language ideologies persist, favoring some languages and reinforcing social divisions and power structures.

In the case of the news, language ideologies refer to the underlying beliefs and assumptions about language that shape how news is produced, presented, and interpreted. These ideologies play a crucial role in constructing, maintaining, and challenging power relations within society, as news media both reflect and reinforce dominant social and political structures. News is not merely a conduit for information; it actively constructs and conveys ideologies that influence social values and power relations. Power is established through framing, i.e. the ways in which stories are selected, presented, and organized to emphasize a certain perspective on events over others (Capella, Jamieson, 2007). News language often implies more than it states directly, subtly promoting certain ideologies and legitimizing authority. This can indoctrinate audiences or reinforce dominant perspectives without overt statements. The use of specific words, metaphors, and grammatical structures in news reports can encode ideological positions, manipulate perceptions, and strengthen or challenge existing power relations (Affeich, 2019; Ding, 2021). Ding (2021) found that language users actively construct ideology in news discourse by making specific choices within the symbolic system at all levels of language. This means that news is not a neutral medium but rather a reflection and shaper of social ideology. Lakoff (2006) points out that politicians and political commentators in the media try to present events as part of particular cultural storylines that they think resonate with voters. They realize that people with different political beliefs may be particularly drawn to particular kinds of stories, therefore, they will shape their messages to match the preferences of their voters.

Fernández et al. (2013) investigated how media framing affects the way people use language when discussing immigration; specifically, how the way a news story is framed and the ethnic group of immigrants described affect abstraction (how abstract/general the language is), complexity of language, and the use of negative emotional (affective) language. The study showed that media framing, particularly linking immigration

to crime, leads people to generalize more, use more negative emotional language, and simplify complex issues, especially when the immigrants are identified as Moroccan. Media messages influence not only attitudes, but also how people talk and think linguistically about immigration.

Therefore, the media plays a powerful role in shaping public priorities through agenda-setting, i.e. the process by which news outlets influence which issues people perceive as most important. Media producers can select which topics to highlight and how prominently to feature them, which significantly affects what the public and policymakers consider pressing concerns.

II. Translation and the media – translation strategies

The subfield of translation studies concentrating on media texts is often referred to as news translation (Holland, 2013), journalistic translation (Valdeón, 2015) or translation in news media (Schäffner, 2018) and relates to such journalistic genres as short news pieces, news reports and press releases. Many translation projects are commissioned by international news agencies, which distribute news to national and local media. News agencies websites are frequently accessible to the public and many provide their texts in several languages (e.g. BBC Monitoring Service, Euronews, *Le Monde Diplomatique*). National newspapers and magazines often feature translated content originally published by foreign media outlets. At times, certain sections are presented in two languages; for example, the German magazine *Der Spiegel* offered side-by-side German and English texts in its special issue on the Brexit referendum (11 June 2016). Some internationally operating magazines, such as *National Geographic* or *Cosmopolitan*, are published in multiple languages. However, journalistic genres are not exclusive to mass media – governments, corporations, NGOs, and other organizations also produce and translate materials like press releases (Schäffner, 2018).

However, news translation is not necessarily done by professional translators. This task is almost always performed by journalists, who often refer to themselves as ‘international journalist’ or ‘bilingual journalist’ (Ibidem, p. 332). They, therefore, do not consider themselves ‘translators’ and they see their practice as ‘editing’, not translating (Davier, 2022).

Sometimes media outlets publish a ‘true’ translation of journalistic pieces; for example, translations of *Politico* articles are often printed in *Gazeta Wyborcza* or *Onet*. However, many articles typically draw on multiple sources, both written and spoken. It is, therefore, often difficult to pinpoint a single original text or author. Likewise, the final published translation is usually not the work of just one individual, but rather editors and journalists discussing the content during editorial meetings. This process is referred to as gatekeeping, during which the text is adapted to the specific style and conventions of the target news outlet. The reason for this is that the translated news needs to operate effectively within its new sociocultural environment. To achieve this, media professionals do more than just filter, translate, and edit – they also adapt and reframe the content to suit the specific media outlet and its target audience (Guerrero, 2022). This practice is common in journalism, where the specific wording of the source is less significant than the topic itself, which journalists tailor to what they consider relevant for their audience. As Valdeón puts it, the process involves “translation of information” rather than a literal “translation of texts” (2009, p. 79).

However, this blurs the distinction between translation and editing, which causes some scholars to use alternative terms, such as ‘adaptation/translation’, ‘transformative acts’ or ‘transediting’ (Schäffner, 2018), while others maintain that the notion of translation is sufficiently flexible to include the diverse practices and forms found within the media. Schaffner (2018) notes that transediting, a term introduced by Stetting (1989), involves quite radical editing, such as “(i) shortening of text passages for subtitling, (ii) making the text of an interviewed politician idiomatic and well structured, (iii) cleaning up inadequate manuscripts, (iv) journalists drawing on material in other languages for writing their own texts, (v) extracting information from various documents for producing promotional material in another language” (p. 332). For Davier (2022), transediting means every kind of change made during translation.

According to Pym, the transformations of the translated news relate to the concept of localization: “The foreign news we read in the local press can legitimately be seen as a localization of foreign-language texts, at some point transformed by the international agencies, and transformed in ways that go beyond endemic notions of translation” (2009, p. 4).

Another practice of news translation, used particularly on online platforms, involves the process of rewriting during which content is adapted to suit a different audience and cultural setting. This process includes adding details, omitting background information, and placing key information strategically. Rewriting can also involve ideological framing, where the translator adapts the content to align with the target culture’s norms and the media outlet’s perspective (Guerrero, 2022).

Scholars investigate translation strategies – or translation methods – when they observe major shifts between the source text and target text, if source and target can be identified. These include reorganization, deletion, addition and substitution (Davier, 2022). Bazzi (2015) highlights ideology as a driving force behind translation shifts, such as changes in metaphors and modal expressions, in news coverage of political events in the Middle East. These shifts may serve to reinforce or challenge dominant narratives in the translated journalistic piece.

III. Translation and Ideologies

Ideologies play a crucial role in translation, especially in news and political discourse. They influence the choices translators make, from word selection to the overall framing of the translated text. Ideological considerations can shape how events, groups, and national images are presented to the target audience. Various translation strategies are often driven by ideology to present a desired image, influence reader perceptions, and legitimize governmental narratives. This means that translation is not just about language, but also about conveying certain viewpoints and reinforcing specific ideological narratives (Chen, 2024).

Critical Discourse Analysis (CDA), according to Fairclough (2001), is an interdisciplinary method for examining discourse, focused on revealing the links between language and ideology. In recent years, it has become a widely used approach in translation studies, because it offers a useful framework for viewing translation as a sociocultural and political practice. It enables a closer examination of translation’s effects and helps investigate how it shapes and reinforces dominant discourses within society. Researchers using a CDA approach investigate questions such as what content is selected for translation and who the intended audience is, why a specific language was

chosen, who authorized the final version before publication, and what kind of discourse the translation helps shape within the target culture (Kim, 2019). Various methodological approaches have been developed, such as corpus-assisted CDA, multimodal analysis, and narrative theory, to examine both textual and visual elements in translated news. These methods allow for the identification of subtle shifts in framing, positioning, and evaluative language, as well as the analysis of visual and multimedia content (Zanettin, 2021). While CDA has been instrumental in uncovering the ideological underpinnings of news translation, critiques highlight issues such as subjectivity in sample selection, potential lack of objectivity, and the need for more systematic, large-scale studies. “There is also ongoing debate about the balance between adaptation and fidelity in translation, and the ethical implications of manipulative practices (Kim, 2019).

IV. Case study: the analysis

IV.1. Methodology

This paper uses a methodology grounded in Critical Discourse Analysis (CDA) and textual analysis to examine the Polish translation of an opinion article by Thomas L. Friedman, “The Smart Way for Trump to End the Israel-Iran War”, published in *The New York Times* on June 16, 2025 (Friedman, 2025). The translation by Łukasz Grzymisławski appeared in *Gazeta Wyborcza* on June 17, 2025, titled “Wojna Izraela z Iranem daje Trumpowi szansę na trwałe ustabilizowanie regionu” (Grzymisławski, 2025). It is important to note that both *The new York Times* and *Gazeta Wyborcza* are left-leaning outlets.

This study attempts to reveal how ideologies influence the translation process and affect the way media discourse and cultural values are conveyed across languages, offering a deeper understanding of cross-cultural communication and the spread of ideological messages.

IV.2. Procedure

The methodological framework is grounded in Critical Discourse Analysis (CDA) and textual analysis. First, an initial analysis is carried out to examine how the original opinion article and its translation are framed and to uncover its underlying messages. The study then concentrates on translation strategies such as reorganization, deletion, addition and substitution.

This approach enables a thorough investigation of how ideological influences shape translation practices in the Polish version of the selected discourse. By analyzing specific language choices, the research seeks to reveal how these decisions contribute to the formation and expression of ideologies.

IV.3. Framing

The concept of framing, first introduced by Goffman (1974), says that the way information is presented to an audience, referred to as “framing”, shapes how people interpret and respond to that information. Frames serve as conceptual structures that help organize and give meaning to messages. In media and journalism, framing commonly refers to how news outlets shape the presentation of events or issues. This influences how audiences perceive the news, functioning as a form of second-level agenda-setting. That

is, beyond highlighting what topics are important (as in traditional agenda-setting theory), framing also guides audiences on how to understand or evaluate those topics. Fairhurst and Sarr (1996) propose the following framing techniques:

- Metaphor: framing a conceptual idea by comparing it to something else.
- Stories (myths, legends): framing a topic by means of an anecdote in a vivid and memorable way.
- Tradition (rituals, ceremonies): using cultural mores that add significance to the ordinary topic.
- Slogan, jargon, catchphrase: framing an object with a catchy phrase to make it more memorable and relatable.
- Artifact: using objects with intrinsic symbolic value, such as a visual/cultural phenomenon that holds more meaning than the object itself.
- Contrast: describing a topic in terms of what it is not.
- Spin: adding a positive or negative connotation to the topic that are being presented.

The textual analysis reveals that the original New York Times article by Thomas L. Friedman, titled “The Smart Way for Trump to End the Israel-Iran War” (June 16, 2025), and its Polish translation in *Gazeta Wyborcza* (“Wojna Izraela z Iranem daje Trumpowi szansę na trwale ustabilizowanie regionu”) are broadly faithful in content and the framing of the war between Israel and Iran is generally consistent across both documents despite some minor differences in emphasis, and ideological tone caused by translation and editorial choices.

The original English title frames the “smart way for Trump” as policy-oriented, rationalist and focused on finding a clever solution. The translated title emphasizes a geopolitical opportunity, using an optimistic, almost providential tone: the war offers a “chance” for peace in the region. It appears that the Polish title intensifies the opportunistic frame as it presents the war as a strategic moment for Trump. The original is more pragmatic, while the Polish translation makes the President a potential peacemaker, adding positive spin to the story. It may be argued, though, that referring to the war as “szansa” (“opportunity”) instrumentalizes it, allowing for a greater normalization of strategic violence, which is an undertone absent in the original.

The metaphors mostly convey the same meanings. For example, in the English original, Friedman uses the phrase “out-crazy” doctrine: Iran is said to follow a strategy of “trying to out-crazy the adversary”. This metaphor refers to irrational escalation and brinkmanship. It is translated by Grzymisławski as “przelicytowanie w szaleństwie” (“overbidding in madness”) which intensifies the metaphor into one of madness, adding psychological colouring. In another metaphor, the local rules are referred to as Hama Rules: Assad's 1982 massacre in Hama is evoked as a metaphor for total war without rules. The translation “Zasady Hamy oznaczają po prostu brak wszelkich zasad” (“Hama rules mean no rules at all”) maintain the meaning but seem to add moral judgment. Finally, the metaphor of a spider web translated directly as “pajęczna sieć”, sustains the metaphor but perhaps slightly exaggerates its threatening connotation.

Cultural references are translated faithfully. The concept of “biblical homeland” is invoked to emphasize the indigenous connection of both Israelis and Palestinians to the land, countering the idea of Israel as a purely “colonial enterprise”. The Polish

translation of the references to Hariri's assassination, embassy bombings, Assad's actions in Syria, serving as anecdotal "proofs" of Iran and Hezbollah's extremism preserve this anecdotal framing.

Some differences in tone can be found in the use of the catchphrase "coercive diplomacy", translated as "dyplomacja przymusu". In the original English piece, it appears in the concluding paragraph as a kind of a call to action for President Trump. The Polish article uses it also in the introduction: a short, two-sentence paragraph, absent in the original text, which repeats the message expressed in the concluding paragraph: "To niebywała okazja, by wreszcie skutecznie zastosować 'dyplomację przymusu'. Tylko czy Trump się do tego nadaje?" (This is an incredible opportunity to finally use "coercive diplomacy" effectively. Just is Trump up to it? – translation mine). The translator thus created a ring composition strengthening the message that he – and the editorial board – consider worth emphasizing.

The editorial board of *Gazeta Wyborcza* added subheadings to the translated text, thus shifting emphasis to certain parts of the text, while the original article does not have any. For example, the catchphrase, "once and for all doctrine", which critiques Israel's strategy as a fallacy, appears in the Polish translation in the subheading "Fatalna izraelska doktryna raz na zawsze", which dramatizes the narrative and evokes moral outrage more strongly.

The translation of the slogan "'river to the sea' nonsense" as "absurdalna polityka 'od rzeki do morza'" maintains the general framing; however, the organization of the text in which this phrase appears slightly changes its perception by the reader. Namely, what is one paragraph in the original English text, becomes four separate paragraphs in the Polish translation. Here is *The New York Times* version:

The necessary but not sufficient conditions for peace in the Middle East that will allow America to reduce, but not end, its military presence there are that Iran be forced to draw a clear western border and stop trying to colonize its Arab neighbors and destroy Israel with a nuclear bomb, that Israel be forced to draw a clear eastern border and stop trying to colonize the whole of the West Bank and that Palestinians be forced to draw clear eastern and western borders between Israel and Jordan and stop with the "river to the sea" nonsense (*The New York Times*).

Here is the *Gazeta Wyborcza* translation:

Oto niezbędne, choć niewystarczające warunki pokoju na Bliskim Wschodzie, które pozwolą Ameryce zmniejszyć, choć nie całkowicie zakończyć jej obecność wojskową w tej części świata.

Po pierwsze, zmuszenie Iranu do wytyczenia wyraźnej zachodniej granicy, czyli zaprzestania prób kolonizacji lub dominowania swoich arabskich sąsiadów, oraz rezygnacji z zamiaru zniszczenia Izraela bombą atomową.

Po drugie, zmuszenie Izraela do wytyczenia wyraźnej wschodniej granicy, czyli zaprzestania prób kolonizacji całego Zachodniego Brzegu Jordanu.

Po trzecie, zmuszenie Palestyńczyków do porzucenia absurdalnej polityki „od rzeki do morza”.

The English fragment consists of one paragraph which is long and dense, syntactically complex, in the form of a single cumulative sentence. This structure reinforces the idea that the three conditions (for Iran, Israel, and Palestine) are interlinked and non-negotiable. They form a conceptual unity under the heading of “necessary but not sufficient conditions.” On the other hand, the Polish version breaks the text into four distinct parts: one introductory sentence and three enumerated points. This emphasizes each individual condition, giving them greater rhetorical weight. The translation gives the conditions a more official and authoritative tone, whereas the original reads more like commentary or analysis.

IV.4. Translation strategies

IV.4.1. Reorganization

Reorganization involves rearranging the structure of sentences or paragraphs in the target text to improve clarity, flow, or grammatical correctness in the target language (Hernández Guerrero, 2022). In the analyzed texts, the following fragments illustrate this practice.

Example 1

English: “That is, under enough pressure they will eventually go back to their own version of Belgium.” “But the Israeli Jews have no Belgium.”

Polish: „Czyli że – jeśli tylko zostanie na nich wywarta stosowna presja – w końcu wrócą do swojej własnej wersji Belgii. Ale izraelscy Żydzi nie mają swojej Belgii.”

The sentence order is preserved, but the Polish translation breaks down the complex English sentence into two more manageable parts, making the flow smoother for the reader.

Example 2

English: “You name it – assassinate the prime minister of Lebanon, Rafik Hariri; blow up the American Embassy in Beirut; help Bashar al-Assad murder thousands of his own people to stay in power – the imprints of Iran and its Hezbollah proxy are behind them all, together or separately.”

Polish: „Przykładów jest wiele: zamach na premiera Libanu Rafika Haririego, wysadzenie amerykańskiej ambasady w Bejrucie, pomoc Baszarowi al-Asadowi w wymordowaniu tysięcy własnych obywateli, byle utrzymać się przy władzy. Za wszystkimi tymi działaniami, razem lub osobno, stoją Iran i Hezbollah.”

The Polish translation rephrases the opening of the sentence from “You name it –” to “Przykładów jest wiele: (There are many examples:)” which is a more natural and idiomatic way to introduce a list of examples in Polish. It then separates the concluding thought (“the imprints...are behind them all”) into a new sentence, improving readability.

Example 3

English: “As such, if Trump really wants to forge peace in the Middle East, which I believe he does, America must not become Netanyahu's captive or Iran's patsy.”

Polish: „Jeśli Trump naprawdę chce zaprowadzić pokój na Bliskim Wschodzie – a chcę wierzyć, że tak jest – Ameryka ani nie może stać się zakładnikiem Netanjahu, ani tańczyć, jak zagra jej Iran.”

The Polish translation changes the phrasing “Netanyahu's captive or Iran's patsy” to “ani nie może stać się zakładnikiem Netanjahu, ani tańczyć, jak zagra jej Iran” (neither can it become Netanyahu's hostage, nor dance to Iran's tune). This reorganization uses a more idiomatic Polish expression for being controlled by someone.

Example 4

The fragments mentioned in section 5.3., where the English one long paragraph listing the “necessary but not sufficient conditions” is divided into four clearly numbered segments in the Polish translation to improve readability and rhetorical emphasis.

Example 5

English: “Is Trump up to that? I really don't know, but we're going to find out real soon.”

Polish: „Tylko czy Trump się do tego nadaje? Naprawdę nie wiem, ale wszyscy wkrótce się o tym przekonamy.”

The rhetorical question “Is Trump up to that?” is moved to the introductory paragraph of the Polish article, serving as an opening hook, and then repeated at the end, creating a more deliberate framing device. The original English places it only at the end.

IV.4.2. Deletion

Deletion involves omitting certain words, phrases, or even sentences from the source text when they are deemed redundant, unclear, or culturally inappropriate in the target language (Hernández Guerrero, 2022). There are very few examples of this strategy in the analyzed texts.

Example 1

The English text includes reference to Dennis Ross's book, *Statecraft 2.0*. In the Polish translation, the title is omitted, probably because the book has not been distributed in Poland, so it would not be relatable for the Polish audience.

Example 2

Reference to Trump's “trainers” for Israel's air force is omitted, possibly because it was seen as extraneous detail:

English: “One, that he will equip Israel's Air Force with the B-2 bombers and 30,000-pound bunker-buster bombs and U.S. trainers that would give Israel the capacity to destroy all of Iran's underground nuclear facilities (...)”

Polish: „Po pierwsze, wyposaży izraelskie siły powietrzne w bombowce B-2 zdolne przenosić superciężkie bomby burzące bunkry, które dałyby Izraelowi możliwość zniszczenia wszystkich podziemnych obiektów nuklearnych Iranu (...)”

IV.4.3. Addition

Addition refers to adding information to the target text to clarify a point, provide cultural context, or ensure the text flows naturally in the target language (Hernández Guerrero, 2022). The following instances of this strategy can be found in the analyzed text.

Example 1

English: “President Trump has a chance to correct both of them and to create the best opportunity for stabilizing the Middle East in decades – if he is up to it.”

Polish: „Prezydent Donald Trump ma szansę skorygować obie z nich i dzięki temu stworzyć najlepszą okazję do ustabilizowania Bliskiego Wschodu od dekad – o ile będzie gotów i chciał to zrobić.”

The Polish translation adds “i chciał” (and wanted to), expanding on “if he is up to it” to emphasize willingness alongside capability.

Example 2

English: “That is, under enough pressure they will eventually go back to their own version of Belgium.”

Polish: „Czyli że – jeśli tylko zostanie na nich wywarta stosowna presja – w końcu wrócą do swojej własnej wersji Belgii.”

The Polish adds “tylko” (only) to “jeśli” (if), subtly emphasizing the conditionality of the return to “their own version of Belgium”.

Example 3

English: “Asad wiped out the Muslim Brotherhood in Hama by mercilessly leveling whole swaths of the city, whole blocks of apartments, into a parking lot.”

Polish: „Asad zniszczył Bractwo Muzułmańskie w Hamie, bezlitośnie i totalnie zrównując z ziemią całe połacie miasta.”

The Polish adds “i totalnie” (and totally) to emphasize the completeness of the destruction, reinforcing “bezlitośnie” (mercilessly). The phrase “whole blocks of apartments, into a parking lot” is condensed, but the intensity is retained through “totalnie”.

Example 4

English: “He paid with his life with that miscalculation last year, and the supreme leader probably would have as well if Trump had not intervened, reportedly, last week to stop Israel from killing him.”

Polish: „W zeszłym roku przypłacił życiem tę błędną kalkulację, a najwyższego przywódcę prawdopodobnie również spotkałby ten los, gdyby Trump nie interweniował – jak się dowiadujemy – w zeszłym tygodniu, powstrzymując Izrael przed zabiciem go.”

The Polish translation adds “– jak się dowiadujemy –” (as we learn/are informed), which serves as a slight softening or distancing of the “reportedly” from the English, making it sound more like common knowledge or a recent disclosure.

Example 5

English: “Trump must ignore the dangerous, knee-jerk isolationism of JD Vance.”

Polish: „Trump musi odrzucić niebezpieczny, izolacjonistyczny odruch prezentowany w jego politycznym środowisku przez m.in. J.D. Vance’a.”

The Polish translation adds “w jego politycznym środowisku przez m.in.” (in his political environment by, among others), providing more context on JD Vance’s role and indicating that Vance is one of several such figures.

IV.4.4. Substitution

Substitution means replacing a word, phrase, or concept in the source text with an equivalent term or expression in the target language. This can include substituting cultural references with culturally relevant equivalents in the target language (Hernández Guerrero, 2022). Examples of this strategy are as follows.

Example 1

English: “I call trying to out-crazy an adversary.”

Polish: „nazywam przelicytowywaniem w szaleństwie.”

“Out-crazy an adversary” is substituted with “przelicytowywaniem w szaleństwie” (outbidding in madness), which is a more literal but effective way to convey the concept of escalating to more extreme measures in Polish.

Example 2

English: “Because we go all the way - and you moderates just go away.”

Polish: „Ponieważ my w swojej determinacji nie cofniemy się przed niczym, a was ogranicza wasze umiarkowanie.”

The entire grammatical and rhetorical structure is reworked. The English version has two coordinated clauses, both with ellipsis and parallel imperative tone, but the Polish one contains a contrasting clause with full declarative structure. The English “go all the way” / “go away” is a word-play with phrasal verbs, very difficult to render into Polish, a language that lacks multi-word verbs. Moreover, the English version is rhetorically playful, employing a slogan-like contrast, while the Polish translation sounds more philosophical or doctrinal as a result of rendering multi-word verbs into a structure with one-word verbs. As a result, the playful oppositional metaphors in English are replaced by ideologically loaded formulations in Polish.

Example 3

English: “The former Hezbollah leader Hassan Nasrallah and Iran's supreme leader, Ali Khamenei, both thought that they could out-crazy the Israeli Jews (...)”

Polish: „Zarówno lider Hezbollahu Hassan Nasrallah, jak i najwyższy przywódca Iranu, Ali Chamenei myśleli, że mogą przechytrzyć Izraelczyków (...)”

The informal, highly idiomatic “out-crazy” is substituted with the more neutral verb “przechytrzyć” (“outsmart” or “outwit”). The original verb “out-crazy” is a nonstandard, figurative construction suggesting a strategy of appearing or behaving more irrationally or extremely than one’s opponent, often used in military or political rhetoric to describe escalatory brinkmanship. “Przechytrzyć,” however, removes the connotation of irrational extremism and replaces it with rational strategic cunning. It reframes Nasrallah and Khamenei not as extremists attempting to outdo Israeli irrationality, but as calculating actors trying to outsmart them. As a result, the emotional register is toned down. “Out-crazy” is provocative, almost mocking, and implies a degree of unhinged or reckless behavior. In contrast, “przechytrzyć” is more formal and neutral, reflecting strategic rivalry rather than ideological madness.

Example 4

English: “America must not become Netanyahu's captive or Iran's patsy.”

Polish: „Ameryka ani nie może stać się zakładnikiem Netanjahu, ani tańczyć, jak zagra jej Iran.”

“Patsy” is an American idiom meaning a gullible victim, someone easily manipulated or used. This concept is substituted in Polish with the idiom: “tańczyć, jak ktoś zagra”, (to dance to someone’s tune), meaning to comply passively with someone else’s instructions or manipulations. This idiom is more culturally familiar to Polish readers and conveys the same power asymmetry and subordination, though with a slightly less humiliating tone than “patsy.” Thus, the informal, slightly sarcastic tone of the English is refined into a more serious rhetorical warning, perhaps better suited to the genre of foreign policy commentary.

Conclusions

This study has demonstrated that translation in the context of media discourse is a deeply ideological practice that goes beyond the mechanical transfer of language. The comparative analysis of Thomas L. Friedman’s original opinion article and its Polish translation by Łukasz Grzymisławski reveals that ideological positioning, cultural norms, and editorial intervention significantly shape the final version of a translated media text. The analysis found out how translation strategies such as substitution, reorganization, addition, and deletion serve not merely stylistic but also ideological purposes, affecting how narratives are framed and understood in the target culture. Notably, the Polish translation tends to emphasize rhetorical clarity, national resonance, and emotional charge, often through intensified metaphors or reorganized structures. The original’s ironic, informal, and sometimes provocative tone is consistently moderated in the Polish version, suggesting a domestication of the original ideological nuances. This aligns with the view that translation, particularly in journalistic settings, functions as a tool of ideological mediation and gatekeeping. By reframing content for local audiences, translated media texts do not simply report facts; they actively participate in shaping public discourse, influencing political perception, and reinforcing or contesting power structures. The case study underscores the critical importance of examining media translation through a discourse-analytic lens.

Bibliography

- Abdelmajid, O., Moulay Sadik, M., Fadoua, E.H. (2025). Ideology in media translation: Some theoretical perspectives. *International Journal of Linguistics and Translation Studies*, 6(2), 16-25. DOI: <https://doi.org/10.36892/ijlts.v6i2.561>.
- Affeich, A. (2019). The role of language ideology in translating news media: The case of the Syrian war. *International Journal of Comparative Literature & Translation Studies*, 7(4), 48-55. DOI: <https://doi.org/10.7575/aiac.ijclts.v.7n.4p.48>.
- Aiseng, K. (2024). Unveiling Linguistic Ideologies in South African Twitter (X) Discourse: A Corpus-Assisted Discourse Study. *Communicatio*, 50, 30-51. DOI: <https://doi.org/10.1080/02500167.2024.2433722>.
- Bazzi, S. (2015). Ideology and Arabic translations of news texts. *Translation and Translanguaging in Multilingual Contexts*, 1(2), 135-161.
- Capella, J.N., Jamieson, K.H. (2007). Cognitive Bases for Framing Effects. In: R. Negrine, *The Political Communication Reader (1st ed.)* (pp. 181-186). London: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003416654>.

- Chen, A. (2024). Ideologies Underlying Chinese-English News Translation Strategies: A Critical Discourse Analysis of An Example from China Daily. *Arts, Culture and Language*. DOI: <https://doi.org/10.61173/atfnw618>.
- Daghigh, A.J. (2022). Ideological manipulation in political news translation: An actor-network perspective. *Journalism*, 23(7), 1530-1547. DOI: <https://doi.org/10.1177/14648849221074493>.
- Davier, L. (2022). Translating News. In: *The Cambridge Handbook of Translation. Cambridge Handbooks in Language and Linguistics* (pp. 401-420). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ding, S. (2021). News Values and Ideology Construction from the Perspective of Vocabulary. *DEStech Transactions on Economics, Business and Management*.
- Fairclough, N. (2001). *Language and Power (2nd ed.)*. London: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315838250>.
- Fairhurst, G., Sarr, R. (1996). *The art of Framing*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Fernández, I., Igartua, J., Moral, F., Palacios, E., Acosta, T., Muñoz, D. (2013). Language use depending on news frame and immigrant origin. *International journal of psychology: Journal international de psychologie*, 48(5), 772-84. DOI: <https://doi.org/10.1080/00207594.2012.723803>.
- Friedman, T. (2025, June 16). *The Smart Way for Trump to End the Israel-Iran War*. The New York Times: Retrieved from: <https://www.nytimes.com/2025/06/16/opinion/trump-israel-iran-war.html>.
- Gershon, I. (2010). Media ideologies: An introduction. *Journal of linguistic anthropology*, 20(2), 283-293. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/43104264>.
- Goffman, E. (1974). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. New York, NY: Harper & Row.
- Grzymisławski, Ł. (2025, June 17). *Wojna Izraela z Iranem daje Trumpowi szansę na trwałe ustabilizowanie regionu*. Retrieved from: <https://wyborcza.pl/7,179012,32031929,wojna-izraela-z-iranem-daje-trumpowi-szanse-na-trwale-ustabilizowanie.html>.
- Guerrero, M.J. (2022). News translation strategies. In: *The Routledge Handbook of Translation and Media* (pp. 232-249). London/New York: Routledge.
- Hodges, A. (2015). Ideologies of language and race in US media discourse about the Trayvon Martin shooting. *Language in Society*, 44(3), 401-423. DOI: doi:10.1017/S004740451500024X.
- Holland, R. (2013). News translation. In: *The Routledge Handbook of Translation Studies* (pp. 332-346). London: Routledge.
- Johnson, S., Milani, T. (2010). *Language ideologies and media discourse: Texts, practices, politics*. Bloomsbury Publishing.
- Kim, K. (2019). Critical discourse analysis. In: *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (pp. 119-124). London/New York: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315678627-26>.
- Krzyżanowski, M., Tucker, J. (2018). Re/constructing politics through social & online media Discourses, ideologies, and mediated political practices. *Journal of Language and Politics*, 17, 141-154. DOI: <https://doi.org/10.1075/JLP.18007.KRZ>.
- Kulyk, V. (2010). Ideologies of language use in post-Soviet Ukrainian media. *International Journal of the Sociology of Language*, 201, 79-104. DOI: <https://doi.org/10.1515/ijsl.2010.005>.
- Lakoff, G. (2006). *Whose freedom? The battle over America's most important idea*. New York: Farrar, Straus, and Giroux.

- Pym, A. (2009). *The Moving Text: Localization, Translation and Distribution*. Amsterdam: John Benjamins.
- Qayyum, N. (2019). Intertextuality as a Catalyst for Ideology Formation: A Study of Media Discourse Dynamics. *International Journal of English Linguistics*, 9(3), 249-259. DOI: <https://doi.org/10.5539/IJEL.V9N3P249>.
- Schäffner, C. (2018). Language, interpreting, and translation in news media. In: *The Routledge Handbook of Translation Studies and Linguistics* (pp. 327-341). London: Routledge.
- Stetting, K. (1989). Transediting: A new term for coping with the grey area between editing and translating. In: *Proceedings from the Fourth Nordic Conference for English Studies* (pp. 371-382). Copenhagen: University of Copenhagen.
- Valdeón, R.A. (2009). Euronews in translation: Constructing a European. *Forum: International Journal of Interpretation*, 7(1), 123-153.
- Valdeón, R.A. (2015). Fifteen years of journalistic translation research and more. *Perspectives: Studies in Translation Theory and Practice*, 23(4), 634-662. DOI: <https://doi.org/10.1080/0907676X.2015.1057187>.
- Van Dijk, T. (2005). Discourse analysis as ideology analysis. In: *Language and Peace* (pp. 41-58). New York, NY: Routledge.
- Van Dijk, T. (2006). Ideology and discourse analysis. *Journal of Political Ideologies*, 11(2), 115-140. DOI: <https://doi.org/10.1080/13569310600687908>.
- Zanettin, F. (2021). *News Media Translation*. Cambridge: Cambridge University Press.

VIII. ANTYPOLSKI DYSKURS PUBLICZNY WE WSPÓŁCZESNEJ ROSJI (NA MATERIALE WYPOWIEDZI D. MIEDWIEDIEWA)

(Grzegorz Adam Ziętala¹)

Streszczenie

W niniejszym tekście przeanalizowano wypowiedzi Dmitrija Miedwiediewa, które mają antypolski charakter. Miedwiediew w swych wypowiedziach stosuje ekspresję, wulgaryzmy, zapożyczenia obce w celu dyskredytacji Polski na arenie międzynarodowej, szerząc fałszywe informacje, grożąc Polsce. Wypowiedzi zostały przytoczone w języku rosyjskim i podano ich tłumaczenie na język polski.

Summary

In this text, Dmitry Medvedev's statements, which are anti-Polish in nature, are analyzed. Medvedev uses expression, vulgarisms, foreign borrowings in his statements in order to discredit Poland in the international arena, spreading false information, threatening Poland. The statements were quoted in Russian and translated into Polish.

Wprowadzenie

We współczesnej Rosji, zwłaszcza po inwazji na Ukrainę, nasila się antypolski dyskurs. To konsekwencja wspierania przez Polskę oraz świat Zachodu zaatakowanej Ukrainy i pomaganie jej. Rosyjscy politycy atakują polski rząd i polskich polityków, dyskredytują nasz kraj, szerzą fake newsy o pragnieniu aneksji Ukrainy przez Polskę, grożą atakiem jądrowym. Szczególne miejsce w tym dyskursie zajmuje były prezydent, były premier, a obecnie wiceszef Rady Bezpieczeństwa Rosji – Dmitrij Miedwiediew.

Celem niniejszego tekstu jest scharakteryzowanie antypolskiego dyskursu rosyjskiego polityka i wskazanie w jego wypowiedziach negatywnych emocji, sposobów wykorzystywania historii w kremlowskiej retoryce. Przyjęta dla potrzeb badania hipoteza badawcza brzmi: dyskurs D. Miedwiediewa jest pełen przekłamań, fake newsów, manipulacji historią i nienawiści wobec Polski i Polaków. Metodą badawczą jest analiza wybranych wypowiedzi rosyjskiego polityka, dostępnych w przestrzeni internetowej. Podstawowym problemem badawczym jest stan oraz jakość antypolskiej debaty we współczesnej Rosji. Badanie to pozwoliło na określenie, jakich słów, zwrotów, jakiej retoryki, sposobów manipulacji oraz fake newsów używa były prezydent Rosji, aby zdyskredytować Polskę oraz Polaków, a przy tym zjednoczyć Rosjan wokół swojej narracji. Materiał badawczy stanowi 48 wypowiedzi D. Miedwiediewa, pochodzących z 9 tekstów (*Analizowane teksty*).

¹ Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu.

I. Dyskurs antypolski w Rosji i jego historia

Kwintesencją dyskursu antypolskiego mogą być słowa Polowija, które idealnie oddają cechy tego dyskursu w samej Rosji, chociaż dotyczyły określeń Polski w Białorusi. Według niego Polska to:

„русофобское государство, которое несет угрозу для Беларуси и представляется марионеткой Запада” [rusofobistyczne państwo, które zagraża Białorusi i jest marionetką Zachodu²] (Польвий, 2024, s. 166).

S. Boridzenko przeanalizował podręczniki do nauczania historii z lat 1721-1917 i na podstawie tej analizy możemy wyróżnić kilka okresów w opisie relacji polsko-rosyjskich, a tym samym historii antypolskiego dyskursu. Według niego w wieku XVIII i aż do lat 30. XIX istniało neutralne podejście, a nawet dość pozytywne do Polski:

„поляки и Польша представлялись образцом для подражания, союзником (в конфликтах с Турцией и Швецией) и важным партнером России в ряде иных сфер” (2024, s. 11) [Polacy i Polska były wzorcem do naśladowania, sojusznikiem (w konfliktach z Turcją i Szwecją) i ważnym partnerem Rosji w wielu sferach].

Trudne kwestie wzajemnych relacji były przemilczane albo przedstawiane jako przejaw naturalnych procesów w relacjach międzynarodowych i usprawiedliwiane „dzikimi czasami”, w których liczyła się tylko siła i przemoc. W rosyjskich podręcznikach często wykorzystywano polonizmy, takie jak „шляхта” [szlachta], „ясневельможный” [jaśnie wielmożny], „посполитый” [pospolity] (Ibidem, s. 12-13). Dopiero później te leksemy zaczęły nabierać negatywnego odcienia i weszły do antypolskiego dyskursu. Każda polsko-rosyjska granica ustalana po wojnach była uważana za sprawiedliwą. Tylko przekroczenie „rdzennej” ruskiej ziemi, czyli wyprawy Polaków na wschód od Smoleńska były uważane za agresję. Polskie ziemie, które weszły w skład Imperium Rosyjskiego po rozbiorach, były dalej określane jako „польские губернии” [polskie gubernie] albo „бывшие земли Польши” [byłe ziemie Polski]. Dyskurs antypolski dotyczył okresu późnej Rzeczypospolitej i jej upadku. Prawdziwy antypolski dyskurs zaczął się od podręcznika Nikołaja Ustriałowa, wydanego w 1839 roku pt. „Начертание русской истории, для средних учебных заведений” [Zarys historii Rosji dla szkół średnich]. Wiązało się to z powstaniem 1830 roku, które spowodowało wzrost antypolskich nastrojów. Sam Aleksander I uważał się za polonofila, ale już jego brat – Mikołaj I – uważał Polaków za wrogów. Wówczas zaczął się tradycyjny podział na „swoich” i „obcych”. Ta narracja obowiązywała kolejne 100 lat w Rosji. Polacy i Polska stali się wrogami, przeszkodą na drodze rozwoju Imperium Rosyjskiego, rywalem, a państwowość polska uzyskała znaczenie synonimiczne takim słowom jak „оккупант” [okupant] i „истязатель” [oprawca]. Dla zwykłego Rosjanina włączenie Wielkiego Księstwa Litewskiego do Rzeczypospolitej Obojga Narodów to, według historyków, początek polskiej okupacji i „угнетения” [ucisku] przez Polaków ziem Rusi Litewskiej. Włączenie części Polski

² tłumaczenia z języka rosyjskiego własne – GAZ i zostały podane w nawiasach kwadratowych, a tekst oryginalny ujęty w cudzysłów.

do Imperium po rozbiorach było usprawiedliwiane. W podręcznikach z 2 poł. XIX oraz początku XX wieku całe rozdziały poświęcano Rzeczypospolitej, a autorzy mieli za zadanie wywołać gniew w stosunku do „подлых ляхов” [podłych Lachów].

Najbardziej antypolski dyskurs w podręcznikach z czasów Imperium to 2 poł. XIX wieku. Polak stał się „плохим” [złym], „антирусским” [antyruskim] i „русофобом” [rusofobem], co można zauważyć w serii podręczników, np. D. Howajskiego, np. „Краткие очерки русской истории. Приспособленные к курсу средних учебных заведений” [Krótki zarys historii Rosji. Dostosowany do programu szkół średnich] z 1860 roku czy „Краткие очерки русской истории. Курс старшего возраста” [Krótki zarys historii Rosji. Podręcznik dla starszych uczniów] z 1912 roku. Ówczesny dyskurs przedstawia negatywne cechy Polaków, bazuje na niesprawiedliwości Polaków wobec Rosjan i neguje pokojowe współistnienie dwóch narodów i państw. Takie słowa jak „пан” [pan], „поляк” [Polak] i „шляхтич” [szlachcic] nabrały wyłącznie negatywnego znaczenia. Zaczął pojawiać się absurdalny dyskurs „обратной колонизации” [odwrotnej kolonizacji], zgodnie z którym to Rosjanie byli narodem uciskanym i kolonizowanym przez „złych” Polaków. Na początku XX wieku, na skutek publikacji podręcznika S. Płatonowa pt. „Учебник русской истории для средней школы: курс систематический в двух частях: с приложением пяти карт” [Podręcznik historii Rosji dla szkół średnich: kurs systematyzujący wiedzę w dwóch częściach: z załącznikiem w postaci pięciu map] z 1911 roku Polacy zostali nazwani „непокорными детьми” [niepokornymi dziećmi], co prawda utalentowanymi i nawet przewyższającymi Rosjan, jednak w dłuższej perspektywie niezdolnymi do istnienia poza granicami Imperium Rosyjskiego (Ibidem, s. 26).

II. Antypolski dyskurs D. Miedwiediewa

Antypolski dyskurs można szczególnie prześledzić na materiale wystąpień D. Miedwiediewa. W jego dyskursie możemy wyróżnić takie elementy, jak: negatywne określenia Polski, Polaków, polskich polityków, polskiej polityki, manipulowanie faktami historycznymi i dostosowywanie historii pod własne potrzeby, a nawet jawne zagrożenie Polsce.

II.1. Negatywne określenia Polski

Często w dyskursie Miedwiediewa pojawiają się obce słowa, zapożyczenia, jak „лузер” [luzer/looser], pochodzące od ang. ‘looser’, ‘loser’ – ‘przegranany’, ‘frajer’ czy „лимитроф” [limitrof/limitrophus], pochodzące do łac. ‘limitrophus’ – ‘przygraniczny’³, których celem jest poniżanie Polski:

³ *limitrophus* to termin geopolityczny pierwotnie oznaczający przygraniczne rejony Imperium Rzymskiego. W XX wieku oznaczał państwa, które powstały po rozpadzie Imperium Rosyjskiego oraz Związku Radzieckiego jak Finlandia, Estonia, Litwa, Łotwa, Polska i Rumunia. Na początku XXI wieku znaczenie tego terminu poszerzyło się i oznacza nie tylko państwa przygraniczne, ale również państwa, które są kontrolowane przez potężniejsze od nich kraje, tzw. tutorów, jak Kuba dla Związku Radzieckiego (źródło: <http://diplomaticdictionary.com/dictionary/лимитроф-от-лат-limitrophus-пограничный-граничащий-с-чем-либо/>, dostęp: 19.06.2025).

[1] „Польша по-прежнему остается этаким «историческим лузером». Государством «на заднем дворе», которое в своем развитии серьезно отстает от ведущих западноевропейских стран. Ему не удастся выйти из матрицы «вечно догоняющего развития», избавиться от унижительных черт, присущих государствам-лимитрофам» [Polska nadal jest takim „historycznym luzerem”. Państwem „na tylnym siedzeniu”, które w swoim rozwoju poważnie pozostaje w tyle za głównymi państwami zachodnioeuropejskimi. Nie udaje mu się wyjść z szablonu „wiecznie doganiającego w rozwoju”, pozbyć się poniżających go cech państw-limitrofów].

Miedwiediew uzasadnia swój negatywny stosunek do Polski, celowo dobierając słowa polskiego historyka Stanisława Mackiewicza⁴:

[2] „Со времен Собеского Польша не одержала ни одной военной победы” [Od czasów Sobieskiego Polska nie odniosła ani jednego zwycięstwa wojkowego].

Poniża Polskę, używając słów „Польша – не ровня России” [Polska nie dorównuje Rosji], uzasadniając to wolą boską – „Так уж Господь управил” [tak już Pan Bóg postanowił] i nazywa Polskę „образованием” [tworem]:

[3] „Польша – не ровня России и никогда ей не будет. Так уж Господь управил. Нужно понимать одно. Польша – с кусками Украины или без нее – это и так бесконечно враждебное для нас образование” [Polska nie dorównuje Rosji i nigdy nie dorówna. Tak już Pan Bóg postanowił. Trzeba pamiętać o jednym. Polska – z kawałkami Ukrainy czy bez nich – to i tak bezgranicznie wrogi dla nas twór].

II.2. Podkreślanie polskiej „rusofobii” i „judofobii”⁵

Polaków, według Miedwiediewa, cechuje „оголтелая⁶ польская русофобия” [oszałała polska rusofobia], „заскорузлая⁷ русофобия” [skostniała rusofobia], „смесь из местечкового национализма и непримиримой русофобии” [mieszanka miasteczkowego nacjonalizmu i nieprzejednanej rusofobii], „звериная польская юдофобия” [zwierzęca polska judofobia] i „зоологическая русофобия” [zoologiczna rusofobia]. Polacy to rusofobi i antysemita jednocześnie:

⁴ Stanisław Mackiewicz, ps. Cat (1896-1966) – polski prawnik, pisarz, premier rządu RP na uchodźstwie (1954-1955), potem zwerbowany przez bezpiekę, wrócił na stałe do PRL w 1956 roku. Był zwolennikiem powołania monarchii w Polsce i koronacji Piłsudskiego, inspirował się nazistowskimi, rasistowskimi teoriami na temat Żydów (https://pl.wikipedia.org/wiki/Stanisław_Mackiewicz, dostęp: 19.06.2025).

⁵ judofobia, judeofobia, żydofobia – niechęć do wszystkiego, co żydowskie, używane zamiennie z „antysemityzmem”, to wroga postawa wobec Żydów.

⁶ ‘оголтелый’ – ‘dziki’, ‘opętany’, ‘oszałały’.

⁷ ‘заскорузлый’ – to ‘szorstki’, ‘skostniały’, ‘chropawy’, ‘twardy’, ‘zgrubiały’.

[4] „Хотя поляки делают все, чтобы их причастность к «окончательному решению еврейского вопроса», включая активное участие в погромах и солидарность с гитлеровцами, исчезла из внешнего общественного дискурса, антисемитизм сохранился в качестве их глубинного национального идентификатора. Как и русофобия, он в известном смысле действительно проникает в души поляков с молоком матери. Правда, сейчас в Польше русофобом быть куда практичнее: можно получить гораздо больше политических и имущественных дивидендов. Однако факт остается фактом – звериная польская юдофобия и зоологическая русофобия – явления одного порядка и должны быть осуждены мировым сообществом на всех уровнях [Chociaż Polacy robią wszystko, aby ich udział w „ostatecznym rozwiązaniu kwestii żydowskiej”⁸, w tym aktywne uczestnictwo w pogromach i solidarność z hitlerowcami, wykreślono z dyskursu społecznego za granicą, antysemityzm zachował się jako głęboki czynnik narodowy. Tak jak rusofobia, on rzeczywiście wnika w dusze Polaków wraz z mlekiem matki. Co prawda, obecnie w Polsce bycie rusofobem jest praktyczniejsze: można dostać więcej korzyści politycznych i majątkowych. Pozostaje jeden fakt – zwierzęca polska judofobia i zoologiczna rusofobia – to przejawy tego samego i powinny zostać osądzone przez społeczeństwa światowe pod każdym względem].

Nie dość, że Polacy są rusofobami, to „принимали активное участие в погромах и солидарность с гитлеровцами” [brali udział w pogromach Żydów wraz z hitlerowcami], a „rusоfobia проникает в души поляков с молоком матери” [rusоfobia jest wyssana przez Polaków z mlekiem matki].

II.3. Negatywne określenia polskiej polityki

Opisując polską politykę, Miedwiediew określa ją jako „агрессивную геополитическую стратегию” [agresywną strategię geopolityczną], „с курсом на территориальный реваншизм” [ukierunkowaną na rewanżyzm⁹ terytorialny]. Podkreśla polskie wsparcie dla Ukrainy i rzekome cele tej pomocy:

[5] „Поддерживая Украину в ее конфликте с Россией, Польша с помощью «зонтика» НАТО и ЕС стремится лишь к одному – обеспечить свое тотальное господство в регионе, установив контроль над государствами, которые расположены между Варшавой и Москвой. Эта страна полна решимости вернуть свои территории [Wspierając Ukrainę w jej konflikcie z Rosją, Polska przy pomocy „parasola” NATO i UE dąży tylko do jednego

⁸ „ostatecznie rozwiązanie kwestii żydowskiej” to eufemistyczny termin używany przez nazistowskie władze Niemiec do określania planu eksterminacji europejskich Żydów. Najważniejszym użyciem tego terminu jest memorandum Hermanna Göringa do Reinharda Heydricha, datowane na 31 lipca 1941 roku, w którym znalazła się prośba do Heydricha o przeprowadzenie „wszystkie przygotowania niezbędne do organizacji, przeprowadzenia i sfinansowania ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej” (<https://aboutholocaust.org/pl/facts/czym-bylo-ostateczne-rozwiazanie>, dostęp: 19.06.2025).

⁹ rewanżyzm – dążenie do odwetu, zwłaszcza w polityce (<https://sjp.pwn.pl/sjp/;2574178.html>, dostęp: 19.06.2025).

celu – zapewnienia sobie pełnego panowania w regionie, ustanowienia kontroli nad państwami, które leżą między Warszawą a Moskwą. Ten kraj jest w pełni zdecydowany, aby przywrócić swoje tereny] (źródło 1).

Nawiązuje również do religii oraz historii, określając, że „Польша проводила агрессивную завоевательную политику, основанную на католическом прозелитизме” [Polska prowadziła agresywną politykę podbojów, opartą na nawracaniu na katolicyzm]:

[6] „Польша стремилась проводить агрессивную завоевательную политику, основанную на католическом прозелитизме. Она позиционировала себя как форпост всей западной цивилизации на востоке, которому постоянно угрожает опасность” [Polska dążyła do prowadzenia agresywnej polityki podbojów, bazującej na katolickim prozelityzmie¹⁰. Uważała się za forpocztę całej cywilizacji zachodniej na wschodzie, której ciągle grozi niebezpieczeństwo].

Twierdzi, że już w XVI wieku Polacy zaczęli straszyć świat „мифологитей о «дикой» и «агрессивной» России” [mitami o „dzikiej” oraz „agresywnej” Rosji]:

[7] „Еще в XVI веке во времена Ивана Грозного поляки начали пугать Западную Европу пропагандистскими листками на латыни с хорошо известной и сегодня мифологией о «дикой» и «агрессивной» России” [Jeszcze w XVI wieku w czasach Iwana Groźnego Polacy zaczęli straszyć Zachodnią Europę ulotkami propagandowymi w języku łacińskim z dobrze znaną i dziś mitologią o „dzikiej” i „agresywnej” Rosji].

Przytacza słowa A. Sołżenicyna¹¹ o Polakach, którzy „представлялись сами себе избранным божьим народом” [uważają się za naród wybrany przez Boga]:

[8] „поляки представлялись сами себе избранным божьим народом, бастионом христианства, с задачей распространить подлинное христианство на «полуязычников» – православных, на дикую Московию [Polacy uważali się za naród wybrany przez Boga, bastion chrześcijaństwa, którego zadaniem jest rozpowszechnianie prawdziwego chrześcijaństwa na „na wpół pogańskich” prawosławnych, na dziką Moskwę].

¹⁰ prozelityzm – nawracanie, dążenie do pozyskania nowych wyznawców (<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3962984>, dostęp: 19.06.2025).

¹¹ Aleksander Sołżenicyn (1918-2008) – rosyjski pisarz, laureat Nagrody Nobla w dziedzinie literatury za rok 1970, autor utworów o gehennie życia w łagrach (m.in. „Archipelag GUŁag”, pozbawiony obywatelstwa radzieckiego, wywieziony do Frankfurtu nad Menem, skąd potem udał się do USA. Powrócił do Rosji dopiero w 1994 roku) (https://pl.wikipedia.org/wiki/Aleksandr_Sołżenicyn, dostęp: 19.06.2025).

Negatywnie ocenia „варварское поведение поляков” [barbarzyńskie zachowanie Polaków] podczas Smuty¹²:

[9] „варварское поведение поляков в Москве и Кремле в Смутное время в начале XVII века” [barbarzyńskie zachowanie Polaków w Moskwie i na Kremlu podczas Smuty na początku XVII wieku].

Miedwiediew krytykuje polską politykę za ciągle prowadzenie wojen:

[10] „С 960 по 1795 гг. поляки приняли участие примерно в 247 международных конфликтах, то есть воевать им приходилось приблизительно раз в три года” [Od 960 do 1795 r. Polacy wzięli udział w około 247 konfliktach międzynarodowych, czyli walczyli prawie raz na trzy lata]; „в межвоенный период 1918-1939 гг., оказавшись вовлеченной в как минимум семь вооруженных противостояний на своих границах” [w okresie międzywojennym 1918-1939 [Polska] była zaangażowana w minimum siedem konfliktów zbrojnych przy swych granicach].

Były prezydent podkreśla wrogą polską politykę wobec prawosławnych:

[11] „В системе «обоих народов» не нашлось места сохранившим верность православию восточным славянам. Они оказались „пятым колесом” в „телеге” Речи Посполитой, что вскоре привело к конфликту, а в XVII веке – к потрясшему фундамент существования Речи Посполитой восстанию Богдана Хмельницкого и отделению Киева и других земель,

¹² Wielka Smuta to okres chaosu politycznego, który ogarnął Moskwę na początku XVII stulecia. Zygmunt III Waza zdołał przekonać polsko-litewskie elity do pomysłu wyprawy na państwo moskiewskie, najpierw dokonując oblężenia Smoleńska. Odmianą koncepcję reprezentował hetman koronny Stanisław Żółkiewski, który chciał ruszyć prosto na Moskwę, by osadzić na tronie Zygmunta III lub jego syna Władysława. Koronację któregoś z Wazów od 1607 roku nieoficjalnie proponowali Polakom moskiewscy bojarzy niezadowoleni z rządów Szujskiego. Ostatecznie całość sił z królem na czele przez niemal 2 lata oblegała Smoleńsk, ale jednocześnie w polsko-litewskim obozie prowadzone były negocjacje z bojarami w sprawie wprowadzenia Wazy na tron. Żółkiewski, choć nie posiadał królewskich pełnomocnictw, 27 sierpnia zawarł z Rosjanami układ, na mocy którego Władysław Waza miał zostać carem, ale rezygnowano z regencji Zygmunta III. Warunkiem sine qua non było przejście królewicza na prawosławie. Strona polska miała też odstąpić od oblężenia Smoleńska i oddać Moskwie wszystkie zdobycze terytorialne. Po zawarciu układu Rosjanie złożyli przysięgę na wierność carowi Władysławowi. Zygmunt III nie chciał oddawać swojego 15-letniego pierworodnego syna na tron w niespokojnej Moskwie i nie patrzył przychylnie na jego konwersję. Pod koniec września Rosjanie wydali Polakom zdetronizowanego Wasylę Szujskiego, a polscy żołnierze wkroczyli do Moskwy. Około 3-tysięczny garnizon miał pilnować porządku w mieście do czasu przybycia Władysława. Na barkach zmęczonych wojną Moskwiaków spoczywał obowiązek utrzymywania polskiego garnizonu, a rychłe przybycie Władysława stawało się mało realne. Niezadowolenie w mieście potęgowały swawolne poczynania Polaków i Litwinów, którzy pod nieobecność hetmana dopuszczali się gwałtów i grabieży. W marcu 1611 roku w Moskwie wybuchło antypolskie powstanie. Walki powstańców pod wodzą kniazia Dymitra Pożarskiego i Kuźmy Minina trwały ponad 1,5 roku. Garnizon i moskiewskich zwolenników cara Władysława ze zmiennym szczęściem wspierał z zewnątrz hetman litewski Jan Karol Chodkiewicz. W pierwszych dniach września 1612 roku Chodkiewicz poniósł bolesną porażkę pod murami Moskwy i nie zdołał dostarczyć garnizonowi nowych sił i zapasów żywności. Widok odjeżdżającego hetmana jeszcze bardziej obniżył morale załogi, a brak pożywienia budził w ludziach najgorsze instynkty. Dochodziło nawet do sytuacji, w której dowódca oddziału musiał rozsądzać, kto ma większe prawo zjeść zmarłego kompana. Powszechna stała się dezercja. W tej sytuacji pod koniec października 1612 roku Mikołaj Struś rozpoczął rozmowy kapitulacyjne. Kreml opuściła polska załoga i oddała się w ręce Rosjan. Najbardziej krewcy powstańcy nie dotrzymali warunków umowy i zamordowali część polskich żołnierzy. Najcenniejsi jeńcy, w tym Mikołaj Struś, przebywali w niewoli do końca wojny w 1619 roku. W marcu 1613 roku na nowego cara wybrano nastoletniego Michała Romanowa. Dało to początek dynastii, która rządziła Rosją przez 3 stulecia. Wielka Smuta dobiegała końca (<https://polski.eradio24.pl/artukul/3443971.polacy-na-kremlu-czas-ktory-zostawil-w-rosyjskiej-pamieci-gleboki-slad>, dostęp: 19.06.2025).

которые в XX столетии составили основу территории советской Украины” [W systemie [Rzeczypospolitej] „obojsza narodów” nie znalazło się miejsca dla Słowian Wschodnich, zachowującym wierność prawosławiu. Stali się oni „piątym kołem” u „wozu”, którym była Rzeczpospolita, co wkrótce doprowadziło do konfliktu, a w XVII wieku – do powstania Bogdana Chmielnickiego¹³, które wstrząsnęło fundamentami Rzeczypospolitej i doprowadziło do oderwania się Kijowa i innych ziem, które w XX wieku stały się bazą terenów radzieckiej Ukrainy].

Zwraca uwagę na cierpienia Ukraińców pod polskimi rządami – „жители украинских земель устали от постоянных издевательств польских магнатов и шляхты, которые топили в крови любые попытки сопротивляться гонениям на православную веру” [magnaci i szlachta znęcali się nad Ukraińcami, topili we krwi każdą próbę sprzeciwu przeciwko prześladowaniom za wyznawanie wiary prawosławnej]:

[12] „Жители украинских земель устали от постоянных издевательств польских магнатов и шляхты, которые топили в крови любые попытки сопротивляться гонениям на православную веру и экономической экспансии” [Mieszkańcy ziem ukraińskich byli zmęczeni ciągłym znęcaniem się przez polskich magnatów i szlachtę, którzy topili we krwi każdą próbę sprzeciwu przeciwko prześladowaniom za wyznawanie wiary prawosławnej i ekspansję ekonomiczną].

¹³ Powstanie Kozaków Zaporoskich i chłopstwa ruskiego pod przywództwem hetmana kozackiego Bohdana Chmielnickiego przeciwko magnaterii i szlachcie polskiej. Chmielnicki był przedstawicielem wyższej warstwy kozackiego społeczeństwa, szlachcicem, dysponował majątkiem ziemskim. Podstarości Czaplński dokonał zajazdu i zagabił majątek Chmielnickiego nadany Chmielnickiemu przez hetmana Koniecpolskiego. Czaplński uwiódł także żonę Chmielnickiego i próbował zabić syna, a na jego samego zorganizował zamach. Chmielnicki próbował szukać sprawiedliwości w polskich sądach, a nawet u króla, kiedy to nie poskutkowało, postanowił wykorzystać niepokoje na Ukrainie i samemu wymierzyć sprawiedliwość. We wrześniu 1647 roku zawiązał sprzysiężenie starszyny kozackiej niezadowolonej z sytuacji na Ukrainie. Spisek wykryto w wyniku donosu. Chmielnicki został aresztowany i osadzony w więzieniu w Kryłowie. Donosy nie wystarczyły jednak na uzyskanie wyroku skazującego i zwolniono go za poręczeniem. Gdy odzyskał wolność, rozpoczął przygotowania do ucieczki na Sicz. Dopiero 4 lutego 1648 roku udało mu się ostatecznie nakłonić Kozaków zaporoskich do wzięcia udziału w spisku. Do 9 lutego toczyły się jedynie drobne starcia. Chmielnicki rozesłał po całej Ukrainie szpiegów, którzy mieli agitować wśród miejscowej ludności za powstaniem. W połowie marca, w Bakczysaraju, zawarł przymierze z Tatarami, których stronnictwo ze stojącym na czele Tuhaj-bejem było nastawione antypolsko. W pierwszych bitwach – nad Żółtymi Wodami, pod Korsunem i Piławcami – wojska polskie zaskoczone liczebnością wojsk pod wodzą Chmielnickiego zostały rozbite. Buntownicy przeszli do oblężenia Lwowa, od którego odstąpiono w listopadzie 1648 roku, przyjmując okup. Na przełomie października i listopada kozacka armia podeszła pod Zamość. Chmielnicki podjął próbę zdobycia tego miasta-twierdzy, po 17 dniach oblężenia zawarto korzystny dla obu stron układ o wypłaceniu przez zamościan okupu. Chmielnicki postanowił wycofać się do Kijowa, a czas zimy wykorzystać na pertraktacje pokojowe. W 1649 roku nowo wybrany król Jan Kazimierz zawarł z Kozakami ugodę w Zborowie. W lutym 1651 roku znów rozpoczęły się działania wojenne na Ukrainie od uderzenia wojsk wojewody kijowskiego S. Czarnieckiego na niesforne oddziały kozackie. Pod koniec czerwca rozegrała się wielka bitwa pod Beresteczkiem, w której Tatarzy i Kozacy ponieśli klęskę. W Białej Cerkwii zawarto porozumienie niekorzystne dla Chmielnickiego. Jako ostateczną datę zakończenia powstania Chmielnickiego przyjmuje się styczeń 1654 roku, gdy zawarł on w Perejasławiu unię o włączeniu lewobrzeżnej Ukrainy do Rosji i oddanie się Rady Kozackiej w opiekę carowi Rosji. Wypełniając jej postanowienia, Rosja uderzyła na Rzeczpospolitą, rozpoczynając wojnę polsko-rosyjską, która trwała aż do 1667 roku. W listopadzie 1655 roku wojska polskie i Tatarzy pobili Kozaków w bitwie pod Jezierną, zmuszając Chmielnickiego do ustąpienia formalnej zwierzchności Rzeczypospolitej nad Ukrainą. Jak wykazała przyszłość, było to kolejne wymuszone uzupelnienie taktyczne Chmielnickiego, który nie zrezygnował z dążenia do pełnej niezależności Hetmanatu i prowadził aż do śmierci w 1657 roku samodzielną politykę zagraniczną (<https://bliskopolski.pl/historia-polski/1648-1657-powstanie-chmielnickiego/>, dostęp: 02.07.2025).

Przyczynami upadku Rzeczypospolitej są jej „фантомные боли о былом величии и несостоявшейся империи” [bólé fantomowe na temat byłej wielkości i niepowstałego imperium]:

[13] „Фантомные боли о былом величии и несостоявшейся империи спровоцировали безуспешные восстания поляков в 1830-1831 гг. и 1863-1864 гг.” [Bólé fantomowe na temat byłej wielkości i niepowstałego imperium spowodowały wybuchy nieudanych powstań polskich w latach 1830-1831 i 1863-1864].

Przyczyniła się do tego „мегаломания Польши и навязчивый комплекс неудачника” [megalomania Polski i natrętny kompleks nieudacznika]. Szczególnie krytykuje lata 20. XX wieku, gdy panował „оголтелый польский шовинизм” [orętanu polski szowinizm], „антисоветская истерия” [antysowiecka histeria], „бряцание оружием” [pobrzękiwanie bronią]. Rządy Piłsudskiego nazywa „режимом санации” [reżimem sanacji], który „представлял собой крайне правую авторитарную диктатуру с сильным налетом ксенофобии и подавлением любого инакомыслия” [był skrajnie prawą dyktaturą autorytarną z silnym odcieniem, ksenofobii i tłumieniem wszelkiej odmienności poglądów]. Polską politykę okresu międzywojennego określa „чванливой и опрометчивой” [butną i nierozważną], a polska państwowość mogła odrodzić się po wojnie tylko dzięki ZSRR:

[14] „именно благодаря воле Советского Союза компенсацию за Западную Украину, Западную Белоруссию и Вильно Польша получила за счет побежденной Германии. Под контроль варшавских властей перешли исторически населенные поляками земли Восточной Пруссии вплоть до рек Одер и Нейсе. Однако благодарности за такие решения нам ждать не следует” [То dzięki woli Związku Radzieckiego Polska uzyskała rekompensacje za Zachodnią Ukrainę, Zachodnią Białoruś i Wilno dzięki pokonaniu Niemiec. Pod kontrolę władz warszawskich przeszły historycznie zasiedlone przez Polaków ziemie Prus Wschodnich aż do rzek Odra i Nysa Łużycka. Jednak wdzięczności za takie decyzje nie doczekamy się].

Krytykuje brak wdzięczności Polski, która „получила компенсацию за Западную Украину, Западную Белоруссию и Вильно” [spolszczona wersja, a nie rosyjska Вильнюс – GAZ] [uzyskała rekompensacje za Zachodnią Ukrainę, Zachodnią Białoruś i Wilno]. Polaków cechuje „историческая амнезия” [amnezja historyczna]. Są oni „врагом истеричным, грубым, чванливым и амбициозным. Врагом, больным бредом величия и комплексом неполноценности” [wrogiem histerycznym, grubiańskim, butnym i pełnym ambicji, chorym na manię wielkości i kompleks niedowartościowania]:

[15] „Освобождавший Польшу советский солдат давно и цинично объявлен в Варшаве «оккупантом». Память о 600 тысячах погибших на польской земле красноармейцев грубо и незаконно, вопреки подписанным соглашениям попирается сносом десятков установленных им памятников. Такая историческая амнезия поляков в конечном счете привела к тому,

что у России в XXI веке снова возродился опасный враг в Восточной Европе. Враг истеричный, грубый, чванливый и амбициозный. Враг, больной бредом величия и комплексом неполноценности. И относиться мы будем к нему именно как к историческому врагу, полагая, что он в принципе неисправим. А коль нет надежды на примирение с врагом, у России должна быть лишь одна и очень жесткая установка в отношении его судьбы” [Żołnierz radziecki, który wyzwolił Polskę już dawno został cynicznie nazwany w Warszawie „okupantem”. Pamięć o 600 tysiącach żołnierzy Armii Czerwonej, którzy zginęli na polskiej ziemi jest grubiańska i niezgodna z prawem, wbrew podpisanym umowom i podparta burzeniem kilkudziesięciu pomników wzniesionych na ich cześć. Taka amnezja historyczna Polaków w końcu doprowadziła do tego, że dla Rosji w XXI wieku odrodził się niebezpieczny wróg w Europie Wschodniej. Wróg historyczny, grubiański, butny i pełen ambicji. Wróg chory na manię wielkości i kompleks niedowartościowania. I będziemy traktować go właśnie jako wroga historycznego sądząc, że jest nie do naprawienia. A jeśli nie ma nadziei na pojednanie z wrogiem, to Rosja może mieć tylko jeden pomysł i to bardzo ostry co do jej losu].

„Варшава нашла себе новую опору в лице США и НАТО” [Polsce pomagają Stany Zjednoczone i NATO], które stały się jej podporą:

[16] „После того как Варшава нашла себе новую опору в лице США и НАТО, она реанимировала вдрызг провалившуюся при Пилсудском концепцию Междуморья и все активнее предлагает странам-соседям присмотреться к таким региональным геополитическим объединениям, как «Инициатива трех морей»” [Po tym, jak Warszawa znalazła sobie nową podporę w postaci USA i NATO, reanimowała nieudaną za czasów Piłsudskiego koncepcję Międzymorza i coraz aktywniej proponuje państwu sąsiednim przyjrzenie się takim regionalnym inicjatywom geopolitycznym jak „Inicjatywa Trójmorza”].

Медведиев odrzuca „тождественность коммунизма и нацизма” [utożsamianie komunizmu z nazizmem] przez Polskę:

[17] „На берегах Вислы в ранг официальной идеологии возведены ложные тезисы о полной тождественности коммунизма и нацизма, равной ответственности «двух тоталитарных режимов» за преступления по отношению к польскому народу. Говорится даже о «проигрыше» Польши во Второй мировой войне в силу ее сорокалетнего пребывания в социалистическом блоке” [Nad brzegami Wisły oficjalną ideologią stały się kłamliwe tezy o pełnym utożsamieniu komunizmu i nazizmu, jednakowej odpowiedzialności „dwóch systemów totalitarnych” za zbrodnie wobec narodu polskiego. Mówi się nawet o „przegranej” Polski w II wojnie światowej z powodu jej czterdziestoletniego okresu bycia w bloku socjalistycznym].

Domaganie się przez Polskę reparacji od Rosji to „историческая польская паранойа” [polska paranoja historyczna]:

[18] „Квинтэссенцией исторической польской паранойи стала идея ее руководства о компенсации со стороны России за некие «угнетения». Самый активный ее проводник, некий замминистра иностранных дел Мулярчик, мечтает о том, что после получения желанных Варшавой репараций с Германии размером чуть ли не в триллион евро можно будет запросить аналогичную, а то и большую сумму с Москвы” [Kwintesencją polskiej historycznej paranoi stał się pomysł jej władz domagania się rekompensaty ze strony Rosji za pewne „ciemieżenie”. Najbardziej aktywny jej szerzyciel, niejaki wiceminister spraw zagranicznych Mularczyk marzy o tym, że po otrzymaniu upragnionych przez Warszawę reparacji od Niemiec na sumę prawie biliona euro można będzie domagać się takiej samej, albo i większej sumy od Moskwy].

Miedwiediew uważa, „список исторических счетов, за которые поляки должны заплатить, достаточно обширен” [lista rachunków historycznych, za które powinni zapłacić Polacy, jest dość długa]:

[19] „Список исторических счетов, за которые поляки должны заплатить, достаточно обширен. Можно вспомнить и о сотнях миллиардов долларов, направленных на масштабное послевоенное восстановление польского народного хозяйства, безвозмездных кредитах на создание целых отраслей экономики” [Lista rachunków historycznych, za które powinni zapłacić Polacy, jest dość długa. Można wspomnieć i o setkach miliardów dolarów, które były wydane na wielką powojenną odbudowę polskiej gospodarki, bezzwrotnych kredytach na budowę wielu gałęzi gospodarki].

Według niego są dwa warianty takiej zapłaty – „подготовить им счет за все, что СССР передал Польше в период социализма” [wystawić rachunek Polsce za całe dobro, które Polska otrzymała w czasach socjalizmu]:

[20] „Либо подготовить им счет за все, что СССР передал Польше в период социализма. А это сотни миллиардов долларов. Либо сказать, чтобы они подтерлись своим поганым расчетом” [Albo przygotować im rachunek za wszystko, co ZSRR przekazał Polsce w okresie socjalizmu. A to setki miliardów dolarów. Albo powiedzieć, żeby podtarli się tym swoim ohydny¹⁴ wyliczeniem]

dodając sarkastycznie, że przez sankcje Zachodu wobec Rosji papier toaletowy w Unii bardzo zdrożał.

¹⁴ ‘поганый’ to ‘ohydny’, ‘marny’, ‘licny’.

Miedwiediew ostro osądza niszczenie rosyjskich zabytków przez polskie władze, nazywając to „отвратительной польской русофобией” [wstrętną polską rusofobią], a także „актом государственного мародерства” [aktem maruderstwa państwowego]:

[21] „Мы никогда не забудем о варварском уничтожении крупнейшего православного храма в межвоенной Польше в 1924-1926 гг. – Александро-Невского собора. Грубое попрание христианских ценностей, разрушение освященного только в 1912 г. замечательного памятника архитектуры, творения зодчего Леонтия Бенуа с фресками Виктора Васнецова, стало неизбежным следствием отвратительной польской русофобии. Иначе как актом государственного мародерства это назвать нельзя. Во имя ненависти к России поляки сровняли с землей и многие другие православные храмы на территории всей страны. Даже фашистские захватчики не вели себя так одиозно с храмовыми постройками в СССР” [Nigdy nie zapomnimy zniszczenia największej świątyni prawosławnej w międzywojennej Polsce w latach 1924-1926 – Katedry Aleksandra Newskiego¹⁵. Ordynarne zdeptanie dóbr chrześcijańskich, zniszczenie dopiero co poświęconego w 1912 r. wspaniałego zabytku, dzieła architekta Leontija Benoisa¹⁶ z freskami Wiktora Wasniecowa¹⁷, stało się nieuniknionym skutkiem wstrętnej polskiej rusofobii. Inaczej tego nie da się określić jak akt maruderstwa państwowego. W imię nienawiści do Rosji Polacy zrównali z ziemią wiele innych cerkwi w całym kraju. Nawet nazistowscy najeźdźcy nie zachowywali się tak odrażająco wobec obiektów sakralnych w ZSRR].

Wyły prezydent ma wiele pretensji do polskich władz za „бесчеловечное обращение с тысячами пленных красноармейцев” [niehumanitarne traktowanie żołnierzy radzieckich wziętych do niewoli] po wojnie polsko-bolszewickiej, nazywając to wręcz „беспощадным физическим истреблением” [bezwzględną fizyczną eksterminacją]:

[22] „В том, что касается исторической справедливости, Варшава не понесла никакой ответственности за бесчеловечное обращение с тысячами пленных красноармейцев польско-советской войны, а также за их беспощадное физическое истребление. Россия же, напомним, еще в 1990-х гг. признала ответственность властей за гибель польских

¹⁵ Sobór św. Aleksandra Newskiego – prawosławna katedra, zlokalizowana na placu Saskim, miała stanowić symbol rosyjskiego panowania na ziemiach polskich. Rozebrany po 15 latach istnienia w związku z nastrojami antyrosyjskimi i antyprawosławnymi w II Rzeczypospolitej. Marmur z rozebranego soboru użyto do budowy kilku pomników, np. cokołu pomnika Syreny czy kościoła Świętych Apostołów Piotra i Pawła w warszawskich Pyrach, 6 jaspisowych kolumn wykorzystano do budowy baldachimu nad wyjściem z krypt królewskich na Wawelu. Fragment mozaiki przekazano w 1985 roku parafii prawosławnej i umieszczono w soborze Św. Marii Magdaleny na warszawskiej Pradze (https://pl.wikipedia.org/wiki/Sobór_św._Aleksandra_Newskiego_w_Warszawie, dostęp: 20.06.2025).

¹⁶ Leontij Benoiss (1856-1928) – rosyjski architekt, tworzący w stylu eklektycznym, wykorzystujący w cerkwiach styl rosyjskiego odrodzenia narodowego, a w budynkach komercyjnych rosyjską wersję Art. Nouveau, rektor Cesarskiej Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu (https://pl.wikipedia.org/wiki/Leontij_Benois, dostęp: 20.06.2025).

¹⁷ Wiktor Wasniecowa (1848-1926) – malarz rosyjski, twórca obrazów o tematyce mitologicznej i historycznej.

офицеров в Катynie. Кстати, с учетом омерзительного поведения польской элиты и польских властей стоит подумать над тем, чтобы никогда не допускать их представителей к этому печальному месту. Они того не достойны” [Co się tyczy sprawiedliwości historycznej, to Warszawa nigdy nie poniosła odpowiedzialności za nieludzkie traktowanie tysięcy żołnierzy Armii Czerwonej wziętych do niewoli po wojnie polsko-radzieckiej, a także za ich bezwzględną fizyczną eksterminację¹⁸. Rosja zaś, przypomnijmy, jeszcze w latach 90. uznała odpowiedzialność władz za śmierć polskich oficerów w Katyniu. Przy okazji, biorąc pod uwagę ohydne zachowanie polskich elit i polskich władz warto pomyśleć o tym, żeby nigdy nie wpuszczać ich przedstawicieli do tego smutnego miejsca. Nie są tego godni].

Chce osądzać polskie władze, które mają „избирательную историческую память” [wybiórczą pamięć historyczną] i domaga się „осуждения их злодеяний” [osądzenia Polski] i „выплаты компенсации родственникам жертв” [rekompensaty dla krewnych ofiar]:

[23] „Нынешняя Польша без зазрения совести пользуется принципами избирательной исторической памяти. А значит, у нашей страны есть полноценная юридическая возможность обратиться в международные инстанции для проведения расследования в отношении польского государства. И даже созвать трибунал ad hoc, который установил бы состав преступлений, совершенных прежними польскими режимами,

¹⁸ Jeńcy rosyjscy i sowieccy, którzy trafili do polskiej niewoli wskutek wojny polsko-bolszewickiej, nie byli mordowani, zgodnie z wydanym przez władzę rozkazem, tak jak to stało się z polskimi oficerami w Katyniu. Strona rosyjska, a wcześniej sowiecka, już wiele razy powracała do twierdzeń zestawiających zbrodnię kатыńską z losem bolszewickich jeńców w Polsce, posuwając się nawet do sugestii, że Stalin, wydając rozkaz zabicia polskich jeńców w 1940 roku, pomścił śmierć sowieckich jeńców „zabitych” w Polsce 20 lat wcześniej. W pierwszej fazie wojny polsko-bolszewickiej (1919), gdy walki nie były jeszcze intensywne, w Polsce przebywało, według wielu dobrze zweryfikowanych źródeł, ok. 7 tys. rosyjskich jeńców wojennych, żołnierzy Armii Czerwonej. Byli oni przetrzymywani w obozach w Strzałkowie, Dąbiu, Pikulicach i Wadowicach, przejętych po zaborcach, którzy zbudowali je w trakcie I wojny światowej. Do tych obozów trafiali również uchodźcy z Rosji, poddawani kwarantannie sanitarno-medycznej. Po Bitwie Warszawskiej w 1920 roku do niewoli polskiej dostała się znacznie liczniejsza grupa 60 tys. jeńców rosyjskich. Trwające nadal walki na wschodzie przyczyniły się do dalszego wzrostu liczby jeńców. Szacuje się, że na jesieni 1920 roku w Polsce przebywało 80-85 tys. rosyjskich jeńców, rozmieszczonych w wyżej wymienionych miejscach oraz w obozie w Tucholi. Większość wziętych do niewoli żołnierzy armii bolszewickiej powróciła do Rosji na jesieni 1921 roku, w ramach wymiany jeńców – ponad 65 tys. jeńców wyjechało do Rosji, a ponad 26 tys. polskich jeńców powróciło do Polski. Z powodu przeludnienia obozów i trudnej sytuacji Polski w tamtym okresie, śmiertelność wśród jeńców w polskich obozach wynosiła 17-20%. Podstawową przyczyną były regularnie wybuchające epidemie chorób zakaźnych, takich jak tyfus, czerwotka, cholera czy grypa – trwała wówczas epidemia tzw. hiszpanki, na którą na całym świecie zmarły miliony ludzi. Pierwsze ogniska chorób pojawiły się w obozach wraz z pierwszymi żołnierzami Armii Czerwonej w 1919 roku. Według szacunków polskiej strony, w okresie 3 lat pobytu w polskiej niewoli zmarło ok. 16-18 tys. jeńców rosyjskich. Spośród nich, 8 tys. zmarło w obozie w Strzałkowie, 2 tys. w Tucholi, a 6-8 tys. w innych miejscach internowania. Zachowane dokumenty i świadectwa nie potwierdzają stawianej przez część Rosjan, za nimi często przez rosyjską propagandę, tezy, że jeńcy byli celowo eksterminowani przez polskie władze obozowe, np. poprzez masowe rozstrzelania. Główną przyczyną śmierci jeńców były epidemie chorób zakaźnych, które wybuchały w obozach z powodu złych warunków sanitarnych, wynikających z przeludnienia. W Polsce w tamtym czasie, kraju zniszczonym wojnami, choroby zbierały obfite żniwo nie tylko w obozach jenieckich, lecz także wśród walczących polskich żołnierzy i ludności cywilnej (<https://fakehunter.pap.pl/raport/0e6c8db8-53f7-4104-92a7-fe272eb2306c>, dostęp: 20.06.2025).

и в который можно представить доказательственную базу. Результатом его работы могло бы стать осуждение их злодеяний и выплата компенсации родственникам жертв” [Obecna Polska bez wyrzutów sumienia posługuje się wybiórczą pamięcią historyczną. A co za tym idzie, nasz kraj ma pełną możliwość prawną zwrócenia się do międzynarodowych instancji w celu przeprowadzenia śledztwa wobec państwa polskiego. A nawet powołania trybunału ad hoc, który sporządziłby listę przestępstw, które popełniły poprzednie polskie reżimy, i przed którym można złożyć dowody. Wynikiem jego pracy byłoby osądzenie ich zbrodni i wypłata rekompensat krewnym ofiar].

Miedwiediew wręcz uważa, że działania współczesnych polskich władz „напоминают стратегию Третьего рейха” [przypominają strategię Trzeciej Rzeszy] w przededniu II wojny światowej:

[24] „внешнеполитическая проекция действий современной Польши очень напоминает стратегию Третьего рейха накануне Второй мировой войны. Исторические параллели напрашиваются сами собой. Например, территориальные претензии к соседям: Германия заявляла об особом праве на «братскую Австрию, присоединив ее в результате аншлюса в 1938 г. Польша бредит ресентиментом XVII века, намереваясь при удобном случае прибрать к рукам земли Западной Украины. Эти планы польские власти уже не слишком-то и скрывают на официальном уровне” [wymiar działań w polityce zagranicznej współczesnej Polski bardzo przypomina strategię Trzeciej Rzeszy w przededniu II wojny światowej. Aż prosi się o historyczne paralele. Na przykład, roszczenia terytorialne wobec sąsiadów: Niemcy zgłosiły szczególne prawa do „bratniej” Austrii i przyłączyły ją po anszlusie [aneksji] w 1938 r. Polska bredzi resentymentami z XVII wieku, mając zamiar w dogodnym momencie dobrać się do ziem Zachodniej Ukrainy. Tych planów władze polskie wcale nie ukrywają na oficjalnym poziomie].

Polska polityka jest „русофобская и ревизионистская” [rusofobistyczna i rewizjonistyczna], a nasz kraj rzekomo chce „залить кровью Восточную Европу” [zalać krwią Europę Wschodnią]:

[25] „нынешняя русофобская ревизионистская политика Польши не дает повода для оптимизма. Эта страна все еще ждет удобного момента, чтобы снова залить кровью Восточную Европу ради достижения собственных целей” [obecna rusofobistyczna rewizjonistyczna polityka Polski nie daje powodów do optymizmu. Ten kraj nadal czeka na dogodny moment, aby znów zalać krwią Europę Wschodnią w imię osiągnięcia własnych celów].

II.4. Określenia polskich partii i polityków

Spośród polskich partii Miedwiediew zwrócił uwagę na „Prawo i Sprawiedliwość” nazywając ją „русофобской партией” [rusofobiczną partią].

Spośród polityków krytykuje prezydenta Dudę, premiera Morawieckiego, wicepremiera Kaczyńskiego. Według niego prezydent Duda „потерял человеческий облик” [stracił ludzkie oblicze] i nazywa go „манкуртом” [mankurtem¹⁹]:

[26] „нынешний польский президент, фамилия которого не стоит упоминания потерял человеческий облик” [obecny polski prezydent, nazwiska którego nie warto przytaczać, stracił ludzkie oblicze]; „помешанный на идеях возрождения польской империи, этот манкурт” [ma bzika na punkcie odrodzenia polskiego imperium ten mankurt].

Wyjazd pociągiem Morawieckiego i Kaczyńskiego do Kijowa, wraz z premierami Czech i Słowenii, porównuje do słynnej podróży Lenina, podkreślając kłamstwa polityków wobec Kijowa (врали, конечно):

[27] „Почти как Ильич в бронированном вагоне на германские денежки. Пообщались с Зеленским, сулили дружбу и помощь. Врали, конечно” [Prawie jak Iljicz [Lenin] w opancerzonym pociągu za niemieckie pieniądze²⁰. Porozmawiali z Zeleńskim, obiecali przyjaźń i pomoc. Oczywiście, kłamali].

¹⁹ mankurt w mitologii kirgiskiej to człowiek bezwolny i otepiały, pozbawiony „duszy”, zmuszony do całkowitej uległości, który zatracił pamięć i własną przeszłość. Jest niewolnikiem idealnym – nie zadaje pytań, nie buntuje się i wypełnia każdy, nawet najbardziej okrutny i absurdalny rozkaz (<https://esensja.pl/film/recenzje/tekst,32640.html>, dostęp: 20.06.2025). Według podań mankurtem stawał się człowiek poddany „mankurtyzacji”. Tortura ta polegała na założeniu na dokładnie ogoloną głowę ściśle przylegającego czepka wykonanego z wilgotnej (świeżej) wielbłądziej skóry. Niewolnik zakuwany był w dyby, tak by nie mógł zdjąć czepka nie tylko rękami, ale też np. by nie mógł ocierać się nim o ziemię, a następnie wypędzany był na wiele dni na pustynię. W upalnym słońcu wielbłądzia skóra kurcząc się miała uciskać mózg, powodując jego głębokie i często nieodwracalne uszkodzenia. Człowiek, który przeżył ten zabieg, stawał się mankurtem. Mankurt zapominał kim jest, skąd pochodzi, jak się nazywa. Był zupełnie bezwolny i ślepo wykonywał polecenia swojego pana. Postać mankurta spopularyzowana została przez powieść Czingiza Ajtmatowa pt. „Dzień dłuższy niż stulecie” (И дольше века длится день), gdzie orbitujące Ziemię satelity mają chronić ludzkość przed rzekomo wrogą (w rzeczywistości pokojowo nastawioną) obcą cywilizacją niczym czepek mankurta, oraz przez film w reżyserii Kodzakuli Narlijewa pt. „Mankurt” (Манкурт) (<https://pl.wikipedia.org/wiki/Mankurt>, dostęp: 20.06.2025).

²⁰ 3 kwietnia 1917 roku na Dworcu Fińskim w Piotrogradzie, stolicy byłego Imperium Rosyjskiego, które kilka miesięcy wcześniej ogłoszono republiką, zebrał się wielki tłum. Wszyscy oczekiwali na pociąg z Helsinek, którym przyjechać miał przywódca Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej Rosji, Władimir Iljicz Uljanow, znany większości zebranych pod pseudonimem Lenin. Kiedy pociąg wtoczył się na stację, przyszedł wódz rewolucji nie zawiódł. Od razu wskoczył na wieżę podstawionego przez żołnierzy samochodu opancerzonego i wygłosił płomienne przemówienie. Prawie nikt z zebranych w ten wiosenny dzień na placu przed Dworcem Fińskim i entuzjastycznie witających swego idola nie wiedział, że przyjazd Lenina do Rosji (po prawie 20-letniej emigracji) zorganizował niemiecki sztab generalny. Była to jedna z najbardziej błyskotliwych i udanych operacji niemieckiego wywiadu, która doprowadziła do wyeliminowania Rosji z koalicji antyniemieckiej i podpisania pokoju separatystycznego. Lenin wrócił do Rosji w otoczeniu swych najbliższych towarzyszy. Był przy tym hojnie zaopatrzony przez II Rzeszę w środki finansowe (ok. 3 mln marek) na przeprowadzenie kolejnej rewolucji i wyprowadzenie kraju z wojny. Fakty te są znane od dawna. Po porażce Niemiec w wielkiej wojnie dokumenty dotyczące operacji przerzucenia Lenina do Rosji trafiły do zachodnich sojuszników i zostały upublicznione. W Związku Sowieckim te informacje określano jednak jako perfidne kłamstwo. Dopiero po rozpadzie ZSRS prawda o kulisach przybycia Lenina do Piotrogradu zaczęła przebijać się do społecznej świadomości. Na ten temat powstawać zaczęły prace naukowe i publicystyczne (<https://historia.dorzeczy.pl/pierwsza-wojna-swiatowa/526653/iwanow-niemiecki-pociag-lenina.html>, dostęp: 20.06.2025).

Pomysł uczestnictwa Polski w programie NATO Nuclear Sharing²¹ stał się impulsem do kolejnego określenia polskich władz jako „патентованных дегенератов” [patentowych degeneratów] i nawet grozi – „оружие будет применено” [użyjemy broni]:

[28] „С учетом того, что в польском руководстве сегодня собраны только патентованные дегенераты, просьба о размещении в Польше ядерного оружия грозит только одним. Такое оружие будет применено” [Biorąc pod uwagę to, że we władzach Polski są sami patentowani degeneraci, prośba rozmieszczenia w Polsce broni jądrowej grozi tylko jednym. Taka broń będzie użyta].

Grożąc użyciem broni przez Rosję dodaje, że

[29] „исчезнут все дуды, моравецкие, качиньские и прочая нечисть²². Ну и другие исчезнут, увы” [znikną wszelkie dudy, morawieccy, kaczyńscy [w oryginale mała litera – GAZ] i pozostałe diabelstwo].

Wywiad prezydenta Dudy dla mediów ukraińskich, w których porównał Rosję do „dzikiego zwierza, które pożre człowieka, a jak pożre, to trzeba je po prostu upolować i zastrzelić, bo przyzwyczajają się do jedzenia ludzkiego mięsa. Tak samo jest z Rosją. Jeśli pożre Ukrainę, choćby częściowo, to rzuci się na pozostałą część Ukrainy, gdy tylko odzyska siły, a potem rzuci się na inne państwa: na Polskę, państwa bałtyckie, kraje dawnej strefy wpływów Związku Radzieckiego („Szumowina”..., 2023) wywołał wściekłość Miedwediewa. Określa on prezydenta Dudę „польской мразью” [polską szumowiną], a takie osoby kiedyś można było „четвертовать на Красной площади” [poćwiartować na Placu Czerwonym]:

[30] „Польская мразь²³ по имени «Дуда» предложила пристрелить Россию, как бешеного зверя. И кто-то еще надеется на переговоры с такими ублюдками²⁴? Нет смысла. И патрона на такое жалко. В XVIII веке просто привезли бы эту тварь²⁵ на Красную площадь и люто казнили четвертованием. Но мы гуманисты. Отомстим по-другому” [Polska szumowina o nazwisku „Duda” zaproponowała zastrzelić Rosję, jak wściekłego zwierza. Ktoś jeszcze ma nadzieję na rokowania z takimi wyrodkami? Nie ma sensu. Szkoda naboju. W XVIII w. taką kreaturę przywieźliby na Plac Czerwony i surowo stracili przez poćwiartowanie. Ale my jesteśmy humanitarni. Zemścimy się inaczej].

²¹ Nuclear Sharing to program NATO, będący elementem polityki Sojuszu w zakresie odstraszania jądrowego. Umożliwia on udostępnienie głowic jądrowych państwom członkowskim nieposiadającym własnej broni jądrowej. Od listopada 2009 r. w ramach Nuclear Sharing amerykańska broń jądrowa znajduje się na terenie Belgii, Niemiec, Włoch, Holandii i Turcji. Odstraszanie nuklearne, w tym także samoloty zdolne przenosić broń jądrową, to kluczowa zdolność NATO (<https://www.bbn.gov.pl/pl/wydarzenia/9858,Szef-BBN-o-programie-Nuclear-Sharing.html>, dostęp: 06.07.2025).

²² ‘нечисть’ oznacza ‘diabelstwo’ lub ‘plugastwo’.

²³ ‘мразь’ to ‘szumowina’, ‘bydlak’, ‘kanalia’.

²⁴ ‘ублюдок’ to ‘wyrodek’, ‘sku**wiel’, ‘sku**wysyn’.

²⁵ ‘тварь’ to ‘kreatura’, ‘bestia’, ‘drań’, ‘bydlę’.

II.5. Manipulowanie faktami historycznymi, tworzenie fake newsów

W swoim dyskursie Miedwiediew emocjonalnie manipuluje historią, tworzy fake newsy, jak wspomniane wcześniej wypowiedzi o mordowaniu przez Polaków jeńców po wojnie polsko-bolszewickiej, pragnienie przyłączenia Ukrainy do Polski czy wychwała „максимум возможной автономии” [wyjątkową autonomię Polski] pod zaborami rosyjskimi, określając czasy zaborów jako „период благополучия и быстрого развития” [okres dobrobytu i szybkiego rozwoju]:

[31] „российские правительства Екатерины II, Павла I и Александра I не подвергали преследованию язык и религию, не стремились менять этнический состав населения. За всей польской шляхтой были сохранены дворянские привилегии” [rosyjski rząd za Katarzyny II, Pawła I i Aleksandra I nie prześladował języka i religii, nie dążył do zmiany składu etnicznego ludności. Cała polska szlachta zachowała swoje przywileje]; „Царство Польское, получившее максимум возможной автономии в составе империи Романовых, переживало в 1815-1830 гг. период благополучия и быстрого развития” [Królestwo Polskie, które otrzymało maksymalną autonomię w imperium Romanowów, przeżyło w latach 1815-1830 okres dobrobytu i szybkiego rozwoju]; „Власти в Санкт-Петербурге благосклонно относились к развитию образования на польском языке” [władze w Sankt Petersburgu życzliwie odnosiły się do rozwoju edukacji w języku polskim]; „Царство Польское переименовали в Привислинский край, в экономическом отношении польские земли Российской империи продолжали успешно развиваться” [Królestwo Polskie, przemianowane w Kraj Nadwiślański, w sensie ekonomicznym ziemie polskie Imperium Rosyjskiego, rozwijały się pomyślnie].

W swej wypowiedzi tworzy fake newsy jakoby Polacy „устроивали погромы, расправы, массовые убийства, создавали концлагеря” [urządzali pogromy, rozprawy, masowe morderstwa, tworzyli obozy koncentracyjne] po wojnie polsko-bolszewickiej:

[32] „поляки во время польско-советской войны устраивали погромы, расправы, массовые убийства, создавали концлагеря” [Polacy w czasie wojny polsko-bolszewickiej urządzali pogromy, rozprawy, masowe morderstwa, tworzyli obozy koncentracyjne].

Jedyny prawdziwy układ to „советско-польский договор о ненападении” [pakt o nieagresji między Polską a ZSRR] z 1932 roku, a przecież pamiętamy, że jego rezultatem był 17 września 1939 roku:

[33] „В июле 1932 г. был подписан советско-польский договор о ненападении, и это соглашение, в отличие от польско-германской декларации, было полноценным” [W lipcu 1932 r. podpisano radziecko-polski pakt o nieagresji, i umowa ta, w odróżnieniu od polsko-niemieckiej, była wartościowa].

Często podkreśla zasługi Związku Radzieckiego w odbudowie Polski:

[34] „Став составной частью содружества социалистических государств, Польша получила стремительное восстановление страны, поставки товаров, сырья и быструю индустриализацию” [Jako część obozu państw socjalistycznych Polska mogła szybko odbudować się, otrzymała dostawy towarów, surowców i nastąpiło szybkie uprzemysłowienie].

Negatywnie ocenia III Rzeczpospolitą jako Polskę nacjonalistów (Польша националистов):

[35] „Третья Речь Посполитая, о которой было объявлено в 1990 г., открыто объявила себя продолжателем традиций „исторической Польши”, Польши националистов – Юзефа Пилсудского и полковника Бека” [Trzecia Rzeczpospolita, którą ogłoszono w 1990 r., otwarcie ogłosiła się kontynuatorką tradycji „historycznej Polski”, Polski nacjonalistów – Józefa Piłsudskiego i pułkownika Becka]²⁶.

Rosja „искала пути к примирению” [chciała pojednania]:

[36] „наша страна неоднократно искала пути к примирению с этой страной. Пыталась превратить ее в союзника против общих врагов” [nasz kraj wielokrotnie szukał sposobów pojednania się z tym państwem. Próbował przekształcić je w sojusznika przeciwko wspólnym wrogom].

Ciągle odwołuje się do korzystnej dla Polski zmian granic po wojnie, a Polska nie jest zadowolona przez swój „комплекс национальной ущербности” [kompleks uszczerbku narodowego]:

[37] „Бывшие немецкие территории и сегодня остаются наиболее процветающими частями польского государства. Однако этот фактический подарок СССР полякам так и не помог им преодолеть комплекс

²⁶ Józef Beck (1894-1944) – polski dyplomata, bliski współpracownik Piłsudskiego, pułkownik WP, minister spraw zagranicznych Polski (1932-1939). Poczynania Józefa Becka, który przez długie lata praktycznie samodzielnie decydował o linii polskiej polityki zagranicznej, były krytykowane zarówno przez historiografię PRL, jak i antysanacyjnych polityków związanych z rządem londyńskim. Często winiono go za doprowadzenie do *kłęski wrześniowej* – głosy takie pojawiały się np. w otoczeniu gen. Władysława Sikorskiego. Krytykowano również stosunek Becka do Czechosłowacji, a także zarzucano mu nastawienie proniemieckie. Prowadząc polską politykę zagraniczną, dążył do zachowywania równych odległości wobec potężnych sąsiadów II Rzeczypospolitej. Jednak po podpisaniu w 1934 roku polsko-niemieckiej deklaracji o niestosowaniu przemocy Polska uchodziła za państwo posiadające bliższe relacje z Niemcami niż z ZSRR mimo posiadania od 1932 roku podobnej umowy także ze wschodnim sąsiadem. Z tego powodu w okresie PRL polski minister był skrajnie niepopularny. Beck pragnął jednak dobrych stosunków z Rzeszą jedynie w celu wzmocnienia bezpieczeństwa Polski, jak również prowadzenia swoistej dyplomatycznej gry, dzięki której chciał wygrywać jednych europejskich graczy kosztem innych. Spore kontrowersje wzbudzała i wzbudza nadal polityka Józefa Becka wobec Czechosłowacji, a zwłaszcza decyzja o zajęciu Zaolzia. Bazował on w tej kwestii na poglądach Piłsudskiego, który twierdził, że południowy sąsiad Polski jest tworem nietrwałym, skazanym na rozpad ze względu na sporą liczbę mniejszości narodowych, jak również agresywne plany krajów ościennych. W sierpniu 2009 roku na stronie internetowej Służby Wywiadu Zagranicznego Rosji (SWR) znalazła się informacja, że Józef Beck był agentem niemieckiego wywiadu. Becka nazywali „płatnym agentem niemieckim” również polscy prominentni politycy dwudziestolecia międzywojennego: Władysław Sikorski, Józef Haller, Stanisław Kot, Maciej Rataj i Ignacy Paderewski (https://pl.wikipedia.org/wiki/Józef_Beck, dostęp: 06.07.2025).

национальной ущербности. Они по сей день воспринимают потери восточных земель как чудовищную несправедливость и нарушение исторической целостности своей страны” [Byłe niemieckie tereny i obecnie są najbardziej prosperującymi częściami państwa polskiego. Jednak ten faktyczny prezent ZSRR nie pomógł Polakom wyzbycia się kompleksu uszczerbku narodowego. Do dziś traktują utratę ziem wschodnich jako potworną niesprawiedliwość i naruszenie jedności historycznej swojego kraju].

Często rozpowszechnia fake news o „присоединение западноукраинских земель к Польше” [aneksji ziem zachodnioukraińskich przez Polskę]:

[38] „введение польских военных на Украину для отторжения, вполне возможно, кровавого, западноукраинских земель и их присоединения к Польше” [wprowadzenie polskich wojsk do Ukrainy w celu oderwania, w sposób prawdopodobnie krwawy, ziem zachodnioukraińskich i ich przyłączenia do Polski].

„Польша представляет прямую угрозу для украинской государственности” [Polska jest zagrożeniem dla państwowości ukraińskiej]:

[39] „Польша представляет прямую угрозу для украинской государственности, как бы мы к ней сами в России ни относились. По сути, для нее это означало бы окончательный конец мечты об украинской независимости. И это понимает даже профашистский киевский режим” [Polska stanowi bezpośrednie zagrożenie dla państwowości ukraińskiej, jakkolwiek w Rosji nie odnosimy się do niej. W zasadzie, to by oznaczało ostateczny koniec marzeń o ukraińskiej niezależności. Rozumie to nawet profaszystowski reżim kijowski].

Kolejny fake news – „поляки вновь грезят идеей возрождения межгосударственной унии с Украиной и восстановления недоделанной империи «от моря до моря»” [Polacy znów mającą o odrodzeniu unii z Ukrainą i odtworzeniu niedokończonego imperium „od morza do morza], ale „не имеют интеллектуальных сил” [nie mają sił intelektualnych] do tego:

[40] „Поляки вновь грезят идеей возрождения межгосударственной унии с Украиной и восстановления недоделанной империи – Речи Посполитой «от моря до моря». Не имея интеллектуальных сил для создания жизнеспособного образа будущего, Польша, подтверждая репутацию «страны, опрокинутой в прошлое», черпает вдохновение из карт 400-летней давности, когда части нынешней Украины были в ее составе” [Polacy znów mającą o idei odrodzenia unii międzypaństwowej z Ukrainą i odtworzenia niedokończonego imperium – Rzeczypospolitej „od morza do morza”. Nie mając sił intelektualnych do stworzenia wizji przyszłości, Polska potwierdza opinię „kraju patrzącego w przeszłość”, czerpie natchnienie z kart sprzed 400 lat, kiedy części obecnej Ukrainy były w jej składzie].

Według niego „ляхи swoim тщеславиєм и високомериєм дали тогда идеологическое топливо для появления национализма и бандеровщины” [Lachy swoją pychą i arogancją dolali paliwa do odrodzenia się nacjonalizmu i banderyzmu], a Galicja i Wołyń stały się „рассадником кровавого сатанизма” [ogniskiem krwawego satanizmu]:

[41] „поляки подзабыли, какво жить в полиэтничном государстве: опыт их совместного с украинцами бытования в межвоенной Польше с 1920 по 1939 год очень сложный. Именно ляхи своим тщеславиєм²⁷ и високомериєм²⁸ дали тогда идеологическое топливо для появления национализма и бандеровщины, для превращения Галиции и Волыни в рассадник кровавого сатанизма” [Polacy zapomnieli, jak to jest żyć w wieloetnicznym państwie: ich doświadczenie w życiu wspólnie z Ukraińcami w Polsce międzywojennej między 1920 a 1939 r. jest bardzo złożone. Właśnie Lachy swoją pychą i arogancją dolali wówczas paliwa do pojawienia się nacjonalizmu i banderyzmu²⁹, do przekształcenia Galicji i Wołynia w ognisko krwawego satanizmu].

Uważa, że Polska jako „гиена Европы” [hiena Europy], może „развязать третью мировую войну” [rozpętać III wojnę światową]:

[42] „Наращивание военного потенциала самой Польши и польского военного присутствия на Украине может спровоцировать прямое столкновение Варшавы с Белоруссией и Россией. В этом случае союзная группировка даст адекватный ответ для предотвращения угроз, которые исходят из дурных амбиций польского истеблишмента. Более того, авантюрные действия Польши, если их необдуманно поддержат ее союзники по НАТО, могут привести к гораздо более опасным последствиям для всего мира. И тогда Польша выполнит роль «гиены Европы», развязавшей третью мировую войну” [Wzmocnienie potencjału wojskowego samej Polski i polskiej obecności militarnej na Ukrainie może spowodować bezpośrednie starcie Warszawy z Białorusią i Rosją. W takiej sytuacji sojusznicy mogą adekwatnie odpowiedzieć, aby zapobiec zagrożeniu, które wynika z głupich ambicji polskiego establishmentu. Co więcej, awanturnicze działania Polski, jeśli je nierozsądnie poprą sojusznicy z NATO, mogą doprowadzić do bardziej niebezpiecznych konsekwencji dla całego świata. Wówczas Polska stanie się „hieną Europy”, która rozpęta третią wojnę światową].

²⁷ ‘тщеславие’ to ‘pycha’, ‘chępliwość’, ‘zarozumiałość’, ‘próżność.

²⁸ ‘высокомерие’ to ‘arogancja’, ‘pycha’, ‘wyniosłość’.

²⁹ banderyzm, jako ideologia wywodząca się z działalności Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) i Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA), budzi poważne kontrowersje ze względu na jego historyczne konotacje oraz zbrodnie popełnione na ludności cywilnej. Wśród nich można wymienić Rzeź Wołyńską, podczas której wymordowano dziesiątki tysięcy Polaków czy antysemicką kolaborację z niemieckimi nazistami odpowiedzialnymi za śmierć Żydów podczas Holokaustu. W ostatnich latach zauważalny jest wzrost popularności symboliki i retoryki nawiązującej do tego nurtu, także wśród obywateli Ukrainy przebywających na terenie Unii Europejskiej (https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-10-2025-000972_PL.html, dostęp: 21.06.2025).

Polska „способствует дестабилизации самой структуры ЕС” [doprowadzi do destabilizacji UE] i będzie miał miejsce „распад Евросоюза по вине Польши” [rozpad Unii z winy Polski]:

[43] „Можно предположить, что в конечном счете это будет способствовать дестабилизации самой структуры ЕС, вплоть до полноценных разборок внутри «дружной» европейской семьи и даже распада Евросоюза по вине Польши” [Można przypuszczać, że w końcu doprowadzi do destabilizacji samej Unii Europejskiej, do prawdziwych utarczek w „przyjacielskiej” rodzinie europejskiej i nawet do rozpadu Unii z winy Polski].

II.6. Groźenie Polsce

Часто грози Polsce zniszczeniem – „страна обязательно исчезнет” [Polska obowiązkowo zniknie]:

[44] „Я не знаю, кто выиграет или проиграет в такой войне (в случае прямого противостояния России и НАТО), но, учитывая роль Польши как форпоста НАТО в Европе, эта страна обязательно исчезнет вместе со своим глупым премьер-министром” [Nie wiem kto wygra, a kto przegra w takiej wojnie (w przypadku bezpośredniego konfliktu NATO-Rosja), ale, biorąc pod uwagę rolę Polski jako forpocztę NATO w Europie, ten kraj obowiązkowo zniknie wraz ze swoim głupim premierem].

Po wypowiedzi ministra Radosława Sikorskiego o tym, że USA mogą zaatakować rosyjskie pozycje na Ukrainie zagroził użyciem broni jądrowej – „Варшава наверняка получит свою долю радиоактивного пепла” [Warszawa dostanie swoją część radioaktywnego popiołu]:

[45] „Во-первых, янки до сих пор не говорили ничего подобного, потому что они более осторожны, чем поляки. Во-вторых, удар американцев по нашим целям означает начало мировой войны и любой министр иностранных дел даже такой страны, как Польша, должен это понимать. А в-третьих, учитывая, что ещё один поляк, Дуда, недавно объявил о желании разместить тактическое ядерное оружие в Польше, Варшава не останется в стороне и наверняка получит свою долю радиоактивного пепла” [Po pierwsze, jankesi nic takiego dotychczas nie mówili, bo są bardziej ostrożni niż Polacy. Po drugie, atak Amerykanów na nasze cele oznacza początek wojny światowej i każdy minister spraw zagranicznych, nawet takiego kraju jak Polska, powinien to rozumieć. A po trzecie, biorąc pod uwagę to, że kolejny Polak, Duda, niedawno ogłosił, że Polska chce rozmieścić na swoim terytorium taktyczną broń jądrową, Warszawa nie będzie z boku i na pewno dostanie swoją część radioaktywnego popiołu].

Po spotkaniu liderów Polski, Wielkiej Brytanii, Francji, Niemiec w Kijowie w 2025 roku Miedwiediew zwrócił się wulgarnie do liderów Zachodu: „Засуньте эти мирные планы в свои пангендерные задницы” [wsadzicie sobie te plany pokojowe w pangenderowe t*łki]:

[46] „Макрон, Мерц, Стармер и Туск должны были обсудить мир в Киеве. Вместо этого они извергают угрозы в адрес россии [w oryginalnie mała litera – GAZ]. Или перемирие... или новые санкции. Думаете, это разумно, а? Засуньте эти мирные планы в свои пангендерные задницы!” [Macron, Merz, Starmer i Tusk mieli zamiar omówić pokój w Kijowie. Zamiast tego rzucają groźby pod adresem Rosji. Albo rozejm... albo nowe sankcje. Myślicie, że to rozsądne, co? A wepchnijcie sobie te plany pokojowe do swoich pangenderowych³⁰ tyłków!].

Po ogłoszeniu polskiego MSZ o zamknięciu konsulatu Rosji w Poznaniu Miedwiediew napisał, że „Polacks are cruisin’ for bruisin’³¹” [Polaczki proszą się o guza]:

[47] „Эти поляки гонятся за неприятностями. Они закрывают наше консульство и рассматривают возможность высылки нашего посла. В 1920-е годы правосудие над посланниками вражеских стран свершилось быстро. Примерами могут служить Андреев, Блюмкин и бедный немецкий посол фон Мирбах. Bobr kurwa!” [Polaczki³² sami proszą się o guza. Zamykają nasz konsulat i rozważają wydalenie naszego ambasadora. W latach 20. sprawiedliwość była szybka dla wysłanników z wrogich krajów. Andreyev, Blyumkin i biedny niemiecki ambasador von Mirbach³³, są tego przykładami. Bóbr k***a³⁴] (*Komiczny wpis...*, 2024).

Po nierozsądnej wypowiedzi byłego szefa Sztabu Generalnego WP gen. Rajmunda Andrzejczaka: „Jeśli zaatakują choćby centymetr litewskiego terytorium, odpowiedź nadejdzie natychmiast. Nie pierwszego dnia, ale w pierwszej minucie. Uderzymy we wszystkie strategiczne cele w promieniu 300 km. Zaatakujemy bezpośrednio Petersburg” (*Atak na Petersburg?*, 2024) nazwał generała „отставным дураком” [durniem w stanie spoczynku] i stwierdził:

[48] „Он бы, отставной дурак, вспомнил про многочисленные разделы Польши и не будил зверя. А то ведь Варшава была частью Российской империи. Соскучился?” [On, dureń w stanie spoczynku, niech przypomni sobie o kilku rozbiorach Polski i niech nie budzi zwierza. Przecież Warszawa była częścią Imperium Rosyjskiego. Stęskniłeś się?].

³⁰ panpłciowość (pangender) – tożsamość płciowa, która oznacza doświadczanie wszystkich płci (z gr. pan – wszystkie). Osoby odczuwają wszystkie płcie dotychczasowo zdefiniowane, a także te, które są odczuwane wyłącznie przez daną osobę. Osoba panpłciowa może odczuwać wszystkie płcie jednocześnie i czuć, że posiada tożsamość płciową, która integruje wszystkie odczuwane płcie, bądź też odczuwać je naprzemiennie (<https://niebinarnosc.pl/panplciowosc/>, dostęp: 22.06.2025).

³¹ ‘Cruisin’ for a bruisin’ to idiom oznaczający ‘szukający guza’, ‘szukający kłopotów’.

³² w oryginalnie angielskim użyte ‘Polacs’, czyli ‘Polaczki’. W Wersji rosyjskiej forma neutralna ‘поляки’.

³³ Wilhelm Graf von Mirbach-Harff (1871-1918) – niemiecki dyplomata, ambasador Niemiec w Rosji sowieckiej w 1918 roku. Brał udział w negocjacjach niemiecko-sowieckich w Brześciu od grudnia 1917 do marca 1918 roku. Zginął w zamachu przeprowadzonym przez lewicowego eserowca, Jakowa Blumkina. Śmierć ambasadora miała być powodem do zerwania przez Niemcy pokoju brzeskiego. Po zamachu Włodzimierz Lenin podjął decyzję o aresztowaniu komitetu partii lewicowych eserowców, wezwano go także natychmiast do ambasady niemieckiej, by przeprosił za zamach (https://pl.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_von_Mirbach-Harff, dostęp: 20.06.2025).

³⁴ mem cieszący się popularnością – młody polski chłopak zauważył w mieście bobra i krzyczał „bóbr ku*wa! ja pie*dole”.

Podsumowanie

Wypowiedzi Miedwiediewa to specyficzny dyskurs, w którym dominują „ekspresywne, potoczne, a nawet wulgarne wyrażenia. Wykorzystując slang, zwiększa emocjonalność wypowiedzi w celu wywarcia silniejszego wpływu na słuchaczy” (Смирнова, 2011, s. 66). Smirnowa i Kowalewska uważają, że to celowe, aby dotrzeć do jak najszerszych warstw społeczeństwa. Co ciekawe, tekst tego artykułu został wycofany, zapewne ze względu na negatywne opinie autorek o wystąpieniach byłego prezydenta.

Wielu interesowało się, co może być impulsem do tak ostrych, a czasami wulgarnych postów Miedwiediewa w mediach społecznościowych, zwłaszcza w Telegram i X. Dziennikarze „The Insider” porównali daty postów i daty dostaw wina dla Miedwiediewa z Włoch. O tej zbieżności wspominał już wcześniej A. Nawalny. Odkryto minimum pięć zbieżności dat dostaw wina i postów. Wino dostarczane jest przez pośredników, którzy mają firmy zarejestrowane na Cyprze i Łotwie, a także dzięki rosyjskiemu biznesmenowi Ilji Jelisiejewowi – przyjacielowi i koledze ze studiów, który posiada winnice w Toskanii. Ponadto Miedwiediew ma winiarnię w kraju krasnodarskim w Rosji (*Возможная причина...*, 2024). Z tej analizy wynika, że zazwyczaj wulgarne teksty pojawiają się ok. 2 dni po dotarciu wina do Miedwiediewa.

Jak twierdzi były deputowany Dumy Ilja Ponomariow, Miedwiediew zaczął ostro pić po odejściu z funkcji prezydenta w 2012 roku. Podobno Putin zdymisjonował go z funkcji premiera właśnie za pijaństwo, gdyż bywało tak, że nie pojawiał się na posiedzeniu rządu i był systematycznie pijany, a sam Putin nie pije alkoholu i podobno nie cierpi osób, które piją. Wspomina się również o próbie samobójczej, którą udaremnił ochroniarz, a Miedwiediew chciał się zastrzelić, będąc kompletnie pijanym («Он постоянно...», 2022).

Rosyjski socjolog Igor Ejzman stwierdził, że „Miedwiediew to bardzo nieszczęśliwy człowiek. Nie mam zamiaru żalić się nad nim, raczej wywołuje u mnie obrzydzenie” (Воронин, 2025). Twierdzi też, że Putin specjalnie pozwala mu na tak ostre i wulgarne wypowiedzi, by na jego tle wydawać się lepszą osobą, umiarkowaną, prawie jak „anioł pokoju” (używa słowa ‘миротворец’, które oznacza również ‘przywracający zgodę’, ‘godzący zwaśnionych’).

Bibliografia

- Atak na Petersburg? Zychowicz: Potem wołanie NATO, by ratowało to, co z Polski zostanie?* (2024). Pobrane z: <https://dorzeczy.pl/opinie/643777/andrzejczak-o-ataku-polski-na-petersburg-zychowicz-ostrzega.html>.
- Boridzenko, S. (2024). Просто сосед, паразит или враг-антагонист? Трансформация образа польско-российских отношений в школьных учебниках Российской империи (1721-1917). *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej. Artykuły Naukowe*, LIX(1). Warszawa: Wydawnictwo PAN.
- Komiczny wpis Miedwiediewa. "Polaczki sami się proszą"*. Pobrane z: <https://wiadomosci.wp.pl/rosyjski-konsulat-zamkniety-miedwiediew-polacy-prosza-sie-o-guza-7085150821694112a>.

- „Szumowina”, „kreatura”. *Miedwiediew nie wytrzymał po wywiadzie prezydenta Dudy.* (2023). Pobrane z: <https://dorzeczy.pl/opinie/453858/dmitrij-miedwiediew-wsciekly-po-wywiadzie-prezydenta-dudy.html>.
- «*Bobr kurwa*»: *Медведев прокомментировал закрытие генконсульства РФ в Poznani.* (2024). Pobrane z: <https://www.newkaliningrad.ru/news/briefs/politics/24109174-medvedev-prokommentiroval-zakrytie-genkonsulstva-rf-v-poznani-memom-s-bobrom-foto.html>.
- Возможная причина одиозных постов Медведева одновременно хрестоматийная и анекдотичная.* (2024). Pobrane z: <https://nashaniva.com/ru/338109>.
- Воронин, И. (2025). *Манипуляция миром.* Pobrane z: <https://www.svoboda.org/a/peremirie-ili-tryuk-/33400089.html>.
- Галоян, Г. (2024). *Медведев: Польша должна понимать, чем грозит удар США по российским целям.* Pobrane z: <https://absatz.media/news/76220-medvedev-polsha-dolzhna-ponimat-chem-grozit-udar-ssha-po-rossijskim-celyam>.
- «*Он постоянно бухой*»: *экс-депутат Госдумы рассказал об алкогольной зависимости Медведева.* (2022). Pobrane z: <https://www.unian.net/russianworld/on-postoyanno-buhoy-eks-deputat-gosdumy-rasskazal-ob-alkogolnoy-zavisimosti-medvedeva-novosti-rossii-11935095.html>.
- Пашкина, П. (2023). «*Польская мразь*»: *Медведев подверг жесткой критике призыв Дуды «пристрелить Россию».* Pobrane z: <https://vm.ru/news/1061284-polskaya-mraz-medvedev-podverg-zhestkoj-kritike-prizyv-dudy-pristrelit-rossiyu>.
- Польвий, Т. (2021). Нарратив «польской угрозы» Беларуси в российских пропагандистских СМИ (на примере Sputnik.by). *Studia Podlaskie, XXIX* (s. 165-181). Pobrane z: https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_15290_sp_2021_29_09/c/articles-31343356.pdf.pdf.
- Пучкарев, А. (2022). *Медведев предложил Польше «подтереться» требованием о возмещении Россией ущерба за Вторую мировую войну.* Pobrane z: <https://dailystorm.ru/news/medvedev-predlozhit-polshe-podteretsya-trebovaniem-o-vozmeshchenii-rossiey-ushcherba-za-vtoruyu-mirovuyu-voynu>.
- Смирнова, И., Ковалевская, Е. (2011). Сниженная лексика в речах президента РФ Д.А. Медведева как инструмент его имиджевой стратегии. *Вестник Российского Университете Дружбы Народом. серия: Политология, 3.* Pobrane z: <https://journals.rudn.ru/political-science/article/view/9185/21388>.

Analizowane teksty:

- «*Медведев превзошел самого себя*»: *в Польше возмутились ответу России на угрозы из ЕС.* (2025). Pobrane z: <https://abnews.ru/news/2025/5/17/medvedev-prevzoshel-samogo-sebya-v-polshe-vozmutilis-otvetu-rossii-na-ugrozy-iz-ec>.
- Медведев, Д. (2023). *Россия и Польша: заметки к 4 ноября.* Pobrane z: <https://rg.ru/2023/11/02/rossiia-i-polsha-zametki-k-4-noiabria.html>.
- В РФ предложили Мерцу, Макрону, Туску и Стармеру засунуть мирные планы в "пангендерные задницы".* (2024). Pobrane z: <https://unn.ua/ru/news/v-rf-predlozhit-mertsu-makronu-tusku-i-starmeru-zasunut-mirnie-plani-v-zadnitsi>.
- Медведев высказался о размещении ядерного оружия в Польше.* (2023). Pobrane z: https://www.pravda.ru/news/world/1852854-dmitrii_medvedev/.
- Медведев обвинил Польшу в стремлении к аннексии Западной Украины.* (2022). Pobrane z: <https://www.interfax.ru/world/839700>.

Медведев ответил на угрозы удара по Петербургу от польского генерала. (2024).

Pobrane z: <https://www.gazeta.ru/politics/news/2024/10/13/24139645.shtml>.

Медведев отреагировал на объявленную в Польше «дерусификацию» экономики. (2022).

Pobrane z: <https://vz.ru/news/2022/3/21/1149588.html>.

Медведев предупредил об исчезновении Польши. (2023). Pobrane z: <https://www.rbc.ru/politics/14/04/2023/64394b379a79471cd9b84e63>.

Медведев: Польша – не ровня России и никогда ей не будет. (2023). Pobrane z: <https://www.aa.com.tr/ru/мир/медведев-польша-не-ровна-россии-и-никогда-ей-не-будет/2879744>.

IX. ROSYJSKI DYSKURS HISTORYCZNY KOŃCA XX I POCZĄTKU XXI WIEKU (NA MATERIALE PROKREMLOWSKIEGO PODRĘCZNIKA DO HISTORII ROSJI DLA SZKÓŁ ŚREDNICH) (Grzegorz Adam Ziętała¹)

Streszczenie

W rozdziale przedstawione zostaną cechy rosyjskiego dyskursu historycznego i roli historii w edukacji społeczeństwa końca XX i początku XXI wieku na materiale prokremłowskiego podręcznika do historii Rosji dla uczniów szkół średnich oraz koncepcji nauczania historii według Putina. W tekście omówiono cechy dyskursu historycznego obejmującego okres ZSRR w latach 1945-1991 i Federacji Rosyjskiej w latach 1992-2022.

Summary

This chapter will explore the characteristics of Russian historical discourse and the role of history in educating society in the late 20th and early 21st centuries, drawing on material from a pro-Kremlin Russian history textbook for high school students and Putin's approach to teaching history. The text discusses the characteristics of historical discourse encompassing the Soviet period from 1945 to 1991 and the Russian Federation from 1992 to 2022.

Wprowadzenie

Każda władza autorytarna lub taka, która do niej aspiruje, manipuluje faktami historycznymi – dostosowuje je pod własne interesy, próbuje tworzyć w ten sposób wspólnotę przeciwko wymyślonemu wrogowi. Rosja ma w tym aspekcie długie tradycje, ale mistrzostwo osiągnęła w Rosji putinowskiej. Jak podkreśla M. Domańska (2019):

na rosyjską politykę historyczną składają się idee i działania mające kształtować pamięć zbiorową i dyskurs historyczny w sposób odpowiadający politycznym interesom rządzących. Działania te są realizowane przez organy państwa, media państwowe, część środowisk naukowych oraz sieć organizacji społecznych, finansowanych przez państwo lub okołokremłowski biznes. Polityka historyczna ma być jednym z narzędzi legitymizacji autorytarnego reżimu.

Celem tekstu jest scharakteryzowanie współczesnego rosyjskiego dyskursu historycznego i wskazanie w nim sposobów wykorzystywania historii w kremlowskiej retoryce. Przyjęta dla potrzeb danego badania hipoteza badawcza brzmi: rosyjski dyskurs historyczny jest przykładem manipulowania historią, szerzenia feke newsów, jest w pełni podporządkowany narracji kremlowskiej. Zastosowaną metodą badawczą jest analiza 72 tekstów: dekretu W. Putina „Об утверждении Основ государственной политики Российской Федерации в области исторического воспитания” [O zatwierdzeniu Podstaw polityki państwowej Federacji Rosyjskiej w dziedzinie edukacji

¹ Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu.

historycznej] z 2024 roku i jego wypowiedzi – 4 cytaty, a także 68 cytatów z podręcznika do nauczania historii В. Р. Мединский, А.В. Торкунов, „История России. 1945 год – начало XXI века. Учебник. 11 класс. Базовый уровень”. Москва 2023) [W. Miedinski, A. Torkunow, „Historia Rosji. 1945 rok – początek XXI wieku. Podręcznik dla 11 klasy. Poziom podstawowy”. Moskwa 2023], nazywany dalej „podręcznikiem Miedinskiego”. Przeanalizowany okres historii Rosji dotyczy lat 1945-2022.

Podstawowym problemem badawczym jest stan i jakość debaty historycznej we współczesnej Rosji. Badanie to pozwoliło na określenie, jakiej narracji historycznej, jakich zwrotów, retoryki, sposobów manipulacji i fake newsów używa prezydent Rosji i jego wierny wyznawca – polityk, historyk, negocjator i autor podręcznika do historii Rosji.

I. Pojęcie dyskursu historycznego

Dyskurs historyczny to dyskurs opisu dziejów państw, narodów, cywilizacji czy społeczeństw (Barańska-Szmitko, 2021, s. 163). Nieodłącznymi elementami dyskursu historycznego są wydarzenia i ich uczestnicy, a także kontekst, który stanowią okoliczności, wydarzenia im towarzyszące, tło, ocena uczestników, informacja o relacji dyskursu wobec wydarzeń² (Дюка, 2005, s. 70). Jego cechą powinna być zawsze precyzja w doborze faktów, ich logiczne uporządkowanie, bo dyskurs ten ma dostarczyć wiedzy historycznej. Styl zaś powinien zawsze mieć charakter narracyjny (Ibidem, s. 71).

Dyskurs historyczny często związany jest z narracją narodową, dostosowywaną pod potrzeby polityków. Stąd różne podejścia do tych samych faktów, gdyż różne są „potrzeby” narodowej narracji danego kraju. Jak zauważają G. Gizatowa i O. Iwanowa: „w narracji narodowej cechy typowe dla narracji są bardziej wyraziste. Przede wszystkim należy zaznaczyć nierozzerwalny związek narracji narodowej z mitem, świadomością mitologiczną” (Гизатова, Иванова, с. 168). Mit dla niektórych jest częścią narracji, a dla innych narracja jest częścią mitu. Zawsze jednak i mit, i narracja są narzędziami do poznania przeszłości oraz teraźniejszości ludzi (Ibidem, s. 168).

Dyskurs historyczny powinien być obiektywny, ale:

historii obiektywnej nie ma i nie może być [...]. Historia subiektywna też jest niemożliwa: historyk pisze swoje prace w określonej sytuacji historycznej; jest żywą istotą, na którą wpływ mają takie czynniki jak zdobyte wykształcenie, szkoła naukowa, ideologia itp. Faktycznie realizm historyczny ma charakter subiektywno-obiektywny: to, co historyk nazywa realizmem historycznym, to jego wyobrażenie, które traktuje jako rzeczywistość (Дятлова, s. 277).

Minjar-Biełoruczewa zwraca uwagę na manipulowanie historią:

Polityka za pośrednictwem celowego modelowania realiami historycznymi wpływa na adresata masowego w celu rozwiązania konkretnych problemów współczesności, przy czym należy uwzględniać również to, że historia jest pisana i przepisywana przez zwycięzców, którzy nikomu nie pozwolą wtrącać się do tej dziedziny, interpretując wydarzenia historyczne z dogodnych im pozycji (Миньяр-Белоручева, 2015, s. 10).

² tłumaczenia z języka rosyjskiego własne – GAZ.

Autorka ta dokonuje też podziału dyskursu historycznego na dwa zasadnicze rodzaje:

- 1) pierwotny – czyli oryginalne źródła;
- 2) wtórny – tworzony na bazie działań oryginalnych, w których obecna jest ocena tych źródeł.

Dyskurs wtórny dzieli na naukowo-historyczny, wewnątrz którego występuje narracyjny, analityczny i artystyczno-historyczny, który z kolei dzieli na prototypowy i indywidualno-autorski (Ibidem, s. 11-12).

Poniżej przedstawione zostaną koncepcje rosyjskiego dyskursu historycznego, które opierają się na koncepcji nauczania historii według W. Putina i prokremlowskim podręczniku historii dla uczniów szkół średnich, które stanowią oryginalne, pierwotne źródła dyskursu.

II. Nauczanie historii według Putina

Koncepcja zmiany nauczania historii zaczęła się w 2013 roku. Jak stwierdził dziennikarz „Der Spiegel”, Uwe Klußmann: „Historia Rosji jest jedną z pasji prezydenta kraju Władimira Putina. Prawnik próbuje odgrywać rolę głównego nauczyciela historii narodu” (*Spiegel...*, 2013). Podobnego zdania jest sowietolog Andriej Kolesnikow (2023):

To osobiste zaangażowanie Putina miało krytyczne znaczenie dla stworzenia państwowej wizji historii. To on określił, jak Rosjanie powinni traktować takie wydarzenia z przeszłości, jak przekazanie Krymu Ukrainie w 1954 roku przez radzieckiego przywódcę Nikitę Chruszczowa, pakt Ribbentrop-Mołotow czy wojna zimowa z Finlandią. To Putin decyduje, dlaczego niektóre postaci historyczne, takie jak rosyjski filozof monarchista Iwan Iljin (1883-1954) czy Przewodniczący Rady Ministrów Imperium Rosyjskiego z początku XX wieku Piotr Stołypin, zasługują na uznanie. Przykładami są tu decyzja Putina sprowadzeniu prochów Iljina do Rosji w 2005 roku oraz wystawienie pomnika upamiętniającego Stołyпина przed rosyjskim Białym Domem w 2012 roku. [...] Dominujący dyskurs historyczny prowadzony przez rosyjskie przywództwo jest imperialistyczny i zasadza się na koncepcjach podboju, militarizmu i konserwatyzmu (zaś podbite terytoria muszą pozostać w łonie imperium).

Dnia 8 maja 2024 roku Putin podpisał dekret „O zatwierdzeniu Podstaw polityki państwowej Federacji Rosyjskiej w dziedzinie edukacji historycznej”, w którym zawarte są uzasadnienia nowej polityki, jej cele, zasady, zadania i mechanizmy realizacji. Przyjrzyjmy się uzasadnieniu tej polityki historycznej:

[1] „В условиях роста международной напряженности и кризиса национальной идентичности, в основе которого лежат уничтожение исторической памяти, реабилитация и воскрешение неокOLONIALИЗМА, неимпериализма и неонацизма, российское общество и государство сталкиваются с целым рядом явлений, несущих в себе риски и угрозы, к числу которых относятся: а) недружественные действия иностранных государств, направленные на отрицание или преуменьшение исторического вклада России в развитие мировой цивилизации; б) попытки деформации

исторической памяти и искажения исторической правды, негативные оценки событий и периодов отечественной истории, распространение ложных представлений о России; в) использование коллективным Западом фальсификации истории в качестве оружия в информационной войне, направленной на разрушение целостности российского общества и государства”³ (Указ..., 2024) [W warunkach nasilenia się międzynarodowych napięć i kryzysu tożsamości narodowej, której bazą jest niszczenie pamięci historycznej, rehabilitacja i odrodzenie neokolonializmu, neoimperializmu i neonazizmu, społeczeństwo rosyjskie i państwo stykają się z wieloma przejawami, które są zagrożeniem, a do których można zaliczyć: a) nieprzyjazne działania państw obcych, których celem jest negowanie albo umniejszanie historycznego udziału Rosji w rozwoju cywilizacji światowej; b) próby zniekształcenia pamięci historycznej i zniekształcania prawdy historycznej, negatywne oceny wydarzeń i okresów w historii Rosji, rozpowszechnianie fałszywych wyobrażeń o Rosji; c) wykorzystywanie przez kolektywny Zachód fałszowania historii jako broni w wojnie informacyjnej, która ma na celu zniszczenie jedności rosyjskiego społeczeństwa i państwa].

Widać tutaj popularne w rosyjskim dyskursie historycznym czy państwowym sformułowania: „кризис национальной идентичности” [kryzys tożsamości narodowej], „уничтожение исторической памяти” [niszczenie pamięci historycznej], „воскрешение неонацизма” [odrodzenie neonazizmu], „недружественные действия иностранных государств” [nieprzyjazne działania państw obcych], „преуменьшение исторического вклада России” [umniejszenie historycznego udziału Rosji], „попытки деформации исторической памяти” [próby zniekształcania pamięci historycznej], „попытки искажения исторической правды” [próby zniekształcania prawdy historycznej], „коллективный Запад” [kolektywny Zachód], „информационная война” [wojna informacyjna], „разрушение целостности” [zniszczenie jedności]. Oczywiście, wszystko, co złe, pochodzi z tego ‘kolektywnego Zachodu’, który chce zniszczyć Rosję.

Niezwykle ciekawe są również cele tej polityki, m.in.:

[2] „Целями государственной политики в области исторического просвещения являются формирование общероссийской гражданской идентичности и укрепление общности Русского мира⁵ на основе традиционных российских духовно-нравственных и культурно-исторических ценностей путем: а) сохранения памяти о значимых событиях истории России [...]; б) осознания многонациональной природы социокультурного развития России; в) популяризации достижений отечественной науки и культуры; г) патриотического воспитания, сохранения памяти о защитниках

³ analizowane elementy dyskursu w języku rosyjskim zostały ujęte w cudzysłów, a ich tłumaczenia – w nawias kwadratowy.

⁴ „коллективный Запад” [kolektywny Zachód] – popularne określenie USA i państw Europy Zachodniej jako satelitów Ameryki, którzy nakładają sankcje na Rosję, pomagają Ukrainie. Często wykorzystywane w propagandzie kremlowskiej, w środkach masowego przekazu.

⁵ „Русский мир” [Ruski mir, dosł. ‘Rosyjski świat’] – koncepcja kulturowo-cywilizacyjna, geopolityczna i religijna mająca źródła w czasach staroruskich, ale od lat 90. XX wieku wykorzystywana jako idea wspólnoty mająca na celu zjednoczenie rozdzielonych rosyjskojęzycznych rodaków. Szczególnie wykorzystywana przez Putina jako usprawiedliwienie do zjednoczenia narodów Rosji, Białorusi i Ukrainy w jeden naród rosyjski.

Отечества и недопущения умаления значения подвига народа при защите Отечества; д) сохранения памяти о выдающихся личностях в российской истории, внесших важный вклад в развитие и процветание России; е) формирования активной гражданской позиции в отношении важности исторического просвещения и сохранения исторической памяти; ж) расширения и совершенствования просветительской работы с соотечественниками, проживающими за рубежом, направленной на сохранение их самоидентификации как части Русского мира; з) обеспечения доступа граждан к достоверным и научно обоснованным историческим знаниям и объективной информации о месте и роли России в мировой истории, о ее вкладе в развитие мировой цивилизации; и) сохранения традиционных российских духовно-нравственных и культурно-исторических ценностей, создания условий для противодействия попыткам навязывания народу России деструктивных идеологических установок, противоречащих этим ценностям (...)" (Ibidem) [Celami państwowej polityki w dziedzinie edukacji historycznej jest kształtowanie rosyjskiej tożsamości obywatelskiej i wzmocnienie wspólnoty Ruskiego miru na bazie tradycyjnych duchowo-moralnych i kulturowo-historycznych wartości poprzez: a) zachowanie pamięci o doniosłych wydarzeniach z historii Rosji (...); b) uświadomienia sobie wielonarodowościowej natury rozwoju socjokulturowego Rosji; c) popularyzowanie osiągnięć rosyjskiej nauki i kultury; d) wychowanie patriotycznego, zachowania pamięci o obrońcach Ojczyzny i niedopuszczenia do pomniejszenia znaczenia bohaterskiego czynu narodu podczas obrony Ojczyzny; e) kształtowanie aktywnego obywatelskiego podejścia do wagi edukacji historycznej i zachowania pamięci historycznej; f) poszerzanie i udoskonalanie działań oświatowych z rodakami zamieszkującymi za granicą, celem których jest zachowanie identyfikowania się jako części Ruskiego miru; g) zapewnienie obywatelom dostępu do wiarygodnej i uzasadnionej naukowo wiedzy historycznej i informacji obiektywnej o miejscu i roli Rosji w historii światowej, o jej wkładzie do rozwoju cywilizacji światowej; h) zachowanie tradycyjnych rosyjskich wartości duchowo-moralnych o kulturowo-historycznych, tworzenia warunków do przeciwdziałania próbom narzucania narodowi Rosji destrukcyjnych koncepcji ideologicznych, które są sprzeczne z tymi wartościami (...)].

Tutaj pojawiają się takie sformułowania charakterystyczne dla rosyjskiego dyskursu jak: „общность Русского мира” [wspólnota Ruskiego miru], „патриотическое воспитание” [wychowanie patriotyczne], „защитники Отечества” [obrońcy Ojczyzny], „подвиг” [czyn bohaterski], „историческая память” [pamięć historyczna], „объективная информация” [obiektywne informacje], „традиционные ценности” [tradycyjne wartości], czyli to, co ma łączyć narody Rosji i przeciwstawiać się „деструктивным идеологическим установкам” [destrukcyjnym koncepcjom ideologicznym], czyli wszystkiemu, co złe, a co znów pochodzi z Zachodu. Tylko rosyjskie wartości są prawdziwe, moralne, duchowe, kulturowe i historyczne.

Z wielkim zadowoleniem Putin odniósł się do serii nowych podręczników dla klas 5-11 szkoły średniej, a zwłaszcza podręcznika Miedinskiego. Według niego w poprzednich podręcznikach było mnóstwo nieścisłości, przekłamań, gdyż wydawano je zazwyczaj dzięki zagranicznym grantom. Jako przykład podał informacje o Bitwie Stalingradzkiej⁶:

[3] „И более того, я сам, когда мне приносили некоторые из учебников, с удивлением обнаруживал, что там есть все что угодно, только не правдивая информация о происходивших, скажем, во время той же Великой Отечественной войны⁷ событиях! – поделился с коллегами Владимир Путин. – Так, как излагалась, скажем, в некоторых учебных пособиях Сталинградская битва, – это просто, без всякого преувеличения, уму непостижимо! Все что угодно писали, только не то, что именно Советский Союз переломил хребет нацизму и положил на алтарь победы такие огромные жертвы [...]. И чего мы только в этих учебниках, учебных пособиях не видели! И откровенную русофобию, и, повторяю, искажение этих исторических фактов. Наконец-то в этих учебниках будет откровенная русофилия⁸” (Колесников, 2025) [Ja sam, kiedy przynoszono mi podręczniki ze zdziwieniem odkryłem, że w nich jest wszystko, tylko nie prawdziwa informacja o tym, co się wydarzyło, na przykład podczas Wielkiej wojny ojczyźnianej. Tak, jak, na przykład, jak omawiano w niektórych podręcznikach Bitwę Stalingradzką, to po prostu, bez przesady, niewyobrażalne! Co chcieli, to pisali, tylko nie to, że właśnie Związek Radziecki złamał kark nazizmu i złożył na ołtarzu zwycięstwa tak dużo ofiar. [...] Czego to już nie było w tych podręcznikach! Otwartej rusofobii, i, powtarzam, zniekształcenia faktów historycznych. W końcu w tych podręcznikach będzie szczerza rusofilia].

⁶ Bitwa pod Stalingradem trwała od sierpnia 1942 do lutego 1943 roku. Z perspektywy narodów Europy Środkowej i Wschodniej wypracowanie jednoznacznego emocjonalnego stosunku do bitwy pod Stalingradem pozostaje skomplikowane. Nie da się zaprzeczyć, że starcie to miało ogromne znaczenie dla rozwoju wypadków podczas II wojny światowej. Choć zdobycie nadwożańskiego miasta nie oznaczałoby dla Hitlera opanowania całego Związku Radzieckiego, to otwierałoby mu drogę do snucia dalekosiężnych planów w polityce wobec Rosji i Azji. Współcześni byli też przeświadczeni, że w przypadku dalszych sukcesów na wschodzie naziści podjęliby kolejną próbę podporządkowania sobie Wysp Brytyjskich. Wynik starcia pod Stalingradem miał wreszcie ogromne znaczenie psychologiczne. Mieszkańcy III Rzeszy po raz pierwszy musieli zmierzyć się z obawami o powodzenie niemieckiego planu podboju świata. Społeczeństwo Związku Radzieckiego zostało zaś dodatkowo zmobilizowane do walki przeciwko najeźdźcy. Pod wieloma względami był to zatem punkt zwrotny w dziejach II wojny światowej. Z drugiej strony sukces Sowietów pod Stalingradem umocnił pozycję Związku Radzieckiego w koalicji i zainicjował długotrwały proces, którego epilogiem było podporządkowanie sobie Europy Środkowej przez komunistów. W kilka miesięcy po poddaniu się armii Paulusa Józef Stalin mógł sobie pozwolić na coraz bardziej otwarte kwestionowanie praw kolejnych narodów, w tym polskiego, do niepodległości. Znalazło to odzwierciedlenie chociażby w zerwaniu stosunków z rządem polskim na uchodźstwie 25 kwietnia 1943 roku. Starcie nad Wołgą wielokrotnie było obrazowane w kinematografii, nie tylko w propagandowym kinie radzieckim i rosyjskim. Powszechnie znana stała się chociażby fabularyzowana historia snajpera Wasilija Zajcewa, sportretowanego w filmie *Wróg u Bram* z 2001 roku. Do bitwy nawiązują liczne książki, zbiory poezji, utwory muzyczne, a nawet gry komputerowe (jak *Call of Duty*). Na stalingradzkim Kurhanie Mamaja, o który w 1942 roku toczyły się szczególnie ciężkie walki, postawiono z kolei monumentalną, 85-metrową statuę „Matka Ojczyzna Wzywa!” (<https://wszystkoconajwazniejsze.pl/pepites/bitwa-pod-stalingradem-najwazniejsze-starcie-ii-wojny-swiatowej/>, dostęp: 06.07.2025).

⁷ „Великая Отечественная война” [Wielka wojna ojczyźniana] – w radzieckiej i rosyjskiej literaturze i historiografii propagandowy termin na określenie II wojny światowej od 1941 do 1944 roku. Pierwotnie termin odnosił się do wojny przeciwko Napoleonowi w 1812 roku.

⁸ „русифилия” [rusofilia] – sympatia do Rosjan i wszystkiego, co rosyjskie (<https://sjp.pl/rusofilia>, dostęp: 28.06.2025).

Dzięki Putinowi nastąpi więc uporządkowanie, obiektywizacja historii, gloryfikacja „отечественной войны” [wojny ojczyźnianej], gdyż świat cechuje „русophobia” [rusofobia], w historii było dotychczas „искажение исторических фактов” [zniekształcanie faktów historycznych]. Naród radziecki „переломил хребет нацизма” [złamał kark nazizmu] i „положил жертвы на алтарь победы” [złożył ofiary na ołtarzu zwycięstwa].

Jak od dawna postulował, nauczanie historii powinno zaczynać się wcześniej:

[4] „сознание человека, маленького ребенка закладывается гораздо раньше. Я уж сейчас не говорю про 1-й, 2-й, 3-й, 4-й классы! Даже в сфере дошкольного образования это тоже очень важно!” (Ibidem) [Świadomość człowieka, małego dziecka, zaczyna się kształtować o wiele wcześniej. Nie mówię już o klasach 1, 2, 3, 4! Nawet w sferze edukacji przedszkolnej to jest ważne! Seria podręczników powinna obowiązywać od przedszkola].

Państwo ma uczyć już przedszkolaków tej ‘obiektywnej’ historii, wychowywać ich na prawdziwych patriotów.

Obecny na spotkaniu A. Torkunow zaproponował wprowadzenie na maturze⁹ historii zamiast obowiązkowej wiedzy o społeczeństwie (обществознание). Prezydent zareagował: „Хорошо. Я сдавал историю, когда поступал в университет” (Ibidem) [Dobrze. Sam zdawałem historię, jak starałem się dostać na uniwersytet]. To podkreślenie tego, co można osiągnąć w życiu, jaką zrobić karierę dzięki znajomości historii. Oczywiście, tej właściwej. Historia ma być obowiązkowa dla tych, którzy planują iść na studia na kierunki humanistyczne i społeczno-ekonomiczne (*Путин одобрил...*, 2025).

III. Analiza rosyjskiego dyskursu historycznego na materiale podręcznika historii dla uczniów szkoły średniej

Podręcznik W. Miedinskiego i A. Torkunowa dla 11 klasy szkoły średniej¹⁰ to jeden z cyklu 4 podręczników dla szkół, wydany w wersji tradycyjnej z twardą okładką. Autorem jest były minister kultury Rosji Władimir Miedinski, obecny doradca Putina i Anatolij Torkunow – historyk, politolog, dyplomata, rektor MGIMO (Moskiewski Państwowy Instytut Stosunków Międzynarodowych, obecnie Uniwersytet, ale skrót

⁹ odpowiednikiem naszej matury jest rosyjski egzamin ЕГЭ (Единый государственный экзамен – Jednolity egzamin państwowy), który stanowi sprawdzenie wiedzy absolwentów szkół średnich i jednocześnie egzamin wstępny na uczelnie. Egzamin został po raz pierwszy wprowadzony w 2001 roku, najpierw jako eksperyment w kilku częściach kraju. Przeprowadzany jest w formie pisemnej z języka rosyjskiego i matematyki, jako przedmiotów obowiązkowych i dodatkowych jak języki obce (tylko tutaj dodatkowa forma ustna), fizyka, chemia, biologia, geografia, literatura, historia, wiedza o społeczeństwie, informatyka ([https://ru.wikipedia.org/wiki/ Единый_государственный_экзамен](https://ru.wikipedia.org/wiki/Единый_государственный_экзамен), dostęp: 29.06.2025).

¹⁰ rosyjski system edukacji obejmuje 4 stopnie: edukację ogólną (przedszkolną, początkową, średnią i główną), edukację zawodową średnią i wyższą), dodatkową i zawodową. Kształcenie ogólne składa się z 4 stopni: przedszkolne (żłobek – dzieci od 2 miesiąca do 3 roku życia i przedszkole – do 6.-7. roku życia), początkowe ogólne (6.-7. rok, 1-4 klasa), podstawowe ogólne (5-9 klasa), średnie ogólne (10-11 klasa, przy czym 11 to wyspecjalizowana edukacja w zakresie wybranych przedmiotów). Kształcenie zawodowe obejmuje średnie zawodowe i wyższe. Średnie zawodowe to kształcenie typowo zawodowe jak elektryk, kucharz, wyższe – licencjat (4 lata) i magistratura (2 lata). Kształcenie dodatkowe do dodatkowe formy doskonalenia zawodowego. W 2022 roku Rosja została wyłączona z systemu bolońskiego, dlatego obecnie reforma. Program pilotażowy zakłada wykształcenie bazowe (4-6 lat), specjalistyczne (magistratura – 1-3 lata) i studia doktoranckie (od 2 do 6 i więcej lat). Od 2023 roku w 6 uniwersytetach wprowadzono pilotażowy program jednolitych studiów trwających od 4 do 6 lat (<https://www.rbc.ru/life/news/66c27e599a79478c68d7430c>, dostęp: 29.06.2025).

pozostał). Miedinski jest uważany za agitatora Putina i został objęty zachodnimi sankcjami od 2017 roku za szerzenie dezinformacji i propagandy. To nie przeszkodziło władzom rosyjskim, żeby uczynić go szefem delegacji na rokowaniach z Ukrainą w Turcji w 2025 roku, podczas których zażądał uznania aneksji Krymu, Sewastopola, obwodu donieckiego, zaporoskiego, ługańskiego i chersońskiego przez Rosję, a także oświadczył, że w przeciwnym razie Rosja jest gotowa do prowadzenia „wiecznej” wojny, gdyż już prowadziła ponad 20-letnią wojnę ze Szwecją w XVIII wieku (*Мединский...*, 2025).

Podręcznik Miedinskiego liczy 447 stron i składa się z dwóch rozdziałów: rozdział I obejmuje ZSRR w latach 1945-1991, a II – Federację Rosyjską w latach od 1992 roku do początku lat 20. XXI wieku. Każdy rozdział wieńczy: podsumowania, pytania i zadania, przykładowe tematy projektów oraz testy. Na końcu umieszczono definicje terminów, listę najważniejszych wydarzeń w historii Rosji z lat 1946-2022, rekomendowane teksty literackie do przeczytania, filmy dokumentalne i zasoby internetowe, np. strony prezydenta, rządu, ministerstw, encyklopedii, bibliotek z kodami QR. Podręcznik jest atrakcyjny wizualnie, zawiera dużo zdjęć, najważniejsze informacje, według autorów, są wydzielone różnymi kolorami, znajdują się różne ciekawostki, podsumowania. Ma on charakter podręcznika obowiązującego od 1 września 2023 roku.

We wstępie widzimy od razu, jakie jest podejście autorów do historii i roli Rosji, a dokładnie wersji putinowskiej:

[5] „Возрождение нашей страны, усиление ее роли в мире вызвали у геополитических конкурентов стремление сдержать развитие России, помешать ее дальнейшему росту.

Важнейшим событием новейшей истории стало вхождение, а вернее, возвращение наших исторических земель в состав Федерации. Нет никаких сомнений, что брошенный Западом вызов сделает нашу страну крепче, а многонациональный российский народ – ещё более сплочённым” (s. 4) [Odrodzenie naszego kraju, wzmocnienie jej roli na świecie spowodowało u konkurentów geopolitycznych dążenie do powstrzymania rozwoju Rosji, przeszkadzania w jej dalszym rozwoju.

Najważniejszym wydarzeniem w najnowszej historii stało się wejście, a dokładniej, powrót naszych ziem historycznych do Rosyjskiej Federacji. Nie mamy żadnych wątpliwości, że rzucone przez Zachód wyzwanie wzmocni nasz kraj, a wielonarodowościowy naród rosyjski stanie się jeszcze bardziej zjednoczony].

Według Kremla Rosja chce się „возродить” [odrodzić], ale Zachód „сдерживает развитие России” [powstrzymuje rozwój Rosji]. Celem jej jest „укрепление роли в мире” [wzmocnienie roli na świecie], a największe osiągnięcie Rosji putinowskiej to ma być „возвращение исторических земель” [powrót ziem historycznych], za które przecież uważa się ziemie ukraińskie.

Rozdział I pt. „ZSRR w latach 1945-1991” rozpoczyna się od informacji o locie J. Gagarina w kosmos. Po wypowiedzi Gagarina o swym „подвиге” [czynie bohaterskim] od razu mamy fragment przemówienia Putina:

[6] „Прежде всего следует признать, что крушение Советского Союза было крупнейшей геополитической катастрофой века. Для российского же народа оно стало настоящей драмой. Десятки миллионов наших сограждан и соотечественников оказались за пределами российской территории” (s. 5) [Przed wszystkim należy uznać, że rozpad Związku Radzieckiego był największą geopolityczną katastrofą wieku. Dla rosyjskiego narodu zaś stał się prawdziwym dramatem. Dziesiątki milionów naszych obywateli i rodaków znalazły się poza granicami rosyjskimi].

To jakby nakierowanie uczniów na odpowiedź do postawionego poniżej pytania:

[7] „Какие ключевые события в отечественной истории происходили в 1945-1991 гг.? Какие из них имели значение во всемирном масштабе?” (s. 6) [Jakie kluczowe wydarzenia w historii Rosji miały miejsce w latach 1945-1991? Które z nich miały znaczenie na skalę światową?].

Odpowiedź została narzucona uczniom jednoznacznie: lot Gagarina i „крушение Советского Союза” [rozpad Związku Radzieckiego]. Putin wielokrotnie sugeruje, że rozpad ZSRR to „крупнейшая геополитическая катастрофа века” [największa geopolityczna katastrofa wieku], to „драма” [dramat].

W paragrafie 1 pt. „Odbudowa i rozwój gospodarki i sfery socjalnej” podano informacje o zwycięstwie ZSRR w II wojnie światowej. I pojawia się fragment o bałtyckich „лесных братьях”¹¹ [„leśnych braciach”] i „бандеровцах УПА”¹² [banderowcach z UPA]:

[8] „Продолжалась беспощадная борьба с пособниками нацистов – прибалтийскими «лесными братьями», бандеровцами, членами Украинской повстанческой армии (УПА). Националисты, используя террористические методы, нападали на военных и милиционеров, убивали семьи советских активистов, учителей, медиков, запугивали сельское население в западных районах СССР. После 1945 г. на территории

¹¹ „лесные братья” [„Leśni bracia”] to potoczne określenie partyzantów formacji antykomunistycznych na Litwie, w Łotwie i Estonii w okresie II wojny światowej i po jej zakończeniu. Rosjanie głosili, że partyzanci nie są bojownikami o wolność, a jedynie zwykłymi bandytami, starając się rozpowszechnić wygodną dla siebie propagandę. Radziecka kampania przeciwko partyzantom była tak samo skuteczna i bezlitosna, jak przejmowanie przez nich władzy w Europie Wschodniej. Palenie domów i zagród było na Litwie dość rozpowszechnionym sposobem karania podejrzanych o przynależność do partyzantki. W 1946 roku ZSRR zorganizował całe oddziały fałszywych partyzantów w celu schwytania tych prawdziwych. Agenci w oddziałach prawdziwej partyzantki. Na początku lat 50. Sowietci zorganizowali specjalistyczne grupy w celu wyszukiwania i monitorowania komórek partyzanckich na konkretnych obszarach. Obywatele Litwy, Łotwy i Estonii widzą teraz w czynach leśnych braci źródło narodowej dumy. To tacy bałtyccy żołnierze wyklęci (<https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/lesni-bracia/71m69zs>, dostęp: 30.06.2025).

¹² УПА (Українська повстанческа армія) [Ukraińska Powstańcza Armia, Ukraińska Armia Powstańcza, UPA], ukr. formacja zbrojna działająca 1942-54, podporządkowana frakcji banderowskiej Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN-B), od VII 1944 roku formalnie Ukraińskiej Głównej Radzie Wyzwoleńczej. Powstała w wyniku zjednoczenia ukr. oddziałów partyzanckich, czynnych od 1940 roku na Polesiu i Wołyniu: Sicz Poleska (od końca 1942 roku jako Ukr. Armia Nacjonalno-Rewolucyjna), oddziałów Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN-Banderowcy), oddziałów niezależnych, samoobrony z Galicji Wschodniej i in. Naczelnym zadaniem UPA, jako załóżka przyszłej regularnej armii, była walka o niepodległość Ukrainy i ochrona ludności ukraińskiej. Za wrogów stojących na drodze realizacji idei niepodległości uznano ZSRR i Niemcy oraz Polaków z terenów pol.-ukr. pogranicza etnicznego (<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Ukrainska-Powstancza-Armia;3991021.html>, dostęp: 03.07.2025).

Западной Украины и в Прибалтике жертвами бандеровцев и «лесных братьев» стали десятки тысяч людей. Борьба с националистическим подпольем закончилась его полной ликвидацией в начале 1950-х гг.» (s. 8) [Trwała bezlitosna walka ze współnikami nazistów – bałtyckimi „leśnymi braćmi”, banderowcami, członkami Ukraińskiej Armii Powstańczej (UPA). Nacjonaliści wykorzystując metody terrorystyczne, napadali na żołnierzy i milicjantów, zabijali aktywistów radzieckich, nauczycieli, lekarzy, zastraszały ludność wiejską w zachodnich częściach ZSRR. Po 1945 r. na terenie Ukrainy Zachodniej i w państwach bałtyckich ofiarami banderowców i „leśnych braci” stało się kilkadziesiąt tysięcy ludzi. Walka z nacjonalistycznym podziemiem zakończyła się jego zupełną likwidacją na początku lat 50. XX w.].

W dyskursie historycznym współczesnej Rosji często wspomina się „бандеровцев” [banderowców], „националистов” [nacjonalistów] z czasów II wojny światowej, aby pokazać, że we współczesnej Ukrainie nic się nie zmieniło – dalej ci banderowcy i naziści istnieją i walczą z Rosją. Winne stają się również kraje nadbałtyckie, które w pełni oderwały się od wpływów Rosji.

[9] „На фоне объективных трудностей в первые послевоенные годы резко возросла преступность. Только в 1945-1946 гг. было ликвидировано более 10 тыс. националистических вооружённых формирований, банд и криминальных группировок, промышлявших убийствами и грабежами. Львиная их доля находилась в Прибалтике («лесные братья») и на Западной Украине (бандеровцы)” (s. 11) [Na tle obiektywnych trudności w pierwszych latach powojennych gwałtownie wzrosła przestępczość. Zaledwie w latach 1945-1946 zlikwidowano ponad 10 tysięcy zbrojnych jednostek nacjonalistycznych, band i ugrupowań terrorystycznych trudniących się zabójstwami i rabowaniem. Zdecydowana większość z nich znajdowała się w państwach bałtyckich („leśni bracia”) i w Ukrainie Zachodniej].

Ponownie pojawia się obwinianie o wszystko to, co złe – „преступность” [przestępczość], „убийства” [morderstwa], „грабеж” [rabunek] – ukraińskich nacjonalistów i antykomunistyczne podziemie w krajach bałtyckich.

[10] „Однако главной задачей оставалась скорейшая ликвидация ядерной монополии США, разработавших планы нанесения по СССР сначала 20, а затем 50 и более атомных ударов. [...] В 1948 г. в СССР была успешно запущена первая баллистическая ракета Р-1, а в августе 1949 г. произведено успешное испытание атомной бомбы” (s. 15) [Jednak najważniejszym zadaniem było jak najszybsze zlikwidowanie monopolu jądrowego USA, które opracowało plany najpierw 20, a potem 50 i więcej uderzeń jądrowych na ZSRR. [...] W 1948 r. w ZSRR wystrzelono z sukcesem pierwszą raketę balistyczną R-1, a w sierpniu 1949 r. miała miejsce zakończona sukcesem próba bomby atomowej].

Po wojnie USA stanowiło zagrożenie dla ZSRR i planowało „ядерный удар” [uderzenie jądrowe] na Związek Radziecki. Dziś wraca się do tej retoryki planowania ataków jądrowych na Rosję ze strony USA i Zachodu.

W podsumowaniu paragrafu przedstawiono sukces Związku Radzieckiego w tej powojennej rywalizacji jądrowej:

[11] „Была ликвидирована ядерная монополия США, создано собственное ракетное вооружение. Однако уровень жизни населения рос медленно. Основная причина заключалась в огромных демографических, экономических и ресурсных потерях страны в 1941-1945 гг. и в начатой западным блоком во главе с США холодной войне” (s. 18) [Zlikwidowano monopol jądrowy USA, stworzono własne uzbrojenie rakietowe. Jednak poziom życia ludności wzrastał powoli. Główną przyczyną były ogromne straty demograficzne, ekonomiczne i zasobowe kraju w latach 1941-1945 i rozpoczęta przez blok zachodni na czele z USA zimna wojna].

A więc znów przez ciągły „ядерный монополизм США” [monopol jądrowy USA] i wysiłki ZSRR, aby go pokonać, kraj nie mógł się rozwijać. Na dodatek to USA i Zachód zaczęli „холодную войну” [zimną wojnę].

W paragrafie 2 pt. „System polityczny w latach powojennych” znajdujemy tylko pozytywne informacje o Stalinie, co też jest stale powtarzającym się elementem w dyskursie historycznym Rosji putinowskiej – jego „непреклемый авторитет” [niezaprzeczalny autorytet]:

[12] „Личность И. Сталина была для людей символом побед СССР, авторитет вождя был непреклемым” (s. 22) [Postać J. Stalina była dla ludzi symbolem zwycięstwa ZSRR, autorytet wodza był niezaprzeczalny].

Podkreślona została też pomoc Moskwy dla „присоединенных территорий” [przyłączonych terenów] w czasach powojennych, chociaż były tam „проявления национализма” [przejawy nacjonalizmu]:

[13] „Проявления национализма на присоединенных к СССР накануне Великой Отечественной войны территориях Западной Украины, Западной Белоруссии, Прибалтики, Молдавии преследовались, но местная культура и традиции всячески поддерживались [...]. Национальные регионы получали огромную финансовую помощь из союзного бюджета. В республики Прибалтики, Закавказья, Средней Азии, в Молдавскую ССР направлялись квалифицированные инженеры, техники и другие специалисты, прежде всего из РСФСР” (s. 24) [Przejawy nacjonalizmu w przyłączonych do ZSRR w przeddzień Wielkiej wojny ojczyźnianej terenach Ukrainy Zachodniej, Białorusi Zachodniej, państw bałtyckich, Mołdawii były likwidowane, ale lokalna kultura i tradycje były ze wszech miar wspierane [...]. Regiony narodowościowe otrzymały olbrzymią pomoc finansową z budżetu związkowego. Do republik nadbałtyckich, Zakaukazia, Azji Środkowej, do

Mołdawskiej Republiki Socjalistycznej wysyłano wykwalifikowanych inżynierów, techników i innych specjalistów, przede wszystkim z terenów Rosyjskiej Federacyjnej Republiki Socjalistycznej].

W paragrafie 3 „Ideologia, nauka, kultura i sport w latach powojennych” wspomina się o „zimnej wojnie”:

[14] „Связи советской интеллигенции с интеллектуальными кругами на Западе после 1945 г. стали сокращаться. Главной причиной стала начатая по инициативе США и их союзников холодная война, всплеск антисоветизма и маккартизма, распространившихся во всех сферах западного общества. (...) Из американских библиотек изымались книги «просоветского» содержания. Страну охватил антисоветский психоз. Шла «охота на ведьм» - заподозренных в левых взглядах заносили в «чёрные списки», выгоняли с работы. Это коснулось всех – от видных американских учёных до кинозвёзд Голливуда” (s. 30) [Relacje inteligencji radzieckiej z kręgami intelektualnymi z Zachodu po 1945 r. zaczęły zmniejszać się. Główną przyczyną była zaczęta z inicjatywy USA i ich sojuszników zimna wojna, wybuch antysowieckiego i maccartyzmu, które objęły wszystkie sfery społeczeństwa zachodniego. [...] Z bibliotek amerykańskich usuwano książki z „prosowieckimi” treściami. Kraj opanowała psychoza antysowiecka. Trwało „polowanie na czarownice” – podejrzewanych o lewicowe poglądy wpisywano na „czarne listy”, zwalniano z pracy. Dotyczyło to wszystkich – od wybitnych uczonych amerykańskich do gwiazd Hollywoodu].

Według historyków radzieckich w USA i na Zachodzie po II wojnie światowej miał miejsce „антисоветизм” [antysowiectwo], „антисоветский психоз” [antysowiecka psychoza]. Dziś znów wraca się do tego tematu.

W paragrafie 4 „Miejsce i rola ZSRR w świecie powojennym. Polityka zagraniczna ZSRR w latach 1945-1953” podkreśla się niszczenie pomników żołnierzy radzieckich, określonych jako „освободители” [wyzwoliciele] nazywając to „предательством памяти о жертвах нацизма” [zdradą pamięci o ofiarach nazizmu]:

[15] „Сразу после освобождения от нацистов во многих европейских странах силами местных жителей обустроивались могилы, устанавливались обелиски в честь советских воинов-освободителей. Сегодня акты вандализма в отношении этих мемориалов означают не только забвение, но и предательство современными властями Польши, Чехии, Прибалтики, Украины и других стран памяти о жертвах нацизма” (s. 40) [Od razu po wyzwoleniu od nazistów w wielu krajach europejskich wielu lokalnych mieszkańców dbało o groby, stawiano obeliski na cześć radzieckich żołnierzy-wyzwolicieli. Obecnie akty wandalizmu w stosunku do tych miejsc pamięci oznaczają nie tylko zapomnienie, co zdradę pamięci o ofiarach nazizmu przez obecne władze Polski, Czech, państw bałtyckich, Ukrainy i innych krajów].

Podkreśla się „zyski” terytorialne i ekonomiczne Polski po II wojnie światowej:

[16] „После длительных дискуссий были окончательно определены границы Польши на востоке и западе. Польше передавались входившие с 1939 г. в состав СССР Белостокский округ и г. Перемышль (Пшемысль); Польское государство также получало большие территории на западе за счёт германских провинций Силезии, Померании, 2/3 части Восточной Пруссии. Эти земли были высокоразвитыми в экономическом плане” (s. 41) [Po długich dyskusjach ostatecznie określono granice Polski na wschodzie i zachodzie. Polsce przekazano należące do ZSRR od 1939 r. Białostocką i miast Przemysł; Polska także otrzymała duże tereny na zachodzie – niemieckie tereny Śląska, Pomorza, 2/3 Prus Wschodnich. Były to ziemie wysoce rozwinięte gospodarczo].

To „окончательное определение границ” [ostateczne określenie granic] polegało na przekazaniu terenów, które należały do Związku Radzieckiego i Niemiec.

[17] „Кто же несёт ответственность за начало холодной войны? Необходимо принять во внимание следующее: 1) США вышли из войны значительно усилившимися экономически. Обладая ядерной бомбой, они стремились навязать свою волю понёсшему огромные потери СССР. Ядерный шантаж неизбежно вёл к конфликту; 2) СССР поддерживал национальноосвободительные движения народов Азии и Африки, тогда как США и их союзники желали в той или иной форме сохранить мировую колониальную систему; 3) СССР заботился о создании к западу от своих границ пояса дружественных государств. США, напротив, желали держать Европу под своим полным экономическим и политическим контролем; 4) в США уже в конце 1945 г. стали разрабатываться планы нанесения по СССР ядерных ударов – вначале 20 атомными бомбами, затем 50, 100 и т. д. Огромные ресурсы были брошены США на совершенствование ядерного оружия и создание сверхдальней авиации. Ответственность Вашингтона и его союзников за начало конфронтации очевидна [...]. Вашингтон предпринял шаги по сплочению западных государств против СССР и поддержке антисоветской оппозиции в странах Восточной Европы. Всё это ускорило раскол Европы на два противоборствующих лагеря” (s. 45-46) [Kto ponosi odpowiedzialność za rozpoczęcie zimnej wojny? Trzeba wziąć pod uwagę kilka aspektów: 1) USA wyszły z wojny wzmocnione gospodarczo. Posiadając bombę atomową dążyły do narzucenia swojej woli ZSRR, który poniósł olbrzymie straty; 2) ZSRR wspierał ruchy narodowo-wyzwoleńcze w Azji i Afryce, a USA i ich sojusznicy chcieli pod różnymi formami zachować światowy system kolonialny; 3) ZSRR dążył do stworzenia przy swoich zachodnich granicach pasa przyjaznych państw. USA, na odwrót, chciały trzymać Europę pod swoją pełną ekonomiczną i polityczną kontrolą; 4) w USA pod koniec 1945 r. opracowano plany ataku jądrowego na ZSRR – najpierw 20 bombami atomowymi, potem 50, 100 itd. USA rzuciło ogromne środki na doskonalenie broni jądrowej i stworzenie lotnictwa dalekiego zasięgu.

Odpowiedzialność Waszyngtonu i jego sojuszników za początki konfrontacji jest oczywista [...]. Waszyngton podjął próby zjednoczenia państw Zachodu przeciwko ZSRR i wspierania opozycji antysowieckiej w krajach Europy Wschodniej. Wszystko to przyspieszyło podział Europy na dwa zwalczające się obozy].

Znów USA odpowiada za „начало холодной войны” [rozpoczęcie zimnej wojny], starało się „навязать свою волю СССР” [narzucić swoją wolę ZSRR], „держатъ Европу под своим контролем” [trzymać Europę pod swoją kontrolą], „разработали планы ядерного удара по СССР” [opracowały plan ataku jądrowego na ZSRR], „поддерживали антисоветскую оппозицию” [wspierały opozycję antysowiecką], „ускорили раскол Европы” [przyspieszyły podział Europy].

Znajdują się również informacje o Planie Marshalla¹³:

[18] „После внимательного изучения условий СССР и другие восточноевропейские страны отказались от плана Маршалла. В государствах Западной Европы, которые его приняли, укрепились позиции США, усилилось давление на левых политиков. Во второй половине 1940-х гг. просоветски настроенные лидеры были выдавлены из правительств Франции, Италии и других государств. Западная Европа оказалась в долгосрочной экономической и политической зависимости от США” (s. 47) [Po dokładnym rozpatrzeniu warunków ZSRR i inne państwa wschodnioeuropejskie zrezygnowały z Planu Marshalla. W państwach Europy Zachodniej, które go przyjęły, wzmocniła się pozycja USA, nasilono naciski na lewicowych polityków. W drugiej połowie lat 40. liderzy prosowieccy zostali usunięci z rządów Francji, Włoch i innych państw. Europa Zachodnia znalazła się na dłużej w zależności ekonomicznej i politycznej od USA].

Państwa wschodnioeuropejskie miały, według rosyjskich historyków, „отказаться от плана” [zrezygnować z planu], a przecież zmuszono je do tego, a Europa Zachodnia stała się „зависима от США” [zależna od USA].

[19] „В расколе Европы огромную роль сыграли противоречия по германскому вопросу. Изначально СССР выступал за создание единой нейтральной Германии, а союзники – за её дробление на десятки государств. По сути, они хотели политически вернуть немцев в XIX в. В итоге в качестве компромисса возникли четыре «зоны контроля» (СССР, США, Англия, Франция). [...] США не заботились о занятости германского населения. Зато американцы стали цинично применять

¹³ plan Marshalla, właśc. Program Odbudowy Europy – potoczna nazwa programu amerykańskiej pomocy gospodarczej dla Europy po II wojnie światowej; przedstawiony 1947 przez amerykańskiego sekretarza stanu G.C. Marshalla (stąd nazwa), 1948 przyjęty przez Kongres; realizowany 1948-52; uczestniczyło w nim 15 państw europejskich i Turcja, od 1949 także Niemcy Zachodnie (RFN) i Jugosławia; Finlandia, ZSRR, a pod jego presją także kraje bloku komunistycznego odmówiły udziału w planie Marshalla, uznając go za „imperialistyczny spisek”; wartość dostaw i kredytów amerykańskich dla Europy w ramach planu Marshalla wyniosła ponad 13 mld dolarów; plan Marshalla dopomógł w odbudowie i ustabilizowaniu gospodarki krajów Europy Zachodniej (m.in. stworzył podstawę do szybkiej odbudowy gospodarczej Niemiec Zachodnich) oraz w podtrzymaniu koniunktury gospodarczej w USA i Kanadzie (<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Marshalla-plan;3938082.html>, dostęp: 01.07.2025).

так называемую управляемую демократию. Они адресно распространяли гуманитарную помощь, поддерживая нужные им политические и социальные группы. [...] Тем самым американцы и англичане подталкивали немцев к «правильному» поведению на выборах, которые объявлялись «свободными» (s. 49-50) [W podziale Europy olbrzymią rolę odgrywały przeciwstawne poglądy co do Niemiec. Początkowo ZSRR chciał stworzenia jednych neutralnych Niemiec, a sojusznicy – rozdrobnienia na kilkadziesiąt państw. W istocie chcieli pod względem politycznym, aby Niemcy powróciły do XIX w. W końcu jako kompromis stworzono cztery „strefy wpływów” (ZSRR, USA, Anglia, Francja). [...] USA nie troszczyły się o pracę dla Niemców. Zaczęli zaś cynicznie stosować tak zwaną sterowaną demokrację. Do konkretnych adresatów wysyłali pomoc humanitarną, wspierając potrzebne im grupy polityczne i społeczne. [...] W ten sposób Amerykanie i Anglicy popychały Niemców do „właściwego” głosowania, które ogłoszono „wolnym”].

A więc znów USA jest winne „раскола Европы” [podziału Europy], stworzenia systemu „управляемой демократии” [sterowanej demokracji] i wywierania wpływu na dogodne im grupy.

[20] „Вашингтон стремился ещё более закрепить своё влияние в Западной Европе. Соответствующим инструментом американской политики стало создание агрессивного военно-политического блока. В разгар первого Берлинского кризиса, 4 апреля 1949 г., США, Канада и 10 западноевропейских государств (Великобритания, Франция, Бельгия, Нидерланды, Люксембург, Италия, Португалия, Норвегия, Дания, Исландия) подписали Североатлантический договор, создав НАТО (англ. North Atlantic Treaty Organization)” (s. 50-51) [Waszyngton dążył coraz silniejszego wzmocnienia swojej pozycji w Europie Zachodniej. Odpowiednim do tego narzędziem polityki amerykańskiej było stworzenie agresywnego wojskowo-politycznego bloku. W szczycie pierwszego kryzysu berlińskiego¹⁴ 4 kwietnia 1949 r. USA, Kanada i 10 państwo zachodnioeuropejskich

¹⁴ I kryzys berliński, albo Blokada Berlina Zachodniego miał miejsce w latach 1948-1949. Bezpośrednią przyczyną kryzysu była reforma walutowa, przeprowadzona bez uzgodnienia z ZSRR przez zachodnich aliantów w ich strefach okupacyjnych (ZSRR, zgodnie ze swą polityką utrzymywania Niemiec w osłabieniu, drukował takie ilości reichsmarek, że zaczęto zamiast nich używać papierosów, jako środka transakcji barterowych) – 20 czerwca 1948 reichsmarka została zastąpiona przez markę niemiecką. Związek Radziecki obawiał się, że straci gospodarczą kontrolę nad swoją częścią Niemiec i w nocy z 23 na 24 czerwca okupacyjne władze strefy radzieckiej zarządziły blokadę zachodnich sektorów Berlina oraz odcięły dostawy energii elektrycznej. Lądowe szlaki komunikacyjne wiodące przez radziecką strefę okupacyjną (amerykańskie, brytyjskie i francuskie sektory Berlina stanowiły enklawę na terytorium kontrolowanym przez Sowietów) zostały zablokowane, w odpowiedzi na co mocarstwa zachodnie (USA i Wielka Brytania) rozpoczęły tworzenie mostu powietrznego. Amerykanie swoje działania określili mianem operacji Vittles, Brytyjczycy – operacją Plainfare. Początki mostu powietrznego, na małą skalę, dla własnych potrzeb, Amerykanie wdrożyli już 1 kwietnia 1948, a po nich Brytyjczycy. Natychmiast po wprowadzeniu pełnej blokady, alianci zachodni rozpoczęli niemającą do tej pory precedensu akcję zaopatrywania całego miasta mostem powietrznym. Blokada trwała niemal 11 miesięcy i zakończyła się zwycięstwem mocarstw zachodnich, głównie Stanów Zjednoczonych. Lotnictwo tych państw było w stanie dostarczać zaopatrzenie (węgiel, żywność) mieszkańcom zachodniej części Berlina w wystarczającej ilości. Władze radzieckie, wobec fiaska prowadzonej polityki, na początku maja 1949 podjęły decyzję o zniesieniu blokady (wpływ na tę decyzję miało też utworzenie NATO, co było demonstracją siły państw zachodnich). Zakończyła się ona 12 maja, choć loty w ramach mostu powietrznego odbywały się jeszcze przez kilka miesięcy (https://pl.wikipedia.org/wiki/Blokada_Berlina, dostęp: 01.07.2025).

(Wielka Brytania, Francja, Belgia, Holandia, Luksemburg, Włochy, Portugalia, Norwegia, Dania, Islandia) podpisali Umowę Północnoatlantycką tworząc NATO].

Kolejnym elementem było stworzenie NATO, które do dziś jest określane jako „агрессивный блок” [agresywny blok].

W paragrafie 5 „Nowe kierownictwo kraju. Zmiana kursu politycznego” analizuje się przyczyny nasilenia nacjonalizmu w państwach bałtyckich i w Ukrainie:

[21] „В сентябре 1955 г. вскоре после визита в СССР канцлера ФРГ К. Аденауэра по инициативе Хрущёва было принято решение об амнистии лиц, сотрудничавших в годы войны с гитлеровскими оккупантами. То непродуманное решение привело к тому, что многие бывшие пособники нацистов не только были освобождены, но и смогли в дальнейшем на волне кампании по реабилитации и «борьбе с культом личности»¹⁵ активно заниматься общественной деятельностью, а некоторым удалось даже сделать карьеру. Это в дальнейшем способствовало появлению и росту национализма в Прибалтике и на западе Украины” (s. 65-66) [We wrześniu 1955 r., wkrótce po wizycie w ZSRR kanclerza FRN K. Adenauera z inicjatywy Chruszczowa podjęto decyzję o amnestii osób współpracujących w czasie wojny z okupantami hitlerowskimi. Ta nieprzemyślana decyzja doprowadziła do tego, że wielu byłych pomocników nazistów nie tylko zostało uwolnionych, ale mogli w przyszłości na fali kampanii rehabilitacyjnej i „walki z kultem jednostki” aktywnie zajmować się działalnością społeczną, a niektórym udało się zrobić karierę. To w przyszłości doprowadziło do pojawienia się i nasilenia nacjonalizmu w państwach bałtyckich i na zachodzie Ukrainy].

Pojawia się tutaj charakterystyczna cecha rosyjskiego dyskursu historycznego – po zachwycie Stalinem zaczyna się krytyka Chruszczowa, polityka którego doprowadziła do „появления и роста национализма” [pojawienia i nasilenia nacjonalizmu], a przypomnijmy – jest on również obwiniany za oddanie Ukrainie Krymu, czego obecne władze nie mogą mu wybaczyć:

¹⁵ „культ личности” [kult jednostki] – w nocy z 24 na 25 lutego 1956 roku przywódca ZSRS Nikita Chruszczow wygłosił w czasie XX Zjazdu KPZR tajny referat „O kulcie jednostki i jego następstwach”. Podał w nim ostrej krytyce Stalina i stworzony przez niego system zbrodni, wywołując wstrząs w świecie komunistycznym. Następca Stalina oznajmił partii, a rychło całej kuli ziemskiej, że wczorajszy wódz postępowej ludzkości, natchnienie świata, ojciec narodu radzieckiego, wielki koryfeusz nauki, największy geniusz militarny i największy geniusz w dziejach w ogólności był mordercą milionów, oprawcą, paranoikiem, a przy tym nieukiem w sprawach wojskowych, który doprowadził państwo sowieckie na skraj przepaści. Chruszczow przypominał o negatywnych opiniach Lenina na temat Stalina. W referacie pojawiła się także sprawa czystek przeprowadzonych przez Stalina w Armii Czerwonej tuż przed wybuchem II wojny światowej, które w istotny sposób osłabiły obronność sowieckiego państwa, a także kwestia nieudolności generalissimusa w czasie działań wojennych. Na zakończenie swojego wystąpienia I sekretarz KC KPZR zaznaczył, że treść referatu nie może przedostać się na łamy prasy. Treść tajnego referatu szybko przestała być tajemnicą. Według prof. Wojciecha Roszkowskiego, już po trzech tygodniach jego zarys znali korespondenci zachodni w Moskwie, a po przekazaniu tekstu delegatom „bratnich partii” rozszedł się on dość szeroko, zwłaszcza w Jugosławii i Polsce. Z kolei przywódcy NRD, Czechosłowacji, Węgier, Rumunii, Albanii i Bułgarii usiłowali nie dopuścić do rozpowszechniania referatu Chruszczowa. Chiny uznały decyzję o ujawnieniu zbrodni Stalina za niesłuszną. Gdy pod koniec maja 1956 r. wywiad amerykański wszedł w posiadanie tekstu referatu i opublikował go na początku czerwca w audycjach „Głosu Ameryki” i Radia Wolna Europa, stał się on znany milionom ludzi (<https://dzieje.pl/aktualnosc/tajny-referat-chruszczowa-o-kulcie-jednostki-i-zbrodniach-stalina-0>, dostęp: 01.07.2025).

[22] „В 1954 г. по личной инициативе Н. Хрущёва и без соблюдения норм советского законодательства Крым был передан из состава РСФСР в состав Украинской ССР. Мнения крымчан, абсолютное большинство которых составляли этнические русские, никто не спрашивал. Считалось, что территориальная принадлежность к той или иной советской республике не имеет принципиального значения в рамках единого государства. Однако этот шаг Хрущёва имел долгосрочные политические последствия при распаде СССР, когда административные границы стали государственными. В результате Крым на долгие годы оказался оторван от России. Историческая справедливость была восстановлена только в 2014 г.” (s. 66-67) [W 1945 r. z osobistej inicjatywy N. Chruszczowa i bez przestrzegania norm prawa radzieckiego Krym z terenów Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej włączono do Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. O pinię mieszkańców Krymu, zdecydowana większość których stanowili etniczni Rosjanie, nikt nie zapytał. Uważano, że przynależność terytorialna do tej czy innej republiki nie ma zasadniczego znaczenia w ramach jednego państwa. Jednak ten krok Chruszczowa miał długotrwałe konsekwencje polityczne podczas rozpadu ZSRR, kiedy granice administracyjne stały się granicami państwowymi. Sprawiedliwość historyczna została przywrócona dopiero w 2014 r.]

Chruszczow nie pytał nikogo w sprawie oddania Krymu, nie liczył się z nikim i było to „без соблюдения норм советского законодательства” [sprzeczne z prawem radzieckim], co potem doprowadziło do „распада СССР” [rozpadu ZSRR]. Dopiero dzięki Putinowi i jego aneksji w 2014 roku „историческая справедливость была восстановлена” [sprawiedliwość historyczna została przywrócona].

W paragrafie 9 „Zmiany w codziennym życiu w latach 1953-1964” zostały opisane wspaniałe czasy radzieckie:

[23] „Характерной чертой советского общества 1950-1960-х гг. был социальный оптимизм. Людей привлекала перспектива построения справедливого общества, возможность обогнать в развитии западные страны, а если понадобится, то и «показать кузькину мать»¹⁶ врагам

¹⁶ „кузькина мать” [Kużkina matka, Kużkina Mać, Matka Kuzi, Matka diabła] – Zwrot „kużkina mać” ma kilka znaczeń. Po pierwsze – oznacza groźbę lub ostrzeżenie. W połączeniu z czasownikiem „показать” („pokazać”) oznacza obietnicę nieprzyjemności dla kogoś. Według niektórych filologów Kużma mógł być postacią realną i stał w języku rosyjskim pojawiło się wiele przysłów i powiedzeń z nim związanych, np. „Бедному Кузьке бедная и песенка” [dosł.: Dla biednego Kuzi i biedna piosenka]. Prawdopodobnie był sierotą, którego wychowywała ta znana Kużkina matka. Była kobietą surową i często karała Kużkę, dlatego jej imię stało się synonimem grożenia drugiej osobie. Według innej wersji Kużka to nieprzyjemny, zły człowiek lub nieposłuszne dziecko, którego trzeba ukarać. Od tego słowa pochodzi rzeczownik „кнут” („knut”), stąd „показать кузькину мать” („pokazać kużkiną mać”) to tyle, co „показать кнут” („pokazać knut”), czyli zagrozić biciem. Kolejna wersja pochodzenia tego zwrotu to odwołanie do rosyjskiego folkloru: Kużka kiedyś oznaczał ducha domu, domowika¹⁶, który źle strzegł domostwa, a „Kużkina mać” to była jego żona – Kikimora¹⁶. Ona zsyłała na dom nieszczęścia, dokuczała domownikom, niszczyła sprzęt domowy. Zobaczenie „Kużkinej matki” oznaczała zły omen, a jej imieniem straszono dzieci. I ostatnia wersja – frazeologizm ten może pochodzić z języka komi-zyrjańskiego lub udmurckiego, w którym są słowa „кузь” i „кузьӧ”, które oznaczają diabła lub leszego. W tym znaczeniu „kużkina mać” jest bliska zwrotowi „чертова мать” (matka diabła) i czasownikowi „подкузить”, czyli „uczynić podłość”. Z historii znamy również pisany wielką literą termin „Кузькина мать”, inaczej „Царь-бомба” („Car-bomba”), czyli bombę wodorową AN602, którą stworzono w ZSRR w 1961 roku (Войко, http).

социализма. Советские люди верили, что СССР идёт в авангарде человечества, показывает пример другим странам и народам” (s. 118) [Cechą charakterystyczną społeczeństwa radzieckiego w latach 1950-1960 był optymizm społeczny. Ludzi pociągały perspektywy zbudowania sprawiedliwego społeczeństwa, możliwość wyprzedzenia w rozwoju krajów Zachodu, a jeśli będzie trzeba to „pokazania kuźkinej matki” wrogom socjalizmu. Ludzie radzieccy wierzyli, że ZSRR jest w awangardzie ludzkości, daje przykład innym krajom i narodom].

Okres radziecki, według propagandystów Kremla, to „социальный оптимизм” [optymizm społeczny], „авангард человечества” [awangarda ludzkości], „пример для других” [przykład dla innych].

W rozdziale 10 „Polityka zagraniczna w latach 1953-1964” znów wraca się do dążenia USA do wywołania „развала СССР” [rozpadu ZSRR]:

[24] „Почти сразу после визита Хрущёва Конгресс США принял закон «О порабощённых нациях»¹⁷. В нём стратегические интересы США напрямую увязывались с необходимостью развала СССР на десятки независимых государств под предлогом их «освобождения от коммунизма». Русские объявлялись «поработителями» всех остальных народов СССР” (s. 126) [Od razu po wizycie Chruszczowa Kongres USA przyjął ustawę „O narodach ujarzmionych”. W niej strategiczne interesy USA były bezpośrednio związane z koniecznością rozpadu ZSRR na kilkadziesiąt niepodległych państw pod pretekstem ich „wyzwolenia od komunizmu”. Rosjanie zostali nazwani „ciemieżycielami” wszystkich innych narodów ZSRR].

Znów więc USA są oskarżane o „развал СССР” [rozpad ZSRR], które ma być „освобождением от коммунизма” [wyzwoleniem od komunizmu], a Rosjanie to „поработители” [ciemieżyciele].

W paragrafie 16 „Polityka narodowa i ruchy narodowe w latach 1964-1985” zaprezentowano dalsze bezpośrednie i pośrednie wrogi działania USA:

[25] „Одной из самых радикальных антикоммунистических организаций был подпольный Всероссийский социал-христианский союз освобождения народа (ВСХСОН)¹⁸. Его члены считали, что

¹⁷ Termin „порабощенные нации” [„narody ujarzmione”] należy uznać za figurę retoryczną, ale także praktyczny wyraz deklaracji ideologicznej – antykomunizmu. Za jego pomocą rząd i kongres Stanów Zjednoczonych wyrażali swoje poparcie dla sprawy wolności krajów za żelazną kurtyną, a amerykańskie społeczeństwo, wraz z grupami mniejszości wywodzącymi się Europy wschodniej, demonstrowało swoją solidarność z ludnością, której odebrano prawo do decydowania o własnym losie. Naturalnie koncepcja „narodów ujarzmionych” była propagowana także przez samych uchodźców. Definicja „narodów ujarzmionych” nie była jednoznaczna – w ujęciu różnych organizacji obejmowała rozmaite kraje i narody. W polityce amerykańskiej przeprowadzono bowiem rozróżnienie krajów „bloku” i poszczególne regiony traktowano inaczej – zgodnie z priorytetami politycznymi: Niemiecką Republikę Demokratyczną, państwa włączone jako republiki do ZSRR czy Jugosławię pod rządami Tity (Mazurkiewicz, 2014, s. 360-361).

¹⁸ Всероссийский социал-христианский союз освобождения народа [Ogólnorosyjski Socjal-Chrześcijański Związek Wyzwolenia Ludu] był podziemną organizacją antysowiecką działającą w Związku Radzieckim. Jego członkami byli dysydenci walczący o prawa człowieka i demokrację. Związek uważał, że Rosja ma być cywilizacją prawosławną, różniącą się od Europy Zachodniej. Ustrój Rosji miał być „trzecią drogą”, teokracją (<https://www.imrussia.org/en/society/754-vskhson-the-russian-path-to-freedom>, dostęp: 01.07.2025).

в результате революции и образования СССР русский народ оказался «порабощён коммунизмом» и нуждается в освобождении. ВСХСОН был ликвидирован КГБ в 1967 г. Деятельность подобных групп активно поддерживалась зарубежными эмигрантскими организациями, которые создавались в западных странах при непосредственном участии ЦРУ и правительства США. Их целью было всячески способствовать развитию в национальных республиках Советского Союза националистических и сепаратистских настроений” (s. 189-190) [Jedną z najbardziej radykalnych organizacji antykomunistycznych był Ogólnorosyjski Socjal-Chrześcijański Związek Wyzwolenia Ludu (WSKhSON). Jego członkowie uważali, że w wyniku rewolucji i utworzenia ZSRR naród rosyjski został „zniewolony przez komunizm” i potrzebuje wyzwolenia. WSKhSON został zlikwidowany przez KGB w 1967 r. Działalność podobnych do niego grup była aktywnie wspierana przez zagraniczne organizacje emigracyjne, które tworzono w krajach Europy Zachodniej przy udziale CIA i rządu USA. Ich celem było sprzyjanie rozwoju w republikach Związku Radzieckiego nastrojów nacjonalistycznych i separatystycznych].

USA wspierały więc ruchy antysowieckie w celu „способствования развитию националистических и сепаратистских настроений” [sprzyjania rozwojowi ruchów nacjonalistycznych i separatystycznych] w ZSRR. Ruchy te objęły też kraje bałtyckie i Ukrainę:

[26] „Участились случаи проявления националистических настроений в Прибалтийских республиках и на Украине” (s. 189) [Coraz częstsze stały się przejawy nastrojów nacjonalistycznych w krajach bałtyckich i Ukrainie].

W paragrafie 18 „ZSRR i świat na początku lat 80. Przesłanki dla reform” przedstawiono kolejne działania USA:

[27] „США рассчитывали с помощью новой гонки вооружений ослабить СССР и его союзников. Усиливалась поддержка исламистов в Афганистане. Кроме того, администрация нового президента США Р. Рейгана приняла программу по дестабилизации в странах Восточной Европы, рассчитывая на отвлечение ресурсов СССР [...]. Через санкции США стремились перекрыть доступ СССР к передовым технологиям и высокотехнологичной продукции. В начале 1980-х гг. против СССР был введён очередной «пакет» санкций: запрет на поставку электронного и нефтегазового оборудования” (s. 203) [USA liczyło, że dzięki wyścigowi zbrojeń ZSRR i jego sojusznicy osłabną. Wzmacniano pomoc dla islamistów w Afganistanie. Oprócz tego administracja nowego prezydenta USA R. Reagana przyjęła program destabilizowania państw Europy Wschodniej, aby odciągnąć je od zasobów naturalnych ZSRR [...]. Poprzez sankcje USA dążyły do uniemożliwienia dostępu ZSRR do najnowszych technologii i wyrobów z branży wysokiej technologii. Na początku lat 80. przeciwko ZSRR wprowadzono kolejny „pakiet” sankcji: zakaz dostawy sprzętu elektronicznego i petrochemicznego].

Rosyjskich uczniów będzie się uczyć, że USA rozpoczęły „гонку вооружений” [wścig zbrojeń], dążyły do „дестабилизации Восточной Европы” [destabilizacji Europy Wschodniej], wprowadzały „пакет санкций” [pakiet sankcji], co dziś znów się powtarza.

[28] „В 1982 г. президент Р. Рейган подписал секретную директиву, предполагающую не просто расширение списка экспортных ограничений в отношении СССР, но и оказание давления на страны Западной Европы, с тем чтобы сократить масштабы их экономического сотрудничества с СССР” (s. 204) [W 1982 r. prezydent Reagan podpisał sekretną doktrynę nie tyle rozszerzającą listę ograniczeń eksportowych w stosunku do ZSRR, o ile wywieranie nacisku na kraje Europy Zachodniej, aby zmniejszyć skalę ich współpracy gospodarczej z ZSRR].

Reagan nakładał „экспортные ограничения” [ograniczenia eksportowe], wywierał „давление” [nacisk] na Zachód, aby nie współpracował ze Związkiem Radzieckim.

Po krytyce Chruszczowa w dyskursie historycznym występuje też umniejszanie zasług i obarczanie winami M. Gorbaczowa:

[29] „Горбачёв плохо ориентировался в проблемах промышленности, армии, ВПК, слабо разбирался в вопросах внешней политики. Он никогда не работал на производстве: не руководил стройкой, не был директором крупного завода. Не было у него и опыта министерской работы” (s. 208) [Gorbaczow słabo orientował się w problemach przemysłu, armii, kompleksu wojskowo-przemysłowego, nie orientował się w polityce zagranicznej. Przecież nigdy nie pracował w przemyśle: nie kierował budową, nie był dyrektorem dużego zakładu. Nie miał również doświadczenia w pracy ministerialnej].

Krótko – Gorbaczow nie znał się na niczym.

[30] „Первый этап преобразований М. Горбачёва, несмотря на высокий кредит доверия населения, отличался непродуманностью и непоследовательностью” (s. 214-215) [Pierwszy okres reform M. Gorbaczowa, pomimo wysokiego kredytu zaufania ludzi, cechował się brakiem przemyślenia i brakiem konsekwencji].

Polityka Gorbaczowa była „непродуманной” [nieprzemyślana] oraz „непоследовательной” [niekonsekwentna].

[31] „Все эти процессы стали серьёзным ударом по социальной однородности советского общества. Быстро усиливалось имущественное расслоение, разделение на бедных и богатых, что воспринималось как дополнительное свидетельство слабости и неэффективности существующей системы хозяйствования” (s. 218) [Wszystkie te procesy stały się poważnym uderzeniem w społeczną jednorodność społeczeństwa radzieckiego. Szybko rosło rozwarstwienie materialne, podział na biednych i bogatych, co odbierane było jako dodatkowe świadectwo słabości i nieefektywności istniejącego systemu gospodarowania].

Gorbaczow doprowadził więc do „разделения на бедных и богатых” [podziału na biednych i bogatych], „слабости системы” [słabości systemu] gospodarki. Do tego uczniom postawiono tendencyjne pytania:

[32] „1. Можно ли утверждать, что М. Горбачёв кардинально отошёл в экономических вопросах от идей, декларируемых его предшественниками? 2. Почему М. Горбачёв сменил значительное число высших партийных руководителей?” (s. 218) [1. Czy można twierdzić, że M. Gorbaczow radykalnie oszedł w sprawach gospodarczych od idei deklarowanych przez jego poprzedników? 2. Dlaczego M. Gorbaczow wymienił tak znaczną liczbę partyjnych kierowników?].

Uczniowie mają uzasadnić, że Gorbaczow był gorszy od poprzedników, zapewne wychwalanego Stalina czy Breżniewa. W podsumowaniu pojawia się narzucony przez autorów wniosek:

[33] „Ни одна из реформ, начатых за годы перестройки¹⁹, не дала положительных результатов. Непоследовательность действий власти вызвала дезорганизацию производства, нарушила систему распределения и на практике обернулась экономической катастрофой” (s. 221) [Żadna z reform rozpoczętych w latach pieriestrojki nie przyniosła pozytywnych rezultatów. Brak konsekwencji w działaniach władzy spowodował dezorganizację produkcji, naruszył system dystrybucji i w praktyce doprowadził do katastrofy gospodarczej].

Gorbaczow doprowadził nie tylko do katastrofy politycznej – przez niego rozpadł się ZSRR, ale i „экономической катастрофы” [katastrofy gospodarczej]. W paragrafie 20 „Zmiany z sferze duchowej w latach pieriestrojki” dalej wypomina się błędy Gorbaczowa:

- „свобода слова” [„wolność słowa”], która w rzeczywistości była „лавиной деструктивной и вражеской информации” [lawiną destrukcyjnej i wrogiej informacji]:

[34] „Резко активизировались и откровенно враждебные нашей стране силы, в том числе и направляемые из-за рубежа. В условиях, когда все цензурные ограничения были сняты, а государство фактически самоустранилось от контроля СМИ, на граждан СССР обрушилась

¹⁹ „перестройка” [pieriestrojka, dosł. przebudowa] – wkrótce po objęciu urzędu Gorbaczow zainicjował „pieriestrojkę”, czyli „przebudowę” państwa. Był to szereg wielostronnych reform zakładających zwiększenie swobód obywatelskich w kraju, modernizację gospodarki oraz ocieplenie stosunków z Zachodem. Jednym z pierwszych kroków w stronę naprawy państwa było wprowadzenie polityki „głasnosti”, czyli „jawności” – jej przejawem było między innymi złagodzenie cenzury. Polityk dążył do demokratyzacji kraju, czego skutkiem było chociażby wprowadzenie urzędu prezydenta (pierwszym został Gorbaczow) i wykreślenie z konstytucji zapisu mówiącego o kierowniczej roli KPZR. Dokonał również szeregu innych zmian – wydał zezwolenie na prowadzenie indywidualnej działalności gospodarczej, ogłosił walkę z alkoholizmem, a także rozpoczął proces przywracania dysydemtom obywatelstwa ZSRR i rehabilitacji ofiar represji politycznych. Uważano także, że działania polityka są przejawem rezygnacji z rosyjskiego statusu mocarstwa i nie akceptowano – jak to określano – „uległej” postawy, jaką przyjmowało państwo w kontaktach z krajami zachodnimi. Wielu przeciwników miał Gorbaczow również w kręgach wyżej postawionych członków partii komunistycznej, którzy z niepokojem patrzyli na dążenia polityka do demokratyzacji kraju (*Rządy Michaiła...*, [http](http://)).

лавина деструктивной и враждебной информации. Это преподносилось как «свобода слова»» (s. 228) [Nadzwyczaj aktywizowały się otwarcie wrogie naszemu krajowi siły, w tym te sterowane z zagranicy. W warunkach likwidacji ograniczeń cenzury i odejścia państwa od kontroli środków masowego przekazu na obywateli ZSRR spadła lawina destrukcyjnej i wrogiej informacji. Nazywano to „wolnością słowa”];

- „отрицание всего советского опыта” [negowanie całego radzieckiego doświadczenia], „обличение сталинизма” [demaskowanie stalinizmu] i „фальсификация истории и марксизма-ленинизма” [fałszowanie historii i marksizmu-leninizmu]:

[35] „Новая идеологическая кампания по обличению сталинизма, постепенно перешедшая в отрицание всего советского опыта, вызвала негативную реакцию у многих граждан СССР. В марте 1988 г. в газете «Советская Россия» было помещено письмо преподавательницы из Ленинграда Н. Андреевой под заголовком «Не могу поступаться принципами». Автор отмечала, что антисоциалистическая по сути политика гласности и перестройки была заимствована у Запада. Она фальсифицирует историю СССР и учение марксизма-ленинизма» (s. 231) [Nowa polityka ideologiczna demaskowania stalinizmu, która przechodziła dalej w negowanie całego radzieckiego doświadczenia wywołała negatywną reakcję wielu obywateli ZSRR. W marcu 1988 r. w gazecie „Sowiecka Rosja” opublikowano list nauczycielki z Leningradu N. Andriejewej pod tytułem „Nie mogę kierować się zasadami”. Autorka pisała, że w istocie antysocjalistyczna polityka jawności i pieriestrojki została zapożyczona z Zachodu. Fałszuje ona historię ZSRR i nauczanie marksizmu-leninizmu].

We wnioskach autorzy podręcznika skrytykowali ideę jawności:

[36] „Гласность, первоначально использовавшаяся как инструмент государственной политики, вследствие отказа государства от контроля информпространства превратилась в условиях системного давления Запада в мощное средство идеологического реформирования советского общества. Она во многом определила необратимый и неподконтрольный государству характер перемен и объективно способствовала процессам, приведшим вскоре к распаду СССР” (s. 232) [Jawność, początkowo wykorzystywana jako narzędzie polityki państwowej, na skutek rezygnacji państwa z kontroli przestrzeni informacyjnej, przekształciła się w warunkach systemowego nacisku Zachodu w potężny środek przeformatowania społeczeństwa radzieckiego. Pod wieloma względami określiła nieodwracalny i niepodlegający kontroli państwa charakter zmian i obiektywnie sprzyjała procesom, które wkrótce doprowadziły do rozpadu ZSRR].

Widzimy tu jawne obwinianie Gorbaczowa o doprowadzenie do „распада СССР” [rozpadu ZSRR]. Pojawia się też krytyka nowego myślenia politycznego Gorbaczowa:

[37] „Всё это привлекло к фигуре советского лидера большие симпатии в странах Запада и казалось тогда разумным и правильным, однако в конечном счёте имело катастрофические последствия для геополитического положения СССР. Произошло резкое ослабление влияния нашей страны, утрата позиций, приобретённых СССР по итогам Второй мировой войны” (s. 244) [Wszystko to spowodowało, że postać radzieckiego lidera wywoływała więcej sympatii w krajach Zachodu, co wydawało się wówczas rozsądne i prawdziwe, ale w końcu miało to katastroficzne konsekwencje dla sytuacji geopolitycznej ZSRR. Miało miejsce gwałtowne osłabienie wpływów naszego kraju, utrata pozycji, które zostały zdobyte przez ZSRR na skutek II wojny światowej].

Gorbaczow doprowadził zatem do „катастрофических последствий для геополитического положения СССР” [katastroficznych konsekwencji geopolitycznych dla Związku Radzieckiego] – „утраты позиций” [utraty pozycji] w świecie.

Negatywnie ocenia się też wyprowadzenie wojsk radzieckich z państw Europy Wschodniej i Środkowej – doprowadziło to do „активизация националистических и антисоветских настроений” [wzrostu aktywności nastrojów nacjonalistycznych i antysowieckich]:

[38] „В 1989 г. начался односторонний вывод советских войск из стран Восточной и Центральной Европы. Это было особенно непродуманное решение, поскольку ослабление военного присутствия СССР в союзных странах вызвало резкую активизацию националистических и антисоветских настроений. Этим воспользовался коллективный Запад” (s. 247) [W 1989 r. zaczęło się jednostronne wycofywanie wojsk radzieckich z państw Europy Wschodniej i Środkowej. Była to nieprzemyślana decyzja, ponieważ osłabienie obecności militarnej ZSRR w sojusznicznych krajach wywołało wyraźną aktywizację nastrojów nacjonalistycznych i antyradzieckich. Z tego skorzystał kolektywny Zachód].

Skorzystali na tym „коллективный Запад” [kolektywny Zachód] oraz США [USA]:

[39] „Из холодной войны вышла лишь одна сверхдержава – США” (s. 249) [Z zimnej wojny wyszło tylko jedno mocarstwo – USA].

Nowe myślenie „отвечало интересам Запада” [odpowiadało interesom Zachodu] i po raz kolejny upatruje się w tym przyczynę rozpadu ZSRR:

[40] „Критики Горбачёва справедливо отмечали, что никаких примеров такого же нового мышления со стороны США и их союзников не просматривается, что внешняя политика СССР является, по сути,

политикой односторонних уступок и отвечает интересам Запада, а не СССР. Другая – СССР – была развалена” (s. 249) [Krytycy Gorbaczowa sprawiedliwe zaznaczyli, że ze strony USA i ich sojuszników nie było żadnych przykładów takiego nowego myślenia i że polityka zagraniczna ZSRR była w istocie polityką jednostronnych ustępstw i odpowiadała interesom USA, a nie ZSRR. Po drugie – ZSRR rozpadł się].

We wnioskach podsumowuje się politykę Gorbaczowa: doprowadziła do „ропуска СЭВ²⁰ и ОВД²¹” [rozwiązania RWPG i Układu Warszawskiego]:

[41] „Политика нового мышления, связанная со стремлением М. Горбачёва к разрядке международной напряжённости, привела к роспуску СЭВ и ОВД. На Западе это было воспринято как поражение СССР в холодной войне” (s. 250) [Polityka nowego myślenia, związana z dążeniem M. Gorbaczowa do rozładowania napięcia międzynarodowego doprowadziła do rozwiązania RWPG i Układu Warszawskiego. Na Zachodzie odebrano to jako klęskę ZSRR w zimnej wojnie.]

W paragrafie 23 „Polityka narodowościowa i wzrost ruchów narodowościowych. Rozpad ZSRR” negatywnie określa się pieriestrojkę, która doprowadziła do „ликвидации СССР” [zlikwidowania ZSRR]:

[42] „За шесть лет перестройки ни одна из её заявленных целей не была достигнута (если только не считать таковой ликвидацию СССР)” (s. 253) [W ciągu sześciu lat pieriestrojki żaden z ogłoszonych celów nie został osiągnięty (jeśli nie uważać likwidacji ZSRR za takowy)].

Pieriestrojka doprowadziła również do zaistnienia „националистических и сепаратистских организаций, активно поощряемых Западом” [organizacji nacjonalistycznych i separatystycznych wspieranych przez Zachód]:

²⁰ Совет Экономической Взаимопомощи, СЭВ [Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej, RWPG] – organizacja powołana w Moskwie w 1949 w celu koordynowania współpracy gospodarczej bloku państw podporządkowanych ZSRR. RWPG została utworzona z inicjatywy Stalina podczas konferencji moskiewskiej (5-8 stycznia 1949). RWPG miała być odpowiedzią ZSRR na Plan Marshalla i powstanie Organizacji Europejskiej Współpracy Gospodarczej (https://pl.wikipedia.org/wiki/Rada_Wzajemnej_Pomocy_Gospodarczej, dostęp: 02.07.2025)

²¹ Организация Варшавского договора, ОВД [Układ Warszawski] – organizacja polityczno-wojskowa państw bloku wschodniego z dominującą rolą ZSRR. Formalnie powstał na podstawie deklaracji bukaresztańskiej, jako reakcja na powstanie NATO i zawarcie układów paryskich w 1954, przewidujących remilitaryzację przyjętej do NATO w 1955 Republiki Federalnej Niemiec. Celem utworzenia Układu Warszawskiego było ujednoczenie polityki zagranicznej i militarnej ZSRR i państw od niego uzależnionych. Sankcjonował istniejące od zakończenia II wojny światowej podporządkowanie ZSRR państw Europy Środkowo-Wschodniej wraz z ich siłami zbrojnymi, stanowił strukturę umożliwiającą ZSRR pełną kontrolę nad siłami zbrojnymi i polityką obronną państw członkowskich oraz był wykorzystywany w polityce ZSRR w konfrontacyjnych stosunkach z Zachodem. Układ podpisano 14 maja 1955 roku w pałacu Rady Ministrów w Warszawie, a wszedł w życie z dniem 4 czerwca 1955 roku, gdy dokumenty ratyfikacyjne zostały złożone Rządowi PRL – będącemu zgodnie z art. 10 depozytariuszem – przez ostatnią z układających się stron – Ludową Republikę Albanii. Układ miał obowiązywać przez 30 lat (art. 11). 26 kwietnia 1985 roku jego ważność przedłużono o następne 20 lat, z możliwością przedłużenia o dalsze 10 lat w razie niewypowiedzenia. Istniał do 1 lipca 1991 roku (https://pl.wikipedia.org/wiki/Układ_Warszawski, dostęp: 02.07.2025).

[43] „Одним из важнейших направлений начатой М. Горбачёвым демократизации политической системы стало создание массовых организаций «в поддержку перестройки», в союзных республиках они получали наименование «народных фронтов». Как правило, руководящая роль оказывалась у представителей националистических и сепаратистских организаций, активно поощряемых Западом” (s. 253) [Jednym z najważniejszych kierunków rozpoczętej przez M. Gorbaczowa demokratyzacji systemu politycznego było powołanie organizacji masowych „wspierających pierestrojkę”, w republikach związkowych zostały one nazwane „frontami ludowymi”. W zasadzie najważniejszą funkcję kierowniczą pełnili w nich przedstawiciele organizacji nacjonalistycznych i separatystycznych aktywnie wspieranych przez Zachód].

Uznanie przez USA niepodległości Litwy, Łotwy oraz Estonii to „прямое вмешательство во внутренние дела СССР” [bezpośrednia ingerencja w sprawę wewnętrzne ZSRR]:

[44] „Заявления США и других стран о готовности признать независимость Литвы, Латвии и Эстонии, сделанные 2 сентября 1991 г. ещё до прекращения существования СССР, означали не что иное, как прямое вмешательство во внутренние дела нашей страны” (s. 256) [Oświadczenia USA i innych państw o gotowości do uznania niepodległości Litwy, Łotwy i Estonii z 2 września 1991 r., jeszcze przed końcem istnienia ZSRR, to nie co innego jak bezpośrednia ingerencja w sprawę wewnętrzne naszego kraju].

Gorbaczow „неспособен проводить курс, направленный на сохранение единства государства” [nie był zdolny do prowadzenia polityki mającej na celu zachowanie jedności kraju]:

[45] „Это способствовало ещё большему углублению политического кризиса и наглядно свидетельствовало о неспособности М. Горбачёва и союзного руководства проводить курс, направленный на сохранение единства государства” (s. 258) [Sprzyjało to coraz większemu kryzysowi politycznemu i wyraźnie świadczyło o niezdolności M. Gorbaczowa i kierownictwa związkowego do prowadzenia polityki mającej na celu zachowanie jedności państwa].

Decyzja o powołaniu WNP²² była „нарушением Конституции” [złamaniem Konstytucji]:

²² Wspólnota Niepodległych Państw, skrót WNP (ros. Содружество Независимых Государств, СНГ) – organizacja gospodarczo-polityczno-wojskowa, zrzeszająca większość byłych republik Związku Radzieckiego, utworzona na mocy porozumienia białowieckiego z 8 grudnia 1991 roku. Członkami założycielami Wspólnoty Niepodległych Państw były trzy kraje: Białoruś, Rosja i Ukraina, które podpisały porozumienie o utworzeniu WNP i jednocześnie faktycznej likwidacji Związku Radzieckiego w grudniu 1991 roku. Ukraina wyszła z WNP w 2018 roku. Członkostwo zwyczajne posiada obecnie dziewięć krajów: Armenia, Azerbejdżan, Białoruś, Kazachstan, Kirgistan, Mołdawia, Rosja, Tadżykistan i Uzbekistan. Turkmenistan był członkiem zwyczajnym do 2005 roku, od tego czasu posiada status członka stowarzyszonego (https://pl.wikipedia.org/wiki/Wspólnota_Niepodległych_Państw, dostęp: 02.07.2025).

[46] „Решение о создании СНГ и последующая процедура его ратификации Верховными Советами РСФСР, УССР и БССР были прямым нарушением Конституции СССР и конституций союзных республик, а также других законов, регламентировавших процедуру выхода из состава СССР” (s. 264) [Decyzja o powołaniu WNP i towarzysząca jej procedura ratyfikacji przez Radę Najwyższą Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej i Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej były bezpośrednim naruszeniem Konstytucji ZSRR i konstytucji republik związkowych, a także innych przepisów, które określają procedurę wyjścia z ZSRR].

We wniosku pojawia się stwierdzenie, które wciąż powtarza Putin, a za nim jego historycy: „распад СССР стал крупнейшей геополитической катастрофой XX в.” [rozpad ZSRR był największą geopolityczną katastrofą XX w.]:

[47] „Распад СССР стал крупнейшей геополитической катастрофой XX в. Расчленение единого промышленного и хозяйственного комплекса СССР привело к запуску процесса деиндустриализации и деградации во всех сферах жизни общества” (s. 266) [Rozpad ZSRR był największą geopolityczną katastrofą XX w. Rozdrobnienie wspólnego kompleksu przemysłowego i gospodarczego ZSRR doprowadziło do uruchomienia procesu deindustrializacji i degradacji we wszystkich sferach życia społeczeństwa].

Tekstowi towarzyszą zadania dla uczniów z prośbą o uzasadnienie myśli Putina o katastrofie:

[48] „В. Путин в одном из интервью заявил, что «после развала Советского Союза 25 миллионов русских людей в одну ночь оказались за границей, и это реально одна из крупнейших катастроф XX века». Проанализируйте данные слова. Что именно В. Путин называет катастрофой? Было ли возможно её предотвратить?” (s. 266) [W. Putin w jednym z wywiadów oświadczył, że „po rozpadzie Związku Radzieckiego 25 milionów Rosjan jednej nocy znalazło się poza granicami, i to realnie była jedna z największych katastrof XX wieku”. Przeanalizujcie daną wypowiedź. Co dokładnie W. Putin nazywa katastrofą? Czy można było jej zapobiec?].

Rozdział II. „Federacja Rosyjska w latach 1992-początek lat 20. XXI w.” rozpoczyna się od prezentacji godła, flagi i fragmentu Konstytucji Federacji Rosyjskiej.

W paragrafie 28 „Rosja i świat. Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej w latach 90. XX w.” stwierdza się, że po rozpadzie ZSRR granice Rosji „вернулись к границам середины XVII в.” [cofnęły się do połowy XVII w.], powstały „новые угрозы” [nowe zagrożenia], „к власти в постсоветских государствах пришли националисты” [do władzy w posowieckich republikach doszli nacjonałiści]:

[49] „геополитическое положение нашей страны значительно ухудшилось. На западе границы на сотни километров были отодвинуты вглубь страны. Фактически они вернулись к границам середины XVII в. По периметру вместо прежнего «пояса безопасности» из дружественных стран возникли новые угрозы. Они были связаны с приходом к власти в некоторых странах Восточной Европы, а также в постсоветских государствах (Эстонии, Латвии, Литве и др.) политиков-националистов, враждебно настроенных к России и русскоязычному населению» (s. 314) [geopolityczna sytuacja naszego kraju znacznie pogorszyła się. Na zachodzie granice na kilkaset kilometrów cofnęły się w głąb kraju. Faktycznie powróciły do granic z połowy XVII w. Na obwodzie kraju w miejsce „pasa bezpieczeństwa” z przyjaznych państw powstały nowe zagrożenia. Były one związane z dojściem do władzy w niektórych krajach Europy Wschodniej, a także w krajach posowieckich (Estonii, Łotwie, Litwie i in.) polityków-nacjonalistów, wrogo nastawionych do Rosji oraz ludności rosyjskojęzycznej].

W dyskursie historycznym często wraca się do ciężkiej sytuacji osób rosyjskojęzycznych – „русские стали крупнейшим разделённым народом в мире” [Rosjanie stali się najbardziej podzielonym narodem na świecie], co zresztą miało być jednym z pretekstów do agresji na Ukrainę:

[50] „После распада СССР за пределами России оказались миллионы русскоязычных людей. Русские стали крупнейшим разделённым народом в мире. В ряде стран права русского населения грубо нарушались. Люди были вынуждены бежать в Россию, бросая годами нажитое имущество (из республик Средней Азии, Закавказья, Прибалтики)” (s. 319) [Po rozpadzie ZSRR poza granicami Rosji znalazły się miliony osób rosyjskojęzycznych. Rosjanie stali się najbardziej podzielonym narodem na świecie. W wielu państwach prawa ludności rosyjskiej były łamane. Ludzie musieli uciekać do Rosji, porzucając zgromadzony przez lata majątek (z republik Azji Środkowej, Zakaukazia, państw bałtyckich)].

Szczególnie podkreśla się ciężką sytuację Rosjan w państwach bałtyckich, gdzie „враждебные России политики” [politycy są wrogo nastawieni wobec Rosji], „воспеваются пособники нацистов и военные преступники” [wychwala się pomocników nazistów i przestępców wojennych]:

[51] „Постоянно ухудшалось положение русскоязычного населения в Эстонии, Латвии и Литве. Правительства здесь формировались из откровенно враждебных России политиков, ориентированных на НАТО и Евросоюз и готовых поддержать любые антироссийские инициативы. В учебных программах этих стран стали воспеваться пособники нацистов и военные преступники из местных карательных подразделений, уничтожавших мирное население в годы Великой Отечественной войны. Постоянными стали марши бывших эсэсовских

легионеров²³ и их приверженцев” (s. 320) [Systematycznie pogarsza się sytuacja ludności rosyjskojęzycznej w Estonii, na Łotwie i Litwie. Rządy tworzą politycy wrogo nastawieni wobec Rosji, patrzący na NATO i Unię Europejską i gotowi do wspierania każdej antyrosyjskiej inicjatywy. W programach nauczania w tych krajach zaczęto wychwalać pomocników nazistów i przestępców wojennych pochodzących z lokalnych oddziałów pacyfikacyjnych, którzy mordowali ludność cywilną w czasach Wielkiej wojny ojczyźnianej. Wciąż urząda się marsze legionów SS i ich stronników].

Autorzy podręcznika zwracają uwagę na treści podręczników ukraińskich, gdzie „подвиги советских героев, прежде всего Великой Отечественной войны, преподносились в извращённом ключе” [czyny bohaterów wojny ojczyźnianej przekazuje się w wywraczonej formie], „военные преступники (бандеровцы) были объявлены новыми «героями»” [nowymi bohaterami są przestępcy wojenni (banderowcy)], a „Украина это анты-Россия” [Ukraina to anty-Rosja]:

[52] „Для школ и вузов киевское руководство внедряло образовательные программы антироссийской направленности. Подвиги советских героев, прежде всего Великой Отечественной войны,

²³ Co roku 16 marca na ulicach Rygi weterani „Эсэсовского легиона” [Łotewskiego Legionu SS] obchodzą rocznicę pierwszej bitwy stoczonej u boku Niemców z Armią Czerwoną. Świat obiegają zdjęcia przepychanek z miejscowymi Rosjanami, a Moskwa grzmi o „gloryfikacji faszystów”. Wokół historii Łotyszy i Estończyków, którzy przywdziali niemieckie mundury, narosło wiele mitów, nieporozumień i zwyczajnych kłamstw. Zgodnie z paktem Ribbentrop-Mołotow Litwa, Łotwa i Estonia znalazły się w strefie wpływów ZSRR. Okupanci rozpętali „czerwony terror”. W ciągu roku NKWD dziesiątkowało aresztowaniami polityczne i kulturalne elity. W połowie czerwca 1941 ruszyły masowe deportacje na Syberię: 30 tys. Litwinów, 15 tys. Łotyszy, 10 tys. Estończyków. Masowe deportacje z 1941 stworzyły taką atmosferę paniki, że oddziały Wehrmachtu wielu Bałtów witało niczym wyzwoliciele. Wybuchły antysowieckie powstania. Lokalni politycy mieli nadzieję, że w zamian za ścisły sojusz w wojnie z bolszewizmem Berlin pozwoli przywrócić narodowe państwa. Rzeczywiście, jeszcze latem 1940 Hitler wspominał o utworzeniu podległego III Rzeszy związku państw bałtyckich. Ale potem zapadła decyzja o germanizacji regionu. Z Litwy, Łotwy, Estonii i Białorusi utworzono terytorium okupowane Ostland. W sierpniu 1942 hitlerowskie dowództwo zatwierdziło plan utworzenia złożonej z Estończyków jednostki wojskowej Waffen SS – Legionu Estońskiego. Część żołnierzy zgłosiła się na ochotnika, jednak zdecydowana większość trafiła z przymusowego poboru (Niemcy złamali międzynarodowe prawo). Nastawienie Estończyków zmieniło się z początkiem 1944, kiedy Armia Czerwona ruszyła z ofensywą i Estonii groziło widmo powrotu sowieckiej władzy. Powstała 15-tysięczna 20. Dywizja Waffen SS Estońska (jej trzon stanowili żołnierze wspomnianego wcześniej Legionu Estońskiego). Kiedy Niemcy wycofali się, estońskim sojusznikom dano możliwość odejścia ze służby. Większość tak zrobiła, przechodząc do partyzantki. Inni wycofali się z Niemcami. Część z nich przedarła się na front zachodni i poddała Amerykanom. 20. Dywizja, otoczona przez Sowietów, skapitulowała dopiero 8 maja 1945. W sumie przez różne formacje walczące po niemieckiej stronie przetoczyło się w czasie wojny ok. 150 tys. Łotyszy. Co trzeci z nich zginął, 20 tys. przetrzucono w 1945 roku na Pomorze i ci się uratowali, poddając się później aliantom, natomiast 80 tysięcy znalazło się w Kurlandii, gdzie razem z Niemcami bronili się do 7 maja 1945 roku. Na Litwie, mimo podejmowanych przez Niemców prób (1943) Legionu SS nie udało się nigdy sformować. Bałtyckich jednostek Waffen SS nie można stawiać w jednym rzędzie z podobnymi jednostkami niemieckimi. Podporządkowanie Legionów dowództwu SS było formalne. Łotewscy i estońscy żołnierze nie należeli do NSDAP. w latach 1946-49 byli żołnierze bałtyckich dywizji Waffen SS (pod koniec wojny poddali się aliantom zachodnim) pełnili pod amerykańskim dowództwem służbę strażniczą w czasie „procesów norymberskich”. To właśnie na orzeczenie Trybunału Norymberskiego uznające organizację SS i jej wojskową część – Waffen SS, za formację przestępczą, powołuje się MSZ Rosji, krytykując na arenie międzynarodowej Łotwę i Estonię za rzekome „hołubienie” weteranów-legionistów. Tyle, że Rosjanie jakoś zapominają o istotnym fragmencie tego orzeczenia, precyzującego definicję „członków kryminalnej organizacji SS”. Otóż wykluczono z niej żołnierzy Waffen SS siłą wcielonych do jednostki (tak było w przypadku większości Łotyszy i Estończyków), oraz tych, którzy nie dopuścili się bezpośrednio zbrodni wojennych (<https://tvn24.pl/swiat/baltowie-w-mundurach-ss-ra52264-ls3704686>, dostęp: 02.07.2025).

замалчивались либо преподносились в извращённом ключе. При этом военные преступники (бандеровцы) были объявлены новыми «героями» независимой Украины. Из Украины создавалась «анти-Россия»” (s. 321) [Dla szkół i uczelni władze w Kijowie wprowadziły antyukraińskie programy edukacyjne. Czyny bohaterów, przede wszystkim Wielkiej wojny ojczyźnianej są przemilczane albo ukazywane w wypaczonej formie. Na dodatek wojenni przestępcy (banderowcy) zostali ogłoszeni nowymi „bohaterami” niepodległej Ukrainy. Z Ukrainy zrobiono „anty-Rosję].

Sytuacja Federacji Rosyjskiej jest niezwykle ciężka – „расширение НАТО” [poszerzenie NATO], „рост неонацизма и русофобии” [wzrost neonazizmu i rusofobii], „создание антироссийских режимов” [powołanie antyrosyjskich reżimów]:

[53] „Российской Федерации пришлось столкнуться с жёсткими вызовами: расширение НАТО на восток; рост неонацизма и русофобии в сопредельных странах; создание антироссийских режимов в ряде стран по периметру российских границ. В 1990-х гг. США открыто вмешивались во внутренние дела России” (s. 322) [Rosyjska Federacja musi stykać się z trudnymi wyzwaniami: poszerzenie NATO na wschód; wzrost neonazizmu i rusofobii w niektórych państwach; powołanie antyrosyjskich reżimów wokół rosyjskich granic. W latach 90. USA jawnie ingerowało w sprawę wewnętrzne Rosji].

Paragraf 34-35 „Polityka zagraniczna na początku XXI w. Rosja we współczesnym świecie” to pasmo sukcesów Putina. We wnioskach pojawia się takie podsumowanie „Россия стала мировым игроком” [Rosja stała się światowym graczem], ale przeszkadza jej „враждебная реакция стран Запада, и прежде всего США” [wroga reakcja państw zachodnich, zwłaszcza USA]:

[54] „Во внешней политике России в начале XXI в. произошли заметные изменения. Из страны, которая после распада СССР находилась в фарватере Запада, Россия вернулась в число ключевых мировых игроков, чьи действия на международной арене продиктованы национальными интересами. Стремление России проводить суверенную и независимую внешнюю политику вызвало враждебную реакцию стран Запада, и прежде всего США” (s. 379) [W polityce zagranicznej Rosji na początku XXI w. zaszły istotne zmiany. Z kraju, który po rozpadzie ZSRR był w kręgu wpływów Zachodu, Rosja wróciła do grupy czołowych graczy światowych, a jej działania na arenie międzynarodowej są podyktowane interesami narodowymi. Dążenie Rosji do prowadzenia suwerennej i samodzielnej polityki zagranicznej wywołało wrogą reakcję Zachodu, zwłaszcza USA].

Podsumowaniem sukcesów w paragrafie 36 „Rosja w 2021 roku – początku lat 20. XXI w.” jest jeden z najważniejszych dla Kremla sukcesów „воссоединение²⁴ Крыма и Севастополя с Россией” [ponowne przyłączenie Krymu i Sewastopola do Rosji]:

²⁴ używane w rosyjskim dyskursie słowo ‘воссоединение’ oznacza ‘ponowne połączenie’, ‘wcielenie’.

[55] „Развитие России в рассматриваемый период, несмотря на серьёзные внешние вызовы и масштабные внутренние задачи, носило поступательный характер. Одним из важнейших событий стало воссоединение Крыма и Севастополя с Россией” (s. 388) [Rozwój Rosji w analizowanym okresie, pomimo poważnych wyzwań zewnętrznych i problemów wewnętrznych na wielką skalę, miał stopniowy charakter. Jednym z najważniejszych wydarzeń było ponowne przyłączenie Krymu i Sewastopola do Rosji].

Paragraf 37 „Rosja dzisiaj. Specjalna operacja wojskowa” przedstawia „военно-террористические методы” [wojenno-terrorystyczne metody] stosowane przez USA na początku XXI w., stosując fake news, że przez Amerykanów „были взорваны нитки газопроводов” [wysadzone nitki gazociągu] „Nord Stream”:

[56] „Энергетическая независимость Европы не устраивала США. Во имя прибылей своих корпораций США постоянно прибегали к военно-террористическим методам – так было в Ираке, Сирии и Ливии, да и во многих других точках планеты. Ради того, чтобы не допустить российский газ в Европу, в сентябре 2022 г. были взорваны нитки газопроводов «Северный поток» в Балтийском море. Результат очевиден – европейцы вынуждены покупать значительно более дорогой сжиженный газ у американских компаний” (s. 391) [Niezależność energetyczna Europy nie odpowiadała USA. W imię zysku swych korporacji USA systematycznie stosowały wojenno-terrorystyczne metody – tak było w Iraku, Syrii i Libanie, a także w wielu innych punktach planety. Aby nie dopuścić rosyjskiego gazu do Europy we wrześniu 2022 r. wysadzono nitki gazociągu „Nord Stream” na Morzu Bałtyckim. Rezultat tego jest oczywisty – Europejczycy muszą kupować o wiele droższy gaz skroplony od amerykańskich firm].

Autorzy narzucają następującą retorykę – to Amerykanie „спонсируют русофобию” [sponsorują rusofobię], „втягивают Россию в конфликты” [wciągają Rosję w konflikty], a ich celem jest „расчленение России и контроль над её ресурсами” [podzielenie Rosji na części i kontrola nad jej zasobami]:

[57] „Идеей фикс Запада стала дестабилизация положения внутри России. Сначала – по периметру её границ. Ради этого в бывших республиках СССР спонсировалась откровенная русофобия. Дальше по плану – втягивание России в череду конфликтов и «цветных революций», разбалансировка её экономики и смена власти на подконтрольную. Конечная цель при этом и не особо скрывается: это расчленение России и контроль над её ресурсами” (s. 393) [Idée fixe Zachodu jest destabilizacja sytuacji wewnątrz Rosji. Najpierw wokół jej granic. W tym celu w byłych radzieckich republikach ZSRR sponsorowały otwartą rusofobię. Kolejne, według planu, to było wciąganie Rosji w różne konflikty i „kolorowe rewolucje”. Zdestabilizowanie jej gospodarki i zmiana władzy na kontrolowaną przez nich. Finalnym celem, który wcale nie jest skrywany, jest podział Rosji na części i kontrola nad jej zasobami].

Według historyków rosyjskich USA i Unia Europejska w podręcznikach do historii „извращают историю” [wypaczają historię]:

[58] „США и Евросоюз потратили огромные суммы на подготовку специальных образовательных программ по истории, так называемых «учебников». Ни сил, ни средств не жалели, дабы «перезагрузить нам мозги» (это их профессиональный термин), убедить нас в «извечной агрессивности и колонизаторской сущности» России. В принятой в 2019 г. резолюции Европарламента²⁵ было сказано о «виновности» СССР в развязывании Второй мировой войны. Война якобы стала «непосредственным следствием печально известного нацистско-советского Договора о ненападении от 23 августа 1939 года... в соответствии с которым два тоталитарных режима, задавшиеся целью завоевать мир, делили Европу на две зоны влияния». Так извращается история” (s. 394) [USA i Unia Europejska wydała mnóstwo pieniędzy na przygotowanie specjalnych programów edukacyjnych z historii, tak zwanych „podręczników”. Nie żalowali ani środków, ani pieniędzy, żeby nam „zrestartować mózgi” (to ich termin), przekonać nas do „odwiecznej agresywności i kolonizatorskiej natury” Rosji. W przyjętej w 2019 r. rezolucji Parlamentu Europejskiego wskazano „winę” ZSRR w rozpęтaniu II wojny światowej. Wojna, rzekomo, była wywołana „bezpośrednimi skutkami smutnego nazistowsko-sowieckiego Traktatu o nieagresji z 23 sierpnia 1939 r. zgodnie z którym dwa totalitarne reżimy, mające na celu podbicie świata, podzieliły Europę na dwie strefy wpływów”. Tak wypacza się historię].

Autorzy w duchu antypolskiego dyskursu potępiają „снос мемориалов советским воинам-освободителям” [burzenie pomników radzieckich „żołnierzy-wyzwolicieli]:

[59] „С 2010-х гг. в странах Восточной Европы началась кампания по сносу мемориалов советским воинам-освободителям. Только в Польше из 561 памятника (в том числе на могилах солдат) к середине 2023 г. осталось несколько десятков. Практически ежедневно поступают сообщения о сносе очередного монумента. Так Запад «воюет» с теми, кто уже не может за себя постоять, – с мёртвыми. С мёртвыми союзниками.

²⁵ „Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 19 września 2019 r. w sprawie znaczenia europejskiej pamięci historycznej dla przyszłości Europy”, w której podkreśla się, m.in., że wybuch II wojny światowej, najbardziej niszczycielskiej wojny w historii Europy, był bezpośrednim skutkiem osławionego radziecko-nazistowskiego traktatu o nieagresji z 23 sierpnia 1939 r., znanego także jako pakt Ribbentrop-Mołotow, i jego tajnego protokołu dodatkowego, na mocy którego dwa totalitarne reżimy dążące do podboju świata podzieliły Europę na dwie strefy wpływów. Przypomina się, że reżimy nazistowski i komunistyczny dokonały masowych mordów, ludobójstwa i deportacji oraz doprowadziły do utraty życia i wolności w XX w. na skalę niespotykaną w historii ludzkości, a także przypomina o przerażającej zbrodni Holocaustu, której dopuścił się reżim nazistowski; potępia w najostrejszych słowach akty agresji, zbrodnie przeciwko ludzkości i masowe naruszenia praw człowieka popełnione przez reżim nazistowski i komunistyczny oraz inne reżimy totalitarne. Wzywa się, aby wszystkie państwa członkowskie UE, aby jasno i zgodnie z zasadami osądziły zbrodnie i akty agresji, jakich dopuściły się totalitarne reżimy komunistyczne i reżim nazistowski. Potępia wszelkie manifestacje i inne działania propagujące ideologie totalitarne, takie jak nazizm i stalinizm, w UE. Pełny tekst: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0021_PL.html (dostęp: 02.07.2025).

С теми, кто погиб за освобождение этих стран, за спасение тех же поляков, обречённых нацистами на уничтожение и вымирание. Просто напомним: за свободу Польши отдали свои жизни 600 тыс. наших воинов. Это сегодня всё взрослое мужское население Смоленской и Псковской областей” (s. 394) [Od 2010 r. w krajach Europy Wschodniej zaczęła się kampania burzenia pomników radzieckich żołnierzy-wyzwolicieli. Tylko w samej Polsce z 561 pomników (w tym grobów żołnierzy) do połowy 2023 r. pozostało tylko kilkadziesiąt. Praktycznie codziennie docierają informacje o burzeniu kolejnego pomnika. Tak Zachód „walczy” z tymi, którzy już nie mogą się bronić – z martwymi. Z martwymi sojusznikami. Z tymi, którzy zginęli za wyzwolenie, za uratowanie tych samych Polaków, skazanych przez nazistów na zagładę i śmierć. Po prostu przypomnijmy: za wolność Polski oddało swoje życie 600 tys. naszych żołnierzy. Dziś to tyle ile dorosła ludność obwodu smoleńskiego i pskowskiego].

Uczniom podaje się znów zadanie z narzuconą tezą:

[60] „Приведите примеры фальсификации истории со стороны стран Запада. Какой исторический период подвергается сегодня фальсификации в наибольшей мере? Почему?” (s. 395) [Podajcie przykłady fałszowania historii ze strony państw Zachodu. Jaki okres historyczny jest fałszowany i w największym stopniu? Dlaczego?].

Jako ciekawostkę podano informację na temat „антироссийской паранойи” [antyrosyjskiej paranoi]:

[61] „Антироссийская паранойя не знает границ. Власти Прибалтики заявили, что мультсериал «Маша и Медведь» это «гибридная форма идеологической диверсии» России” (s. 395) [Antyrosyjska paranoja nie zna granic. Władze państw bałtyckich oświadczyły, że kreskówka „Masza i niedźwiedź” to „hybrydowa forma dywersji ideologicznej” Rosji].

Na stronie 396 po raz kolejny wraca się do państw bałtyckich i Ukrainy, po których miastach „маршируют ветераны созданных Гитлером национальных частей СС и их наследники” [maszerują weterani tworzonych przez Hitlera oddziałów SS i ich następcy], pojawili się «новые герои»: бандеровцы, «лесные братья», эсэсовские легионеры, каратели и полицаи²⁶) [nowi bohaterowie: banderowcy, „leśni bracia”, legioniści SS, oprawcy i Polizei]:

[62] „По улицам прибалтийских городов (а позднее и на Украине) стали регулярно маршировать ветераны созданных Гитлером национальных частей СС и их наследники. Из учебников истории изымалось всякое упоминание о героизме советских солдат, об исторических связях

²⁶ ‘полицай’ (zapóżyczenie z niem. ‘Polizei’) ma negatywny oddźwięk, w odróżnieniu od oficjalnego ‘полицейский’, czyli ‘policjant’. ‘Полицай’ to mieszkaniec kolaborujący z nazistami albo policjant służący w hitlerowskiej policji.

с Россией. Взамен появились главы о «новых героях»: бандеровцах, «лесных братьях», эсэсовских легионерах, карателях и полициях” (s. 396) [Ulicami miast nadbałtyckich (a później i ukraińskich) zaczęły regularnie maszerować weterani stworzonych przez Hitlera narodowych oddziałów SS i ich następcy. Z podręczników historii usuwa się wszelkie wspomnienia na temat heroizmu żołnierzy radzieckich, o historycznych związkach z Rosją. Za to pojawiają się rozdziały o „nowych bohaterach”: banderowcach, „leśnych braciach”, legionistach SS, oprawcach i polizei].

Specjalny fragment nazwano „украинский неонацизм” [ukraiński neonazim], w których termin ten wyjaśnia się jako „озлобленное национальное, языковое, культурное насилие²⁷ агрессивного меньшинства над большинством” [złośliwa narodowa, językowa, kulturowa przemoc agresywnej mniejszości nad większością], a „русская культура официально объявлена культурой вражеской, культурой «колонизаторов» и «оккупантов»” [kultura rosyjska została oficjalnie nazwana kulturą wroga, kulturą „kolonizatorów” i „okupantów”]:

[63] „Украинский неонацизм – это отнюдь не прямое повторение германского национал-социализма 1920-1940-х гг. Это в значительной степени новое явление. Это озлобленное национальное, языковое, культурное насилие агрессивного меньшинства над большинством [...] Но после военного переворота в Киеве в 2014 г. поэтапно под запретом оказались и русские книги, и музыка, и кино, и даже мультфильмы. Ограничено преподавание русского языка и на русском языке, использование русского языка в любых официальных учреждениях запрещено. Русская культура официально объявлена культурой вражеской, культурой «колонизаторов» и «оккупантов» [...]. Миллионы простых людей оказались под давлением, их заставляли отказаться от своего языка и культуры, от своих друзей и родственников в России” (s. 396) [Ukraiński neonazim to wcale nie powtórzenie niemieckiego narodowego socjalizmu z lat 1920-1940. To w znacznym stopniu nowe zjawisko. To złośliwa narodowa, językowa, kulturowa przemoc agresywnej mniejszości nad większością (...) Po wojskowym przewrocie w Kijowie w 2014 r. stopniowo zakazane stały się rosyjskie książki, muzyka, filmy, a nawet bajki dla dzieci. Ograniczono nauczanie języka rosyjskiego i w języku rosyjskim, zakazano posługiwania się językiem rosyjskim w oficjalnych urzędach. Kultura rosyjska została oficjalnie nazwana kulturą wroga, kulturą „kolonizatorów” i „okupantów” (...). Miliony zwykłych ludzi znalazło się w ciężkiej sytuacji, zmusili ich do rezygnacji z języka ojczystego i ojczystej kultury, ze swoich przyjaciół i krewnych w Rosji].

Dalej wylicza się działania ukraińskich władz w zakresie zmiany historii – „палачи и союзники Гитлера – Бандера и Шухевич²⁸ провозглашены героями” [katów i sojuszników Hitlera – Banderę i Szuchewycza ogłoszono bohaterami]:

²⁷ ‘насилие’ to ‘przemoc’ albo ‘gwałt’.

²⁸ Роман Шухевич [Roman Szuchewycz] (1907-1950) – ukraiński nacjonalista odpowiedzialny za zbrodnie przeciwko ludzkości, działacz Ukraińskiej Organizacji Wojskowej, przewodniczący referatu bojowego Krajowej

[64] „В школьных учебниках истории Россия предстаёт «угнетателем и поработителем»²⁹ Украины. Идеологи ОУН-УПА (организации, запрещённые в России), палачи и союзники Гитлера – Бандера и Шухевич провозглашены героями. В их честь называют улицы и проспекты украинских городов. Предатель Мазепа, «награждённый» Петром I «орденом Иуды»³⁰, превращён в национального героя: в его честь установлены памятники, учреждены госнаграды и премии” (s. 397) [W szkolnych podręcznikach historii Rosja przedstawiana jest jako „ciemieżyciel i tyran” dla Ukrainy. Ideolodzy UAN-UPA (organizacje zakazane w Rosji), kaci i sojusznicy Hitlera – Bandera i Szuchewycz zostali ogłoszeni bohaterami. Ich nazwiskami nazywa się ulice i aleje w ukraińskich miastach. Zdrajca Mazepa „nagrodzony” przez Piotra I „orderem Judasza” stał się bohaterem narodowym: na jego cześć stawia się pomniki, ustanawia nagrody państwowe].

Ponownie USA i NATO to „главный таран против России” [główny taran przeciwko Rosji], „враждебная Украина подконтрольная Западу” [wroga Ukraina pod kontrolą Zachodu] i „анти-Россия” [„anty-Rosja”]:

[65] „Постепенно на роль главного тарана против России США и НАТО стали готовить Украину. [...] В украинскую власть при поощрении Запада продвигались всё более антироссийские политики. Они в ущерб своей стране разрушали экономические и культурные связи с Россией. По лекалам австрийского Генштаба XIX в. из Украины усиленно лепили «анти-Россию», враждебную России и при этом полностью подконтрольную Западу” (s. 397) [Stopniowo USA i NATO zaczęły przygotowywać Ukrainę do roli głównego tarana przeciwko Rosji. [...] Do władz rosyjskich z poparciem Zachodu przierzucano coraz bardziej antyrosyjskich polityków. Na szkodę swego kraju niszczyli relacje gospodarcze i kulturowe z Rosją. Według wzoru Sztabu Generalnego Austrii z XIX w. z Ukrainy zaczęto tworzyć „anty-Rosję”, wrogą Rosji i na dodatek w pełni kontrolowaną przez Zachód].

Egzekutywy Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów, przewodniczący Krajowej Egzekutywy OUN-B na Generalne Gubernatorstwo, zastępca dowódcy batalionu „Nachtigall”, kapitan 201 batalionu Schutzmannschaft, generał i naczelny dowódca Ukraińskiej Powstańczej Armii, przewodniczący Sekretariatu Generalnego Ukraińskiej Głównej Rady Wyzwoleńczej. Jako główny dowódca UPA ponosi bezpośrednią odpowiedzialność za zaakceptowanie rzezi wołyńskiej jako taktyki UPA przeciwko Polakom i przeprowadzenie ludobójczej czystki etnicznej na polskiej ludności cywilnej w województwach lwowskim, tarnopolskim i stanisławowskim, których ofiarą padło ok. 100 tys. osób, z czego na Wołyniu zginęło 40-60 tys. Polaków, w województwach lwowskim, tarnopolskim i stanisławowskim od 20-25 do 40 tys., zaś na ziemiach współczesnej Polski od 6 do 8 tys. Polaków (https://pl.wikipedia.org/wiki/Roman_Szuchewycz, dostęp: 02.07.2025).

²⁹ ‘угнетатель’ i ‘поработитель’ w słownikach to ‘ciemieżyciel’. Jednak ‘угнетатель’ może być też ‘uciskającym’, ‘tyranem’, ‘okrutnym ciemieżcą narodu’, od ‘угнетать’ – ‘ugniatać’, ‘cisnąć’. ‘Поработитель’ to ‘ten, który zniewala, ujarzamia’, bo ‘раб’ to ‘niewolnik’.

³⁰ ukraiński hetman Mазепа cieszył się zaufaniem Piotra I. Jednak po wyruszeniu wojsk Karola XII na Ukrainę przeszedł na stronę króla Szwecji. Piotr I polecił w 1709 r. wykonać „орден Иуды” [order Judasza] w jednym egzemplarzu i wręczyć go Mазеpie. Na awersie orderu był przedstawiony Judasz, który się powiesił na gałęzi drzewa a pod nim był napis” Mазеpie za zdradę”. Piotr I nie zdążył wręczyć medalu, bo Mазепа zmarł. Cesarz wręczył więc medal swojemu błaznowi, księciu Szachowskiemu, który musiał nosić order podczas uroczystości na długim srebrnym łańcuchu na szyi (<https://www.nagrada.moscow/base/shownagr/209/full>, dostęp: 30.06.2025).

Jak zawsze – największym wrogiem są USA. Ale sytuacja zaostrzyła się, gdy prezydentem został Joe Biden, a w Ukrainie do władzy doszedł „режим в Києве” [reżim kijowski]. I tutaj pojawia się słynny w rosyjskim dyskursie fake – w Ukrainie tworzą amerykańskie „биологические лаборатории США” [laboratoria biologiczne USA]:

[66] „Противостояние России и Запада ещё более обострилось в начале 2020-х гг. К власти в США пришла команда Джо Байдена. Сменилось и руководство режима в Киеве. Обстрелы Донбасса участились. Никаких подвижек с выполнением Минских соглашений³¹ не происходило. На обращение России к руководству США и НАТО в конце 2021 г. с предложением выработать наконец новое соглашение, учитывающее интересы безопасности нашей страны, Запад ответил категорическим отказом. [...] На Украине были организованы биологические лаборатории США, работавшие в режиме строжайшей секретности. Киев выражал стремление обзавестись ядерным оружием. Вступление в НАТО как государственная задача было закреплено в Конституции Украины. Возврат Крыма (согласно военной доктрине Украины) был объявлен Киевом приоритетом номер один. Если бы Украина, вступив в НАТО, спровоцировала военный конфликт в Крыму или Донбассе, то на основании Устава НАТО Россия оказалась бы одномоментно в состоянии войны со всеми участниками Североатлантического блока: от США и Англии до Германии и Франции. Это был бы, возможно, конец цивилизации. Этого нельзя было допустить” (s. 402) [Konflikt Rosji i Zachodu zaostrzył się w latach 20. XXI w. Do władzy w USA doszła drużyna Joe Bidena. Zmieniło się też kierownictwo reżimu w Kijowie. Ostrzały Donbasu stały się coraz częstsze. Nie było żadnych postępów w realizacji Porozumień mińskich. Na propozycję Rosji skierowaną do USA i NATO pod koniec 2021 r. dotyczącą wypracowania nowych porozumień, które uwzględnią bezpieczeństwo naszego kraju Zachód odpowiedział kategorycznie nie. [...] W Ukrainie USA utworzyły laboratoria biologiczne,

³¹ „Минские соглашения” [Porozumienia mińskie] są uważane za jedyną formułę pokojowych negocjacji między Moskwą a Kijowem. Pierwsze porozumienie mińskie podpisano w stolicy Białorusi 5 września 2014 r. Wówczas propozycje wysunęła Ukraina, ale musiała zaakceptować dwa niekorzystne rozwiązania: przyznanie Donbasowi specjalnego statusu (co osłabiło Ukrainę) oraz przeprowadzenie wyborów lokalnych w tym regionie dopiero po uzyskaniu takiego statusu. W następstwie pierwszego porozumienia mińskiego ukraiński parlament uchwalił we wrześniu 2014 r. prawo nadające Donbasowi spory zakres autonomii, mający obowiązywać przez 3 lata, z możliwością jego przedłużenia. Wśród punktów porozumienia znalazły się też: dwustronne zawieszenie broni, przyznanie Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) roli obserwatora przestrzegania zawieszenia broni, wymiana więźniów, amnestia, pomoc gospodarcza dla regionu, a także przyjęcie ustawy zakazującej ścigania osób związanych z rebelią w obwodzie donieckim i ługańskim. Moskwa nie była zadowolona z rezultatów zawartego porozumienia i dalej prowadziła działania zbrojne. Ówczesni kanclerz Niemiec Angela Merkel i prezydent Francji Francois Hollande postanowili wznowić negocjacje. W lutym 2015 r. podpisano drugie porozumienie mińskie. Tym razem ku zadowoleniu Rosji uwzględnione zostały jej cele polityczne, w dużym stopniu niekorzystne dla Ukrainy. Moskwa zażądała zmiany ukraińskiego prawa i reformy konstytucji w celu nadania Donbasowi autonomii, przez co rząd w Kijowie nie dysponowałby nawet prawem do odwołania lokalnej władzy wykonawczej. Ukraina miała też zapisać w konstytucji swoją neutralność. W ostatnich dniach media donoszą o tym, jak siły rosyjskie i ukraińskie wzajemnie oskarżają się o naruszenie porozumień mińskich. Szef ukraińskiej dyplomacji Dmytro Kuleba informował, że siły prorosyjskich separatystów ostrzelały szereg miejscowości w Donbasie. Mieli użyć ciężkiego zbrojenia zabronionego właśnie przez porozumienia mińskie. Dodał, że rosyjska propaganda chce przypisać ostrzał Ukrainie (<https://wiadomosci.onet.pl/swiat/co-to-sa-porozumienia-minskie-zakonczyly-wojne-teraz-moga-ja-wywolac/6s098e2>, dostęp: 02.07.2025).

które działały ściśle tajnie. Kijów wyraził chęć pozyskania broni jądrowej. Wejście do NATO jako cel państwa, zostało zapisane w Konstytucji. Powrót Krymu (zgodnie z doktryną wojenną Ukrainy) został określony przez Kijów jako priorytet numer jeden. Jeśli Ukraina po wejściu do NATO sprowokuje konflikt wojenny na Krymie lub w Donbasie to na podstawie Statutu NATO Rosja w tym samym momencie znalazłaby się w stanie wojny ze wszystkimi członkami Paktu Północnoatlantyckiego: od USA i Anglii do Niemiec i Francji. A to, prawdopodobnie, oznaczałoby koniec cywilizacji. Nie możemy do tego dopuścić].

Jak więc Putin zareagował? Rozpoczął wojnę, którą w Rosji nazywa się „Специальной военной операцией” [specjalną operacją wojskową]:

[67] „24 февраля 2022 г. Президент России объявил о начале Специальной военной операции (СВО). Её цели – защита Донбасса и упредительное обеспечение безопасности России” (s. 403) [24 lutego 2022 r. Prezydent Rosji ogłosił rozpoczęcie specjalnej operacji wojskowej. Jej celem jest ochrona Donbasu i zapobiegawcze zapewnienie bezpieczeństwa Rosji].

Krytykuje się sankcje zachodnie, w wyniku których „были украдены средства российских корпораций, личные средства и собственность частных лиц” [ukradziono środki korporacji rosyjskich, środki osobiste i własność osób prywatnych], aby „обрушить экономику” [zniszczyć gospodarkę]:

[68] „Запад завалил украинский режим деньгами и оружием, а против России были введены беспрецедентные по масштабу санкции. Запад всеми способами пытается обрушить экономику России. Все эти так называемые санкции – это важно понимать – абсолютно незаконные. [...] Произошло невиданное и снова немыслимое. Западом были похищены все активы Российского государства, хранящиеся в их банках, на общую сумму более 300 млрд долл. Также были де-факто украдены средства российских корпораций, личные средства и собственность множества частных лиц – граждан России (заморожены недвижимость, банковские счета, акции, ценные бумаги)” (s. 403) [Zachód zasypał ukraiński reżim pieniędzmi i bronią, a przeciwko Rosji wprowadzono bezprecedensowe pod względem skali sankcje. Zachód na wszystkie sposoby próbuje zniszczyć gospodarkę Rosji. Wszystkie te tak zwane sankcje, co należy rozumieć, są absolutnie bezprawne. [...] Miało miejsce niespotykane dotychczas i niewyobrażalne. Zachód ukradł wszystkie aktywa Państwa Rosyjskiego, które były przechowywane w ich bankach na łączną sumę ponad 300 mld dol. De facto ukradziono środki rosyjskich korporacji, środki osobiste i własność osób prywatnych – obywateli Rosji (zamrożono nieruchomości, rachunki bankowe, akcje, papiery wartościowe)].

W dyskursie rosyjskim często podkreśla się, że sankcje nie zaszkodziły Rosji, a wręcz odwrotnie – „после ухода иностранных компаний открылись многие рынки” [po wycofaniu się firm obcych otworzyło się wiele rynków], „большая часть планеты

относится с пониманием и симпатией” [większość krajów na świecie odnosi się z sympatią] do Rosji, a sam Zachód „стал испытывать дефицит энергии” [odczuwa deficyt energii], „США удалось навязать Европе свой дорогой газ и другие ресурсы” [USA narzuciły Europie swój drogi gaz i inne zasoby]:

[69] „Такие уникальные времена случаются в истории нечасто. После ухода иностранных компаний многие рынки перед вами открыты. Открыты фантастические возможности для карьеры в бизнесе и собственных стартапов. Не упустите этот шанс. Сегодня Россия – воистину страна возможностей. Попытки изолировать нашу страну провалились. Регулярные встречи Президента России с лидерами стран Азии, Латинской Америки, Африки показали, что большая часть планеты с пониманием и симпатией относится к курсу, направленному против однополярного мира и его «правил жизни». Напротив, государства Евросоюза, с подачи США начавшие санкционную войну против России, стали испытывать дефицит энергии и других важных ресурсов. Инфляция, с конца 1970-х гг. не превышавшая там 1-2% в год, выросла на порядок (в 2022 г. в Литве – 21%, в Германии – 11%, в Италии – 8%). Главным бенефициаром украинского конфликта стали США. Им удалось навязать Европе свой дорогой газ и другие ресурсы. Американский ОПК завален заказами. США полны решимости воевать «до последнего украинца». Как говорят американцы: «Ничего личного. Это просто бизнес»” (s. 406) [Takie unikalne czasy zdarzają się w historii nieczęsto. Po wycofaniu się zagranicznych firm wiele rynków otworzyło się na nas. Powstały fantastyczne możliwości do kariery w biznesie i własnych start upów. Próby izolowania naszego kraju poniosły fiasko. Regularne spotkania Prezydenta Rosji z liderami krajów z Azji, Ameryki Łacińskiej, Afryki pokazują, że większa część naszej planety ze zrozumieniem i sympatią odnosi się do kursu przeciwko jednobiegunowemu światu i jego „zasad życia”. Na odwrót, państwa Unii Europejskiej, które zaczęły wojnę sankcyjną na polecenie USA, zaczęły odczuwać deficyt energii i innych ważnych zasobów. Inflacja, która od końca lat 70. nie przekraczała 1-2% rocznie, wzrosła okropnie (w 2022 r. na Litwie – 21%, w Niemczech – 11%, we Włoszech – 8%). Głównym beneficjentem konfliktu ukraińskiego stały się USA. Udało się im narzucić Europie swój drogi gaz i inne zasoby. Amerykański kompleks obronno-przemysłowy jest zarzucony zamówieniami. USA są w pełni zdecydowane walczyć „do ostatniego Ukraińca”. Jak mówią Amerykanie: „To nic osobistego. To po prostu biznes”].

Wielokrotnie więc podkreśla się cudowne czasy dla Rosji i niespotykany dotąd kryzys w Europie, czemu winne są USA.

Podręcznik zawiera również punkt „Ukraina – ultranacjonalistyczne państwo”, co jest zgodne z retoryką Kremla.

[70] „Сегодня любое инакомыслие на Украине жёстко преследуется, оппозиция запрещена, всё русское объявлено враждебным. Идёт уничтожение всего, так или иначе свидетельствующего об общей для братских народов истории и культуре. Сначала прошла «декоммунизация» – тотальный снос памятников, связанных с СССР. Затем с размахом

продолжили уничтожать мемориалы, посвящённые подвигам советских солдат в годы Великой Отечественной. Потом стало уничтожаться вообще всё, что так или иначе связано с Россией, включая памятники Пушкину, Екатерине II, русским писателям и поэтам, музыкантам и учёным. Украинские неонацисты не скрывают, чьими наследниками они себя считают. Одной из бригад ВСУ присвоено название «Эдельвейс»³². Так называлась гитлеровская дивизия, «отличившаяся» в уничтожении евреев, карательных операциях. В армии и нацгвардии Украины широко распространена запрещённая во всём мире символика частей СС «Дас Райх»³³, «Мёртвая голова»³⁴, «Галичина»³⁵. Сегодня вновь, как и в годы

³² Abwehrgruppe-218, zwana też Grupą Wojową „Эдельвайс” [Edelweiß] (niem. Kampfgruppe „Edelweiß”) – ochotnicza formacja zbrojna do działań specjalnych SS złożona ze Słowaków, Kozaków dońskich, mieszkańców Kaukazu i Niemców pod koniec II wojny światowej. W swojej działalności współpracowała z armią słowacką i niemieckim SD. W miastach i wsiach powstała siatka informatorów i donosicieli, którzy powiadamiali dowództwo jednostki o ruchach oddziałów partyzanckich. Informacje uzyskiwano też od zdrajców, którym wypłacano znaczne sumy pieniędzy, oraz wymuszano torturami od schwytanych partyzantów. Żołnierze Abwehrgruppe 218 używali karabinów i pistoletów produkcji niemieckiej, czechosłowackiej i sowieckiej. Nosili zarówno mundury słowackie, jak też niemieckie (https://pl.wikipedia.org/wiki/Abwehrgruppe_218, dostęp: 03.07.2025).

³³ „Дас Райх” [2 Dywizja Pancerna SS „Das Reich”] (niem. 2. SS-Panzerdivision „Das Reich”) – dywizja Waffen-SS, odpowiedzialna za masakrę ludności cywilnej w Oradour-sur-Glane. Dywizja została utworzona w 1934 roku jako Die SS-Verfügungstruppe, w 1940 stała się formacją Waffen-SS. Dywizja głównie walczyła na froncie wschodnim z Armią Czerwoną, docierając aż do stolicy ZSRR. W początkowym okresie ataku na ZSRR, żołnierzom z Dywizji Das Reich, nie zapewniono transportu więc większą część drogi musieli pokonać pieszo. Ostra zima oraz radziecka kontrofensywa udaremniły niemiecki plan zajęcia Moskwy. W czasie tych walk dywizja poniosła znaczne straty. Po inwazji aliantów we Francję walczyła w Normandii. Po klęsce we Francji dywizja „Das Reich” wzięła udział w ofensywie w Ardenach, a potem przerzucona została na Węgry. Na Węgrzech uczestniczyła w nieudanej operacji Wiosenne Przebudzenie skierowanej przeciw Armii Czerwonej. Atak niemiecki został powstrzymany, a 16 marca 1945 armia radziecka przeszła do kontrataku, po którym dywizja „Das Reich” znalazła się w okrążeniu. Po wyjściu z okrążenia żołnierze „Das Reich” walczyli już tylko o przetrwanie. Pod koniec wojny udało im się przedrzeć na zachód, aby uniknąć rosyjskiej niewoli. Po okrążeniu pod Linzem, w maju 1945 roku poddali się armii amerykańskiej (https://pl.wikipedia.org/wiki/2_Dywizja_Pancerna_SS_„Das_Reich”, dostęp: 03.07.2025).

³⁴ „Мертвая голова” [Dywizja Pancerna SS „Totenkopf”] – niemiecka dywizja pancerna uznawana za najbardziej fanatyczną spośród dywizji Waffen-SS, uczestniczyła w agresji na Francję i ataku na Związek Radziecki. Dywizja została sformowana po kampanii wrześniowej w październiku 1939 roku. Jej żołnierze oraz dowódca Theodor Eicke w większości wywodzili się z jednostek wartowniczych z obozów koncentracyjnych: Buchenwald, Dachau, Mauthausen i Sachsenhausen. W 1942 roku nazwano ją „Dywizją Totenkopf”, czyli Dywizją Trupiej Głównki. Po walkach we Flandrii żołnierze dywizji Totenkopf wymordowali część wziętych do niewoli jeńców. Mordów dopuścili się na pojmanyh żołnierzach marokańskich z francuskich oddziałów kolonialnych. Dokonali też co najmniej jednej zbrodni na Brytyjczykach. W związku z planowaną agresją III Rzeszy na ZSRR dywizja została przerzucona na okupowane ziemie polskie. W walkach na froncie wschodnim żołnierze dywizji odnieśli wiele militarnych sukcesów ale też dopuścili się licznych okrucieństw. W sierpniu 1944 roku w wielkiej bitwie pancerniej w rejonie Wołomina dywizja „Totenkopf” walcząc razem z Dywizją Pancerną Hermann Göring i 5 Dywizją Pancerną SS „Wiking” praktycznie unicestwiła 3 Korpus Pancerny Armii Czerwonej, jednak sama również poniosła znaczne straty. W grudniu 1944 roku została przerzucona na Węgry, gdzie uczestniczyła w nieudanym kontrataku koło Budapesztu. Działania bojowe zakończyła w Austrii. Do niewoli oddała się armii amerykańskiej 8 maja 1945 roku w okolicach Linzu. Po tygodniu Amerykanie przekazali jeńców Armii Czerwonej. Niewolę rosyjską przeżyło niewielu (https://pl.wikipedia.org/wiki/3_Dywizja_Pancerna_SS_„Totenkopf”, dostęp: 03.07.2025).

³⁵ „Галичина” [4 Dywizja Grenadierów Waffen SS (1 ukraińska)] (niem. 14. Waffen-Grenadier-Division der SS (ukrainische Nr. 1), potocznie określana w Polsce jako 14 Dywizja Waffen SS-Galizien, nazywana również SS Hałyczyna – jednostka wojskowa utworzona wiosną 1943 przez III Rzeszę z ukraińskich ochotników z Galicji. Organizacji dywizji ze strony niemieckiej patronował gubernator Dystryktu Galicja Generalnego Gubernatorstwa – Otto von Wächter, a ze strony ukraińskiej polityczne zaplecze stanowił Ukraiński Komitet Centralny w Krakowie pod przewodnictwem prof. Wołodymyra Kubijowycza i działacze OUN-M. 23 września 2020 r. ukraiński Sąd Najwyższy orzekł, że symbole Dywizji SS Galicja nie są związane z nazizmem i dlatego nie mogą być zakazane w kraju. To samo twierdził Ukraiński Instytut Pamięci Narodowej, kierowany wówczas przez Wołodymyra Wiatrowycza ([https://pl.wikipedia.org/wiki/14_Dywizja_Grenadierów_SS_\(1_ukraińska\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/14_Dywizja_Grenadierów_SS_(1_ukraińska)), dostęp: 03.07.2025).

нацистской оккупации, на Украине широко распространены лозунги «Москаляку на гиляку» и «Бей русню». Освобождая города, наши воины находят свидетельства массовых преступлений украинских националистов, которые издеваются над мирными жителями и пытаются военнопленных» (s. 406-407) [Obecnie każdy przejaw odmiennego myślenia na Ukrainie jest ostro prześladowany, a wszystko, co rosyjskie jest wrogiem. Niszczy się wszystko, co w ten czy inny sposób świadczy o wspólnej dla braterskich narodów historii i kulturze. Najpierw miała miejsce „dekomunizacja” – kompletne burzenie miejsc pamięci poświęconych czynom bohaterskim żołnierzy podczas Wielkiej wojny ojczyźnianej. Potem zaczęto niszczyć w ogóle wszystko, co w ten czy inny sposób jest związane z Rosją, w tym pomniki Puszkina, Katarzyny II, rosyjskich pisarzy i poetów, muzyków i uczonych. Ukraińscy neonaziści nie ukrywają wcale za czyich kontynuatorów się uważają. Jednej z dywizji Ukraińskich Sił Zbrojnych nadano imię „Edelweiß”. Tak nazywała się dywizja hitlerowska „wyróżniająca się” mordowaniem Żydów, operacjami represyjnymi. W armii i gwardii narodowej Ukrainy wykorzystuje się zakazaną na całym świecie symbolikę oddziałów SS „Das Reich”, „Totenkopf”, „Hałyczyna”. Dziś, ponownie jak w latach nazistowskiej okupacji, na Ukrainie popularne są hasła „Moskała na szubienicę” i „Bij Ruskich”. Wyzwalając miasta, nasi żołnierze znajdują świadectwa masowych przestępstw ukraińskich nacjonalistów, którzy znęcają się nad cywilami i torturują wziętych do niewoli].

Posługując się najbardziej mrocznymi kartami historii, które ma każdy naród, rosyjskim uczniom wmawia się, że wszyscy Ukraińcy to „неонази́сты” [neonaziści], „совершают преступления” [popołniają przestępstwa], „издеваются над мирными жителями и пытаются военнопленных” [znęcają się nad cywilami i torturują wziętych do niewoli] Rosjan.

Pod koniec podręcznika dodano punkt „Специальная операция вооружённых сил Российской Федерации по освобождению Крыма и возвращению в состав России” w celu usprawiedliwienia działań Kremla i przedstawienia samych korzyści wynikających z rozpoczęcia operacji przeciwko „nazistom ukraińskim”:

[71] „СВО сплотила наше общество, людей разных возрастов и профессий. Поддержка людей выразилась в сборе подарков для военнослужащих, гуманитарной помощи жителям новых регионов, в настоящем культе гордости за бойцов СВО. Самоотверженно работают на освобождённых территориях тысячи волонтеров, гражданские добровольцы, медики, учителя, строители, военкоры. Например, лишь одно из общественных движений «Народный фронт» за год собрало свыше 6,5 млрд руб. На эти средства закупаются квадрокоптеры, ракеты, бронезилеты, медикаменты и многие другие необходимые на фронте вещи.

Нашим военным противостоит идеологически прокачанная, оснащённая оружием НАТО, подготовленная по их стандартам армия ВСУ, пополняемая зарубежными наёмниками и инструкторами. Наши военные, имея категорический приказ ни при каких условиях не обстреливать жилые кварталы, столкнулись в начале СВО с невиданной

ранее тактикой НАТО. Армия ВСУ не защищала своих граждан, не обороняла города, занимая позиции на подступах к ним, а наоборот – оборудовала боевые позиции внутри жилых кварталов и не позволяла местным жителям их покинуть. То есть использовала собственных граждан как заложников, как «живой щит». Подобная изуверская тактика никогда не применялась ранее на своей территории ни одной армией мира в истории. Вы уже взрослые, уважаемые старшекласники! Сделайте из «новой военной тактики Украины» выводы сами» (s. 408-409) [Specjalna operacja wojskowa zjednoczyła nasze społeczeństwo, ludzi w różnym wieku i różnych zawodów. Wsparcie wyraża się w zbieraniu darów dla żołnierzy, pomocy humanitarnej dla mieszkańców nowych rejonów, w prawdziwym kulcie dumy z żołnierzy specjalnej operacji. Na wyzwolonych terenach poświęcają się działają tysiące wolontariuszy, lekarzy, nauczycieli. budowlańców, korespondentów wojennych. Na przykład, tylko jeden ruch społeczny „Front ludowy” w ciągu roku zebrał ponad 6,5 mld rubli. Za te pieniądze kupiono drony, radiostacje, kamizelki kuloodporne, leki i mnóstwo innych potrzebnych na froncie rzeczy.

Naprzeciwko naszym żołnierzom znajduje się wymagowana ideologicznie, wyposażona w broń NATO, przygotowana do ich standardów armia Ukraińskich Sił Zbrojnych, uzupełniania o zagranicznych najemników i instruktorów. Nasi żołnierze mając kategoryczny rozkaz pod żadnym względem nie obstrzeliwać dzielnic mieszkalnych, zetknęli się na początku operacji specjalnej z niespotykaną dotąd taktyką NATO. Armia Ukraińskich Sił Zbrojnych nie broniła swoich obywateli, nie broniła miast, zajmując pozycje na przedpolach miast, a na odwrót – umacniała pozycje bojowe na terenach dzielnic mieszkalnych i nie pozwalała ich mieszkańcom opuszczać je. To znaczy wykorzystywała własnych obywateli jako zakładników, jako „żywą tarczę”. Podobna bestialska taktyka nigdy dotąd nie była wykorzystywana na swoim terenie przez żadną armię świata w historii. Jesteście już dorośli, drodzy uczniowie starszych klas! Wyciągnijcie sami wnioski z „nowej taktyki wojennej Ukrainy”].

Ile tu „prania mózgu” młodym ludziom! Ile fake’ów! Armia ukraińska wykorzystuje „зарубежных наёмников” [najemników zagranicznych], rosyjscy żołnierze mają „приказ не обстреливать жилые кварталы” [rozkaz, aby nie obstrzeliwać dzielnice mieszkalne], Ukraina „использует собственных граждан как заложников, как «живой щит»” [wykorzystuje własnych obywateli jako zakładników, jako „żywe tarcze”], stosując niespotykaną dotychczas w historii świata „изуверскую тактику” [bestialską taktykę]. Tak przedstawiając obraz operacji specjalnej jeszcze prosi się uczniów o wyciągnięcie wniosków!

A na dodatek ostrzega się uczniów, żeby nie ulegali manipulacji mediów:

[72] „И ещё. Узнавая в Интернете любую информацию о происходящем на Украине сейчас, помните: мировая индустрия по производству постановочных роликов, вбросов, фейковых фото и видео работает непрерывным конвейером. Западные соцсети и СМИ, доминирующие

в мировом информационном пространстве, с энтузиазмом тиражируют любые информационные «утки». Поэтому будьте бдительны. Думайте: почему, зачем и за что «отрабатывают новости» те или иные «оппозиционеры», «лидеры мнений», «популярные блогеры» и т. п. В чьих интересах? Думайте. И тогда вы не станете жертвами дешёвых манипуляций» (s. 409) [I jeszcze jedno. Czytając w Internecie informacje o tym, co się teraz dzieje na Ukrainie, pamiętajcie: światowy przemysł produkcji inscenizacji filmowych, wrzucania treści, fejkowych zdjęć i filmów działa cały czas jak taśma produkcyjna. Zachodnie sieci społecznościowe i media, które dominują w światowej przestrzeni informacyjnej, z entuzjazmem powielają wszelkie „kaczki” informacyjne. Dlatego bądźcie czujni. Pomyślcie: dlaczego, po co jedni albo inni „opozycjoniści”, „twórcy poglądów”, „popularni blogerzy” i inni „obrabiają informacje”? W czyim interesie to robią? Pomyślcie. Wtedy nie padniecie ofiarami tanich manipulacji].

Na końcu znajduje się punkt „Rosja – kraj bohaterów”, gdzie przedstawiono sylwetki żołnierzy i ochotników, którzy zginęli w specjalnej operacji wojskowej – ich fotografie i życiorysy. To są „prawdziwi” bohaterowie i wzorce patriotów dla rosyjskiej młodzieży. Przynajmniej władza tak chce ich wychować.

Podsumowanie

Współczesny rosyjski dyskurs historyczny, który przedstawiono na podstawie założeń polityki Kremla i prokremlowskiego podręcznika do historii, jest w całości podporządkowany ideologii władzy. To dyskurs odwołujący się do Ruskiego miru, wychwalający wojnę ojczyźnianą, bohaterstwo żołnierzy Armii Czerwonej i specjalną operację wojskową. To dyskurs wychwalania Stalina i krytyki Gorbaczowa, oskarżania Ukrainy o nazizm i „walki” z tym odradzającym się nazizmem przez współczesną armię rosyjską w imię obrony interesów gnębiionych Rosjan. To ciągła krytyka i obwinianie za wszelkie zło „kolektywnego Zachodu” i USA, to „pranie mózgow” młodych Rosjan.

Jak zauważa M. Domańska (2019):

oficjalna narracja o historii jest silnie zideologizowana – stała się wręcz zamiennikiem zakazanej przez rosyjską konstytucję ideologii państwowej. Dąży ona do «monopolu na prawdę»: władze konsekwentnie eliminują pluralizm informacyjny i badawczy z przestrzeni publicznej. «Historia» to w takim ujęciu raczej eklektyczny zestaw mitów, tworzywo, z którego można uformować dowolną opowieść, a polityka historyczna to część propagandy państwowej. Fakty historyczne i ich interpretacje odgrywają rolę służebną wobec politycznych interesów decydentów.

Historia ta służy wychowaniu nowego patrioty, gdyż podręcznik dla uczniów 11 klasy zawiera wiele narzuconych przez prokremlowskich autorów pytań, wniosków, faktów, a uczniowie mają tylko uzasadnić ich tezy. Bo tylko Kreml ma monopol na historyczną i obiektywną prawdę.

A. Kolesnikow (2023) uważa, że:

Może i niektórzy współcześni Rosjanie przechowują wciąż w sercach mit żelaznego uścisku Stalina i z nostalgią wspominają letargiczny spokój epoki Breżniewa, ale najbardziej cenią sobie jednak czasy współczesne. Pewnie dlatego dla Rosjan era Putina, uważanego za spadkobiercę tego, co w rosyjskiej historii najlepsze, jest ich ulubionym okresem.

Jednak to, w jaki sposób budowana jest dziś w Rosji pamięć zbiorowa, uniemożliwia temu krajowi dalszy rozwój. Masową świadomość zredukowano do prymitywnego państwa, w którym Rosjan jednoczą wyłącznie archaiczne wartości. W upraszczanej oficjalnymi kanałami przeszłości nie ma miejsca na uznanie roli jednostek jako niezależnych podmiotów historii, tę rolę rezerwuje się dla państwa i jego biurokratycznego zaplecza, elit finansowych i maszyny wojskowej.

Tożsamość narodowa opiera się głównie na doświadczaniu wspólnej historii, ale w dzisiejszej Rosji obowiązujący model krajowego doświadczenia historycznego dzieli ludzi zamiast ich ku sobie zbliżać. Z tego powodu naród rosyjski nie może zbudować własnej nowoczesnej tożsamości. Co więcej, wydaje się, że Rosja jest teraz dalej od zdefiniowania własnego miejsca w historii niż w latach 90., kiedy była młodym niepodległym państwem.

Bibliografia

- Barańska-Szmitko, A. (2021). Dyskurs historyczny a dyskurs popularnonaukowy w serwisie YouTube na przykładzie wybranych kanałów. *Kultura – Media – Teologia*, 26, 160-187. Pobrane z: https://kmt.uksw.edu.pl/media/pdf/46_Baranska-Szmitko.pdf.
- Bralczyk, J. (2000). Manipulacja językowa. W: E. Chudziński, Z. Bauer (red.), *Dziennikarstwo i świat mediów*. Kraków.
- Domańska, M. (2019). *Mocarstwowy mit wojny we współczesnej polityce zagranicznej Kremla*. Pobrane z: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2019-12-31/mocarstwowy-mit-wojny-we-wspolczesnej-polityce-zagranicznej>.
- Kolesnikow, A. (2023). *Putin pisze na nowo historię, to on wskazuje bohaterów*. Pobrane z: <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/prof-andrzej-kolesnikow-putin-polityka-historyczna-rosji/>.
- Mazurkiewicz, A. (2014). „Narody ujarzmione: lobby polityczne czy projekt propagandowy? *Studia Historica Gedanensia. Tom V* (s. 354-392). Gdańsk: Wydawnictwo UG.
- Rządy Michaiła Gorbaczowa, czyli pieriestrojka i pucz Janajewa*. (2024). Pobrane z: <https://polskieradio24.pl/artykul/2793946,rzady-michaila-gorbaczowa-czyli-pieriestrojka-i-pucz-janajewa>.
- „*Wstawaj, ogromny kraju*”. (2015). Pobrane z: <https://pl.topwar.ru/87896-vstavay-strana-ogromnaya.html>.
- Войко А. (2013-202). *Кто такая «кузькина мать» и зачем ее показывать?* Pobrane z: <https://www.culture.ru/s/vopros/kuzkina-mat/>.
- Гизатова, Г., Иванова, О. (2019). Исторический дискурс и национальные нарративы. *Ученые записки Казанского университета. Серия Гуманитарные науки*, 161(5-6), 166-173. Pobrane z: https://kpfu.ru/portal/docs/F658727721/161_5_6_gum_14.pdf.

- Дука, О. (2005). *Дискурс исторической науки и дискурс идентичности*. Pobrane z: <https://cyberleninka.ru/article/n/diskurs-istoricheskoy-nauki-i-identichnosti>.
- Дятлова, А. *Особенности англоязычного исторического дискурса*. Pobrane z: https://dep_fl.pnzgu.ru/files/dep_fl.pnzgu.ru/osobennosti_angloyazychnogo_istoricheskogo_diskursa.pdf.
- Колесников, А. (2025). *К Владимиру Путину вошла история*. Pobrane z: <https://www.kommersant.ru/doc/7832009>.
- Мединский пригрозил Украине потерей новых территорий в случае отказа от переговоров. (2025). Pobrane z: https://www.lrt.lt/ru/novosti/17/2587130/medinskii-prigrozil-ukraine-poterei-novykh-territorii-v-sluchae-otkaza-ot-peregovorov?srsIid=AfmBOooambUjgwLQiThUbg1s7lB11kfHPLqhdulzBpI7oSy_cX6bb9i0.
- Миньяр-Белоручева, А. (2015). Типология исторического дискурса. *Электронный журнал. Язык и текст langpsy.ru*, 2(2), 8-16. Pobrane z: https://psyjournals.ru/journals/langt/archive/2015_n2/langt_2015_n2_Minjar-Beloucheva.pdf.
- Новинка: учебник по истории России для всех направлений подготовки*. (2024). Pobrane z: <https://znanium.ru/news/novinka-ucebnik-po-istorii-rossii-dla-vseh-napravlenij-podgotovki>.
- Путин одобрил введение обязательного ЕГЭ по истории для абитуриентов-гуманитариев*. (2025). Pobrane z: <https://www.tatar-inform.ru/news/putin-odobril-vvedenie-obyazatelnogo-ege-po-istorii-dlya-abiturentov-gumanitarijev-5988963>.
- Указ Президента Российской Федерации от 08.05.2024 № 314 „Об утверждении Основ государственной политики Российской Федерации в области исторического просвещения”*. (2024). Pobrane z: <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202405080001?index=2>.
- Spiegel Online: Путин – главный учитель истории в России*. (2013). Pobrane z: <https://www.dw.com/ru/spiegel-online-путин-главный-учитель-истории-в-россии/a-17250022>.

X. ROSYJSKI DYSKURS PATRIOTYCZNY (NA MATERIALE WYCHOWANIA PATRIOTYCZNEGO W SZKOŁACH) *(Grzegorz Adam Ziętała¹)*

Streszczenie

Kształtowanie postaw patriotyzmu – dumy z własnego narodu, kultury, języka, tożsamości narodowej – powinno być wolne od ideologii. W Rosji dyskurs ten przekształcił się w wychowanie szczególnych patriotów, od wczesnej edukacji szkolnej do nauczania w szkołach wyższych, do przygotowywania ideologicznego, „prania mózgów” młodych osób, wpajania im konieczności walki z „kolektywnym Zachodem”, walki z „nazistowską” Ukrainą. Towarzyszą temu specjalne lekcje w szkołach, powoływanie organizacji militarnych. Cały system edukacji patriotycznej nadzoruje Kreml, za którego aprobatą opracowano jednolite programy nauczania, serie podręczników. W każdym przedmiocie przemycą się elementy nowego patriotyzmu.

W poniższym tekście przedstawimy elementy dyskursu patriotycznego w edukacji świeckiej i religijnej, a zwłaszcza te, które obowiązują w Rosji od czasów inwazji na Ukrainę – specjalne lekcje w szkołach, rekomendacje metodyczne dla nauczycieli, materiały edukacyjne, organizacje, których zadaniem jest kształtowanie tego szczególnie rozumianego patriotyzmu.

Summary

Shaping patriotic attitudes – pride in one's nation, culture, language, and national identity – should be free from ideology. In Russia, this discourse has evolved into educating special patriots, from early school education to higher education, to ideological preparation, "brainwashing" young people, instilling in them the need to fight the "collective West," fight "Nazi" Ukraine. This is accompanied by special lessons in schools and the establishment of military organizations. The entire system of patriotic education is overseen by the Kremlin, with whose approval uniform curricula and textbook series have been developed. Elements of the new patriotism are being smuggled into every subject.

In the following text, we will present the elements of patriotic discourse in secular and religious education that have been in force in Russia since the invasion of Ukraine – special lessons in schools, methodological recommendations for teachers, educational materials, organizations whose task is to shape this particularly understood patriotism.

Wprowadzenie

Wychowanie w poszanowaniu własnego języka, kultury, narodu oraz kraju jest niezwykle ważne w dzisiejszych czasach. Jednak, jeśli to wychowanie przekształca się w „pranie mózgów”, odwracanie wartości i jednocześnie nazywa się to zaleceniami, rekomendacjami, to staje się niezwykle niebezpieczne. Oprócz państwa i jego ustaw, w wychowanie patriotyczne w Rosji włącza się aktywnie Rosyjska Cerkiew Prawosławna Patriarchatu Moskiewskiego. Duet Cyryl I – Putin od dawna decyduje, o czym i jak mają myśleć Rosjanie, co jest dobre, a co złe. Po inwazji na Ukrainę oba te ośrodki władzy wdrażają młodym ludziom specyficzne poczucie patriotyzmu. Oprócz szeregu pozytywnych i neutralnych wartości, znalazły się określenia o potrzebie walki z „nazistowską” Ukrainą,

¹ Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu.

z „kolektywnym Zachodem”. Wysławia się „bohaterów” specjalnej operacji wojskowej w Ukrainie jako prawdziwych patriotów, organizuje się akcje patriotyczne, szkolenia, obozy dla dzieci i młodzieży.

Celem niniejszego rozdziału jest scharakteryzowanie współczesnego rosyjskiego dyskursu patriotycznego oraz wskazanie w nim sposobów wychowywania młodzieży rosyjskiej zgodnie z kremlowską retoryką. Przyjęta dla potrzeb badania hipoteza badawcza brzmi: współczesny rosyjski dyskurs patriotyczny cechuje silna narracja prokremlowska, jest on pełen manipulacji, indoktrynacji młodego pokolenia i szerzenia dezinformacji. Metodą badawczą jest analiza 96 fragmentów oficjalnych tekstów ustaw federalnych, postanowień rządu, dokumentów cerkiewnych, zaleceń metodycznych prowadzenia lekcji w szkołach, dokumentów opisujących działalność ruchów i organizacji patriotycznych. Podstawowym problemem badawczym jest stan i jakość debaty patriotycznej we współczesnej Rosji, toczonej w sferze ustawodawczej i religijnej. Badanie to pozwoliło na określenie, jakiej narracji, jakich zwrotów, retoryki, sposobów manipulacji używają rosyjskie władze świeckie i religijne, żeby wychować młodzież zgodnie z nowym wzorcem patriotyzmu. Analizowane teksty obejmują lata 2010-2025.

I. Dyskurs patriotyczny

Patriotyzm, czyli miłość do ojczyzny, jest pojęciem istotnym zarówno dla Polaków, jak i Rosjan, o czym świadczą np. wyniki badań Michaela Fleischera. Ustalił on, że leksemy *patriotyzm* oraz *напмуоуизм* zajmują podobne lokaty w hierarchii symboli kolektywnych kultury polskiej i rosyjskiej – odpowiednio 57. i 55. pozycję (Fleischer, 2003, s. 139-140).

Definicje słownikowe leksemów *patriotyzm* i *напмуоуизм*, zawierające cechy systemowe, najsilniej ustabilizowane, stanowiące jądro znaczeniowe pojęcia, są podobne. Centralne miejsce zajmuje w nich miłość do ojczyzny, oddanie, działanie dla dobra ojczyzny nawet za cenę ofiar (Kapela, 2019, s. 106).

Lebediew i Kochanowa podają, że słowo *напмуоу* pochodzi od greckiego ‘patriota’ – ‘kraj’, ‘rodak’, od ‘patrios’ – ‘należący do ojców’, ‘ojcowski’ i ‘patria’ – ‘ojczyzna’; słowo to weszło do języka rosyjskiego poprzez język niemiecki lub francuski w czasach Piotra I (Лебедев, Коханова, 2015, s. 29).

Jego znaczenie ulegało zmianom na przestrzeni wieków, np. w 1 poł. XIX wieku oznaczało „верного сына отечества”² [wiernego syna ojczyzny], a przed rewolucją 1917 roku było antonimem dla słowa „демократ” [demokrata] i synonimem słowa „монархист” [monarchista]. W czasach sowieckich oznaczało „любящих родину советских людей” [kochających ojczyznę ludzi radzieckich] i miało znaczenie bliskie słowom „коммунист” [komunista], „большевик” [bolszewik], a w epoce posowieckiej nabrało znaczenia „национал-патриот” [patriota narodowy] (Ibidem, s. 31).

W rosyjskim dyskursie patriotycznym znajduje potwierdzenie konstatacja socjologów na temat tego, że patriotyzm pełni w Rosji funkcję idei narodowej, jednoczącej naród, a także określającej jego tożsamość (np. идеологическая, патриотическая и объединяющая миссия; консолидация на патриотической, идейной основе). Tak rozumiany patriotyzm zakłada wspólnotę wartości, języka, historii i symboli narodowych (Kapela, 2019, s. 115).

² tłumaczenia własne – GAZ; analizowane elementy dyskursu w języku rosyjskim zostały ujęte w cudzysłów, a ich tłumaczenia – w nawias kwadratowy

Z uwagi na federacyjny ustrój państwa rosyjskiego oraz jego wieloetniczny charakter rosyjski patriotyzm jest wielowymiarowy. To postawa określająca relacje obywatela zarówno do całego kraju, jak i do małej ojczyzny. Przejawami prawdziwego patriotyzmu są: „уважение к национальному богатству, защита права каждого народа на собственную символику, почитание символов каждого народа” [szacunek do bogactwa narodowego, obrona prawa każdego narodu do własnej symboliki, szanowanie symboli każdego narodu] (Ibidem, s. 116).

W każdym ze współczesnych dyskursów można zauważyć elementy patriotyzmu. Przede wszystkim odnosi się on do dyskursu politycznego. Jak zauważa S. Pilikowski: „fenomen politycznego dyskursu patriotyzmu jako zbiór różnych tekstów, poświęconych przejawom indywidualnego rozumienia miłości do Ojczyzny, a także odzwierciedlających istotę społeczno-polityczną i ideologiczną wartości podmiotów dyskursu, zawiera różne interpretacje” (2020).

Początek kształtowania się współczesnego dyskursu patriotycznego w Rosji, które M. Martynow, L. Fadiejewa i A. Gaberkorn określają jako etap intuicyjny, to dyskusje na temat „национальной идеи” [idei narodowej] pod koniec lat 90. XX wieku. Znalazły one wyraz w dokumencie „Патриотическое воспитание граждан Российской Федерации на 2001-2005 годы” [Wychowanie patriotyczne obywateli Federacji Rosyjskiej na lata 2001-2005”]. Drugi etap, nazywany operacyjnym, to 2 poł. roku 2000, kiedy koncepcja patriotyzmu uzyskała postać doktryny w tekstach polityków, liderów państwa, hierarchów Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej w programie na lata 2006-2010. Etap szczytowy to okres 2010-2018, gdy patriotyzm zaczął masowo wpływać na świadomość społeczną, czego przejawem było referendum o przyłączeniu Krymu do Rosji w 2014 roku (Мартынов, Фадеева, Габеркорт, 2020, s. 111-112). Po inwazji Rosji na Ukrainę w 2022 roku można zauważyć kolejny etap specyficznego rozumianego dyskursu patriotycznego, który omówiony zostanie poniżej.

II. Wychowanie patriotyczne

II.1. Regulacje prawne i definicje ustawowe

Kwestia „патриотического воспитания” [wychowania patriotycznego] jest uregulowana w ustawie federalnej „„О молодежной политике в Российской Федерации» от 30.12.2020 с изменениями и дополнениями от 28.12.2004 г.” [„O polityce młodzieżowej w Federacji Rosyjskiej” z dnia 30.12.2020 ze zmianą z dnia 28.12.2004], projekcie federalnym „Патриотическое воспитание” [Wychowanie patriotyczne] w ramach narodowego projektu „Образование” [Edukacja], w dekretach prezydenta, postanowieniach Rady Ministrów (np. Postanowienie Rady Ministrów FR z dnia 5.10.2010 „О государственной программе «Патриотическое воспитание граждан Российской Федерации на годы 2011-2015» [O programie państwowym „Wychowanie patriotyczne obywateli Federacji Rosyjskiej na lata 2011-2015”) i przepisach prawnych poszczególnych podmiotów Federacji.

W art. 6 „Основные направления молодежной политики” [Główne kierunki polityki młodzieżowej] ustawy „О молодежной политике...” [O polityce młodzieżowej...] w punkcie 1. czytamy: „Основными направлениями молодежной политики являются” [Głównymi kierunkami polityki młodzieżowej są]: „патриотическое воспитание молодежи” [wychowanie patriotyczne młodzieży]. Znowelizowana w 2024 roku Ustawa podaje definicję wychowania patriotycznego młodzieży w art. 2, pkt. 4.1 według której patriotyzm to „любовь и уважение к Отечеству” [miłość i szacunek do Ojczyzny],

„защита Отечества” [obrona Ojczyzny], „защита исторической памяти” [obrona prawdy historycznej], „уважение к отечественной истории” [szacunek wobec ojczystej historii]:

[1] „патриотическое воспитание молодежи – систематическая и целенаправленная деятельность органов публичной власти и иных субъектов, осуществляющих деятельность в сфере молодежной политики, по формированию у молодых граждан любви и уважения к Отечеству, верности ему и чувства личной ответственности за судьбу Отечества перед нынешним и будущими поколениями, готовности к выполнению гражданского долга и конституционной обязанности по защите Отечества, а также по защите исторической правды и сохранению исторической памяти, формированию и укреплению у молодых граждан общероссийской гражданской идентичности (в том числе на основе региональных особенностей и народных традиций соответствующей территории), уважения к отечественной истории и гордости за достижения Отечества и ее граждан, развитию общественно значимой созидательной активности молодежи” (*Федеральный закон...*, 2020) [Wychowanie patriotyczne młodzieży – to systematyczna i ukierunkowana działalność organów władzy publicznej oraz innych podmiotów działających w sferze polityki młodzieżowej, mająca na celu kształtowanie u młodych obywateli miłości i szacunku do Ojczyzny, wierności wobec niej oraz poczucia osobistej odpowiedzialności za losy Ojczyzny wobec obecnych i przyszłych pokoleń, gotowości do wypełniania obowiązku obywatelskiego i konstytucyjnego w zakresie obrony Ojczyzny, a także obrony prawdy historycznej i zachowania pamięci historycznej. Celem jest również kształtowanie i umacnianie ogólnorosyjskiej tożsamości obywatelskiej młodych ludzi (w tym z uwzględnieniem regionalnych cech i tradycji narodowych danej społeczności), szacunku dla historii narodowej oraz dumy z osiągnięć Ojczyzny i jej obywateli, jak również rozwijanie społecznie istotnej, twórczej aktywności młodzieży].

W dokumencie „Постановление Правительства РФ от 5 октября 2010 г. № 795 «О государственной программе «Патриотическое воспитание граждан Российской Федерации на 2011-2015 годы»” [Postanowieniu Rady Ministrów FR z dnia 5.10.2010 Nr 795 „O programie państwowym «Wychowanie patriotyczne obywateli Federacji Rosyjskiej na lata 2011-2015»”], podpisanym przez ówczesnego premiera Putina w celu „по дальнейшему формированию патриотического сознания российских граждан как одного из факторов единения нации” [dalszego kształtowania świadomości patriotycznej obywateli rosyjskich jako jednego z czynników jednoczenia narodu] mówi się o zadaniach wychowania patriotycznego jak, m.in.:

[2] „формирование позитивного отношения общества к военной службе и положительной мотивации у молодых людей относительно прохождения военной службы по контракту и по призыву” (*Постановление...*, 2010) [kształtowanie pozytywnego stosunku obywateli do służby wojskowej i pozytywnej motywacji młodzieży w stosunku do odbywania służby wojskowej na zasadzie kontraktowej i poboru].

Tematyka wychowania patriotycznego jest również określona w dekreście Putina „О национальных целях развития Российской Федерации на период до 2030 года” [O narodowych celach rozwoju Federacji Rosyjskiej na okres do 2030 roku], a także ustawie federalnej z 31.07.2020 r. „О внесении изменений в Федеральный закон «Об образовании в Российской Федерации» по вопросам воспитания обучающихся” [O wprowadzeniu zmian do ustawy federalnej „O edukacji w Federacji Rosyjskiej” w zakresie wychowania uczniów”]. Od 1 stycznia 2021 r. zaczęto realizować federalny projekt „Патриотическое воспитание” [Wychowanie patriotyczne] w ramach narodowego projektu „Образование” [Edukacja].

Federalna Agencja do spraw Młodzieży opracowała w 2022 roku „Основы патриотического воспитания граждан Российской Федерации. Методические рекомендации” [Podstawy wychowania patriotycznego obywateli Federacji Rosyjskiej. Rekomendacje metodyczne]. W dokumencie podano podstawowe definicje, omówiono sytuację w sferze wychowania patriotycznego, bazę dokumentów prawnych, wartości patriotyczne, główne kierunki rozwoju wychowania patriotycznego i podano szczegółowe zalecenia w wychowaniu patriotycznym w wymiarze pedagogiki, kultury, mediów, rodziny, historii, służbie Ojczyźnie, sportu, ekologii, nauki, wolontariatu.

Dokument podaje definicje patrioty, patriotyzmu i wychowania patriotycznego. Patriota „идентифицирует себя с народом, историей, культурой” [identyfikuje się z narodem, historią, kulturą], „готов стоять на защите интересов Отечества” [jest gotów bronić interesów Ojczyzny]:

[3] „Патриот – человек, который идентифицирует себя и свое будущее с народом, историей, культурой Родины, ощущает себя ответственным за ее благополучие, осознает социальную ответственность по отношению к своим соотечественникам, готов вносить своей деятельный вклад в процветание Отечества и стоять на защите его интересов” (*Основы патриотического...*, 2022, s. 4) [Patriota – to osoba, która utożsamia siebie i swoją przyszłość z narodem, historią i kulturą Ojczyzny, czuje się odpowiedzialna za jej dobro, jest świadoma swojej odpowiedzialności społecznej wobec współobywateli, gotowa jest aktywnie przyczyniać się do rozwoju Ojczyzny i bronić jej interesów].

Patriotyzm, oprócz „любви к Родине” [miłości do Ojczyzny] to też „готовность человека связать свое личное будущее с будущим своей страны” [gotowość człowieka do związania swojej przyszłości z przyszłością kraju]:

[4] „Патриотизм – нравственное чувство, включающее любовь к Родине, уважение к ее законам и традициям, преданность своему Отечеству, стремление служить его интересам, осознанную готовность человека связать свое личное будущее с будущим своей страны и действовать во благо Родины, народа, государства” (*Ibidem*, s. 4) [Patriotyzm – to uczucie moralne, obejmujące miłość do Ojczyzny, szacunek dla jej praw i tradycji, wierność wobec niej, dążenie do służby jej interesom oraz świadomą gotowość człowieka do związania swojej przyszłości z przyszłością kraju i działania na jego rzecz, dla dobra narodu i państwa].

Wychowanie patriotyczne ma na celu „формирование у граждан любви и уважения к Родине, ответственного отношения к своей стране, чувства верности своему Отечеству, готовности защищать его интересы” [kształtowanie miłości i szacunku do Ojczyzny, odpowiedzialnej postawy wobec kraju, wierności wobec niego, gotowości do obrony jego interesów]:

[5] „Патриотическое воспитание – систематическая и целенаправленная деятельность органов государственной власти, институтов гражданского общества и семьи по формированию у граждан любви и уважения к Родине, ответственного отношения к своей стране, чувства верности своему Отечеству, готовности защищать его интересы и вносить своей деятельный вклад в его процветание” (Ibidem, s. 5) [Wychowanie patriotyczne – to systematyczna i ukierunkowana działalność organów władzy publicznej, instytucji społeczeństwa obywatelskiego i rodziny, mająca na celu kształtowanie u obywateli oraz aktywnego udziału w jego rozwoju].

II.2. Wartości patriotyczne

Podstawowe wartości patriotyczne, zgodnie z tym dokumentem, to takie cechy jak „любовь” [miłość], „уважение” [szacunek], „гордость” [duma], „забота” [troska], „ответственность” [odpowiedzialność]:

[6] „Любовь к родному краю, Родине, Отечеству. Любовь к семье, своему народу, предкам и потомкам, признание семейных ценностей и важности преемственности поколений. Уважение к государственным символам (флаг, герб, гимн) и праздничным датам (День России, День Победы и др.). Уважение к закону, нормам общества, уважительное отношение к представителям различных конфессий, национальностей, социальных групп. Сохранение исторической памяти, знание истории страны, гордость за ее победы и героев. Положительное отношение к труду, потребность в труде на благо Отечества, стремление к профессионализму и достижениям. Гордость за российскую культуру, почтение к традициям, любовь к родному языку. Гордость за общественные, социальные, культурные, спортивные, экономические и иные достижения России. Забота об окружающей среде, восхищение родной природой. Признание единства своей судьбы и судьбы своей страны, своего народа. Деятельное, осознанное отношение к своей стране и малой родине, стремление защищать интересы родной страны, заботиться о ее процветании и благополучии. Ответственность за себя, свою семью, малую родину и Отечество” (Ibidem, s. 26-27) [Miłość do rodzinnych stron, Ojczyzy. Miłość wobec rodziny, swojego narodu, przodków i potomków, uznanie wartości rodzinnych i powagi dziedzictwa pokoleń. Szacunek wobec symboli państwowych (flaga, godło, hymn) i ważnych dat (Dzień Rosji, Dzień Zwycięstwa i in.). Szacunek wobec prawa, norm społecznych, pełne szacunku odnośnienie się do różnych wyznań, narodowości, grup społecznych. Zachowanie pamięci historycznej, znajomość historii kraju, dumy z jej zwycięstw i bohaterów. Pozytywny stosunek do pracy, potrzeba pracy dla dobra Ojczyzny, dążenie do profesjonalizmu i osiągnięć. Duma z rosyjskiej

kultury, poszanowanie tradycji, miłość do ojczystego języka. Duma z rosyjskich osiągnięć społecznych, kulturowych, sportowych, gospodarczych i innych. Troska o środowisko naturalne, zachwycanie się ojczystą naturą. Uznanie jedności swego losu i losu swojego kraju, całego narodu. Aktywny, świadomy stosunek do swojego kraju i małej ojczyzny, dążenie do obrony interesów ojczystego kraju, troska o jej rozkwit i dobrobyt. Odpowiedzialność za siebie samego, swoją rodzinę, małą ojczyznę i Ojczyznę.]

II.3. Adresaci wychowania patriotycznego

W dokumencie określono adresatów wychowania patriotycznego, tzw. „объекты патриотического воспитания” [obiekty wychowania patriotycznego], którymi są: dzieci poniżej 7 roku życia, dzieci w wieku 7-14 lat, nastolatki w wieku 15-18 lat, młodzież studiująca w wieku 19-24 lata, pracująca młodzież w wieku 25-35 lat, ludność pracująca w wieku 36-55 lat, osoby powyżej 55 roku życia (Ibidem, s. 37-41).

II.4. Kierunki wychowania patriotycznego

Podstawowymi kierunkami wychowania patriotycznego jest wychowanie duchowo-moralne, historyczno-kulturowe, obywatelsko-patriotyczne, wojskowo-patriotyczne.

Wychowanie duchowo-moralne powinno wykształcić takie cechy charakteru jak „чувство долга” [poczucie obowiązku], „справедливость” [sprawiedliwość], „патриотизм” [patriotyzm], „честность” [uczciwość], „верность” [wierność], „порядочность” [prawość], „отзывчивость” [wrażliwość], „толерантность” [tolerancja], „ответственность” [odpowiedzialność], „готовность к самоотдаче и помощи нуждающимся” [gotowość do poświęcenia i niesienia pomocy potrzebującym]:

[7] „духовно-нравственное воспитание – система мер, направленная на формирование и развитие у человека духовно-нравственных ценностей и качеств, основанных на традиционной для России и ее народов культуре и определяющих его отношение к Родине, обществу, коллективу, людям, семье, к труду, своим обязанностям и к самому себе, таких как чувство долга, справедливости, патриотизм, честность, верность, порядочность, отзывчивость, толерантность, ответственность, готовность к самоотдаче и помощи нуждающимся” (Ibidem, s. 42) [wychowanie duchowo-moralne to system działań ukierunkowanych na kształtowanie i rozwój u człowieka wartości i cech duchowo-moralnych, opartych na tradycyjnej dla Rosji i jej narodów kulturze, które określają jego stosunek do Ojczyzny, społeczeństwa, wspólnoty, ludzi, rodziny, pracy, obowiązków i samego siebie. Należą do nich: poczucie obowiązku, sprawiedliwość, patriotyzm, uczciwość, wierność, prawość, wążliwość, tolerancja, odpowiedzialność, gotowość do poświęcenia i niesienia pomocy potrzebującym].

Wychowanie historyczno-kulturowe to „популяризация истории, свершений, традиций, обычаев” [popularyzacja historii, dokonań, tradycji, zwyczajów], ale też „любви и благодарности к предкам, таланту российского народа и его созидательному труду, чувства гордости за российские достижения и стремления продолжать славную историю России” [miłości i wdzięczności wobec przodków, uznania dla talentu narodu rosyjskiego i jego twórczej pracy, dumy z osiągnięć Rosji i pragnienia kontynuowania jej chwalebnej historii]:

[8] „историко-культурное воспитание – системная деятельность по популяризации отечественной истории и культуры, углублению знаний об истории российской государственности и ее переломных моментах, исторических и культурных вехах, ратных подвигах, научных, культурных, экономических, спортивных и иных свершениях российского народа, народных традициях и обычаях, историческом опыте и необходимости его учета в настоящем, памятниках истории и культуры, шедеврах культурного наследия; воспитанию любви и благодарности к предкам, таланту российского народа и его созидательному труду, чувства гордости за российские достижения и стремления продолжать славную историю России” (Ibidem, s. 42) [wychowanie historyczno-kulturowe to systemowa działalność na rzecz popularyzacji historii i kultury narodowej, pogłębiania wiedzy o historii państwowości rosyjskiej i jej punktach zwrotnych, wydarzeniach historycznych i kulturowych, czynach zbrojnych, osiągnięciach naukowych, kulturowych, gospodarczych, sportowych i innych, tradycjach i zwyczajach ludowych, doświadczeniu historycznym oraz konieczności jego uwzględniania w teraźniejszości, zabytkach historii i kultury, arcydziełach dziedzictwa kulturowego. Dąży się do wychowania miłości i wdzięczności wobec przodków, uznania dla talentu narodu rosyjskiego i jego twórczej pracy, dumy z osiągnięć Rosji i pragnienia kontynuowania jej chwalebnej historii].

Wychowanie obywatelsko-patriotyczne to „формирование личности” [kształtowanie osobowości], która „активно участвует в решении местных вопросов и национальных задач, системно исполняет гражданский долг, добросовестно трудится на благо Отечества, знает и почитает законы, нормы и правила человеческого общежития, государственные символы, уважает государство, принимает и разделяет его решения” [jest aktywna, uczestniczy w rozwiązywaniu spraw lokalnych i problemów narodowych, systematycznie wypełnia obowiązki obywatelskie, uczciwie pracuje na rzecz Ojczyzny, zna i szanuje prawo, normy i zasady współżycia społecznego, symbole państwowe, szanuje państwo i akceptuje jego decyzje]:

[9] „гражданско-патриотическое воспитание – процесс целенаправленного формирования личности, обладающей высокой гражданской культурой, которая осознает свои гражданские права и обязанности, разделяет ответственность за происходящее в стране и обществе, демонстрирует гражданскую и социальную активность, участвует в решении местных вопросов и национальных задач, системно исполняет гражданский долг, добросовестно трудится на благо Отечества, знает и почитает законы, нормы и правила человеческого общежития, государственные символы, уважает государство, принимает и разделяет его решения” (Ibidem, s. 42-43) [wychowanie obywatelsko-patriotyczne to proces ukierunkowanego kształtowania osoby o wysokiej kulturze obywatelskiej, świadomej swoich praw i obowiązków obywatelskich, współodpowiedzialnej za to, co dzieje się w kraju i społeczeństwie, wykazującej

aktywność obywatelską i społeczną, uczestniczącą w rozwiązywaniu spraw lokalnych i problemów narodowych, systematycznie wypełniającej obowiązki obywatelskie, uczciwie pracującej na rzecz Ojczyzny, znającej i szanującej prawo, normy i zasady współżycia społecznego, symbole państwowe, szanującej państwo i akceptującej jego decyzje].

Celem wychowania wojskowo-patriotycznego jest „подготовить к военной службе и защите Отечества” [przygotować do służby wojskowej i obrony Ojczyzny] i „популяризация военной службы, продвижение высоких идеалов и примеров воинского служения” [popularyzować służbę wojskową, promować wysokie ideały i przykłady wojskowej służby Ojczyźnie]:

[10] „военно-патриотическое воспитание – многоплановая систематическая деятельность, направленная на формирование физической и моральной готовности граждан к военной службе и защите Отечества, развитие необходимых качеств и навыков для выполнения воинского долга в рядах Вооруженных Сил Российской Федерации, других силовых ведомств и органов государственной безопасности, популяризацию военной службы, продвижение высоких идеалов и примеров воинского служения Родине” (Ibidem, s. 43) [wychowanie wojskowo-patriotyczne to wieloaspektowa, systematyczna działalność, ukierunkowana na kształtowanie fizycznej i moralnej gotowości obywateli do służby wojskowej i obrony Ojczyzny, rozwijanie niezbędnych cech i umiejętności potrzebnych do pełnienia obowiązków wojskowych w szeregach Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, innych struktur siłowych i organów bezpieczeństwa państwowego. Obejmuje również popularyzację służby wojskowej, promowanie wysokich ideałów i przykładów wojskowej służby Ojczyźnie].

II.5. Wymiary wychowania patriotycznego

Niezwykle ciekawe są też wymiary, w których należy realizować wychowanie patriotyczne (nazwane słowem „границы”) i szczegółowe zalecenia w zakresie pedagogiki, kultury, mediów, służby Ojczyźnie, sportu, nauki, rodziny, historii, ekologii, dobroczynności oraz wolontariatu, z podziałem na poszczególne grupy docelowe, tzw. obiekty.

II.5.1. Pedagogika

Wychowanie patriotyczne może odbywać się dzięki właściwej pracy pedagogów w szkołach, gdyż „педагог может делиться с учащимися знаниями о природных богатствах России, знакомить с шедеврами культуры, показывать достижения страны в различных областях, вклад в развитие мировой науки и техники, роль в истории или по-другому подчеркивать неповторимость и красоту родной земли и ее народа” [pedagog może dzielić się z uczniami wiedzą o naturalnych bogactwach Rosji, zapoznawać z arcydziełami kultury, pokazywać osiągnięcia kraju w różnych dziedzinach, wkład w rozwój światowej nauki i techniki, rolę w historii lub inaczej podkreślać niepowtarzalność i piękno ziemi ojczystej i jej narodu]:

[11] „Педагогика как наука о воспитании и обучении человека служит мощным инструментом формирования патриотизма. Патриотические ценности максимально естественно встраиваются в систему преподавания по каждому предмету в школе, ссузе или вузе, будь то история, литература, география, предметы естественно-научного, экономического или технического цикла. Также легко патриотический компонент интегрируется в кружковую или досуговую деятельность. На каждом занятии педагог может делиться с учащимися знаниями о природных богатствах России, знакомить с шедеврами культуры, показывать достижения страны в различных областях, вклад в развитие мировой науки и техники, роль в истории или по-другому подчеркивать неповторимость и красоту родной земли и ее народа. Важную роль в становлении патриотического сознания играет школьный курс отечественной истории, побуждающий человека воспринимать историю страны как «свою», то есть идентифицировать себя как наследника и продолжателя определенной традиции. Кроме того, педагог может воспитывать патриотизм своим примером, своим патриотическим поведением и отношением к Родине” (Ibidem, s. 44) [Pedagogika jako nauka o wychowaniu i nauczaniu człowieka jest potężnym instrumentem kształtowania patriotyzmu. Wartości patriotyczne są naturalnie wbudowane w system nauczania każdego przedmiotu w szkole podstawowej, szkole średniej lub uczelni, niezależnie czy to dotyczy historii, literatury, geografii, przedmiotów z cyklu przyrodniczego i naukowego, gospodarczego czy technicznego. Równie łatwo elementy patriotyczne są zintegrowane z działalnością w kółkach i wolnym czasie. Na każdych zajęciach pedagog może dzielić się z uczniami wiedzą o naturalnych bogactwach Rosji, zapoznawać z arcydziełami kultury, pokazywać osiągnięcia kraju w różnych dziedzinach, wkład w rozwój światowej nauki i techniki, rolę w historii lub inaczej podkreślać niepowtarzalność i piękno ziemi ojczystej i jej narodu. Ważną rolę w kształtowaniu świadomości patriotycznej odgrywa kurs historii ojczystej w szkołach, który pobudza człowieka do odczuwania historii kraju jako „swojej”, to znaczy do identyfikowania się jako spadkobiercy i kontynuatora określonej tradycji. Oprócz tego pedagog może wychowywać patriotów swym przykładem, swoim zachowaniem patriotycznym i stosunkiem wobec Ojczyzny].

Zgodnie z profilami osobowości patrioty w wymiarze pedagogiki (na podst.: *Основы патриотического...*, 2022, s. 44-45) dla poszczególnych grup wiekowych znajdują się następujące wskaźniki:

- dla grupy wiekowej dzieci do 7 lat

[12] „учит азбуку” [uczy się alfabetu]; „знакомится с окружающим миром” [zapoznaje się z otaczającym go światem]; „понимает нормы поведения” [rozumie normy zachowania]; „вежлив с окружающими” [jest uprzejmy wobec otaczający go osób],

- dla dzieci w wieku 7-14 lat:
 - [13] „осваивает школьную программу” [realizuje program szkolny]; „посещает кружки и секции” [bierze udział w kołach i sekcjach]; „умеет взаимодействовать с людьми” [potrafi współdziałać z innymi osobami]; „помогает товарищам в учебе” [pomaga kolegom w nauce],
- dla nastolatków w wieku 15-18 lat:
 - [14] „выбирает будущую профессию” [wybiera przyszły zawód]; „накапливает знания” [poszerza wiedzę]; „уважает нормы и правила” [szanuje normy i zasady]; „несет ответственность за свои слова и поступки” [ponosi odpowiedzialność za swoje słowa i czyny],
- dla młodzieży studiującej w wieku 19-24 lata:
 - [15] „осваивает профессию” [opanowuje zawód]; „углубляет знания” [pogłębia wiedzę]; „знает свои гражданские права и обязанности” [zna swoje prawa i obowiązki obywatelskie]; „выполняет гражданский долг” [realizuje obowiązek obywatelski],
- dla młodzieży pracującej w wieku 25-35 lat:
 - [16] „совершенствуется в профессии” [doskonali się w swym zawodzie]; „помогает детям в учебе” [pomaga dzieciom w nauce]; „учит детей нормам поведения” [uczy dzieci norm zachowania]; „расширяет свой кругозор” [poszerza swoje horyzonty],
- dla ludności pracującej w wieku 36-55 lat:
 - [17] „берет наставничество над молодыми специалистами” [jest mentorem dla młodszych specjalistów]; „осваивает новые технологии” [opanowuje nowoczesne technologie],
- dla osób w wieku przedemerytalnym i emerytów w wieku 55+ lat:
 - [18] „делится знаниями и опытом” [dzieli się wiedzą i doświadczeniem]; „учится новому” [uczy się nowych rzeczy].

II.5.2. Kultura

Kultura ma niezwykle ważne znaczenie, ponieważ „музыка, архитектура, литература, кино, живопись, театр, танцы формируют в человеке чувство прекрасного, позитивное отношение к окружающему, способность к сопереживанию, стремление делиться эмоциями” [muzyka, architektura, literatura, filmy, malarstwo, teatr, taniec kształtują w człowieku poczucie piękna, pozytywnego stosunku do otoczenia, zdolność do współodczuwania, dążenie do dzielenia się emocjami], „патриотизм может проявляться через знание и почитание родной культуры, создание творческих произведений патриотической направленности или прославляющих Россию своим величием, сохранение культурного наследия для будущих поколений” [patriotyzm może przejawiać się w знaniu i poważaniu ojczystej kultury, tworzeniu dzieł o charakterze patriotycznym lub wysławiających Rosję w swej wielkości, zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń]:

[19] „Культура – самый широкий канал распространения патриотической идеологии. Изучение культуры и погружение в нее – один из эффективных способов пробудить чувство любви к Родине. Основу культуры каждой страны составляют духовные ценности ее народов. Именно воспринятые с детства традиции, обычаи, устои влияют на любовь и привязанность человека к малой родине, желание сделать мир вокруг себя лучше. Культура служит инструментом познания прошлого или настоящего, его осмысления и воспроизведения чувств, заложенных создателями культурных ценностей, тем самым обеспечивая передачу памяти поколений, их стремлений и идеалов. Культура – в лице лучших ее произведений – задает ролевые модели, определяет образ мыслей и поведение человека. Музыка, архитектура, литература, кино, живопись, театр, танцы формируют в человеке чувство прекрасного, позитивное отношение к окружающему, способность к сопереживанию, стремление делиться эмоциями. Культурные достижения – как уже всемирно известные произведения и деятели, так и современные, вдохновляют, вызывают чувство гордости за свою страну, дают понимание, что без культурного наследия твоей Родины мир был бы духовно беднее. Патриотизм может проявляться через знание и почитание родной культуры, создание творческих произведений патриотической направленности или прославляющих Россию своим величием, сохранение культурного наследия для будущих поколений, межнациональное и межконфессиональное согласие и даже просто через культуру поведения” (Ibidem, s. 46-47) [Kultura to najszerszy z kanałów rozpowszechniania idei patriotyzmu. Uczenie się kultury i zagłębianie w niej to jeden z najbardziej efektywnych sposobów pobudzania uczucia miłości do Ojczyzny. Bazą każdej kultury kraju są wartości duchowe jej narodów. To właśnie wpajane od dzieciństwa tradycje, zwyczaje, zasady wpływają na miłość i przywiązanie człowieka do małej ojczyzny, pragnienie uczynienia lepszym świata, który jest wokół nas. Kultura jest narzędziem do poznania przeszłości i teraźniejszości, jej uświadomienia sobie i odtworzenia uczuć, które stworzyli twórcy wartości kulturowych, w ten sposób zapewniając przekazywanie pamięci, dążeń i ideałów z pokolenia na pokolenie. Kultura w postaci najlepszych jej dzieł tworzy modele ról, określa sposób myślenia i zachowania człowieka. Muzyka, architektura, literatura, filmy, malarstwo, teatr, taniec kształtują w człowieku poczucie piękna, pozytywnego stosunku do otoczenia, zdolność do współodczuwania, dążenie do dzielenia się emocjami. Osiągnięcia kulturowe, jak światowej sławy utwory i ich twórcy, również ci współcześni, potrafią natchnąć, wywołać poczucie dumy ze swego kraju, przyczyniają się do zrozumienia tego, że bez dziedzictwa kulturowego twojej Ojczyzny świat byłby biedniejszy duchowo. Patriotyzm może przejawiać się w знaniu i poważaniu ojczystej kultury, tworzeniu dzieł o charakterze patriotycznym lub wysławiających Rosję w swej wielkości, zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń, zgodzie pomiędzy narodami i religiami i nawet po prostu poprzez kulturę zachowania].

Zgodnie z profilami osobowości patrioty w wymiarze kultury (na podst.: *Основы патриотического...*, 2022, s. 47-48) dla poszczególnych grup wiekowych znajdują się następujące wskaźniki:

- dla grupy wiekowej dzieci do 7 lat

[20] „учится рисовать, петь, танцевать” [potrafi rysować, śpiewać, tańczyć]; „слушает народные сказки, песни” [słucha ludowych bajek i piosenek]; „учит стихи российских поэтов” [uczy się wierszy poetów rosyjskich]; „смотрит развивающие мультфильмы” [ogląda kreskówki, które mają rozwijać go],
- dla dzieci w wieku 7-14 lat:

[21] „ходит в музеи и на экскурсии” [chodzi do muzeów i na wycieczki]; „посещает творческие кружки” [bierze udział w kołach twórczości]; „любит читать” [lubi czytać]; „ценит родной язык” [docenia język ojczysty]; „смотрит качественное кино и мультфильмы” [ogląda dobrej jakości filmy i kreskówki],
- dla nastolatków w wieku 15-18 lat:

[22] „смотрит отечественные спектакли и постановки” [ogląda rosyjskie spektakle i inscenizacje]; „посещает музеи” [zwiedza muzea]; „развивает и обогащает свою речь” [rozwija i wzbogaca swoją mowę]; „пробует разные творческие техники” [próbuje różnych technik twórczych],
- dla młodzieży studiującej w wieku 19-24 lata:

[23] „путешествует по России” [podróżuje po Rosji]; „изучает историю культуры” [uczy się historii kultury]; „создает свои культурные проекты” [tworzy własne projekty kulturowe]; „гордится российской культурой” [jest dumny z rosyjskiej kultury]; „сохраняет культурное наследие” [zachowuje dziedzictwo kulturowe],
- dla młodzieży pracującej w wieku 25-35 lat:

[24] „посещает выставки и художественные галереи” [chodzi na wystawy i do galerii sztuki]; „знакомит детей с родной культурой” [zapoznaje dzieci z ojczystą kulturą]; „имеет творческое хобби” [ma hobby twórcze],
- dla ludności pracującej w wieku 36-55 lat:

[25] „расширяет свой культурный кругозор” [poszerza swoje horyzonty kulturowe]; „читает отечественную классику” [czyta klasykę rosyjską]; „занимается творчеством и осваивает его новые виды” [zajmuje się twórczością i poznaje jej nowe gatunki],
- dla osób w wieku przedemerytalnym i emerytów w wieku 55+ lat:

[26] „сохраняет культуру речи” [zachowuje kulturę mowy]; „посещает творческие объединения и студии” [chodzi do twórczych jednostek i studiów]; „читает современную литературу” [czyta literaturę współczesną]; „рассказывает о культуре прошлого” [opowiada o kulturze przeszłości].

II.5.3. Media

We współczesnych czasach niezwykle ważne są media, które „формируют у обывателя образ мира, в котором он живет, внедряют ценности, позитивные образы и модели поведения, влияют на общественное мнение по важнейшим государственным общественно-политическим вопросам” [kształtują w odbiorcach obraz świata, w którym żyją, promują wartości, pozytywne wzorce i modele zachowań, wpływają na opinię publiczną w kwestiach istotnych dla państwa i życia społeczno-politycznego] i muszą przekazywać informacje, które cechuje „патриотическая направленность” [charakter patriotyczny] i mogą „призывать население страны к консолидации и единению, а не разобщению” [wzywać społeczeństwo do jedności i solidarności, a nie do podziałów]:

[27] „Медиа ежедневно воздействуют на человека и выступают одним из ведущих механизмов формирования мировоззрения. Средства массовой информации, социальные медиа и блоги дают возможность донесения сообщений до широких слоев населения. В условиях наступления эры всеобщей информатизации, стирания границ и облегчения доступа к источникам информации самого разного уровня значительно возросла ответственность СМИ, социальных медиа и блогов за транслируемую информацию. Распространяя патриотический и просто позитивный контент, медиа становятся инструментом патриотического воспитания. Медиа формируют у обывателя образ мира, в котором он живет, внедряют ценности, позитивные образы и модели поведения, влияют на общественное мнение по важнейшим государственным общественно-политическим вопросам. Важно, чтобы информация, которую преподносят СМИ, имела патриотическую направленность и призывала население страны к консолидации и единению, а не разобщению. Медиа должны демонстрировать достижения страны, ее сильные стороны, но должны делать это корректно и объективно. Необходимо, чтобы такая информация подавалась доступным для целевой аудитории языком, интересно и ненавязчиво, позволяя гражданину самому сформировать оценку происходящему и сделать позитивные выводы из представленных фактов. Большое внимание должно уделяться развитию у населения критического мышления и информационной гигиены, которые позволяют бороться с информационными вбросами. При этом, любой человек может сам быть источником патриотического контента: публиковать в социальных сетях информацию о положительных переменах, социальных инициативах, добрых поступках, свершениях отдельных людей и всего государства, вести патриотический блог или канал, участвовать в патриотических онлайн-акциях” (Ibidem, s. 48-49) [Media codziennie oddziałują na człowieka i są jednym z głównych mechanizmów kształtowania światopoglądu. Środki masowego przekazu, media społecznościowe i blogi umożliwiają przekazywanie informacji szerokim kręgom społeczeństwa. W dobie powszechnej informatyzacji, zanikania granic i łatwiejszego dostępu do źródeł informacji na różnych poziomach znacznie wzrosła odpowiedzialność mediów, mediów społecznościowych

i blogów za treści, które przekazują. Popularyzując patriotyczne i ogólnie pozytywne treści, media stają się narzędziem wychowania patriotycznego. Media kształtują w odbiorcach obraz świata, w którym żyją, promują wartości, pozytywne wzorce i modele zachowań, wpływają na opinię publiczną w kwestiach istotnych dla państwa i życia społeczno-politycznego. Ważne jest, aby informacje przekazywane przez media miały charakter patriotyczny i wzywały społeczeństwo do jedności i solidarności, a nie do podziałów. Media powinny ukazywać osiągnięcia kraju i jego mocne strony, ale powinny robić to w sposób rzetelny i obiektywny. Ważne jest również, aby taka informacja była przekazywana językiem zrozumiałym dla grupy docelowej, w sposób interesujący i nienachalny, co pozwoli obywatelowi samodzielnie ocenić sytuację i wyciągnąć pozytywne wnioski z przedstawionych faktów. Dużą wagę należy przywiązywać do rozwijania u społeczeństwa myślenia krytycznego i higieny informacyjnej, które pozwalają zwalczać dezinformację. Warto przy tym pamiętać, że każdy człowiek może sam być źródłem patriotycznych treści: publikować w mediach społecznościowych informacje o pozytywnych zmianach, inicjatywach społecznych, dobrych uczynkach, osiągnięciach poszczególnych osób oraz całego państwa, prowadzić patriotycznego bloga lub kanał, brać udział w patriotycznych akcjach online.

Zgodnie z profilami osobowości patrioty w wymiarze mediów (na podst.: *Основы патриотического...*, 2022, s. 49-50) dla poszczególnych grup wiekowych znajdują się następujące wskaźniki:

- dla grupy wiekowej dzieci do 7 lat

[28] „учится читать и писать” [uczy się czytać i pisać]; „учится здравому смыслу” [uczy się rozsądku]; „учится рассказывать истории” [uczy się opowiadać historie]; „учится слушать” [uczy się słuchać],

- dla dzieci w wieku 7-14 lat:

[29] „знает и соблюдает правила безопасности в интернете” [zna i przestrzega zasad bezpieczeństwa w internecie]; „интересуется новостями и обсуждает их со взрослыми” [interesuje się wiadomościami i omawia je z dorosłymi]; „учится интерпретировать полученную информацию” [uczy się interpretowania uzyskanej informacji]; „учится рассказывать о событиях” [uczy się opowiadać o wydarzeniach],

- dla nastolatków w wieku 15-18 lat:

[30] „ведет соцсети с соблюдением этических норм” [prowadzi media społecznościowe z zachowaniem norm etyki]; „учится критическому мышлению” [uczy się krytycznego myślenia]; „развивает информационную культуру” [rozwija kulturę informacyjną]; „публикует новости и высказывает собственное мнение” [publikuje wiadomości i wyraża własne opinie],

- dla młodzieży studiującej w wieku 19-24 lata:

[31] „рассказывает в соцсетях о социальных проектах и о том, что ему интересно” [opowiada w mediach społecznościowych o projektach społecznych i o tym, co go interesuje]; „умеет интересно и корректно доносить информацию” [potrafi w interesujący sposób i właściwie przekazywać informacje]; „ориентируется в новостном пространстве” [orientuje się w przestrzeni informacyjnej],

- dla młodzieży pracującej w wieku 25-35 lat:

[32] „рассказывает в соцсетях о достижениях страны и о том, что ему интересно” [opowiada w mediach społecznościowych o osiągnięciach kraju i o tym, czym się interesuje]; „учит детей информационной безопасности” [uczy dzieci bezpieczeństwa informacyjnego]; „открыто выражает свои патриотические чувства” [otwarcie wyraża swoje odczucia patriotyczne]; „позиционирует себя как патриота в информационной среде” [uważa się za patriotę w sferze informacyjnej],

- dla ludności pracującej w wieku 36-55 lat:

[33] „доверяет проверенным источникам” [ufa sprawdzonym źródłom]; „делится новостями” [dzieli się nowościami]; „выражает собственное мнение по важным общественно-политическим вопросам” [wyraża własne poglądy na ważne tematy społeczno-polityczne],

- dla osób w wieku przedemerytalnym i emerytów w wieku 55+ lat:

[34] „критически оценивает информацию” [krytycznie ocenia informacje]; „интересуется новостями и обсуждает их с детьми” [interesuje się wiadomościami i omawia je z dziećmi]; „транслирует жизненный опыт” [przekazuje doświadczenie życiowe].

II.5.4. Rodzina

W zakresie rodziny „патриотизм прослеживается, в том числе, в принятии традиционных семейных ценностей, в помощи старшему поколению, поддержании межпоколенческих связей, в поддержке родительства, в желании создать семью и связать ее судьбу с судьбой родной страны” [patriotyzm przejawia się w akceptacji tradycyjnych wartości rodzinnych, w pomocy starszym, podtrzymywaniu więzi międzypokoleniowych, wspieraniu rodzicielstwa, w pragnieniu założenia rodziny i powiązania jej losów z losem ojczyzny]:

[35] „Особое место в вопросах патриотического воспитания отведено семье. Семья выступает оплотом патриотизма и самым первым институтом его формирования. Именно внутри семьи происходит первичная передача ценностей и культурного опыта, которые принимает личность. В семье начинается осознание себя, постижение своего места в этом мире, в ней прививается любовь к близким, родному дому, малой родине и к стране, в которой родился. В семье мы узнаем, что такое Родина, впервые знакомимся с ее историей и культурой, слышим рассказы представителей

старшего поколения о земле, на которой они выросли, о том, что дала им родная страна. История семьи, родовое древо демонстрирует нам связь поколений и нашу связь с Россией. Принятые в семье ценности и модели поведения становятся фундаментом личности и ее гражданско-патриотической культуры. Большую роль в формировании патриотизма детей играет пример родителей, их ежедневное поведение, взаимоотношения между собой, уважение к старшим, уважение к стране и ее законам, почтение к государственным символам, гражданская позиция. Семья выступает областью проявления патриотизма. Патриотизм человека прослеживается, в том числе, в принятии традиционных семейных ценностей, в помощи старшему поколению, поддержании межпоколенческих связей, в поддержке родительства, в желании создать семью и связать ее судьбу с судьбой родной страны” (Ibidem, s. 51) [Szczególne miejsce w kwestiach wychowania patriotycznego zajmuje rodzina. To właśnie rodzina jest ostoją patriotyzmu i pierwszą instytucją jego kształtowania. To w jej obrębie następuje pierwotne przekazywanie wartości i doświadczenia kulturowego, które przyjmuje jednostka. W rodzinie rozpoczyna się proces samopoznania, odkrywania swojego miejsca w świecie, to tam kształtuje się miłość do bliskich, do rodzinnego domu, małej ojczyzny i kraju, w którym się urodziliśmy. To w rodzinie po raz pierwszy dowiadujemy się, czym jest Ojczyzna, poznajemy jej historię i kulturę, słyszymy opowieści starszych pokoleń o ziemi, na której dorastali, o tym, co dała im rodzinna ojczyzna. Historia rodziny, drzewo genealogiczne ukazują nam więź pokoleń oraz naszą więź z Rosją. Wartości i wzorce zachowań przyjęte w rodzinie stają się fundamentem osobowości i jej kultury obywatelsko-patriotycznej. Dużą rolę w kształtowaniu patriotyzmu u dzieci odgrywa przykład rodziców – ich codzienne zachowanie, wzajemne relacje, szacunek do starszych, szacunek do kraju i jego prawa, poszanowanie symboli państwowych oraz obywatelska postawa. Rodzina stanowi przestrzeń wyrażania patriotyzmu. Patriotyzm człowieka przejawia się także w akceptacji tradycyjnych wartości rodzinnych, w pomocy starszym, podtrzymywaniu więzi międzypokoleniowych, wspieraniu rodzicielstwa, w pragnieniu założenia rodziny i powiązania jej losów z losem ojczyzny].

Zgodnie z profilami osobowości patrioty w wymiarze rodziny (na podst.: *Основы патриотического...*, 2022, s. 51-52) dla poszczególnych grup wiekowych znajdują się następujące wskaźniki:

– dla grupy wiekowej dzieci do 7 lat

[36] „знает имена и дни рождения членов семьи” [zna imiona i daty urodzenia członków rodziny]; „знает свою фамилию, фамилии бабушек и дедушек” [zna swoje nazwisko, nazwiska babci i dziadka]; „помогает маме и папе в домашних делах” [pomaga mamie i tacie w pracach domowych],

– dla dzieci w wieku 7-14 lat:

[37] „изучает историю своей семьи, своих предков” [uczy się historii swojej rodziny, swoich przodków]; „помогает близким в их начинаниях” [pomaga bliskim w ich pracach],

- dla nastolatków w wieku 15-18 lat:

[38] „знает историю своей семьи” [zna historię swojej rodziny]; „уважает пожилых людей” [szanuje osoby starsze]; „положительно воспринимает семейную жизнь и деторождение” [pozytywnie odnosi się do życia rodzinnego i prokreacji],

- dla młodzieży studiującej w wieku 19-24 lata:

[39] „поддерживает институт брака” [wspiera instytucję małżeństwa] „планирует детей” [planuje mieć dzieci]; „помогает родителям, бабушкам и дедушкам, заботиться о них” [pomaga rodzicom, babciom i dziadkom, troszczy się o nich]; „понимает связь истории своей семьи с историей страны” [rozumie związek historii swojej rodziny z historią swojego kraju],

- dla młodzieży pracującej w wieku 25-35 lat:

[40] „заботится о детях и родителях” [troszczy się o dzieci i o rodziców]; „любит жену / мужа” [kocha żonę / męża]; „ценит семейные отношения” [ceni relacje rodzinne]; „рассказывает детям об истории семьи” [opowiada dzieciom o historii rodziny],

- dla ludności pracującej w wieku 36-55 lat:

[41] „хранит любовь и семейное согласие” [zachowuje miłość i zgodę w rodzinie]; „поддерживает контакты с родственниками” [wspiera kontakty z krewnymi]; „заботится о детях, родителях и внуках” [troszczy się o dzieci, rodziców i wnuki],

- dla osób w wieku przedemerytalnym i emerytów w wieku 55+ lat:

[42] „заботится о детях и внуках” [troszczy się o dzieci i wnuki]; „служит примером семейной любви и счастья” [służy za przykład miłości i szczęścia rodzinnego]; „хранит и делится воспоминаниями о предках” [zachowuje i dzieli się wspomnieniami o przodkach].

II.5.5. Historia

Niezwykle ważna jest również historia, która „служит источником гордости за великие свершения предков, показывает огромное количество примеров беззаветного служения Отечеству, героизма, выдающихся деяний соотечественников” [jest źródłem dumy z wielkich dokonań przodków, ukazuje niezliczone przykłady bezinteresownej służby Ojczyźnie, bohaterstwa i wybitnych czynów rodaków], a „знакомство с историческими событиями, понимание исторических процессов” [zrozumienie wydarzeń historycznych i procesów, które im towarzyszyły], „позволяют нивелировать попытки подтасовок и фальшивого толкования хода истории” [pozwała przeciwdziałać manipulacjom i fałszywej interpretacji dziejów]:

- [43] „Народ, не помнящий своего прошлого, не имеет будущего» – утверждал российский историк Василий Ключевский. Сохранение истории и передача ее от поколения к поколению является ключевой

задачей и, одновременно, эффективной технологией патриотического воспитания. История служит источником гордости за великие свершения предков, показывает огромное количество примеров беззаветного служения Отечеству, героизма, выдающихся деяний соотечественников. История способствует осознанию собственной связи с Родиной, пониманию и принятию своих корней. История представляет собой память народа, которая позволяет поэтапно проследить развитие государства в контексте исторических фактов, дает возможность понять, почему события происходили так, а не иначе, а также осмыслить предпосылки многих современных реалий. Знание истории своей страны позволяет человеку более осознанно видеть картину настоящего, понимать происходящие процессы, не повторять ошибок прошлого. Патриотизм задается знанием и личностным переживанием истории своей страны. При этом важно, чтобы история была увязана с современностью и обращена в будущее. Большое значение имеет знание истории с точки зрения противостояния чуждым идеологиям и насаждению искаженной картины мира. Знакомство с историческими событиями, понимание исторических процессов позволяют нивелировать попытки подтасовок и фальшивого толкования хода истории. Хорошее знание истории своей страны, умение оперировать историческими сведениями отличает патриота и является одним из категориальных признаков патриотизма” (Ibidem, s. 53) [Naród, który nie pamięta swojej przeszłości, nie ma przyszłości” – twierdził rosyjski historyk Wasilij Kluczewski. Zachowanie historii i przekazywanie jej z pokolenia na pokolenie to kluczowe zadanie, a zarazem skuteczna metoda wychowania patriotycznego. Historia jest źródłem dumy z wielkich dokonań przodków, ukazuje niezliczone przykłady bezinteresownej służby Ojczyźnie, bohaterstwa i wybitnych czynów rodaków. Pomaga w uświadomieniu sobie więzi z Ojczyzną, w zrozumieniu i akceptacji własnych korzeni. Historia to pamięć narodu, która pozwala etapami śledzić rozwój państwa w kontekście faktów historycznych, daje możliwość zrozumienia, dlaczego wydarzenia potoczyły się w określony sposób, a także pomaga dostrzec przyczyny wielu współczesnych zjawisk. Znajomość historii własnego kraju pozwala człowiekowi bardziej świadomie postrzegać teraźniejszość, rozumieć aktualne procesy i unikać powtarzania błędów przeszłości. Patriotyzm opiera się na wiedzy i osobistym przeżywaniu historii własnej ojczyzny. Istotne jest przy tym, aby historia była powiązana ze współczesnością i ukierunkowana na przyszłość. Ogromne znaczenie ma znajomość historii w kontekście oporu wobec obcych ideologii i prób narzucania zniekształconego obrazu świata. Zrozumienie wydarzeń historycznych i procesów, które im towarzyszyły, pozwala przeciwdziałać manipulacjom i fałszywej interpretacji dziejów. Dobra znajomość historii swojego kraju oraz umiejętność posługiwania się faktami historycznymi wyróżnia patriotę i stanowi jeden z podstawowych wyznaczników patriotyzmu].

Zgodnie z profilami osobowości patrioty w wymiarze historii (na podst.: *Основы патриотического...*, 2022, s. 54) dla poszczególnych grup wiekowych znajdują się następujące wskaźniki:

- dla grupy wiekowej dzieci do 7 lat

[44] „знает название родной страны, региона, города (села, деревни)” [zna nazwę kraju ojczystego, regionu, miasta (osady, wioski)]; „понимает ход времени, связь прошлого, настоящего и будущего” [rozumie upływ czasu, związek przeszłości, terażniejszości i przyszłości]; „смотрит детские исторические фильмы / мультфильмы, слушает былины” [ogląda filmy historyczne dla dzieci / kreskówki, słucha baśni],

- dla dzieci w wieku 7-14 lat:

[45] „знает основные вехи истории страны” [zna kluczowe wydarzenia z historii kraju]; „знает имена самых известных героев и их подвиги” [zna nazwiska najświetniejszych bohaterów i ich czyny]; „играет в интеллектуальные игры по истории” [gra w gry umysłowe na tematy historyczne]; „читает историческую литературу” [czyta literaturę historyczną],

- dla nastolatków w wieku 15-18 lat:

[46] „ориентируется в истории страны” [orientuje się w historii kraju]; „гордится и делится историями российских героев” [jest dumny i dzieli się historiami na temat rosyjskich bohaterów]; „знает историю своих родственников – участников великой отечественной войны” [zna historię swoich krewnych – uczestników wielkiej wojny ojczyźnianej]; „ухаживает за памятниками” [opiekuje się pomnikami],

- dla młodzieży studiującej w wieku 19-24 lata:

[47] „помогает ветеранам” [pomaga weteranom]; „разбирается в истории страны, в том числе в современной” [orientuje się w historii kraju, w tym czasach współczesnych]; „знает основные достижения России” [zna najważniejsze osiągnięcia Rosji]; „противостоит искажению исторической правды” [przeciwstawia się manipulowaniu prawdą historyczną]; „создает социальные проекты, связанные с историей” [tworzy projekty społeczne, związane z historią],

- dla młodzieży pracującej w wieku 25-35 lat:

[48] „обновляет и углубляет знания по истории” [aktualizuje i pogłębia wiedzę z historii]; „учит детей интересоваться историей” [uczy dzieci interesowania się historią]; „занимается историческим просвещением в своем кругу” [zajmuje się edukacją historyczną w kręgu swoich bliskich],

- dla ludności pracującej w wieku 36-55 lat:

[49] „обсуждает историю в кругу близких, делится историческими фактами” [dyskutuje na tematy historyczne w kręgu swoich bliskich, dzieli się faktami historycznymi]; „смотрит научно-популярные передачи по истории” [ogląda programy naukowo-popularne na temat historii],

– dla osób w wieku przedemerytalnym i emerytów w wieku 55+ lat:

[50] „хранит историю семьи и рассказывает членам семьи о прошлом” [zachowuje historię rodziny i opowiada członkom rodziny o przeszłości].

II.5.6. Służba Ojczyźnie

W zakresie służby ojczyźnie „самоотверженность, преданность Родине, готовность защищать ее не словом, а делом – важнейшие качества патриота” [poświęcenie, oddanie ojczyźnie, gotowość do jej obrony nie tylko słowem, lecz przede wszystkim czynem – to jedne z najważniejszych cech patrioty]), a „служение Отечеству дает нам яркие примеры ратных и гражданских подвигов, совершенных из любви к Родине” [służba Ojczyźnie dostarcza nam wielu przykładów czynów wojskowych i cywilnych, dokonanych z miłości do kraju], które często są omawiane na spotkaniach z dziećmi i młodzieżą:

[51] „Служение Отечеству – одна из базовых граней патриотизма. Самоотверженность, преданность Родине, готовность защищать ее не словом, а делом – важнейшие качества патриота. Традиционно служение Отечеству понимается как служба в рядах Вооруженных Сил, других силовых структур, реже – как государственная служба. Такая позиция объяснима, ведь готовность пожертвовать своей жизнью, своими интересами ради Родины особенно проявлена в силовых профессиях. Армия, служба должны быть уважаемы, престижны и почетны, должны поддерживаться государством и обществом. Вместе с тем, не обязательно служить в армии, чтобы служить Отечеству. Мы все должны служить Отечеству: человек на своем месте должен максимально помнить об интересах страны, демонстрировать высокий профессионализм и вовлеченность. Это касается любых гражданских профессий: врачей, учителей, журналистов, ученых, электриков, строителей, продавцов и уборщиц. Если каждый будет делать свое дело по совести, будет сфокусирован на развитии родного края, на решении социальных проблем и повышении общего качества жизни на малой родине и в стране, то жизнь значительно улучшится и будет больше поводов для патриотических чувств и настроений. Поэтому важно воспитывать в детях не только стремление к финансовому благосостоянию, но и к моральному, духовному, которое сложно обрести без служения. Кроме того, служение Отечеству дает нам яркие примеры ратных и гражданских подвигов, совершенных из любви к Родине, которые могут вдохновлять граждан и становиться высокими ориентирами в патриотическом воспитании” (Ibidem, s. 55-56) [Służba Ojczyźnie to jedna z podstawowych form wyrażania patriotyzmu. Poświęcenie, oddanie ojczyźnie, gotowość do jej obrony nie tylko słowem, lecz przede wszystkim czynem – to jedne z najważniejszych cech patrioty. Tradycyjnie służba Ojczyźnie kojarzona jest z pełnieniem służby w Siłach Zbrojnych lub innych strukturach mundurowych, rzadziej – ze służbą cywilną. Taka perspektywa jest zrozumiała, ponieważ gotowość do poświęcenia własnego życia i interesów w imię dobra ojczyzny szczególnie silnie objawia się właśnie w zawodach

związanych z obronnością. Wojsko i służba państwowa powinny być szanowane, prestiżowe i zaszczytne, a także wspierane zarówno przez państwo, jak i społeczeństwo. Jednak nie trzeba służyć w armii, aby służyć Ojczyźnie. Każdy z nas powinien to robić – poprzez uczciwą, odpowiedzialną pracę i pamięć o dobru wspólnym. Służba Ojczyźnie może przejawiać się w każdej profesji: lekarzy, nauczycieli, dziennikarzy, naukowców, elektryków, budowlańców, sprzedawców czy pracowników porządkowych. Jeśli każdy człowiek na swoim miejscu będzie wykonywał swoją pracę sumiennie, kierując się interesem kraju, przyczyniając się do rozwoju lokalnej społeczności, rozwiązywania problemów społecznych i podnoszenia jakości życia – życie w kraju ulegnie znaczącej poprawie, a powodów do dumy i patriotycznych nastrojów będzie znacznie więcej. Dlatego tak ważne jest, aby wychowywać dzieci nie tylko w dążeniu do dobrobytu materialnego, ale również moralnego i duchowego – a to trudno osiągnąć bez idei służby. Ponadto, służba Ojczyźnie dostarcza nam wielu przykładów czynów wojskowych i cywilnych, dokonanych z miłości do kraju. Tego rodzaju postawy mogą inspirować obywateli i stanowić wzorce do naśladowania w procesie wychowania patriotycznego].

Zgodnie z profilami osobowości patrioty w wymiarze służenia Ojczyźnie (*Основы патриотического...*, 2022, s. 56-57) dla poszczególnych grup wiekowych znajdują się następujące wskaźniki:

– dla grupy wiekowej dzieci do 7 lat

[52] „знает государственные символы” [zna symbole państwowe]; „знает и отмечает государственные праздники” [zna i obchodzi święta państwowe]; „знает имя и должность руководителя страны” [zna imię, nazwisko i funkcję głowy państwa]; „уважает труд любого человека” [szanuje pracę każdego człowieka],

– dla dzieci w wieku 7-14 lat:

[53] „прилежно учится” [pilnie się uczy]; „умеет ставить цели и трудиться для их достижения” [potrafi wyznaczać cele i pracować w celu ich osiągnięcia]; „знает героев и гордится ратными подвигами соотечественников” [zna bohaterów i jest dumny z czynów wojennych rodaków]; „уважает законы и тех, кто стоит на их страже” [szanuje prawa i tych, którzy stoją na ich straży],

– dla nastolatków w wieku 15-18 lat:

[54] „гордится историей военных и мирных побед” [jest dumny z historii wojennych i pokojowych zwycięstw]; „стремится к качественному и честному выполнению задач” [dąży do wysokiej jakości i uczciwości w realizacji zadań]; „представляет задачи и функции силовых структур России” [zna zadania i funkcje służb mundurowych Rosji]; „готов защищать интересы страны” [jest gotów do obrony interesów kraju]; „воспринимает службу в армии как долг каждого гражданина” [traktuje służbę w armii jako obowiązek każdego obywatela],

- dla młodzieży studiującej w wieku 19-24 lata:

[55] „стремится к самореализации в профессии” [dąży do samorealizowania się w pracy zawodowej]; „отдает воинский долг отечеству” [spełnia obowiązek wojskowy wobec ojczyzny]; „знает национальные интересы, цели и приоритеты” [zna interesy narodowe, cele i priorytety]; „гордится мощью и достижениями страны” [jest dumny z potęgi i osiągnięć kraju],

- dla młodzieży pracującej w wieku 25-35 lat:

[56] „совершенствует мастерство, стремится к профессиональным достижениям” [doskonali swoje mistrzostwo, dąży do uzyskania osiągnięć zawodowych]; „воспитывает в детях положительное отношение к защитникам Отечества и силовым структурам” [wychowuje u dzieci pozytywny stosunek wobec obrońców Ojczyzny i służb mundurowych]; „включается в решение местных проблем и достижение национальных целей” [włącza się w rozwiązywanie lokalnych problemów i osiąganie celów narodowych]; „готов защищать страну с оружием в руках” [jest gotów do obrony kraju z bronią w ręku],

- dla ludności pracującej w wieku 36-55 lat:

[57] „трудится на своем месте на благо людей и Родины” [pracuje w swoim miejscu dla dobra ludzi i Ojczyzny]; „стремится к профессиональному творчеству” [dąży do twórczości zawodowej]; „одобряет службу в армии и государственную службу” [akceptuje służbę w armii i służbę państwową],

- dla osób w wieku przedemerytalnym i emerytów w wieku 55+ lat:

[58] „передает профессиональный опыт” [przekazuje doświadczenie zawodowe]; „поддерживает государственные решения” [akceptuje decyzje państwowe].

II.5.7. Sport

Z punktu widzenia Rosji „спортивные соревнования служат площадками для демонстрации достижений государства, повышения престижа на международной арене” [zawody sportowe stanowią przestrzeń do prezentowania osiągnięć państwa i budowania jego prestiżu na arenie międzynarodowej], „спорт выступает инструментом консолидации граждан, «катализатором» патриотических чувств” [sport staje się narzędziem konsolidacji obywateli – „katalizatorem” patriotycznych emocji]:

[59] „Спорт построен на философии здорового духа и здорового тела. Он культивирует здоровый образ жизни, что важно как с точки зрения национальной безопасности, так и с точки зрения благополучия отдельного гражданина. Здоровье, хорошие физические кондиции позволяют человеку строить свою жизнь в соответствии со своими интересами, помогать другим, а в случае необходимости – встать на защиту того, что ему дорого. Забота о своем теле продолжается в заботе

о своем доме, о своем городе, о своей стране. При этом, достижения в спорте невозможны без трудолюбия, развития морально-волевых качеств: целеустремленности, самообладания, мужества, которые характерны для патриота. Спортивные соревнования служат площадками для демонстрации достижений государства, повышения престижа на международной арене. Спорт влияет на имидж государства в глазах граждан. Масштабные спортивные события позволяют развивать инфраструктуру регионов, демонстрировать лучшие образцы российского гостеприимства, формируют у населения чувство гордости. Патриотические настроения находятся на пике в период проведения крупных спортивных мероприятий, таких как XXII Олимпийские и XI Паралимпийские зимние игры в Сочи 2014 года и Чемпионат мира по футболу FIFA 2018 года в России. Спорт как культурно-массовое зрелище выступает инструментом консолидации граждан, «катализатором» патриотических чувств. Победы спортсменов воспринимаются как победы страны. Любое международное мероприятие сопровождается демонстрацией государственной символики – флагами, исполнением гимна, использованием формы в национальных цветах, тем самым сплачивая соотечественников чувством гордости за свою Родину. В целом, спорт выступает мощным инструментом объединения людей, даже если они болеют за разные команды, разных спортсменов. Спорт как проявление патриотизма прежде всего связан со спортом высших достижений, когда спортсмены представляют свою страну в международном пространстве, добывают ей спортивную славу. Не меньшим воспитательным потенциалом обладают биографии паралимпийцев, а также атлетов, которые пусть и не достигли вершин пьедесталов, но вопреки обстоятельствам не сдались, смогли преодолеть трудности и перебороть свою судьбу. История спорта дает массу примеров для подрастающего поколения, рассказывает о наших чемпионах и других великих спортсменах, за которыми хочется следовать и на которых хочется быть похожими. Помимо этого, важную роль в патриотическом воспитании может играть фигура тренера, который является для спортсмена значимым человеком, примером и авторитетом. Тренер может напрямую влиять на мировоззрение своего подопечного и его отношение к Родине” (Ibidem, s. 58-59) [Sport opiera się na filozofii zdrowego ducha w zdrowym ciele. Promuje zdrowy styl życia, co ma istotne znaczenie zarówno z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego, jak i dobrobytu każdego obywatela. Zdrowie i dobra kondycja fizyczna pozwalają człowiekowi realizować swoje cele, pomagać innym, a w razie potrzeby – stanąć w obronie tego, co dla niego ważne. Troska o własne ciało przeradza się w troskę o swój dom, swoje miasto, swoją ojczyznę. Jednocześnie osiągnięcia sportowe nie są możliwe bez pracowitości oraz rozwoju cech moralno-wolicjonalnych, takich jak: wytrwałość, samodyscyplina czy odwaga – a są to cechy typowe dla patrioty. Zawody sportowe stanowią przestrzeń do prezentowania osiągnięć państwa i budowania jego prestiżu na arenie międzynarodowej. Sport wpływa również na wizerunek kraju w oczach jego obywateli. Duże wydarzenia

sportowe przyczyniają się do rozwoju infrastruktury w regionach, promują najlepsze przykłady rosyjskiej gościnności i budują w społeczeństwie poczucie dumy. Nastroje patriotyczne osiągają apogeum podczas wielkich wydarzeń, takich jak XXII Zimowe Igrzyska Olimpijskie i XI Paraolimpijskie w Soczi w 2014 roku czy Mistrzostwa Świata FIFA 2018 w Rosji. Sport jako widowisko kulturalno-masowe staje się narzędziem konsolidacji obywateli – „katalizatorem” patriotycznych emocji. Zwycięstwa sportowców są postrzegane jako zwycięstwa całego kraju. Każdemu międzynarodowemu wydarzeniu towarzyszy prezentacja symboli państwowych – flag, hymnu narodowego, strojów w barwach narodowych – co jednoczy obywateli i wzmacnia poczucie dumy z Ojczyzny. Sport pełni więc rolę potężnego narzędzia jednoczenia ludzi, nawet jeśli kibicują różnym drużynom czy zawodnikom. Sport jako wyraz patriotyzmu najczęściej kojarzony jest z zawodami najwyższej rangi, kiedy sportowcy reprezentują swój kraj na arenie międzynarodowej i zdobywają dla niego chwałę. Jednak równie silny potencjał wychowawczy mają biografie paraolimpijczyków oraz zawodników, którzy – choć nie stali na najwyższym podium – pokonali przeciwności losu, nie poddali się i przezwyciężyli trudności. Historia sportu dostarcza wielu inspirujących przykładów dla młodego pokolenia – opowiada o naszych mistrzach i wybitnych sportowcach, których chce się naśladować i do których chce się być podobnym. Oprócz tego, ważną rolę w wychowaniu patriotycznym może odgrywać trener – osoba, która dla sportowca jest autorytetem, przewodnikiem i wzorem do naśladowania. Trener ma realny wpływ na światopogląd swojego podopiecznego i jego stosunek do Ojczyzny].

Zgodnie z profilami osobowości patrioty w wymiarze sportu (*Основы патриотического...*, 2022, s. 59-60) dla poszczególnych grup wiekowych znajdują się następujące wskaźniki:

– dla grupy wiekowej dzieci do 7 lat

[60] „делает зарядку” [wykonuje gimnastykę]; „правильно питается” [prawidłowo się odżywia]; „соблюдает режим” „przestrzega rozkładu dnia]; „интересуется спортом” [interesuje się sportem],

– dla dzieci w wieku 7-14 lat:

[61] „посещает спортивные кружки и секции” [odwiedza koła i sekcje sportowe]; „участвует в соревнованиях” [uczestniczy w zawodach]; „гордится нашими спортсменами” [jest dumny z naszych sportowców]; „закаляется” [hartuje się],

– dla nastolatków w wieku 15-18 lat:

[62] „тренируется” [ćwiczy]; „стремится к спортивным победам” [dąży do odnoszenia zwycięstw w sporcie]; „не имеет пагубных привычек” [nie ma szkodliwych przyzwyczajzeń]; „болеет за национальную сборную или любимую команду” [kibicuje drużynę narodowej lub ulubionej drużynie],

- dla młodzieży studiującej w wieku 19-24 lata:

[63] „соблюдает здоровый образ жизни” [przestrzega zdrowego trybu życia]; „развивается в спорте” [rozwija się sportowo]; „знает историю российского спорта и ее героев” [zna historię rosyjskiego sportu i jego bohaterów],

- dla młodzieży pracującej w wieku 25-35 lat:

[64] „занимается физкультурой и спортом” [zajmuje się kulturą fizyczną i sportem]; „прививает детям привычку к здоровому образу жизни” [zaszczepia dzieciom przyzwyczajenie do prowadzenia zdrowego trybu życia]; „учит детей любить спорт” [uczy dzieci lubić sport],

- dla ludności pracującej w wieku 36-55 lat:

[65] „бережет здоровье” [troszczy się o zdrowie]; „занимается физкультурой и активным туризмом” [zajmuje się kulturą fizyczną i sportem czynnym]; „смотрит спортивные передачи” [ogląda zawody sportowe],

- dla osób w wieku przedemerytalnym i emerytów w wieku 55+ lat:

[66] „поддерживает физическую активность” [zajmuje się kulturą fizyczną i sportem]; „гуляет на свежем воздухе” [spaceruje na świeżym powietrzu]; „болеет «за наших»” [kibicuje „naszym”].

II.5.8. Ekologia

Patriotyzm w dziedzinie ekologii to „забота о своей земле и ее природе” [troska o swoją ziemię i jej przyrodę], to takie czynności jak „Не бросать мусор под ноги, осуществлять раздельный сбор отходов, покупать экологические товары, участвовать в экологических акциях, беречь животных и растения” [nieśmieszenie, segregowanie odpadów, kupowanie produktów ekologicznych, udział w akcjach ekologicznych, ochrona zwierząt i roślin]:

[67] „Забота о своей земле и ее природе – это забота о своей стране, бытовое проявление патриотизма. Не бросать мусор под ноги, осуществлять раздельный сбор отходов, покупать экологические товары, участвовать в экологических акциях, беречь животных и растения – все это свидетельство того, что человек любит землю, на которой живет. Землю, которую он принял от своих предков и которую должен будет передать своим потомкам. Россия – самая большая страна в мире с разнообразной флорой и фауной, заповедными территориями и захватывающими памятниками природы. Долина гейзеров, озеро Байкал, Курильские острова, Алтайские горы, Кунгурская пещера, Ленские столбы, Эльбрус и многие другие красивейшие места могут одним своим видом перевернуть сознание человека, показать ему в каком прекрасном мире он живет. Задача каждого человека – сохранить это богатство для себя и будущих поколений своим экологическим поведением,

ответственным потреблением, своим трудом по устранению накопленного вреда природе, воспитанием экологической культуры в себе и в своих близких. При этом, гордость за нашу природу и ее красоты может быть эффективным инструментом патриотического воспитания. Следует отметить, что забота об экологии способствует развитию гражданской активности, ведь экологическая деятельность объединяет людей, вовлекает их в решение проблем местных сообществ и государственных задач” (Ibidem, s. 61) [Troska o swoją ziemię i jej przyrodę to troska o swój kraj – codzienny przejaw patriotyzmu. Nieśmieszenie, segregowanie odpadów, kupowanie produktów ekologicznych, udział w akcjach ekologicznych, ochrona zwierząt i roślin – wszystko to świadczy o tym, że człowiek kocha ziemię, na której żyje. Ziemię, którą otrzymał od swoich przodków i którą powinien przekazać swoim potomkom. Rosja to największy kraj na świecie, posiadający różnorodną florę i faunę, tereny chronione oraz zapierające dech w piersiach pomniki przyrody. Dolina gejzerów, jezioro Bajkał, Wyspy Kurylskie, góry Altaj, jaskinia Kungurska, Słupy nad Leną, Elbrus i wiele innych przepięknych miejsc potrafi samym swoim widokiem odmienić świadomość człowieka, uświadamiając mu, w jak cudownym świecie żyje. Zadaniem każdego człowieka jest zachowanie tego bogactwa – poprzez ekologiczne zachowanie, odpowiedzialną konsumpcję, własną pracę na rzecz usuwania szkód wyrządzonych przyrodzie oraz poprzez kształtowanie kultury ekologicznej w sobie i w swoich bliskich. Jednocześnie dumą z naszej przyrody i jej piękna może być skutecznym narzędziem wychowania patriotycznego. Warto również podkreślić, że troska o ekologię sprzyja rozwojowi aktywności obywatelskiej – działalność ekologiczna jednoczy ludzi, angażuje ich w rozwiązywanie problemów społeczności lokalnych oraz zadań państwowych].

Zgodnie z profilami osobowości patrioty w wymiarze ekologii (na podst.: *Основы патриотического...*, 2022, s. 62) dla poszczególnych grup wiekowych znajdują się następujące wskaźniki:

– dla grupy wiekowej dzieci do 7 lat

[68] „не мусорит” [nie śmieci]; „знает основные природные явления” [zna podstawowe zjawiska przyrodnicze]; „знает название озер, рек, гор и других географических объектов родного края” [zna nazwy jezior, rzek, gór i innych obiektów geograficznych swojej okolicy]; „любит домашних животных” [kocha zwierzęta domowe],

– dla dzieci w wieku 7-14 lat:

[69] „участвует в субботниках³” [uczestniczy w subotnikach]; „знает и бережет растения и животных родного края” [zna i chroni rośliny oraz zwierzęta swojego regionu]; „путешествует по родному краю” [podróżuje po rodzinnych stronach],

³ субботник [subotnik] – nieodpłatne czyny społeczne, organizowane w dni wolne, zazwyczaj soboty (sobota – суббота), popularne w czasach komunistycznych w ZSRR i Polsce.

- dla nastolatków w wieku 15-18 lat:

[70] „использует многоразовую посуду и сумки” [używa wielorazowych naczyń i toreb]; „защищает растения и животных” [chroni rośliny i zwierzęta]; „знает природный мир России” [zna przyrodę Rosji]; „побывал в природном заповеднике” [odwiedził rezerwat przyrody]; „разделяет отходы” [segreguje odpady]; „бережет ресурсы” [oszczędza zasoby],

- dla młodzieży studiującej w wieku 19-24 lata:

[71] „придерживается правил ответственного потребления” [przestrzega zasad odpowiedzialnej konsumpcji], „создает экологические социальные проекты” [tworzy ekologiczne projekty społeczne]; „видел своими глазами несколько известных природных памятников” [widział na własne oczy kilka znanych pomników przyrody]; „организует субботники” [organizuje subotniki],

- dla młodzieży pracującej w wieku 25-35 lat:

[72] „развивает свою повседневную экологическую культуру” [rozwija swoją codzienną kulturę ekologiczną]; „учит детей правилам экологического поведения” [uczy dzieci zasad ekologicznego zachowania]; „посещает заповедники и природные памятники России” [odwiedza rezerваты i pomniki przyrody w Rosji]; „ответственно относится к питомцам” [odповідzialnie opiekuje się zwierzętami domowymi],

- dla ludności pracującej w wieku 36-55 lat:

[73] „занимается экологическим просвещением” [zajmuje się edukacją ekologiczną]; „рассказывает окружающим о природных богатствах и красотах России” [opowiada innym o przyrodniczym bogactwie i pięknie Rosji]; „поддерживает экологические проекты и участвует в их реализации” [wspiera projekty ekologiczne i uczestniczy w ich realizacji],

- dla osób w wieku przedemerytalnym i emerytów w wieku 55+ lat:

[74] „бывает на природе” [spędza czas na łonie natury]; „путешествует пешком или на велосипеде” [podróżuje pieszo lub rowerem].

II.5.9. Nauka

Nauka ma również wielkie znaczenie, gdyż „научные достижения страны определяют ее место на международной политической и экономической арене, служат основой для гордости ее научными открытиями” [osiągnięcia naukowe danego kraju wyznaczają jego pozycję na międzynarodowej arenie politycznej i gospodarczej oraz stanowią podstawę dumy z jego odkryć], należy więc podkreślać, że „радио, лазер, телевидение, космонавтика были созданы российскими учеными” [radio, laser, telewizja, loty kosmiczne – to wszystko zostało stworzone przez rosyjskich uczonych]:

[75] „Наука играет важную роль в патриотическом воспитании граждан. Научные достижения страны определяют ее место на международной политической и экономической арене, служат основой для гордости ее научными открытиями. Научные разработки позволяют обеспечить безопасность государства, в том числе не только военную, но также продовольственную, безопасность жизни и здоровья населения. История отечественной науки изобилует открытиями мирового масштаба, которые изменили жизнь и определили современную реальность. Радио, лазер, телевидение, космонавтика были созданы российскими учеными. По праву можно гордиться вкладом наших ученых в мировую науку, а это, в свою очередь, результат того, что государство заботится об образовании своих граждан, финансирует научные разработки, помогает молодым ученым, реализует стратегические инициативы в области международного сотрудничества российских вузов и научных организаций с учеными мирового уровня и ведущими зарубежными научно-образовательными центрами в сферах науки, образования и инноваций. Именно развитие науки позволяет каждому гражданину страны пользоваться благами цивилизации. Ее достижения – результат труда высококвалифицированных ученых, дающий возможность гражданам жить лучше и чувствовать гордость за свое Отечество. Наука выступает областью проявления патриотизма. Перспективные ученые могут уехать в другую страну, чтобы продолжить свои исследования в более комфортных и выгодных условиях. Но они остаются и трудятся на благо своей Родины и ее народа. Маститые ученые основывают научные школы и делятся своими знаниями с молодежью, двигая вперед отечественную науку. Отдельного упоминания заслуживает участие ученых в программах импортозамещения, повышения глобальной конкурентоспособности России, которое также является показателем глубокой патриотической культуры” (Ibidem, s. 63-64) [Nauka odgrywa istotną rolę w patriotycznym wychowaniu obywateli. Osiągnięcia naukowe danego kraju wyznaczają jego pozycję na międzynarodowej arenie politycznej i gospodarczej oraz stanowią podstawę dumy z jego odkryć. Prace badawcze pozwalają zapewnić bezpieczeństwo państwa – nie tylko militarne, ale także żywnościowe oraz zdrowotne i sanitarne bezpieczeństwo obywateli. Historia rosyjskiej nauki obfituje w odkrycia o światowym znaczeniu, które zmieniły życie ludzi i wpłynęły na kształt współczesnej rzeczywistości. Radio, laser, telewizja, loty kosmiczne – to wszystko zostało stworzone przez rosyjskich uczonych. Słusznie można być dumnym z wkładu naszych naukowców w rozwój światowej nauki, a to z kolei jest efektem troski państwa o edukację obywateli, finansowania badań naukowych, wspierania młodych naukowców oraz realizacji strategicznych inicjatyw w zakresie międzynarodowej współpracy rosyjskich uczelni i instytutów naukowych z badaczami światowego formatu i wiodącymi zagranicznymi centrami naukowo-edukacyjnymi w dziedzinie nauki, szkolnictwa wyższego i innowacji. To właśnie rozwój nauki pozwala każdemu obywatelowi korzystać z osiągnięć cywilizacyjnych. Jej sukcesy to efekt pracy wysoko

wykwalifikowanych badaczy, który daje ludziom szansę na lepsze życie i budzi dumę ze swojego kraju. Nauka jest również obszarem, w którym objawia się patriotyzm. Utalentowani naukowcy mogą wyjechać za granicę, by kontynuować swoje badania w bardziej komfortowych i opłacalnych warunkach. Ale wielu z nich zostaje i pracuje na rzecz dobra Ojczyzny i jej obywateli. Uznani uczeni zakładają szkoły naukowe i dzielą się swoją wiedzą z młodym pokoleniem, rozwijając tym samym rodzimą naukę. Na osobną uwagę zasługuje udział naukowców w programach dotyczących zastępowania importu oraz podnoszenia globalnej konkurencyjności Rosji – co także stanowi wyraz głęboko zakorzenionej kultury patriotycznej].

Zgodnie z profilami osobowości patrioty w wymiarze nauki (na podst.: *Основы патриотического...*, 2022, s. 64-65) dla poszczególnych grup wiekowych znajdują się następujące wskaźniki:

- dla grupy wiekowej dzieci do 7 lat

[76] „любопытелен” [jest ciekawy świata]; „в игре знакомится с опытами и экспериментами” [poprzez zabawę poznaje doświadczenia i eksperymenty]; „знает простейшие основы естественных наук” [zna podstawy nauk przyrodniczych],

- dla dzieci w wieku 7-14 lat:

[77] „получает углубленные знания по интересующим предметам” [pogłębia wiedzę z interesujących go przedmiotów]; „выполняет исследовательские проекты” [realizuje projekty badawcze]; „знает крупнейшие открытия российских ученых” [zna największe odkrycia rosyjskich naukowców],

- dla nastolatków w wieku 15-18 lat:

[78] „ориентируется в перспективных отраслях науки” [orientuje się w perspektywicznych dziedzinach nauki]; „развивается в выбранной научной области” [rozwija się w wybranej dziedzinie naukowej]; „изучает труды научных авторитетов” [studiuje prace uznanych autorytetów naukowych]; „занимается в научном кружке” [uczęszcza na zajęcia kółka naukowego],

- dla młodzieży studiującej w wieku 19-24 lata:

[79] „связывает свое будущее с наукой” [wiąże swoją przyszłość z nauką]; „участвует в научных исследованиях” [bierze udział w badaniach naukowych]; „стремится к открытиям” [dąży do odkryć]; „знает историю российской науки” [zna historię rosyjskiej nauki]; „читает научную литературу” [czyta literaturę naukową]; „получает высшее образование” [zdobywa wyższe wykształcenie]; „гордится российскими учеными” [jest dumny z rosyjskich uczonych],

- dla młodzieży pracującej w wieku 25-35 lat:

[80] „наслаждается познанием” [czerpie radość z poznawania]; „планирует исследования” [planuje badania naukowe]; „развивает научное мышление у детей” [rozwija myślenie naukowe u dzieci]; „пишет научные труды и занимается исследовательской деятельностью” [pisze prace naukowe i prowadzi działalność badawczą]; „открывает новое” [dokonuje nowych odkryć],

- dla ludności pracującej w wieku 36-55 lat:

[81] „организовывает научные исследования” [organizuje badania naukowe]; „создает научные коллективы” [tworzy zespoły naukowe]; „совершает открытия” [odkrywa nowe rzeczy]; „рассказывает о научных открытиях” [opowiada o odkryciach naukowych],

- dla osób w wieku przedemerytalnym i emerytów w wieku 55+ lat:

[82] „воспитывает молодых ученых” [wychowuje młodych naukowców]; „передает опыт” [przekazuje swoje doświadczenie]; „популяризирует науку” [popularyzuje naukę].

II.5.10. Dobroczytność i wolontariat

Dokument podkreśla, że „добровольчество – социальный институт воспитания ответственности” [dobroczytność jest społeczną instytucją wychowania do odpowiedzialności], „способствует укреплению народной взаимопомощи, товарищества, доверия и солидарности, служит национальному единству” [przyczynia się do wzmacniania wzajemnej pomocy, koleżeństwa, zaufania i solidarności, służy jedności narodowej]:

[83] „Добровольчество и патриотизм – стороны одного явления, заключенного в активной гражданской позиции и деятельной любви к родной земле, людям, обществу, природе. Добрая воля, желание помочь ближнему – это общечеловеческие ценности. В трудную минуту истории добровольцы шли на фронт, защищали и укрепляли рубежи страны, добровольцы сегодня участвуют в тушении пожаров, ищут пропавших людей, помогают людям, оказавшимся в трудной жизненной ситуации. Во время ограничений, связанных с эпидемией коронавирусной инфекции, добровольческие инициативы сплотили страну и позволили помочь миллионам нуждающихся. Добровольчество – социальный институт воспитания ответственности. Через добровольческую деятельность человек проявляет свое партнерское отношение к государству, в котором живет, разделяет с ним актуальные проблемы и задачи. Жертвуя свое время и силы, подчас рискуя жизнью, люди совершают добрые дела во имя благополучия и лучшего будущего. Волонтерство дает возможность выразить гражданскую позицию не просто декларированием собственных взглядов, но активной деятельностью, направленной на реализацию собственных ценностей, что выступает важнейшим условием социализации и личностного развития человека. При этом, добровольчество способствует укреплению народной

взаимопомощи, товарищества, доверия и солидарности, служит национальному единству. Волонтерство выступает мощным механизмом патриотического воспитания и, одновременно, его логичным результатом, когда уже сформирована потребность делать добро и личная ответственность за происходящее” (Ibidem, s. 66-67) [Wolontariat i patriotyzm to dwie strony tego samego zjawiska – aktywnej postawy obywatelskiej i czynnej miłości do ojczystej ziemi, ludzi, społeczeństwa i przyrody. Dobra wola i chęć niesienia pomocy bliźnim to uniwersalne wartości. W trudnych momentach historii wolontariusze szli na front, bronili i umacniali granice kraju. Dziś wolontariusze gaszą pożary, poszukują zaginionych osób, wspierają ludzi w trudnych sytuacjach życiowych. W czasie ograniczeń związanych z pandemią COVID-19 inicjatywy wolontariackie zjednoczyły kraj i pomogły milionom potrzebujących. Dobroczynność i wolontariat to społeczna instytucja wychowania do odpowiedzialności. Poprzez działalność wolontariacką człowiek wyraża swoje partnerskie podejście do państwa, w którym żyje – dzieli z nim aktualne problemy i zadania. Poświęcając swój czas i siły, nierzadko ryzykując życiem, ludzie dokonują dobrych uczynków w imię wspólnego dobra i lepszej przyszłości. Wolontariat daje możliwość wyrażenia swojej postawy obywatelskiej nie tylko przez deklaracje, ale poprzez konkretne działania zgodne z wyznawanymi wartościami. To niezwykle ważny element procesu socjalizacji i rozwoju osobistego. Jednocześnie wolontariat przyczynia się do wzmacniania wzajemnej pomocy, koleżeństwa, zaufania i solidarności, służy jedności narodowej. Wolontariat jest potężnym narzędziem wychowania patriotycznego, a zarazem jego naturalnym rezultatem – gdy w człowieku ukształtowała się już potrzeba czynienia dobra i osobistego poczucia odpowiedzialności za to, co dzieje się wokół].

Zgodnie z profilami osobowości patrioty w wymiarze dobroczynności i wolontariatu (na podst.: *Основы патриотического...*, 2022, s. 67) dla poszczególnych grup wiekowych znajdują się następujące wskaźniki:

– dla grupy wiekowej dzieci do 7 lat

[84] „учится сопереживать” [uczy się empatii]; „учится делать что-то сообща” [uczy się robić coś wyjaśniając to]; „понимает, что такое добро” [rozumie, czym jest dobro]; „помогает родителям и старшим” [pomaga rodzicom i starszym],

– dla dzieci w wieku 7-14 lat:

[85] „учится понимать чужие проблемы” [uczy się rozumieć problemy innych]; „совершает добрые дела” [czyni dobre uczynki]; „умеет помогать и прибегать к помощи” [umie pomagać i korzystać z pomocy],

– dla nastolatków w wieku 15-18 lat:

[86] „участвует в школьном самоуправлении” [bierze udział w szkolnym samorządzie]; „не проходит мимо нуждающихся в помощи” [nie przechodzi obojętnie obok potrzebujących pomocy]; „умеет работать в команде” [umie pracować w zespole]; „участвует в добровольческих акциях” [uczestniczy w akcjach wolontariackich],

- dla młodzieży studiującej w wieku 19-24 lata:

[87] „создает добровольческие проекты” [tworzy projekty wolontariackie]; „объединяется с другими для решения насущных проблем” [jednoczy się z innymi w celu rozwiązania pilnych problemów]; „делится своими добровольческими историями” [dzieli się swoimi doświadczeniami wolontariackimi]; „организует добровольческие акции” [organizuje akcje wolontariackie],

- dla młodzieży pracującej w wieku 25-35 lat:

[88] „создает добровольческие организации” [tworzy organizacje wolontariackie]; „системно помогает нуждающимся в помощи” [systematycznie pomaga potrzebującym]; „участвует в добровольчестве вместе с детьми и друзьями” [angażuje się w wolontariat razem z dziećmi i przyjaciółmi],

- dla ludności pracującej w wieku 36-55 lat:

[89] „развивает добровольчество” [rozwija działalność wolontariacką]; „продвигает добровольческие ценности” [promuje wartości wolontariackie]; „объединяет сообщества для добрых дел” [jednoczy społeczności dla czynienia dobra]; „участвует в благотворительности” [uczestniczy w działalności charytatywnej],

- dla osób w wieku przedemerytalnym i emerytów w wieku 55+ lat:

[90] „своим примером вдохновляет окружающих на добрые дела” [swoim przykładem inspirowa innych do czynienia dobra]; „помогает детям в воспитании внуков” [pomaga dzieciom w wychowywaniu wnuków]; „не устает делать добро” [nigdy nie przestaje czynić dobra].

II.6. „Rozmowy o ważnym”

Od 1 września 2022 roku we wszystkich szkołach wprowadzono lekcję „Разговоры о важном” [Rozmowy o ważnym], które odbywają się w poniedziałki. To 30-minutowa lekcja w ramach godziny wychowawczej. Tematyka jest ściśle określona przez Instytut Strategii Rozwoju Edukacji Rosyjskiej Akademii Edukacji i Ministerstwo Edukacji. Tematyka każdej lekcji jest taka sama w całym kraju dla określonego typu klas. Każda lekcja dzieli się na 3 części: motywacyjną (oglądanie filmów i dyskusja), główną (wykonywanie ćwiczeń interaktywnych) i zakończenie, w którym uczniowie śpiewają, rozmawiają, dyskutują. Wszystkie materiały znajdują się na oficjalnej stronie „Rozmów o важных вещах” i zawierają scenariusze lekcji, rozmowy, zalecenia metodyczne, prezentacje, plakaty, elementy interaktywne, rady dla nauczycieli. Od 1 września 2024 roku w ramach tych samych „Rozmów” wprowadzono „Семьеведение” [Wiedzę o rodzinie]. „Rozmowy” są prowadzone nawet w przedszkolach. Za absencję grozi upomnienie, wezwanie rodziców do szkoły, a nawet zajęcie się taką rodziną przez organa i ukaranie za „уклонение родителей от исполнения обязанностей по психическому, духовному и нравственному развитию” [unikanie przez rodziców wykonywania obowiązków w zakresie psychicznego, duchowego i moralnego rozwoju] (Корелина, Карпова, 2024).

Przykładowo, na lekcji pt. „Наша страна – Россия” [Nasz kraj – Rosja] uczniowie klas 1-2 będą słuchać piosenki „С чего начинается Родина”⁴ [Od czego zaczyna się Ojczyzna?], rozmawiać o miłości do rosyjskiej flory i fauny, uczniowie klas 3-4 rozpoczną lekcję od dyskusji co oznacza słowo Ojczyzna, a następnie mają rozwinąć myśl nauczyciela: „любовь к Родине – не только умение восхищаться ее красотой, но и готовность постоять за свою Родину” [miłość do ojczyzny to nie tylko umiejętność zachwycania się jej pięknem ale i gotowość do obrony swojej Ojczyzny] i muszą wykorzystać przysłowia „Счастье Родины – дороже жизни” [szczęście Ojczyzny jest droższe od życia] i „За Родину-мать не страшно умирать” [Za Matkę-Ojczyznę nie jest straszne umrzeć]. Uczniowie klas 5-7 mają uczestniczyć w konkursie, np. na temat „najwyższego budynku Europy” – Lahta-Centr w Petersburgu. Na lekcjach należy również wspominać o „специальной военной операции, СВО” [specjalnej operacji wojennej] podczas zajęć twórczych, podczas których należy mówić o „просьбе о помощи к России” [prośbie o pomoc od Rosji] od „народных республик Донбаса” [republik ludowych Donbasu] i decyzji prezydenta o rozpoczęcia operacji wojennej jako „защиты населения Донбаса” [ochrony ludności Donbasu] i „разоружении Украины” [rozbrojeniu Ukrainy]. Scenariusz lekcji dla klasy 5 zawiera stwierdzenie, którego trzeba użyć w wypowiedzi: „Огромная военная и иная помощь коллективного Запада украинским властям затягивает боевые действия, увеличивает число жертв операции” [ogromna wojskowa i inna pomoc kolektywnego Zachodu władzom ukraińskim przeciąga działania bojowe, zwiększa liczbę ofiar operacji]. Uczniowie klas starszych będą zapoznawania z „героизмом российских солдат” [bohaterstwem żołnierzy rosyjskich], np. z postacią kapitana Aleksandra Romanowa, który skierował „группу украинских националистов” [grupę ukraińskich nacjonalistów] na pole minowe. Uczniowie będą dowiadywać się, że prawdziwi patrioci powinni być „готовы защищать свою Родину с оружием в руках” [gotowi do obrony swojej Ojczyzny z bronią w ręku] («За Родину...», 2022).

Lekcje te prowadzą je wychowawcy i nauczyciele zatrudnieni na pełnym etacie. Często zaprasza się specjalistów – lekarzy, deputowanych parlamentu, weteranów walk, celebrytów, a nawet sam Putin prowadził taką lekcję. Wielu nauczycielom nie spodobał się obowiązek prowadzenia takich lekcji, np. w Penzie w 2022 roku nauczycielka języka angielskiego otrzymała wyrok 5 lat w zawieszeniu i zawieszenie w wykonywaniu zawodu nauczyciela na 3 lata, bo negatywnie wyrażała się o interwencji w Ukrainie, a uczniowie nagrali ją i zgłosili sprawę na policję. Jedna z uczennic klasy 6 narysowała w szkole antywojenny rysunek, wezwano policję, ojca skazano na 2 lata za ‘dyskredytację armii’, a dziewczyna została wysłana do sierocińca, skąd potem odebrała ją matka (Филимонов, 2023). Wielu nauczycieli odchodzi z pracy, nie chce angażować się w taką politykę, bo nawet za omawianie fragmentów czy odwoływanie się do „Procesu” Kafki nauczycielce groziła sprawa w sądzie. Boją się donoszenia na nich. Nauczyciele i uczniowie muszą wiedzieć kto jest zaliczony przez władzę w poczet obcych agentów, aby nie cytować ich prac (Пятова, 2024).

⁴ С чего начинается Родина? [Od czego zaczyna się Ojczyzna?] – szeroko znana radziecka piosenka patriotyczna z filmu *Щит и меч* [Tarcza i miecz]. Autorem słów był Michaił Matusowski, a muzykę skomponował Wieniamin Basner. Wykonawcą pieśni w filmie był Mark Bernes. Tytuł utworu wszedł na stałe do języka codziennego, stając się przysłowiem czasów współczesnych. Był też często wykorzystywany w prasie (https://pl.wikipedia.org/wiki/Od_czego_zaczyna_sie_Ojczyzna, dostęp: 27.07.2025).

Od 1 września 2023 roku przywrócono w szkołach w klasach starszych „начальную военную подготовку” [podstawowe przygotowanie wojskowe]. Na tych lekcjach uczy się jak są zbudowane granaty ręczne, jak pilotować drony.

Od czerwca 2023 roku przywrócono znane z czasów radzieckich, obowiązkowe prace społeczne, na które nie potrzeba zgody rodziców. Były to kiedyś popularne wyjazdy dzieci na zbiory ziemniaków czy bawełny (Филимонов, 2023).

Od 1 września 2022 roku w każdej szkole i przedszkolach tydzień nauki rozpoczyna się również od uroczystego wciągnięcia flagi Rosji na maszt i odśpiewania hymnu.

Na specjalnej stronie internetowej „Rozmów o ważnych sprawach” – <https://разговорыважном.рф> [adres strony pisany cyrylicą] – opublikowane są materiały za rok szkolny 2022/2023, 2023/2024 i 2024/2025 – na każdy tydzień roku inny temat. Oprócz neutralnych tematów („Co to jest sukces?”, „Międzynarodowy Dzień Kobiet”, „Biznes i przedsiębiorczość technologiczna”, „Dzień studenta”, „Sztuczna inteligencja i człowiek”, „Z troską o siebie i otoczenie”, „Co to znaczy być dorosłym?”, „Jak założyć trwałą rodzinę”, „Wiek informacji”, „Dzień nauczyciela”, „Edukacja podatkowa”, „O szczęściu”, „Dzień ziemi”, „Dzień osób starszych”), są tematy związane z Rosją („Sport masowy w Rosji”, „Dzień druku rosyjskiego”, „Moja mała ojczyzna”, „Gościenna Rosja”, „Legends o Rosji”, „Drogami Rosji”, „10-lecie wielkiego Zwycięstwa w Wielkiej wojnie ojczyźnianej”, „Medycyna Rosji”, „Jedność narodów Rosji”, „Dzień jedności narodowej”), ideologiczne („Ruch Pierwszych”, „Krym i Sewastopol: 10 lat w ojczystej przystani”) i in. Na stronie dostępne są tylko materiały z roku szkolnego 2024/2025.

Temat zajęć z 17 marca 2025 roku pt. „День воссоединения Крыма и Севастополя с Россией. 100-летие Артека” [Dzień ponownego przyłączenia Krymu i Sewastopola do Rosji. 100-lecie Arteku] został opracowany dla klas 1-2, 3-4, 5-7, 8-9, 10-11, szkoła średnia. W materiałach dla danego typu klas umieszczono „Scenariusz”, „Zalecenia metodyczne”, „Wideo”, „Prezentacja”, „Plakat”, „Elementy interaktywne”, „Materiały do rozdania”. Wszystko jest do pobrania ze strony. Jako główny sens podano „подписание договора о вхождении Республики Крым и Севастополя в состав Российской Федерации – важнейшее событие современной истории” [podpisanie umowy o wejściu Republiki Krymu i Sewastopola w skład Federacji Rosyjskiej – najważniejsze wydarzenie we współczesnej historii]. W etapie motywacyjnym lekcji jako sens podano „вхождение Республики Крым и города Севастополя в состав Российской Федерации – это восстановление исторической справедливости” [wejście Republiki Krymu i Sewastopola w skład Federacji Rosyjskiej to przywrócenie historycznej sprawiedliwości]. Zadanie w tej części lekcji to „способствовать формированию у обучающихся понимания воссоединения Крыма и Севастополя с Россией как восстановления исторической справедливости и возвращения в родную семью” [sprzyjanie kształtowaniu u uczniów zrozumienia ponownego przyłączenia Krymu i Sewastopola do Rosji jako przywrócenia sprawiedliwości historycznej i powrotu do rodziny].

W temacie z 27.01.2025 „День защитника Отечества” [Dzień obrońcy Ojczyzny] określono sens jako „Продолжатели традиций защиты Отечества и сегодня вносят вклад в защиту нашего народа и государства, сохранение мира и безопасности” [Kontynuatorzy tradycji obrony Ojczyzny również dziś wnoszą wkład w obronę naszego narodu i państwa, zachowanie pokoju i bezpieczeństwa].

Temat z 24.12.2024 „День героев Отечества” [Dzień bohaterów Ojczyzny] określa sens lekcji: „Герои Отечества – это самоотверженные и мужественные люди, которые любят свою Родину и трудятся во благо Отчизны. Качества героя – самопожертвование и ответственность за судьбу других, профессионализм и дисциплина, смелость и отвага. Участники СВО – защитники будущего нашей страны” [bohaterowie Ojczyzny to ludzie pełni poświęcenia i męscy, którzy kochają swoją Ojczyznę i pracują dla dobra Ojczyzny. Cechy takiego bohatera to – samopoświęcenie i odpowiedzialność za los innych, profesjonalizm i dyscyplina, śmiałość i odwaga. Uczestnicy specjalnej operacji wojskowej to obrońcy przyszłości naszego kraju].

II.7. „Ruch pierwszych”

Uczniów zachęca się podczas „Rozmów”, aby wstępowali do organizacji „Движение первых” [Ruchu Pierwszych]. Jest to organizacja młodzieżowa, która powstała w maju 2022 roku na mocy ustawy podpisanej przez Putina „О российском движении детей и молодежи” [O rosyjskim ruchu dzieci i młodzieży]. Ruch jest finansowany z budżetu federalnego. Dewizą ruchu są słowa: „Быть с Россией, быть человеком, быть вместе, быть в движении, быть первым” [Być z Rosją, być człowiekiem, być razem, być w ruchu, być pierwszym] («Движение...», 2023). Najważniejsze wartości Ruchu to: „Жизнь и достоинство” [Życie i godność], „Патриотизм” [Patriotyzm], „Добро и справедливость” [Dobro i sprawiedliwość], „Созидательный труд” [Praca twórcza], „Крепкая семья” [Silna rodzina], „Взаимопомощь и взаимоуважение” [Wzajemna pomoc i wzajemny szacunek], „Единство народов России” [Jedność narodów Rosji], „Историческая память” [Pamięć historyczna], „Мечта” [Marzenia] i „Служение отечеству” [Służba Ojczyźnie].

Do Ruchu przyjmuje się osoby w wieku od 6 do 18 lat. Dorośli mogą zajmować się organizacją imprez. Wychowaniem nie mogą zajmować się osoby, które zostały uznane za agentów obcych. Ruch jednoczy organizacje młodzieżowe, np. „Юнармия” [Junarmia, dosł. Młoda Armia] czy „Российское движение школьников” [Rosyjski Ruch Uczniów].

Celami Ruchu są:

[91] „содействие проведению государственной политики в интересах детей и молодежи” [wspieranie organizowaniu polityki państwowej w interesie dzieci i młodzieży]; „содействие воспитанию детей, их профессиональной ориентации, организация досуга детей и молодежи” [wspieranie wychowania dzieci, ich ukierunkowania zawodowego, organizacji spędzania czasu wolnego przez dzieci i młodzież]; „создание равных возможностей для всестороннего развития и самореализации детей и молодежи” [tworzenie równych możliwości dla wszechstronnego rozwoju i samorealizacji dzieci i młodzieży]; „подготовка детей и молодежи к полноценной жизни в обществе, включая формирование их мировоззрения на основе традиционных российских духовных и нравственных ценностей” [przygotowanie dzieci i młodzieży do pełnowartościowego życia w społeczeństwie, w tym kształtowanie ich światopoglądu na bazie tradycyjnych rosyjskich wartości duchowych i moralnych] (Ibidem).

W ramach Ruchu uczniowie odbywają staże, zwiedzają zabytki, otrzymują konsultacje od ekspertów. Ruch organizuje imprezy patriotyczne, np. z okazji Dnia Zwycięstwa zainicjował akcję „Okna Победы” [Okna Zwycięstwa], w ramach której Rosjanie w oknach mieszkań wystawiali symbole Zwycięstwa. Ruch posiada również własny kanał telewizyjny „Движ” [Dwiż, skrót od движение – GAZ] (Ibidem). Co ciekawe, po wejściu na stronę Ruchu <https://будьвдвижении.рф> pojawia się automatycznie tekst w języku polskim, oczywiście z licznymi błędami, ale wersja rosyjskojęzyczna nie daje się ustawić.

II.8. „Junarmia”

„Всероссийское детско-юношеское военно-патриотическое общественное движение «Юнармия»” [Wszechrosyjski Dziecięco-Młodzieżowy Wojskowo-Patriotyczny Ruch Społeczny „Junarmia”], został założony w 2016 roku. Ma realizować rozwój moralny, społeczny, fizyczny i intelektualny dzieci i młodzieży w wieku 8-18 lat. Jednym z założycieli jest pierwsza kosmonautka Walentyna Tierieszkowa oraz były minister obrony Siergiej Szojgu, dlatego często nazywa się ją „armią Siergieja Szojgu”. Organizacja zbudowana jest według struktury wojskowej, ze stopniami, odznaczeniami i mundurami. Ma własne godło i flagę. Jak zauważa G. Kuczyński „ta organizacja bardziej przypomina nazistowski Hitlerjugend niż sowiecki Komsomol. Zmilitaryzowana i sfanatyzowana. Przyszłe mięso armatnie w wojnie z Zachodem. Dzieci i młodzież cynicznie indoktrynowania przez reżim rosyjski” (2023).

Zgodnie ze statutem celami „Junarmii” są:

[92] „воспитание и формирование подрастающего поколения, всестороннее развитие личности у детей и подростков, удовлетворение их индивидуальных потребностей в интеллектуальном, нравственном и физическом совершенствовании; участие в реализации государственной молодежной политики Российской Федерации; реализация государственной политики в области воспитания (в том числе военно-патриотического) подрастающего поколения; оказание содействия в подготовке граждан Российской Федерации к военной службе и формирование у молодежи готовности и практической способности к выполнению гражданского долга и конституционных обязанностей по защите Отечества; осуществление благотворительной, гуманитарной и волонтерской деятельности” (Устав..., 2025, s. 4) [wychowanie i kształtowanie młodego pokolenia, wszechstronny rozwój osobowości dzieci i młodzieży, zaspokajanie ich indywidualnych potrzeb w zakresie doskonalenia intelektualnego, moralnego i fizycznego; udział w realizacji państwowej polityki młodzieżowej Federacji Rosyjskiej; realizacja państwowej polityki w zakresie wychowania (w tym także wychowania wojskowo-patriotycznego) młodego pokolenia; wspieranie przygotowania obywateli Federacji Rosyjskiej do służby wojskowej oraz kształtowanie wśród młodzieży gotowości i praktycznej zdolności do wypełniania obywatelskiego obowiązku i konstytucyjnych zobowiązań w zakresie obrony Ojczyzny; prowadzenie działalności charytatywnej, humanitarnej i wolontariackiej].

Na stronie „Junarmii” umieszczono zakładkę „Аллея Памяти” [Aleja Pamięci], gdzie zamieszczono sylwetki i zdjęcia żołnierzy poległych w specjalnej operacji wojskowej w Ukrainie. Mają to być wzorce patriotyzmu dla młodzieży rosyjskiej. Kolejna zakładka to „Летние юнармейские игры” [Letnie Igrzyska Junarmiejców], które odbywały się w dniach 30 maja – 19 czerwca 2025 roku dla młodzieży w wieku 12-16 lat „skierowana na patriotyczne wychowanie, kształtowanie zdrowego stylu życia, rozwój i socjalizację junarmiejców, a także twórcze spotkania z mistrzami olimpijskimi, mistrzami sportu”. W ramach igrzysk odbywały się zawody z lekkiej atletyki, pływania, piłki nożnej, koszykówki i siatkówki.

Młodzież w wieku 14-17 lat w dniach 4-24 maja odbywała szkolenia w zakresie pilotowania dronów, desantu, wiedzy taktycznej i specjalistycznej, wywiadu w Centrum Dziecięcym „Смена” [Smiena, czyli ‘zmiana’ – GAZ]. W ramach programu „Юнтех” [Juntech] młodzież w wieku 14-17 lat odbywała w dniach 14-27 kwietnia 2025 roku szkolenie w zakresie robotów mobilnych, architektury przestrzeni miejskiej, designu graficznego i CAD, dziennikarstwa multimedialnego, inżynierii systemów kosmicznych, technologii laserowych, używania bezpilotowych systemów lotniczych, a także przygotowania ogniowego i medycyny taktycznej.

Szefem sztabu generalnego „Junarmii” jest Władysław Gołowin, były uczestnik specjalnej operacji wojskowej w Ukrainie, który zasłynął szturmem Mariupola. W marcu 2025 roku oświadczył, że do organizacji należy ponad 1,8 mln osób, z czego 12 tys. to uczestnicy specjalnej operacji. Według niego „Junarmia” ma nowy cel – „поднять патриотическое воспитание на новый уровень” [wznieść wychowanie patriotyczne na nowy poziom] i „вдохновить будущих защитников нашей страны” [pobudzić przyszłych obrońców naszego kraju] (*Начунтаба...*, 2025). W „Junarmii” utworzono sekcje chłopięcą i dziewczęcą z oddzielnymi szkoleniami: „młode Rosjanki uczą się szycia, gotowania, szermierki i tańca. Mają także lekcje pierwszej pomocy i samoobrony. Dodatkowo przechodzą szkolenie z języków obcych. Chłopcy skupiają się głównie na sprawności fizycznej. Rekrutów uczy się pływania i strzelania z broni pneumatycznej oraz karabinów maszynowych” (*Młoda armia...*, 2022).

Jak wyliczyli dziennikarze Kreml w 2025 roku zwiększył nakłady na organizację, a od początku wojny, czyli tzw. specjalnej operacji wojskowej, przekazano już 1 mld rubli, a głównymi sponsorami stały się banki (*Расходы...*, 2025).

„Junarmia” została objęta sankcjami UE za: „popieranie rosyjskiej wojny napastniczej przeciwko Ukrainie i rozpowszechnianie rosyjskiej propagandy dotyczącej wojny; używanie symbolu wojskowego „Z” wykorzystywanego przez rosyjską propagandę do promowania rosyjskiej inwazji na Ukrainę; zorganizowanie kampanii, podczas której uczniowie zostali poproszeni o pisanie listów do rosyjskich żołnierzy biorących udział w rosyjskiej inwazji na Ukrainę; zbieranie darowizn dla oddziałów walczących na wojnie; organizowanie letnich obozów dla dzieci na terytorium bezprawnie zaanektowanego Półwyspu Krymskiego” (Dura, 2024).

Organizacja „Where Are Our People?” odnalazła zdjęcia z dziećmi z zajętego przez Rosjan Donbasu w mundurach „Junarmii” w Wołgogradzie. Twierdzi się, że Rosjanie siłą wcielają dzieci i młodzież z zajętych terenów do tej organizacji (Kozłowski, 2023). Również BBC News podała, iż „działalność Junarmii jest częścią kampanii, mającej za zadanie nie tylko wymazanie ukraińskiej tożsamości narodowej, ale też zwrócenie młodych Ukraińców przeciwko własnemu krajowi (...). W tych działaniach indoktrynacyjnych

biorą też udział rosyjscy żołnierze w służbie czynnej, odwiedzając szkoły i prowadząc tzw. lekcje odwagi. Wychwalają własne czyny wojenne i przedstawiają ukraińskie siły zbrojne jako brutalnych, niezdyscyplinowanych neonazistów” (*Junarmia i lekcje...*, 2025).

II.9. Wychowanie patriotyczne według Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej

Ponieważ w Rosji istnieje specyficzny sojusz tronu i ołtarza warto przyrzeć się poglądom i czynom hierarchów cerkwi na kwestię wychowania patriotycznego.

Dla Cerkwi problem wychowania patriotycznego jest niezwykle ważny, o czym wyraził się patriarcha Cyryl I, mówiąc, że „стержнем нашего патриотизма является любовь к Отечеству, к вере православной” [oś naszego patriotyzmu stanowi miłość do Ojczyzny, do wiary prawosławnej]:

[93] „Задача Церкви и, я думаю, не только Церкви – власти, всех нас заключается в том, чтобы мы умели, обращаясь к нашему молодому поколению, воспитывать у молодежи чувства патриотизма, любви к Отечеству, к вере православной, которая является стержнем нашего патриотизма, для того чтобы это новое поколение способно было идти вперед тогда, когда наше поколение уже сойдет с исторической арены” (*Святейший...*, 2019) [Zadaniem Cerkwi – i, jak sądzę, nie tylko Cerkwi, lecz także władz i nas wszystkich – jest to, abyśmy potrafili, zwracając się do młodego pokolenia, wychowywać w nim poczucie patriotyzmu, miłość do Ojczyzny, do wiary prawosławnej, która stanowi oś naszego patriotyzmu, tak aby to nowe pokolenie było zdolne iść naprzód wtedy, gdy nasze pokolenie zejdzie już ze sceny dziejowej].

Według patriarchy wychowaniu patriotycznemu mogą służyć ruch wolontariacki, obozy młodzieżowe, wyjazdy do muzeów sławy bojowej (*Om того...*, 2020).

Protojerej⁵ Dmitrij Połochow wyjaśnia znaczenie patriotyzmu dla cerkwi prawosławnej, według którego „патриотизм является исполнением заповеди о любви к Богу и ближним” [patriotyzm to wypełnianie przykazania miłości do Boga i bliźniego], „выполнение гражданских обязанностей представляются как образ главного, вечного служения Царю Небесному, следовательно, исполнять их без усердия и любви к своему государству греховно” [wypełnianie obowiązków obywatelskich jest obrazem służby wiecznemu Królowi, a zaniedbywanie ich z braku gorliwości i miłości do państwa jest grzechem], a „любовь к Отчизне у русского православного человека соизмерима лишь с любовью к своей вере, ради которой он готов претерпеть любые мучения и даже саму смерть” [miłość do Ojczyzny u rosyjskiego prawosławnego człowieka jest równa miłości do swojej wiary, dla której gotów jest znieść wszelkie cierpienia, a nawet oddać życie]:

[94] „Для христианина патриотизм является исполнением двуединой заповеди о любви к Богу и ближним (Мф. 22, 37-38; Мк. 12, 30; Лк. 10, 27.). Христианин-патриот любит свое Отечество как место где пребывает

⁵ Protojerej – w Cerkwi prawosławnej i części katolickich Kościołów wschodnich przełożony kleru katedralnego lub zwierzchnik większej parafii. Stanowisko protojereja odpowiada stanowisku dziekana kapitulnego – prałata kapituły katedralnej lub kolegiackiej.

и сохраняется Православная Церковь, где осуществляется его духовное приготовление к Отечеству Небесному, как об этом говорил святой праведный Иоанн Кронштадтский: «Помните, что Отечество земное с его Церковью есть преддверие Отечества небесного, потому любите его горячо и будьте готовы душу свою за него положить». Поэтому, для православного христианина, выполнение гражданских обязанностей представляются как образ главного, вечного служения Царю Небесному, следовательно, исполнять их без усердия и любви к своему государству греховно, пишет этот же святой, потому что: «Земная служба есть испытательная, приготовительная служба к служению на небесах» [...]. Любовь к Отчизне у русского православного человека соизмерима лишь с любовью к своей вере, ради которой он готов претерпеть любые мучения и даже саму смерть. Отсюда можно заключить, что само чувство патриотизма необходимо признавать не только гражданской, но и христианской добродетелью” (Полохов, 2008) [Dla chrześcijanina patriotyzm to wypełnianie dwojakiego przykazania miłości – do Boga i bliźniego (Mt 22, 37-38; Mk 12, 30; Łk 10, 27). Chrześcijanin-patriota kocha swoją ojczyznę jako miejsce, gdzie trwa i działa Cerkiew Prawosławna, gdzie dokonuje się jego duchowe przygotowanie do Ojczyzny Niebieskiej. Święty Jan z Kronsztadu⁶ mówił: „Pamiętajcie, że ziemską ojczyznę z jej Cerkwią jest przedsiönkiem ojczyzny niebiańskiej, dlatego kochajcie ją gorąco i bądźcie gotowi oddać za nią duszę swoją”. Dla prawosławnego chrześcijanina wypełnianie obowiązków obywatelskich jest zatem obrazem służby wiecznemu Królowi, a zaniedbywanie ich z braku gorliwości i miłości do państwa jest grzechem. Ten sam święty pisał: „Ziemską służbę jest próbą i przygotowaniem do służby niebiańskiej”. Miłość do Ojczyzny u rosyjskiego prawosławnego człowieka jest równa miłości do swojej wiary, dla której gotów jest znieść wszelkie cierpienia, a nawet oddać życie. Stąd można wywnioskować, że samo uczucie patriotyzmu należy uznać nie tylko za cnotę obywatelską, lecz także za cnotę chrześcijańską].

Przedstawia również zagrożenia w edukacji w sferze patriotycznej, którymi są: „современные либеральные стандарты, характерные для такой достаточно нетерпимой к иным религиозным и национальным особенностям идеологии, как светский, или секулярный гуманизм” [nowoczesne standardy liberalne, charakterystyczne dla ideologii świeckiego, czy też sekularnego humanizmu]:

⁶ Jan z Kronsztadu (1829-1908) – święty Kościoła prawosławnego. Prowadził życie pobożne, poświęcone modlitwie oraz biednym. W opublikowanym pośmiertnie dzienniku upowszechniał częste odmawianie Modlitwy Jezusowej. Nawoływał także do częstego przystępowania do Komunii Świętej. W okresie pierwszych 15 lat pracy jako kapłan gorliwie angażował się w pomoc najuboższym, co spotkało się z dystansem i niezrozumieniem. Po jakimś czasie duszpasterz zbudował sobie niebywałą renomę, zdobywając popularność niemal w całej Rosji. Jeszcze za życia wielu uznawało go za osobę świętą – kierowano do niego setki listów z prośbami o modlitwę oraz wsparcie nie tylko dla jego rodzimej Rosji, jak i dla innych krajów. Święty Jan Kronsztadzki znany jest także jako cudotwórca, który za sprawą swojej modlitwy był w stanie uleczać cielesne choroby, a także doprowadzić do duchowego odnowienia grzeszników (<https://3dom.pro/13989-sw-jan-z-kronsztadu-moje-zycie-w-chrystusie.html>, dostęp: 30.07.2025).

[95] „наиболее опасной тенденцией в современной российской образовательной системе в области патриотического воспитания может стать ориентация на современные либеральные стандарты, характерные для такой достаточно нетерпимой к иным религиозным и национальным особенностям идеологии, как светский, или секулярный гуманизм. Главный тезис, из которого исходят в своих рассуждениях новые гуманисты, утверждает, что если человека избавить от религиозных убеждений, национального самосознания и старой идеологии, то их место в личной и общественной жизни неизбежно займут идеалы и ценности секулярного гуманизма. Основной ценностью в этом мировоззрении провозглашается практически ничем неограниченная свобода, которая понимается как «право каждой личности на собственный образ жизни, простирающееся настолько далеко, насколько это не наносит ущерба другим». Другими словами, этика гуманизма настаивает на практически безграничной свободе человека, единственным пределом которой является свобода другой личности” [...] (Ibidem) [najbardziej niebezpieczną tendencją we współczesnym rosyjskim systemie edukacyjnym w zakresie wychowania patriotycznego może być ukierunkowanie na nowoczesne standardy liberalne, charakterystyczne dla ideologii świeckiego, czy też sekularnego humanizmu, który cechuje się znaczną nietolerancją wobec odmiennych religijnych i narodowych tożsamości. Główna teza, od której wychodzą w swych rozważaniach nowi humaniści, głosi, że jeśli człowieka uwolni się od przekonań religijnych, świadomości narodowej i „starej” ideologii, to ich miejsce w życiu osobistym i społecznym nieuchronnie zajmą ideały i wartości sekularnego humanizmu. Podstawową wartością tego światopoglądu jest niemal nieograniczona wolność, pojmowana jako „prawo każdej osoby do własnego stylu życia, sięgające tak daleko, jak długo nie szkodzi to innym”. Innymi słowy, etyka humanizmu domaga się praktycznie nieograniczonej wolności jednostki, której jedynym ograniczeniem ma być wolność drugiego człowieka].

Cerkiew Prawosławna aktywnie włącza się w wychowanie patriotyczne młodych Rosjan. W diecezji stawropolskiej powstał „Архирейский козацкий конвой” [Biskupi Konwój Kozacki], w ramach którego dzieci od 10 roku życia poznają podstawy wiary prawosławnej i jednocześnie chłopców uczy się posługiwania bronią, a dziewczynki uczy się robótek ręcznych. Wszyscy przechodzą kurs walki w warunkach leśnych i zajęcia praktyczne z maskowania się. Organizatorzy zapraszają na spotkania żołnierzy, którzy walczyli w Ukrainie, żołnierzy z gwardii narodowej (*Православная...*, 2024).

Specyficzną edukację patriotyczną prowadzi patriarchat moskiewski wobec dzieci z zajętych przez Rosję terenów ukraińskich. Fakty te opisała organizacja „Doxa” wspólnie z Kidmapping. Na stronie „Doxa” znajduje się informacja: „jeśli znajdujesz się na terenie Rosji lub planujesz wrócić do niej nie wolno Ci kopiować tych materiałów w mediach społecznościowych, powoływać się na nie i publikować cytatów” (*Патриотизм, приюты...*, 2024). Organizacja podaje, że od pierwszych dni ataku na Ukrainę z internatów w Donbasie zaczęto wywozić dzieci do obwodu rostowskiego i przyjeżdżał do nich metropolita Merkury, rozdawał słodycze. Od razu duchowny – proboszcz parafii Marii

Magdaleny z chutoru Czerwony Desant w obwodzie rostowskim ochrzcił 33 dzieci. Duchowny został nagrodzony „za wkład w wychowanie patriotyczne dorastającego pokolenia” (Ibidem). Dzieci z sierocińców z obwodu donieckiego i ługańskiego przewieziono do prawosławnych sierocińców w obwodzie woroneskim. Najbardziej znane jest schronisko „Pokrow”, gdzie przetrzymuje się dzieci w wieku od 3 do 18 lat i dokąd sam Putin przyjeżdżał „modlić się szczerze, z całego serca” (Ibidem).

W Permiu w prawosławnych szkołkach niedzielnych przeprowadzono akcję „Возвращайся живым” [Wracaj żywy], w ramach której dzieci wykonywały rysunki dla żołnierzy „specjalnej operacji wojskowej”, zbierano żywność, odzież i środki higieny. Dzieci musiały modlić się za żołnierzy rosyjskich. W Krasnokamsku w Kraju Permskim zorganizowano drogę krzyżową w której szedł duchowny Georgij Worobiow, który wrócił z Donbasu. Podczas drogi krzyżowej odczytywano nową modlitwę „О Святой Руси” [O Świętej Rusi] ułożoną przez Cyryla I we wrześniu 2022 roku. To modlitwa o zdrowie dla tych, którzy walczą w Ukrainie (tamże).

[96] „Господи Боже сил, Боже спасения нашего, призри в милости на смиренныя рабы Твоя, услыши и помилуй нас: се бо брани хотящия ополчишася на Святую Русь, чающе разделить и погубити единый народ ея. Возстани, Боже, в помощь людем Твоим и подаждь нам силою Твоею победу. Верным чадам Твоим, о единстве Русския Церкви ревнующим, поспешествуй, в духе братолюбия укрепи их и от бед избави. Запрети раздирающим во омрачении умов и ожесточении сердец ризу Твою яже есть Церковь Живаго Бога, и замыслы их ниспровергни. Благодатию Твоею власти предержашия ко всякому благу настави и мудростию обогати! Воины и вся защитники Отечества нашего в заповедех Твоих утверди, крепость духа им низпосли, от смерти, ран и пленения сохрани! Лишенныя крова и в изгнании сущия в дома введи, алчущия напитай, недугующия и страждущия укрепи и исцели, в смятении и печали сущим надежду благу и утешение подаждь! Всем же во дни сия убиенным и от ран и болезней скончавшимся прощение грехов даруй и блаженное упокоение сотвори! Исполни нас яже в Тя веры, надежды и любве, возстави паки во всех странах Святой Руси мир и единомыслие, друг ко другу любовь обнови в людях Твоих, яко да единеми усты и едином сердцем исповемься Тебе, Единому Богу в Троице славимому. Ты бо еси заступление, и победа, и спасение уповающим на Тя и Тебе славу возсылаем, Отцу и Сыну и Святому Духу, ныне и присно, и во веки веков. Аминь” (Агафонов, 2022) [Panie, Boże Zastępów, Boże naszego zbawienia, wejrzyj miłosiernie na pokornych sług Twoich, wysłuchaj nas i zmiłuj się: oto bowiem wrogowie zbroją się przeciwko Świętej Rusi, pragnąc podzielić i zgubić jej jeden lud. Powstań, Boże, na pomoc Twojemu ludowi i daj nam zwycięstwo mocą Twoją. Wiernym dzieciom Twoim, gorliwym o jedność Cerkwi Ruskiej, dopomóż, umocnij ich w duchu braterskiej miłości i wybaw od nieszczęść. Zabroń tym, którzy w zaślepieniu umysłów i zatwardziałości serc rozdierają szatę Twoją – którą jest Cerkiew Boga Żywego – i zniwecz ich zamiary. Łaską Twoją prowadź rządzących ku wszelkiemu dobru i obdarz ich mądrością! Wojowników i wszystkich obrońców naszej Ojczyzny utwierdź w Twoich przykazaniach,

ześlij im moc ducha, zachowaj od śmierci, ran i niewoli! Tych, którzy zostali bez dachu nad głową i przebywają na wygnaniu, wprowadź do domów, głodnych nakarm, chorych i cierpiących umocnij i uzdrów, tym zaś, którzy są w zamęcie i smutku, daj dobrą nadzieję i pocieszenie! Wszystkim, którzy w tych dniach polegli lub zmarli z powodu ran i chorób, daruj odpuszczenie grzechów i daj im błogosławiony odpoczynek! Napełnij nas wiarą, nadzieją i miłością ku Tobie, przywróć pokój i jedynomyślność we wszystkich krajach Świętej Rusi, odnów miłość wzajemną w Twoim ludzie, abysmy jednym sercem i jednymi ustami wyznawali Ciebie, Jedyne Boga, chwalonego w Trójcy. Albowiem Ty jesteś obroną, zwycięstwem i zbawieniem tych, którzy w Tobie pokładają nadzieję, i Tobie chwałę oddajemy: Ojcu i Synowi, i Świętemu Duchowi, teraz i zawsze, i na wieki wieków. Amen].

W czerwcu 2023 roku w Permie zorganizowano szkolenie dla dzieci, w trakcie którego śpiewano pieśni patriotyczne, odbyło się spotkanie z żołnierzem, który wrócił z Ukrainy, uczono obsługi automatów (Романова, 2023).

Cerkiew aktywnie włączyła się w przygotowanie studentów szkół wojskowych, gdzie wielu duchownych-byłych żołnierzy prowadzi zajęcia. Przykładowo, w Riazańskiej Wyższej Uczelni Powietrzno-Desantowej powołano Centrum Duchowo-Moralnego Odrodzenia. Studentów uczy się podstaw wiary prawosławnej, prawosławnej kultury, historii Rosji, odrodzenia tradycji ludowych, studenci biorą udział w imprezach organizowanych przez Cerkiew, zwiedzają muzea. Podczas zwiedzania „przewodnicy zawsze zwracają uwagę kursantów na to jak prezydent Rosji aktywnie komunikuje się z patriarchą Całej Rusi w różnych kwestiach, które dotyczą wiary obywateli”. W uczelniach wojskowych prowadzonych przez MSW Rosji organizuje się wieczorki tematyczne, wystawy obrazów rosyjskich malarzy oraz grafików na tematy biblijne. Najwięcej jest „dyskusji o wierze” – duchowni opowiadają o wartościach duchowych, tajemnicach sakramentów, o rodzinie oraz relacjach małżeńskich (Кипреев, 2023, s. 70-71).

Podsumowanie

Wychowanie w miłości do ojczyzny, jej kultury, języka, dziedzictwa to naturalna tendencja w każdym kraju. Rosyjski dyskurs patriotyczny odwołuje się do uniwersalnych wartości stanowiących o patriotyzmie, takich jak miłość, szacunek, duma, troska, odpowiedzialność, poczucie obowiązku, tolerancja, gotowość do poświęcenia się, wysławianie osiągnięć własnego kraju. Ale oprócz tych szczytnych idei młodym ludziom wpaja się kremlowską wersję o konieczności obrony Rosjan gnębionych w nazistowskiej Ukrainie, o przywróceniu sprawiedliwości historycznej w postaci aneksji Krymu, stawia się za bohaterów żołnierzy zabijających Ukraińców.

Kremlowi pomaga Cerkiew Prawosławna, indoktrynując dzieci, szkoląc w miłości do Rosji porwane dzieci ukraińskie. Państwo nie ogranicza się tylko do wydawania dokumentów prawnych, ale i rekomenduje sposoby przeprowadzania lekcji, przygotowuje materiały dydaktyczne, zajmuje się tworzeniem młodzieżowych organizacji militarnych. Wszystko to pod szyldem miłości do Rosji i walki ze złym Zachodem, a cerkiew wpaja, że miłość do ojczyzny to miłość do wiary, dla której można oddać życie. Prowadzi się na szeroką skalę przygotowywanie młodzieży do fanatycznej walki. Dlatego powinniśmy

zdawać sobie sprawę z tego, co się dzieje za wschodnią granicą, z jakimi rosyjskimi „prawosławnymi” „patriotami” będziemy mieć do czynienia, gdy wejdą w dorosłe życie. Specjalnie używamy tutaj cudzysłowu, gdyż ta ideologia nie ma nic wspólnego z wiarą w Boga i poszanowaniem ojczyzny. To fanatyzm religijno-państwowy, który jest cechą obecnej Rosji. Celem tego tekstu jest więc uświadomienie zagrożenia ideologicznego, z którym możemy się zetknąć.

Bibliografia

- Dura, M. (2024). *Rosja: Pranie mózgów przechodzi w program „wirowanie”*. Pobrane z: <https://defence24.pl/wojna-na-ukrainie-raport-specjalny-defence24/rosja-pranie-mozgow-przechodzi-w-program-wirowanie>.
- Fleischer, M. (2003). Stabilność polskiej symboliki kolektywnej. W: J. Bartmiński (red.), *Język w kręgu wartości*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Junarmia i lekcje odwagi. Tak Moskwa rusyfikuje ukraińskie dzieci*. (2025). Pobrane z: <https://www.onet.pl/informacje/kai/junarmia-i-lekcje-odwagi-tak-moskwa-rusyfikuje-ukraińskie-dzieci/gefblgs,30bc1058>.
- Kapela, E. (2019). Pojęcie patriotyzmu w polskim i rosyjskim dyskursie parlamentarnym. W: A. Charciarek, A. Zych (red.), *Gatunki i style dyskursu publicznego w ujęciu konfrontatywnym* (s. 105-130). Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Kozłowski, P. (2023). *Młodzi Ukraińcy wcelani siłą do Junarmii. „To takie nowe Hitlerjugend”*. Pobrane z: <https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/9005845,mlodzi-ukraincy-wcielani-sila-do-junarmii-to-takie-nowe-hitlerjugend.html>.
- Kuczyński, G. (2023). *Junarmia to rodzaj putinowskiego Hitlerjugend. Jak reżim zatruwa umysły młodych Rosjan*. Pobrane z: <https://i.pl/junarmia-to-rodzaj-putinowskiego-hitlerjugend-jak-rezim-zatruwa-umysly-mlodych-rosjan/ar/c1-17442253>.
- Młoda Armia Putina. Za broń chwytają nawet ośmiolatekowie*. (2022). Pobrane z: <https://www.o2.pl/informacje/mloda-armia-putina-za-bron-chwytaja-nawet-osmiolatekowie-6743775594162784a>.
- Агафонов, И. (2022). *Молитва Патриарха о Святой Руси*. Pobrane z: <https://www.miloserdie.ru/news/molitva-patriarha-o-svyatoj-rusi/>.
- «Движение первых»: как появилось и чем занимается. (2023). Pobrane z: <https://www.kommersant.ru/doc/6349545>.
- «За Родину-мать не страшно умирать». Школьники будут проводить уроки патриотизма на примере спецоперации на Украине. (2022). Pobrane z: <https://www.fontanka.ru/2022/08/30/71611319/>.
- Кипреев, С. (2023). О роли православия в формировании патриотизма у курсантов силовых структур. *Вестник ПСТГУ. Серия IV: Педагогика. Психология. Вып., 68, 63-75*. Pobrane z: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-rol-i-pravoslaviya-v-formirovanii-patriotizma-u-kursantov-silovyh-struktur/viewer>.
- Корелина, А., Карпова, А. (2024). *Что такое «Разговоры о важном» и можно ли их пропускать. Простыми словами*. Pobrane z: <https://secretmag.ru/enciklopediya/chto-takoe-razgovory-o-vazhnom.htm>.
- Лебедев, А., Коханова, Л. (2015). Понятие «патриотизм» в современном прочтении: этимология и семантика. *Вестник ЮУрГУ. Серия Лингвистика, 12(1), 29-34*.
- Мартынов, М., Фадеева, Л., Габеркорн, А. (2020). Патриотизм как политический дискурс в Современной России. *Полис. Политические исследования, 2* (s. 109-121). Москва: МГИМО.

- Начштаба «Юнармии»: членами движения являются 12 тысяч бойцов СВО.* (2025). Pobrane z: <https://www.kommersant.ru/doc/7605655>.
- Основы патриотического воспитания граждан Российской Федерации. Методические рекомендации.* (2022). Pobrane z: https://www.herzen.spb.ru/upload/medialibrary/6b5/rg6f57653g84qu7ew2bqns3xp8g00o61/metodicheskie_rekomendacii_osnovy_patr._vospitaniya_1_.pdf.
- От того, каким будет воспитание молодежи сегодня во многом зависит благополучие России, – патриарх.* (2020). Pobrane z: <https://foma.ru/ot-togo-kakim-budet-vozpitanie-molodezhi-segodnya-vo-mnogom-zavisit-blagopoluchie-rossii-patriarh-kirill.html>.
- Патриотизм, приюты и «Русский мир». Расследование: Как русская православная церковь воспитывает детей с оккупированных территорий Украины.* (2024). Pobrane z: <https://doxa.team/articles/deport-rpc>.
- Полохов, Д. (2008). Взгляд Православной Церкви на патриотизм и патриотическое воспитание. *Труды Саратовской Православной Духовной семинарии, Вып., 2*, 188-198. Pobrane z: https://azbyka.ru/otechnik/Dimitrij_Polohov/vzgljad-pravoslavnoj-tserkvi-na-patriotizm-i-patrioticheskoe-vozpitanie/.
- Постановление Правительства РФ от 5 октября 2010 г. № 795 „О государственной программе «Патриотическое воспитание граждан Российской Федерации на 2011-2015 годы»”.* (2010). Pobrane z: <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/99483/>.
- Православная церковь учит убивать школьников? РПЦ создала военно-патриотический отряд для детей.* (2024). Pobrane z: <https://arbatmedia.kz/exo-moskvy/pravoslavnaya-cerkov-ucit-ubivat-skolnikov-rpc-sozdala-voenno-patrioticeskii-otryad-dlya-detei-9551>.
- Пуликовский, С. (2020). Дискурс патриотизма в политическом процессе современной России. *Южно-Российский журнал социальных наук, 21(4)*, 71-85.
- Пятова, М. (2024). Уроки патриотизма, доносы и «Движение первых». Pobrane z: <https://novayagazeta.eu/articles/2024/02/15/uroki-patriotizma-donosy-i-dvizhenie-pervykh>.
- Расходы на «Юнармию» Путина увеличили вдвое.* (2025). Pobrane z: <https://www.moscowtimes.ru/2025/04/22/dokhodnost-gosdolga-evrozony-pokazyvaet-dinamiku-luchshe-ust-na-fone-kritiki-trampa-v-adres-frs-a161654>.
- Романова, Л. (2023). Равнение на «мирность духа». *Как Церковь воспитывает в детях военный патриотизм.* Pobrane z: <https://thenewtab.io/kak-tserkov-vozpityvaet-v-detyakh-voenniy-patriotizm/>.
- Святейший патриарх Кирилл: Патриотическое воспитание молодежи – залог успешного будущего России.* (2019). Pobrane z: <https://pravoslavie.ru/126243.html>.
- Устав Всероссийского детско-юношеского военно-патриотического общественного движения «Юнармия».* (2025). Pobrane z: <https://yunarmy.ru/ustav.pdf>.
- Федеральный закон от 30 декабря 2020 г. № 489-ФЗ «О молодежной политике Российской Федерации» (с изменениями и дополнениями).* (2020). Pobrane z: <https://base.garant.ru/400156192/>.
- Филимонов, С. (2023). Патриотизм и трудовое воспитание: что изменилось в школах с начала «специ операций». Pobrane z: <https://www.forbes.ru/forbeslife/495442-patriotizm-i-trudovoe-vozpitanie-cto-izmenilos-v-skolah-s-nacala-specoperacii>.